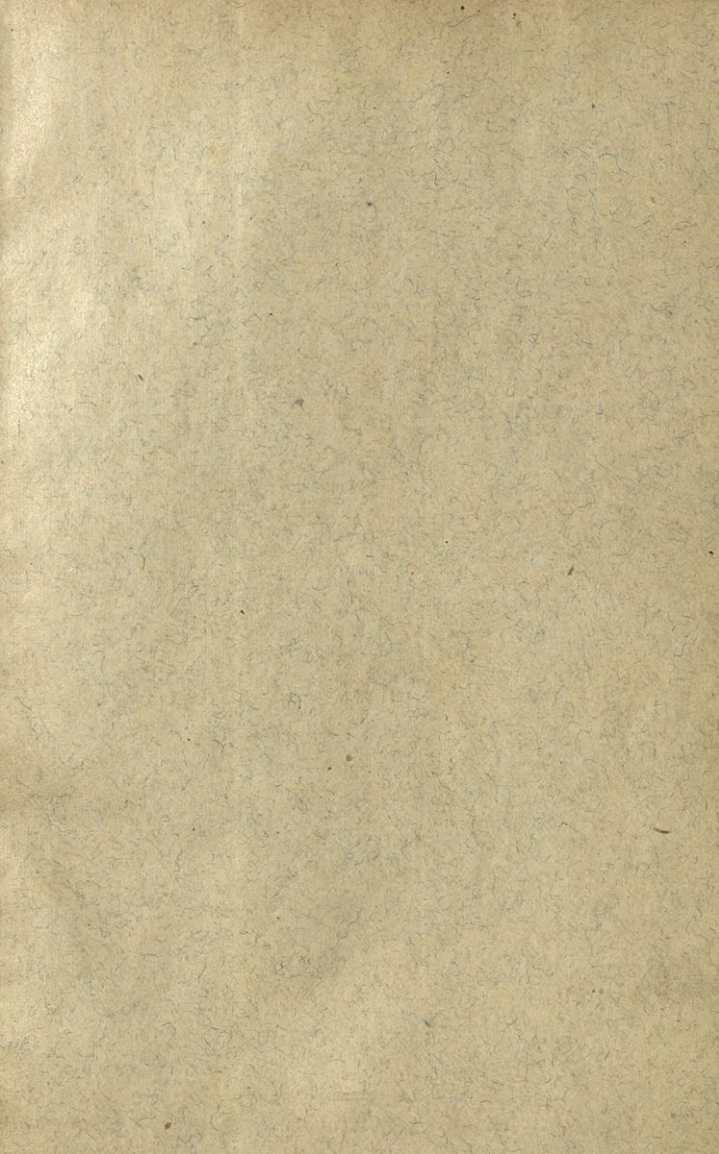

VII
E. 37.745
c

elovna
anica

37745, VII, E, c.

37745, VII, E, C

J. B. D. m. g.

LEPOSLOVNA KNJIŽNICA

I. ZVEZEK:

RAZPOROKA

ROMAN

FRANCOSKI SPISAL PAVEL BOURGET.

ZALOŽILA

KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI.

Izhaja četrtno

1906. — I. zvezek.

LEPOSLOVNA
☐ KNJIŽNICA ☐

☐☐ I. ZVEZEK ☐☐

RAZPOROKA

☐☐☐☐ ROMAN ☐☐☐☐

☐☐☐☐☐☐☐ ZALOŽILA ☐☐☐☐☐☐☐☐
KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI.

☐☐☐☐ TISKALA TISKARNA ☐☐☐☐
KATOL. TISK. DRUŠTVA V POSTOJNI.

RAZPOROKA

ROMAN

FRANCOSKI SPISAL
PAVEL BOURGET

PRELOŽIL
A. KALAN

~~~~~ ZALOŽILA ~~~~~
KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI.

~~~~ TISKALA TISKARNA ~~~~
KATOL. TISK. DRUŠTVA V POSTOJNI.

030052195

I.

Zagata.

Ko je gospa Albert Darras zavila iz ulice Vaugirard v ulico Servandoni, vzbudil je tožen pogled na ta tesni prehod mej starimi hišami vso njeno pozornost tembolj, ker je bil tako blizo ceste Luxembourg, kjer je ona stanovala. Po tem potu je hodila sto in stokrat, ne da bi bila posebe opazovala ta zapuščeni kot v Parizu, ki jo je sedaj kar na mah iznenadil vsled njenega duševnega razpoloženja. — Gospa obstane za hip ter ogleduje propadajoče, stisnjene hiše, osamljen ozek trotoar brez sprehajalcev in skoraj brez prodajalnic, v ozadju pa visoko sivo steno Saint Sulpice in nad to grobno tišino težko, mrzlo nebo meseca marca, napeto in temno.

Hoteč storiti važen korak, ki utegne spremeniti vse njeno notranje bitje, začuti vznemirjena žena iznova, da se maje njen sklep, dasi ga je dobro premislila ter ga gojila več časa v najhujših duševnih bojih. Še enkrat, poslednjikrat vzigra ta duševni boj na njenem obrazu, ki je vkljub minolim štirideset letom še vedno krasen: Lepo ohra-

njene fine poteze, nežna pristna polt, sploh nekaj vstrepetajočega, ki je izdajalo še vedno živo in sveže čustvo. Celo sedaj, ko je bila žrtva stiskajočih jo skrbij, njen obraz ni kazal svojih let. Slok stas, lahek korak, ponosita glava, vse to ji je dajalo mladosten izraz, ki ga niso motile ne srebrno sive niti, napletene po njenih zlatih laseh, ne začrneli krogi njenih vtrujenih obrvi. Oči so ji sicer zatemnele vsled nemira in noči brez spanja, vendar jim je ostal skrivnosten sijaj, ki je dajal ženi posebno lepoto. Ona se je pa tudi zavedala in ponašala s to lepoto; to je kazala eleganca njene obleke priproste a izbrane, ki je bila v popolnem skladu z vso njeno prikaznijo. Njen klobuk je krasil šopek vijolic iz Parme, jopič iz kožuhovine se je ljubko družil z blestivim krilom. Toaleta v Parizu, natančno določena v posameznostih in v celoti, označuje ženo tako določno, kakor uniforma častnika. Zapestnici, ki sta se lesketali izpod naročnika in vse drugo do čevljev na nogi, ki so se včasih zasvetili pod dolgim krilom, vse to je kazalo, da Gabrielle Darras pripada višji buržoaziji francoski, oni vrsti, ki nastopa pozorno a dostojno, ki pa vkljub vsem tujim vplivom ostane zvesta tradicijam francoskega okusa. Ta izbrana toaleta je kazala željo dopasti in varovati stan: čisto naravno — ta povest bo to dokazala — vendar sta ta ko-
ketnost in ta ponos pripadala že preteklosti, kakor tudi srečni dnevi, ki so edini mogli tako dolgo ohraniti ta mladostni cvet v napovedujoči se jeseni. Sedaj pa jo je priklepala britka skrb ob tlak stare ulice. Zadnji hip je še omahovala ob obisku, ki

morebiti uniči za vselej njen mir. Duševni smrtni boj je došel do krize, ki se mora hitro in brez-ozirno odločiti. Gospa Darras se dvigne z neko uporno nestrpljivostjo, šepče si hoteč okrepiti svojo omahujočo energijo, rekoč:

„Jutri se ne bo nič spremenilo, nič, prav nič . . . Čemu torej čakati?“ In kakor pomlajena stopi naprej z vzneseno glavo iskajoč hišne številke po vrsti, dokler ne najde iskane hiše, katere stari-kavost jo pa zopet prestraši. Ta hiša, obrnjena proti severu in čudno vlažna, je bila še iz one dobe, ko se je ulica, kjer so bivali grobokopi od Saint-Sulpice, imenovala ulica grobokopov. Sto let se ni ničesar spremenilo na tej zgradbi, zidani v dveh dobah za časa direktorija in za časa cesarstva na razvalinah samostanskega vrta. Zidal jo je s svojimi tehnično neukimi učenci slepar, katerih je vse mrgolelo v tedanjih nemirnih vojskinih časih. Zato pa kažejo njih dela, kolikor jih še ni odstranil moderni Pariz, žalostne vzorce skažene in neuke arhitektonike. Hiša z dvema nadstropjima, ob kateri sta bili priklopljeni dve stranski poslopji, je imela veliko ospredje, ki je bilo prvotno zidano ter okrašeno z vrsto raznih kipov iz daynine mej drugimi: Antinous, Apollo in Diana. Železne vezi, ki so poslopje še združevale, so se kazale na razpo-kanih zidovih. Po hiši so vodile razne stopnjice iz dvorišča, kjer je na sredi pameten hišnik na-pravil lep vrtiček. Grmičevje, naslonjeno na kolce, je na tem osojnem prostoru le slabo poganjalo. Po raznih zavrženih posodah, ki so se nekdam ra-bile za petrolej ali za konzerve, so bile vsajene

cvetice, ki so gledale poleg sebe leseno ograjo, ob kateri naj bi odrasle našle svojo oporo. Iznajdljivi hišnik je bil uprav pri delu, ko gospa Albert Darras, ki je poprej zaman trkala na hišnikova vrata, odpre vratica na vrt. Ko se zvonček oglasi, obrne se hišnik, ne da bi se dal motiti pri svojem delu, ter osorno odgovori na vprašanje gospe, če je abbe Euvrard doma.

„Nič ne vem . . . Najbolje je, če greste sami pogledat. Po stopnjicah na levo, v drugem nadstropju, vrata na desno! Ne morete zaiti. Krepko pozvonite, ker to je velik učenjak, kakor pravijo, in take ljudi baje večkrat luna trka . . .“

Mož je pokazal s svojo odurnostjo, da ima v hiši mnogo revnih strank in da dobiva malo daril. Mme Albert Darras je zarudela, kakor bi jo bil kdo osebno razžalil. Njena pot k staremu duhovnu, za katero se je hišnik tako malo brigal, sicer ni bila zanjo v nikakem oziru sumljiva, vendar pa jo je nastopila, ne da bi bila o tem kaj povedala svojim domačim, posebe tudi ne svojemu možu. Zdelo se je pa gospej, očitajoči si skrivno svoje dejanje, da surovež s svojim odurnim pogledom razlaga njen pohod na razžaljiv način. Zato stopi hitro in s sklonjeno glavo skozi označena vrata po zamazanih in razhojenih stopnjicah. Če bi bila zmožna na kaj misliti, čudno bi se ji bilo zdelo nasprotje mej tem siromaškim stanovanjem, kamor je ubežal oni, ki ga je iskala in mej prejšnjim, kjer je pred nekaterimi dnevi o njem povpraševala. Pater Euvrard je bil po svojem stanu duhoven oratorijan. Pod tem naslovom se je čitalo

njegovo ime med člani v letopisu akademije znanosti, preden so se pozakonile leta 1903 one glasovite odredbe proti kongregacijam. Tedaj je on stanoval na številki 4 ob celestinskem nabrežju v nekdanjem slovečem hotelu Fieubert, zidanem po Manzartu; iz te hiše je njegov red napravil kolegij Massillon. Da je moral sloveč matematik v pozni starosti ostaviti svojo družino in svojo tiho učenjaško sobico ter bežati v tako siromaško stanovanje in tam od svojega neznatnega deleža in od slabo plačanih del zapuščeno živeti, to obsoja vlado in njenega duha. Pa če bi bila Mme Darras popolno razumela to dramo — kajti za redovnika je bila drama, spremeniti vse svoje dosedanje navade, skrbeti za svoj obstanek, zlasti pa ločen živeti od svojih bratov — zdela bi se ji bila moralno lahka v primeri z družinsko tragedijo, ki se ravnokar pričenja zanjo. Njen obisk pri izgnancu v ulici Servandoni je bil pri tem le neznatna epizoda. Ta tragedija se še ni razvila, toda že strah pred bližnjimi konflikti je tako silno razburjal živce te žene, da se je morala onemogla nasloniti na držaj, ko je prišla na vrh stopnjic drugega nadstropja in je po naročilu hišnikovem pozvonila pri vratih na desno. Skoraj se začujejo od znotraj koraki, ki so ji udarjali na srce. Duhoven odpre vrata ter obstoji čudeč se nenavadnemu obisku. Glas zvončka ga je iznenadil pri črni tabli, kjer je delal; držal je še v rokah košček bele krede. Njegova oguljena soutana, njegova brada stara tri dni, njegovi dolgi rudečkasti, sem in tja osiveli lasje — vse to je kazalo, kako malo se briga šestdesetletni starček za

zunanji svet in zase. Poleg tega majhna, neznatna postava in njegov otroško rudeč obraz, vse to bi mu dalo nekak komičen izraz, ko bi ne bilo njegovo čelo plemenito, visoko in z značilnimi gubami preorano — čelo kakeršno bi bil Lavater imenoval „čelo preiskovalca“ — in ko bi ne bil imel tako izredno lepih plavih očí, ki so se svetile jasno in prozorno kakor otrokove oči. Njegov pogled je izražal plašljivost mesečnega geometra, katerega je strast števil na mogočnih perotih odnesla na tisoče milj daleč.

Ker je gospa Darras molčala, iznenadena, ko je videla pred seboj vse kaj drugega, nego je bila podoba, ki si jo je bila ona napravila o slovečem oratorijanu, tedaj on spregovori prvi:

„Najbrže ste se milostna zmotili na vratih“, dejal je priprosto.

„Mislim da ne“, reče gospa, „vsaj ste vi gospod Euvrard, prečastni oče Euvrard? . . .“ In ni mu dala časa, da bi ji odgovoril razen z znamenjem. — „Oče moj“, dejala je, „prosim vas, da me vsprejmete. Pridem k vam brez priporočila, ker sem čestokrat slišala hvaliti vašega velikega duha in vaše plemenito srce in jaz tako silno potrebujem pomoči! . . .“

Mej tem je vstopila na tesni hodnik. Duhovnik povabi nepoznano v sobo, ki mu je služila za knjižnico. Nekako brez volje ji je vstregel, dasi njegov obraz nikakor ni mogel zakriti nevolje, ki ni izhajala samo odtod, ker je moral prekiniti s svojimi študijami. Toaleta te dame, njena lepota, zraven pa njena razburjenost in vsiljivost, vse to

mu je dalo povod misliti, da ima pred seboj svetno damo, zapleteno v kako ljubimsko afero. Mož študij in pisarne, ki se je malo pečal s pastirovanjem, ker je po dovršeni politehniki takoj vstopil v samostan, je bil popolno iz sebe ob misli, da bi moral svetovati v stvari, ki je bila popolnoma tuja njegovim navadnim mislim. Vendar on je bil duhoven in sicer dober duhoven, zato je takoj obžaloval svojo premajhno ljubezen do bližnjega. Z veliko nevoljo je odstranil razne papirje s svojega jedinega fotelja, a se je opravičil, češ da ima tako velik nered v svoji sobi. Ker se je šele pred dvema tednoma preselil, ni še uredil svojih knjig, ki so ležale kupoma na deskah ob steni med papirji in mapami. Štirji s slamo prepleteni stoli, pisalnik v kotu in klečalnik, to je bila vsa oprava njegove sobe, ki sta jo razsvetljevali dve okni, na katerih sta po strani viseli zavesi kupljeni narejeni in zelo kratki. Na kamenitem ognjišču je bila svetilka s špiritom, kaserola in nekaj ostankov zajutrka. Gost te borne sobice si je sam kuhal z nekim mirom stoika, o čemer je pričala tudi črna tabla ob oknu, popisana s skrivnostnimi čiri-čarami, to je bil njegov duševni opij. Kazoč ji vse to, dejal je:

„Žal mi je, milostna, da vas moram vsprejeti v takih prostorih; toda ker poznate moje ime, veste, da sem izgnanec. Najbrže da bi bilo za državo nevarno, ko bi se jaz pečal s temi računskimi oblikami v hiši, kjer so drugi očetje proučevali zgodovino, arheologijo in hebrejščino! Upajmo, da je sedaj rešena ta uboga država . . .“ Zasmel se je ob tem nedolžnem dovtipu, s katerimi edinim

se je maščeval nad svojimi preganjalci. Na to se zopet povrne k svoji prvi misli:

„Nekateri izmed teh patrov so se bavili tudi z duhovnim vodstvom in se še sedaj bavijo. Zato bi bilo morda bolje, da vam dam naslov katerega teh gospodov; ako si želite kakega praktičnega nasveta, pač kak matematik ni za to posebno pripraven. Naša veda . . .“

„Uprav vaše sloveče ime učenjaka me je privedlo k vam“, prekine ga Mme Darras. „Povedala sem vam že, da sem čula, kako so govorili o vas, mej drugimi tudi moj mož. Tudi on je bivši učenec politehnike kakor vi, ni pa posebno vnet za obleko, katero vi nosite. Zato pa dovolite, da vam ne povem svojega imena. Njegovi tovariši in on imajo vaša dela v posebnih čislih. Tudi ste bili sinu ene mojih prijateljic učitelj v Juilly. Po svojem možu poznam vašo duhovitost, po svoji prijateljici pa vašo plemenito dobrohotnost. Iskajoč duhovna, na katerega naj se obrnem v slovesnem trenutku svojega življenja, prišlo mi je iz tega dvojnega ozira vaše ime na um. Moj položaj je tako izvanreden, da sem se ogibala kakega navadnega duhovna in njegove duševne tesnosrčnosti. Vsaj jih je toliko, katerih idejal se zdi da je: duše odtujevati Bogu! . . .“

„Jaz sem vam na razpolago, milostna“, odgovori ji oratorijan. „Ni vam treba povedati svojega imena, ljubše mi je, da mi ostane neznano . . .“ Skrivnostne zadnje njene besede so ga potrdile v njegovi sumnji. Prepričan, da začuje obtožbo skesane grešnice, prelevi se na mah iz matematika

duhovnik. Pomenljive besede apostolove: Omnibus omnia factus, vsem sem postal vse, bodo vsikdar ostale geslo v resnici duhovniškega srca.

Mme Darras opazi, kako naenkrat pozorna resnoba prežene zadrego, ki jo je trenutno pokazal duhovnik. Njegove plave oči, mimo katerih je ravnokar pohitel oblak raztresenosti, uprle so se vanjo z neko posebno resnobo, njegova beseda se je glasila oblastveno, prizanesljivo ob enem in ukazujoče kakor zdravnikova ob postelji bolnikovi, ko je dejal: „Jaz vam še enkrat povem, da sem manj sposoben, kakor kedo izmed onih duhovnov, katere ste vi po krivici imenovali navadne, ki pa dobro poznajo življenje. Toda ker zahtevate moje slabe luči, kaj torej želite?“

„Vznemirjena sem, častivredni oče“ in pri tej besedi je zatrepetala tožna odkritost bitja, ki si želi do nagega odkriti rano svoje vesti, katero je dolgo časa varovala skrito, „vznemirja me potreba, približati se Bogu in to hrepenenje se je zadnji čas prevrglo v grozno trpljenje. Bila sem zelo bogaboječa, dokler sem bila mlada. Pozneje nisem bila več; oprijeli so se me dvomi. Zdelo se mi je, da nimam več nobene vere. In sedaj je dvanajst let, odkar ne živim več krščanski. Rekla sem, da se mi je zdelo, ker nikdar nisem podcenjevala blagodejnosti vere. Dokaz temu je moja hči, katera sem hotela da se krsti. . . To ni bilo brez borbe . . . Deklica je rasla in sedaj je stara enajst let; pripravlja se za prvo sveto obhajilo . . .“

Tu gospa zastane; prišla je do najprepronejše točke in zanjo ni našla takoj primerne besede. Ta

zadrega, njene boječe vvodne besede, razmerje mej rojstvom hčerke in časom, odkar mati več ne prejema svetih zakramentov, vse to so bila znamenja, ki so se popolnoma vjemala s sumnjo, ki si jo je v duhu napravil M. Euvrard. Ta ženska je omožena, to je sama rekla. Padla je, njen otrok ni otrok njenega moža. Njena opomba o duhovnih, ki baje odtujičujejo duše Bogu, izvira najbrže odtod, ker je naletela na preveč strogega izpovednika. M. Euvrard je bil zato mnenja, da ji sedaj lahko on olajša njeno obtožbo.

„Vaša hči se ima vam zahvaliti za zveličanje svoje duše,“ dejal je, „in dušo rešiti, pokrije veliko grehov, zlasti ako te grehe more, če ne opravičiti vsaj pojasniti kaka hipna strast. Pogum, gospa!“

Pri teh besedah pa je nepoznanka zarudela. Tudi duhovnik je začutil rdečico na svojih licih. Ponosen sijaj, ki se je zasvetil v očeh nepoznanke, ga je poučil, da se je varal. Ne, ona ni bila skesana junakinja kake banalne prešestne zgodbe in on je poslušal z vedno večjim zanimanjem, kako je sedaj s krepkim glasom zavrnila njegovo sumnjo.

„Ne, častivredni oče, ne jaz si nimam očitati, na kar vi mislite. Poštena žena sem. Ako sem nehala krščanski živeti, ni mi treba zarudeti zaradi vzroka. Nisem padla. Bila sem vedno lojalna; tudi mi vest nič ne očita, ko sem živela izven cerkve. Živela sem v miru s svojo vestjo, vsaj sem rekla, da sem izgubila vero . . . Ta vera je spala, a vzbudila se je zopet sedaj ob enem z vero moje hčerke. To je, kar me je privedlo k vam . . . Kako se je to zgodilo, tega sama ne vem; to se je razvilo iz

čisto navadnih dogodkov. Ko je pričela Jeanne (Ivana) hoditi k pouku v katekizmu, spremljala sem jo v malo podzemeljsko kapelo v Saint-Sulpice, kamor sem tudi jaz hodila v njenih letih. Vsa tedanja svoja čutila sem si ž njo vred zopet oživila. Videla sem jo, da je uprav tako goreča, kakor sem bila jaz nekdanj, gledala sem, kako se je odpiralo njeno srce verskim idejam, kakor nekdanj moje, kako jo je objemala ljubezen božja, kakor nekdanj mene. Ali je moja mladost, ki je oživila v mojem srcu, ali je kaj drugega, zatrdim vam še enkrat, da ne vem. Začela sem hoditi k maši zaradi hčerke, seveda le zaradi reda. Pričela sem tam moliti. Začetkom mi je bilo tožno, a vdala sem se čutstvom preteklosti, ki nas vabijo, da vidimo kraje, kjer smo bivali mladi, da se srečamo z znanci in prijatelji od nekdanj, katere smo zgrešili. A prišel je trenotek, ko sem začutila, da to vse ni bilo, ampak da je, da sedaj biva v meni. Začutila sem Boga, začutila sem svojo dušo. Da, Bog je, ki nas sliši, da, mi imamo dušo, ki izvira od njega in ob njem živi. . . . Ti dve resnici sta mi silili v srce vedno jasneje, vedno krepkeje, kadar sem opravljala svojo molitev s hčerko vsako jutro in vsak večer. »Oče naš« je molila, jaz sem jo čula in sem ji to brala v globini njenega srca, videla sem njeno živo vero v dobrega Očeta nebeškega. Tedaj sem si rekla in morala sem si reči: ako se to srce, tako čisto, tako nežno, tako odkrito, ako se ono vara v svojem zaupanju, tedaj nima nobena reč na svetu več pomena. Ali bi bilo to mogoče? Življenje bi bila strašna môra, ko bi vnetost tega otroka za

svojega Stvarnika ne bila družega kakor laž. Mati v meni je bila, ki se je vdala temu spoznanju . . . Ah, to pa se ni izvršilo brez bojev. Ugovori, kojih so me učili proti veri, so vstajali, toda nobeden se ni mogel vzdržati proti temu glasu moje hčerke, kadar je govorila z dobrim Bogom. Toda čemu še razpravljati, kadar človek čuti, kadar stoji vse kot dejstvo živo pred njim, kakor vi sami, kakor zrak, ki ga dihate, kakor stvari, ki se jih dotikate. Zopet sem verovala. Nisem se več borila proti čustvu tem krepkejšemu, ker me je družilo z dušo mojega otroka in z vsemi pojavi njega rastoče pobožnosti. Kolikor bolj sem se družila s temi pojavi, tembolj sem ljubila svoje dete, tembolj sem verovala. Vi si ne morete predstavljati, kako iskreno ljubezen vzbuja v njej bližajoče se prvo sveto obhajilo, kako se razvzemata njen duh in njeno srce, kaka čuda popolnosti, da vidim vsaki dan v njeni duši. Bog je, ki ga vidim, da deluje v njej in tudi v meni . . . Toda, častivredni oče, zato nisem prišla, da bi vam pripovedovala podrobno, kako so se prelevljale moje misli. Dovolj sem vam povedala, da razumete, kaj sem pretrpela in kako sem prišla do želje, katero na kratko izrazim: v treh tednih gre Jeanne k prvemu svetemu obhajilu in jaz bi ž njo vred tudi rada pristopila k svetemu obhajilu“.

„Vi niste le rešili duše svoje hčerke,“ odgovori ji duhoven, „vi ste rešili tudi svojo dušo. Naj vas ne bega, da ste toliko časa živeli ločeni od Boga. Vi ste ga imenovali dobrega Boga in prav ste imeli. On ne želi družega, nego odpustiti. Srce našega Gospoda je vedno pripravljeno. Prav imate

tudi, ker verujete, da on v vas deluje. On je vas vodil od ure do ure, da Vas je privedel do današnje. Vi bi radi šli k sv. obhajilu. To je prav lahko. Jaz sem pripravljen vas izpovedati, kaderkoli želite . . . tukaj in takoj . . .“

Častivredni mož je to govoril z ginjenim glasom, kakor da bi se skušal oprostiti za svojo prvotno sumnjo. Ta povest ga je izredno prevzela. Če je imel napake, ki so združene z abstraktnim razumom matematika, imel pa je tudi njegove kreposti, mej drugim tudi ono mistično silo, katera se večkrat druži z matematičnim genijem, dokaz temu: Pascal, Leibnitz, Newton in v naših dneh Cauchy, Puiseux, Hermitte. Sile bi mu bilo treba, ako bi bil moral poslušati priznanje kake ljubimske zgodbe. To priznanje pa je v njem zbudilo izredno zanimanje; sicer ni bilo nič posebno duhovitega in strogo logičnega, vendar je videl v tem kakor žena, skrivnosten razgovor Boga s človeško dušo. Vsa stvar mu pa vendarle še ni bila popolnoma jasna. Zakaj pa žena, ko je zopet verovala, takoj ni prejamala sv. zakramentov? Zakaj je to odlagala? Zakaj je tako zbegana ob svoji vrnitvi? Odločnost, s katero se je nepoznanka izrazila o svojem poštenju, mu ni dovolila misliti na kako škrito krivdo. M. Euvrard si pač ni mislil, da bo v tem trenutku uprav on kot duhovnik moral določiti nepremagljivo oviro, ki brani tej ženi povrnitev in je ves prevzet in prestrašen poslušal njeno izjavo, s katero je odgovorila na njegove zadnje besede.

„Ne, častiti oče, to ni tako lahko. Predvsem pa treba, da veste, kaj da sem in zakaj me vidite

tako prevzeto pred seboj. Omožena sem, to sem vam že povedala. Dostaviti pa moram, da sem vdrugeč omožena, da pa moj prvi mož še živi . . ."

"Tedaj ste se," jo vpraša duhoven po kratkem molku, "razporočili in zopet omožili? . . ."

"Da," reče ona.

"In vaša hči?"

"Moja hči je od mojega drugega moža."

"Vi ste razporočeni in zopet omoženi," ponavljal je M. Euvrard in kakor da bi bil sam s seboj govoril:

"Uboga žena! Sedaj vse razumem! . . ." Nato se obrne k njej:

"Ne, to ne gre tako lahko! Vi ne morete k sv. obhajilu, dokler živite tako, kakor sedaj. Jaz vas niti ne spovem, ker vam ne morem dati odveze . . ."

Te poslednje besede je spregovoril z obrazom in glasom, kjer ni bilo več nobene bojazljivosti učenjaka, katerega so motili pri njegovih razmišljanjih, kjer ni bilo več čuti sočutja starčka prevzetega vsled bridke izpovedbe. Redovnik je razglasil v ime svoje vere odlok brez vskllica, vtemeljen v neprerekljivi določbi. Bolesten obraz Mme Darras se je zvil v gube, ko je začula ta odlok, vendar posebnega iznenadenja ni kazala. Nekako brez poguma se je obrnila k njemu rekoč: "Vedela sem že naprej za vaš odgovor, oče čestiti. Tako so mi že enkrat odgovorili. Vi ste to meni zdi se že povzeli iz ene mojih besed, jaz sem se poprej že posvetovala z drugim duhovnom. Ustavil me je pri prvih besedah kakor vi. Jaz poznam že tudi

vnaprej pogoj, katerega mi stavite: ostaviti svojega moža. Dovolite, da vam ponovim, kar sem rekla onemu duhovnu: Sedaj je trinajst let tega, bila sem tedaj stara devetindvajset let. Bila sem najbolj nesrečna žena. Človek, kateremu me je prodala moja rodbina in od katerega sem se morala ločiti, je zahteval in tudi dosegel, da se je ta ločitev spremenila v razporoko. On se je nato zopet oženil. Jaz pa sem ostala sama na svetu z devetletnim sinkom. Sodišče ga je meni prisodilo. Kako naj ga vzgojujem? Kako naj premagam težave, katere ženi ustvari razporoka, tudi če je žena imela pravo na svoji strani. Tedaj pa se mi je približal drug mož, katerega sem že z doma poznala, ne da bi se bila preveč brigala zanj in katerega sem omožena popolno pozabila. Izvedela sem, da me je deklico ljubil, ne da bi mi bil to naznanil. On je bil siromak, jaz pa sem bila bogata. On se zaradi mene ni oženil. On je delal, da bi me dobil, če bi bila še prosta; da bi me pozabil, če bi ne bila več prosta. Zopet sem se oprostila, in on je prišel na dan. Sedaj je bil bogat, užival izvrstno službo in ženil bi se bil lahko, kjer bi bil hotel. Ostal je zvest svojim prvim mislim in me naprosil naj se ž njim poročim. Jaz sem vsprejela ponudbo in nisem se varala. On je meni najboljši mož, in mojemu sinku najboljši oče In ko bi tudi morala pogubiti svojo dušo, jaz ga ne zapustim nikdar, nikdar“

„Tedaj pa jaz ne razumem, kaj vi od mene pričakujete,“ odgovori M. Euvrard „in kake pomoči da potrebujete od mene, kakor ste se sami izrazili.

Zadostno ste poučeni o cerkvenih zapovedih in zato veste, da vaš drugi zakon pred cerkvijo ne velja ter da nikdar veljaven biti ne more. Ko ste sklenili to zvezo, ločili ste se od cerkve. Vi hočete ločeni ostati in istodobno govorite, da bi radi zopet pričeli versko življenje, ter prejekali sv. zakramente? . . . To je tako očitno nasprotje, da mora biti tudi vam jasno. Vi bi bili radi združeni s cerkvijo in obenem ločeni od cerkve. Ta zagonetka se ne da rešiti."

"In vendar se da rešiti," prekine ga Mme Darres. Odločnost, s katero je to trdila, je kazala, koliko važnost ona poklada uprav temu delu svojega razgovora. Kri ji je zalila lice, njene oči so plamele in ona je nadaljevala:

"Da, ta problem se da rešiti. Toda to more izvršiti le duhovnik velikega, zelo velikega duha. Uprav zato sem prišla k vam, ter vam predložila to stvar. Moj drugi zakon ne velja pred cerkvijo, rekli ste mi sami in to tudi jaz vem. Pristavili ste tudi, da ostane i v bodoče vedno brez veljavnosti, dokler je v veljavi prvi zakon. Tudi če se razveljavi prvi zakon? Cerkev ne prizna razporoke, prav, toda ona pozna ločitev zakona. Trinajst let je, odkar se mi je ponudil ta drugi zakon. Hotela sem prositi v Rim, pa tega nisem storila, moj bodoči mož se je temu ustavljal in jaz sama sem imela tako malo vere! . . . Ali je morda sedaj že prepozno? Ako cerkev zahteva, da se vklonim njenim zakonom, mora mi poskrbeti tudi sredstva, da mi je mogoče to storiti. Razloge, katere sem takrat zbrala, tudi sedaj zberem in ti v teku časa niso ničesar izgubili na svoji odvažnosti. Rekla sem

vam že, da so me omožili moji starši. In če me tudi niso k temu fizično prisilili, vendar je gotovo, da je njih pritisk odločno vplival na mojo voljo. Vsekako nisem prav vedela, s kom da se poročim. Ko bi bila to vedela, rajše bi bila umrla, nego sklenila tako zvezo. Med mojim prvim možem in menoj ni bilo nobenega nasprotja v mišljenju — prenašala sem vse napake njegovega značaja, vsaj je bil on oče mojemu sinu — tudi nezvestobe ni bilo med nama. On me je varal, jaz sem mu odpuščala. Prenašati in odpustiti pa nisem mogla njegove najgrje napake, ki najbolj ponižuje ljudi našega stanu, ta človek je popival in v pijanosti je bil divjak. Pet let sem iz ljubevi do svojega sina prenašala te strašne prizore, pri katerih grožnje in surovosti niso bile najhujše. Nisem mogla najti moči, da bi se rešila, dokler ni bilo moje in mojega sina življenje v nevarnosti. Pretepal me je in to s tako silo, da sem cele tedne vsled tega silno trpela; pretepati je hotel tudi otroka, tudi njega... Vprašam vas, čestiti oče, ali sem privolila vzeti v zakon norca, zlobnega norca? Ali ni to vzroka dovolj, da se razveljavi zakon, ker so bili moji starši in jaz varani? . . . Čestiti oče, če vam zagotovim prositi za to razveljavljenje, ki se mi ne more vskratiti, in če vam obljubim, vse storiti, da zato pridobim svojega moža, če vam zatrdim, da hočem do tedaj bivajoč z možem pod eno streho živeti ž njim kakor živi sestra poleg brata, ali me ne smatrate po vsem tem, da sem se spravila s cerkvijo. Ali bi se torej ne mogla spovedati in iti k svetemu obhajilu s svojo hčerko vsaj enkrat, vsaj to krat? . . .“

„Ne,“ odgovori ji oratorijan zamahnivši svojo glavo z neko otožnostjo, pri kateri je sočutje znova prevladalo nad strogostjo. „Ne, vi ne morete. Noben duhoven bi se ne mogel zadovoljiti s temi pogoji, ker so docela brez prave podlage. Navidezni razlogi, katere ste povdarjali, niti ne dovoljujejo napraviti prošnje za razrešitev zakona. Zdi se gospa, da vi, kakor mnogi drugi mislite, da ima Rim pravico razdirati veljavne zakone. Te pravice nima. Rim prizna, da so zakoni ničevi, kader so v resnici neveljavni, to je: kader se gotovi pogoji, potrebni za veljavnost zakonske pogodbe, niso izpolnili. Te pogoje pa je cerkev določila in opredelila tako natančno, da je vsak dvom o tem izključen. Poglejte v katerokoli delo moralnega bogoslovja, videli bode, da vaš slučaj ni istoveten z nobenim onih, ki so tam določeni. Vi priznate tudi sami, da je bil vaš zakon sklenjen dovolj prostovoljno, ker trdite, da bi prvega moža nikdar ne bili poročili, ako bi bili poznali njegove grde napake. Tedaj ste privolili v zakon. Vi se zgražate nad to strastjo, priznam vam, da je strašna, da je grozna. Toda v tem ni zmote v osebi. To je poskušnja. Ko je cerkev blagoslovila vaš zakon, ni vas izvzela od poskušenj. Če so bile te poskušnje prehude, na razpolago vam je bila ločitev, ki jo cerkev vsikdar priznava, a samo ločitev cerkev priznava. Dalje iti pa se pravi nepokoren biti zapovedi, ki je tako jasno izražena v evangeliju in ki prepoveduje drugi zakon, dokler je živ prvi sopro. To kar vi mislite, da je vničenje zakona, to je le prikrita razporoka, cerkev pa ne deli takih prijaznosti. Kader ona poroči

dvoje bitij, tedaj cerkev zabilježi pogodbo, toda nepreklicljivo, katero podvoji po zakramentu. Ne ustvarjajte si nad, da uidete skozi ta vrata, ker so pretrdo zaklenjena.

„Kaj naj tedaj storim?“ zakriči Mme Darras sklepajoč v obupnosti svoje roke: Ali je mogoče, da bi mi Bog – z neskončno bolestjo je povdarila to besedo – ukazal ostaviti mojo družino, zdrobiti srce moža, katerega ljubim in ki mene ljubi, zapustiti svojo hčer? Ker moj mož bi mi hčerke ne izročil in pri tem bi imel postavbo zase... Če pa tega ne storim, zame ni verskega življenja, prepovedano mi je poklekniti ob strani svojega dragega otroka ob slovesnem trenutku njegove mladosti ter udeležiti se skupno ž njim svete skrivnosti, . . . sploh nobenega odpuščenja! . . Ali je mogoče, prosim vas, oče čestiti, da bi bila človeška postava bolj pravična, bolj prizanesljiva, nego božja postava. Ker naposled mi je drugi zakon omogočil, da sem zopet našla pošteno življenje, vsaj sem vendar tako malo zakrivila prejšnjo nesrečo. A sedaj se zopet zahteva, da je znova uničim. Komaj da se mi dovoli, ne vkleniti se v sovraženo preteklost, prepovedalo se mi je obenem, da bi jo popravila . . . Ah, gospod Euvrard, kako bi bilo pri tem postopanju mogoče oprostiti se mi tolikih ugovorov. Nekdanja vera, oživljena družec se s pobožnostjo moje hčerke, zopet izginja, umira, dvom se me polašča. Toliko sem na tem trpela, ko sem obiskala onega duhovna. Dejala sem si, nasprotniki cerkve imajo prav, očitajoč ji, da je le orodje hlapčevanja in smrti, da se napredek razvija

brez nje in proti njej in da sem jaz hrepeneč po njej s tolikim domotožjem le žrtva prevare ter da resnice ni v njej! . . .“ „Ne govorite tako! . . .“ zavrne jo živahno oratorijan ter se dotakne s svojo častito roko njenega ramena hoteč zabraniti jo v bogokletstvu. „Ne mislite tako, vsaj z Bogom se ne prerekajte. To bi bil greh zoper sv. Duha, edin, kateri ne bo odpuščen . . . Vi očitete zapovedim cerkve o zakonu, da jim nedostaje pravičnosti in ljubezni. Dovolite mi čisto navadno, pa točno primeró: Ladja pride v lukó, kjer bi rad eden izmed potovalcev izstopil in sicer iz raznih zelo važnih moralnih in materialnih ozirov, na priliko, da obišče svojega umirajočega očeta, da je pričujoč pri razpravi, od katere je odvisna bodočnost njegovih domačih, ali karkoli. Toda na ladji se je pojavila kuga. Mestna oblastva strogo prepovedó komu se izkrcati, iz strahu, da se bolezen ne zanesé v mesto. Ali bi bilo pravično, ali bi bilo bratoljubno, da bi se komu taka prošnja uslišala ob nevarnosti, da se zaleze kužna bolezen v mesto s stotisoč prebivalci. Gotovo ne. Vidite slučaj, v katerem pravičnost in ljubezen zahtevata žrtev posameznih zaradi splošne dobrobiti. To načelo vlada družbo. Recimo, da kaka stvar služi splošni koristi, a škoduje posamezniku, ali da je koristna posamezniku, pa škoduje splošnim interesom, tedaj zahtevata pravičnost in ljubezen, da prevladajo splošne koristi. To je vprašanje, ki si je treba staviti glede vsakega zavoda, da se prav ceni njegov pomen.

Vprašajte se torej glede na nerazdružljivost zakona! Kaj vam odgovarja razum? Da se družba

sestavlja iz družin, in da kakoršne so družine, taka je tudi družba. Premislite sedaj, koliko koristi do-
naša nerazdružljivi zakon družinam: treba je resno
premisliti izvolitev, ker je zakon nerazdružljiv, tesno
se združijo vezi mej predniki, starši in otroci, stem
je zabranjeno združevanje raznorodnih elementov,
kako se krepí edinstvo duha pri udih in poznejših
rodovih. Tak zakon je najboljši temelj za stalnost
nравnosti, brez katere je sama anarhija in vedna
vročica. Kaj pa poleg razuma pravi zgodovina?
Dokazuje nam dejstvo, da se vsaka višja civilizacija drži
jednoženstva; razporoka pa ni jednoženstvo marveč
sukcesivno mnogoženstvo. Ni moj namen predavati
vam o socijologiji. Toda ali veste, kaj je dognala
statistika? Po državah, kjer je dovoljena razporoka,
se je primeroma podeseterilo število hudodelcev,
norcev in samomorilcev pri razporočencih. Vi ste si
morda in še kateri drugi ohranili ono nežnost duha
in srca, vendar večina si jo je že oslabila ali popolno
izgubila. Urejevati družbo z ozirom na nekaj doka-
zanih degenerirancev, to se pravi vodstvo družbe iz-
ročati odpadnikom. — Vi to nazivljate napredovanje,
vednost pa je imenuje nazadovanje . . . Ne poza-
bite, da sva dosedaj vse to presojala samo ob-
jektivno. Hotel sem vam jasno pokazati istovetnost
mej postavo cerkve in postavo dejstev, mej naukom
skušnje in naukom razodenja. Delujoč da se ohrani,
pride socijalna narava do istega pravila, katero cerkev
postavlja kot dogmo. V luči teh idej proumite težo
krivde, ki ste jo storili; posluživši se kriminalnega
člena, ki so ga uvedli v naš kodeks najzlobnejši
sovragi socijalnega reda, razdirjevalci družinskega

življenja. Vi ste se pridružili temu razdirajočemu delu, kolikor ste to mogli storiti. Vi ste žrtvovali družbo svoji osebni koristi, vi ste s svojim drugim možem v svojih tesnih mejah vzorec anarhističnega ognjišča, ki deluje toliko pogubnejši, ker po svojih krepostih dajeta vzgled dostojnosti z nedostojnim in reda z neredom. To je, kar napravlja zmote tako usodne pri duhovih, ki so prejeli in ohranili plemenite darove. Njih prirojena noblesa jim sledi tudi v njih zmotah. Padejo ne da bi se onečastili. Skrivajoč grdobijo zla, jo tem bolj nevarno razširjajo. Ne iščite nikjer drugod vzroka skrajnim težavam, ki je srečujete pri naporu za svojo vrnitev. Primerjajte velikost svoje krivde s temi težavami in zahvalite Boga, da vas ni še hujše poskusil, vas in vaših . . . Ni še dvajset let, odkar so sklenili to zloglasno postavo o razporoki, in ko bi vi vedeli, kakor tragedij sem že videl vršечih se pred seboj jaz, ki malo spovedujem, kake katastrofe so zadevale družine kakor vašo, ki niso umele te sicer povsod spričane resnice: vsaka svoboda, ki nasprotuje naravnim postavam vodi v suženjstvo in vsaka dolžnost, ki se zanemari, v nesrečo! Videl sem sovražstvo mej brati, med otroci prvega in drugega zakona, očete in matere sojene in obsojene po svojih sinovih in hčerah, tu smrtne boje mej očmom in sinom, tam mej drugo ženo in hčerjo moža, drugod zopet ljubosumnost na preteklost, ki je živela v še živem prvem možu kakor sedajnost, kaznujoč drugega soproga; videl sem nadalje strašne borbe mej prvim možem in njegovo bivšo ženo v bolezniju otroka ali ako je odrasel, zaradi njegovih strastij,

zaradi mladostnih norostij, ali če je bila dekle, zaradi možitve. Nečem vam govoriti o tem srdcu, ki se ponavlja dan za dnevom, o zlobnosti priznani ali skriti, hinavski ali odkriti ljudij, pri katerih je vkljub vsemu spoštovanje krščanske zveze ostalo nedotaknjeno. Ah, koliko gorja! . . .

Vaša usoda ni bila še najhujša, ker jo spremlja velika milost, da sta namreč zopet našli svojo vero. Če kedaj zanemarite to milost, tedaj imate vzroka dovolj, da se tresete.

Maščevalna roka božja ne deluje z izrednimi dogodki; logika krivde ji zadostuje. Zato sem vam tako govoril, da si nikdar več ne vzbujate mislij, kakor sem videl, da ste mislili ravnokar. Zelo se bojim za vas! . . .

Raznovrstna čutila so polnila dušo Mme Darras, ko je poslušala to pravcato obtožnico; vsaka beseda v njej jo je poniževala v nje drugem zakonu, katerega je sklenila po mnogem omahovanju, vendar popolno resno in kjer je bil vsredotočen ves njen čustveni ponos. Vsaka beseda jo je zadela v živo. Kar je bilo za bogoslovca samo ideja, ki jo je razvijal, to je bilo za katoličanko razporočeno in vnovič omoženo živo in britko dejstvo. Ta dejal bi znanstven govor, kjer jo je profesor in apologet nehote prozorno kazal, napravil je nanjo izreden vtis, spominjajoč jo brezštevilnih razgovorov s svojim možem. Našla je v izražanju do cela si nasprotujočih prepričanj mnogo podobnosti, kar je pripisovala isti šoli v katero sta oba hodila v rue Descartes. Misel na moža, čegar ime je nosila, ji je bila v tem hipu zelo mučna. Gotovo bi bil britko

iznenaden, ko bi jo bil videl, kako vpričo tega duhovna posluša razne maksime, ne da bi jim ugovarjala ter se vdaja vplivu, popolno nasprotnemu moralni edinosti njune družine. On sam ji je hvalil duševno vzvišenost M. Euvrarda, ne sluteč, da bo kedaj slava naslonjena na matematični talent člana akademije pripomogla v kritičnem trenutku povzdigniti njegovo veljavo nasproti ženski, ki je svoje verske nazore podpirala le s čustvenimi razlogi. Prvikrat sedaj ji je podal učenjak, ki ga je sama spoštovala kot vzvišenega, tudi umskih razlogov.

Tudi so jo hudo zadele na časti nekatere besede (degeneriranec, odpadnik) ki so ušle redovniku v njegovem ognju. Ob tako raznih mislih, ki so jo razburjale, prevladala je ena sama, ko je oratorijan dovršil svoj dolg razgovor. V strogem svojem govoru ji je namreč povedal misel, ki je bila najbolj pripravno razburiti to nemirno srce, kjer je ravno kar oživljajoča se pobožnost začutila skrita in nepremagljiva očitanja. Dolgo že je begal in mučil Mme Darras strah pred neko kaznujočo usodo začasno ustavljeno že dvanajst let njene sreče, katere ni več smatrala zakonite. Ta vedni strah in želja otresti se ga, sta veliko pripomogla, da je tako strastveno želela poleg in pod varstvom svoje hčerke spraviti se s cerkvijo. Zato je vstrepetala, ko ji je omenil govornik poskušanj, ki vtegnejo zadeti njo in njene soproga. In čem bolj je duhovnik to povdarjal, tembolj jo je bila groza. Slučaj je hotel, da je bila ena omenjenih katastrof uprav ona, katere se je razporočenska najbolj bala in sicer kolikor je bilo mogoče presoditi po pravici. Poročilo, kateremu

ta prizor služi kot prolog je le del te nesreče. To soglasje mej popolno tajno skrbjo in mej gotovimi besedami M. Euvrarda je vplivalo nanjo s tako silo, kakor kak prorošk opomin, zato se ni več čutila dovolj močne, da bi se še nadalje razgovarjale. Čemu tudi? Vsaj je dobila na svoje vprašanje odgovor, ki ji ni dal nikake nade.

„Ne morem vam ugovarjati, čestiti oče“, dejala je končno, vsaj jaz ničesar ne vem . . . Prišla sem k vam kot duhovnu, prosit vašo ljubezen pomoči, katero ste mi odklonili. Vaš odlok zdi se mi zelo trd, toda jaz ga sprejemem: podprli ste ga z dokazi, katere prizna moj razum, dasi ste s svojim govorom trn zadrli v moje srce.

Drugi pot, ako mi dovolite zopet priti, mi bo morda mogoče predložiti vam svoje ugovore, katerih sedaj ne najdem v svojem duhu, pač pa jih čutim s svojim srcem. Preden se poslovim od vas, bi vas vendar še nekaj rada vprašala . . . Vi ste mi rekli, da sem jaz izjema med razporočenci. Jaz tega ne mislim. Dasi pa je vaša sodba o meni preveč prizanesljiva, ima vendar svoj pomen; dokazuje namreč, da je po vašem mnenju razlika v načinu, kako živé žene, ki so se zopet poročile. Po vaši sodbi niso vse enako oddaljene od pota, katero vi smatrate kakor pravo. Razlika mora tudi biti pri njih glede ločitve s cerkvijo. Vi pravite, da ni mogoča popolna sprava, po kateri je hrepenelo moje srce. Toda če že ne morem živeti popolno tako kakor vera hoče, zakaj bi morala obsojena biti, da bi se tega življenja prav nič ne vdeleževala? Zapustiti dom, mi ukazujete, da smem k sv. zakramentom, ali pa

ostati v popolni neveri kakor že toliko časa, ali ni mej tema skrajnostima kake zlate srede. Moja oživila vera, ki me je privedla k vam, je po vašem zatrdilu velika milost, zato bi bilo prav, ko bi mi vi naznanili kako sredstvo, da se po svoji slabosti zato hvaležna skazem . . . Sploh vas prosim, oče čestiti, da mi ob koncu razgovora podaste kak praktični nauk.“

„Jaz vam nisem ukazal ostaviti vašo družino“, pojasnoval je P. Euvrard, „najmanj pa takoj. Če bi vi sami hoteli to storiti, bi vas jaz prosil, da prej dobro premislite. To je dokaz, da človek ne odstopi tako lahko iz uglajenih potov. Vi imate hčerko, in ako vi zapustite svoje domače, trpela bi njena verska vzgoja. Kje je tu večja dolžnost? Jaz si ne upam prevzeti odgovornosti, da bi sam rešil to vprašanje. Jaz ga tudi nisem rešil. Glede tega sem vam odločno povedal svoje mnenje, ki pa se je vam zdelo zelo strogo: prejem zakramentov vam ni dovoljen v sedaj obstoječih razmerah. Vendar pa je le preveč resnično, da tudi te razmere, če so tudi napačne, zahtevajo svojih dolžnosti. Te dolžnosti spolnovati, se pravi v gotovem smislu zaslužno delati. Tako zasluženje je bilo, da v svojem drugem zakonu niste pozabili dolžnosti do svojega sina. Zaslužno bote delali, ako bote vsako poskušnjo Bogu darovali, vzlasti kadar bo v zvezi z drugim zakonom, tako na priliko bridkost, ki vam bo krčila srce, ko bote na dan prvega sv. obhajila svoje hčerke videli druge matere pristopiti k sv. obhajilu, vi pa ne boste smeli. V istem smislu si lahko nabirate zasluženja z miloščino, z zatajevanjem, s

tem, da posebno natančno spolnujete nekatere cerkvene zapovedi n. pr. postno. Ako sem prav umel je glede vere vaš mož še mnogo na slabšem nego vi. Posebno zaslužno delo bi torej bilo, ako bi ga mogli spreobrniti . . .“

„Tega pa, častiti oče, ne zahtevajte od mene“, vzklikne Mme Darras in čelo se ji pri tem nenadoma zmrači. Ponovila je: „Tega ne zahtevajte od mene! Nobena žrtev, katerih ste mi načrtali v svojem programu, mi ne bo preveč, da si kaj zaslužim; toda govoriti o verskih vprašanjih z mojim možem in mu povedati, kaj jaz mislim, tega bi mi ne bilo mogoče. Pomislite, gospod, vseh mojih skrbi zaradi prvega sv. obhajila moje hčerke, on jih niti ne sluti, oh, koliko sem se trudila, da sem jih skrila pred njim. Njega bi to preveč bolelo . . .“

Pa je vendar on dovolil krstiti svojo hčer?“ reče P. Euvrard.

„Ta pogoj sem stavila ob poroki“, odgovori Mme Darras, „da morajo biti najini otroci katoliški. On je držal besedo — mož poštenjak — toda s kako notranjo nevoljo proti temu, kar on sodi, da je samo praznoverje. On se sicer peča z vsako najmanjšo stvarco, ki zadeva našo malo; on me vidi, da jo vodim k maši, k pouku v krščanskem nauku, toda nikdar me glede tega najmanjše stvari ne vpraša. Ta stran življenja moje hčerke zanj ne ekzistira. Glede mene, ki na tak način vzgajam deklico, živi on v tej misli, da se vdajam sentimentalnim predsodkom. To pa on odpušča ženski slabosti, on me ljubi in je mnenja, da se v globini srca v skupnosti idej popolnoma strinjam ž njim.“

Zelo je deloval na to, da bi si bila glede nazorov le eden. In tako je tudi bilo dolgo časa . . . Ne, jaz bi ne imela moči mu povedati, da sedaj ni več tako . . .“

„Tedaj pa,“ vpraša duhovnik v nekaki zadregi, „mu morda celo niste povedali, da ste namenjeni k meni.“

„K vam? Seveda ne! . . .“ je rekla in že sama misel na to jo je razburila.

„In kadar se vrnete, ali mu tudi nič ne sporočite o tem obisku?“

„Ne!“ —

„Vendar bi bilo pa prav, da bi ž njim o tem govorili,“ reče oratorijan, „da, prav bi bilo; pred vsem zaradi vaše časti. Vi bi ne bili smeli storiti tako odvažnega koraka in o tem nič povedati človeku, ki je oče vaši hčerki, čegar ime vi nosite, in pod čegar streho vi prebivate. To opuščenje je laž, ki se nikakor ne vjema s programom, ki sva ga upravar kar načrtala . . . To bi bilo pa tudi potrebno zaradi mene. Vi pač sami nimate radi, da bi vam jaz dovoljeval take skrite obiske. Pripovedovali ste mi, da je pri vas moje ime znano, da ga celo simpatično izgovarjajo. To bi bil morda razlog, da bi se jim vaš korak k meni ne zdel tako nenavaden. To priliko bi vi porabili in prenehali s svojim molčanjem, ki je kaznjivo kljub vaši dobri veri. Apostol pravi: S srcem verujemo v opravičenje, z ustmi pa se vrši spoznavanje v zveličanje.“

„Ne“, dejala je vtretjič Mme Darras ter zmajala z glavo, „ne, tega jaz ne bom storila . . .“

oče čestiti“, nadaljevala je in njen glas je bil vedno bolj proseč, „da, zaradi hčerke nisem mogla zapustiti svojega moža; toda njemu naznaniti krizo, katera se v meni vrši, ne da bi ga nato pripravila, s tem bi ga pač neizmerno razburila. Mogoče je celo, da bi se po opravljenem prvem sv. obhajilu, v bodoče uprl pobožnim vajam moje hčere. On se ni zavezal, da ji vse to dovoli. In jaz sama se glede na svojo vero bojim gotovih razprav. Pač bi se jim ustavljala, ako bi me podpirali sv. zakramenti in zato sem tudi hotela prositi moža, da mi dovoli obrniti se v Rim. Toda brez zakramentov, s tako polovičarskim, nepopolnim verskim življenjem pa ne čutim moči v sebi . . .“

„Porabite zato časa, kolikor ga bo treba,“ odgovori P. Euvrard, „toda imejte trdno voljo, dobiti priliko, da se očetu svoje hčerke tako razodenete, da ne bo imel nobenega dvoma o vašem moralnem stanu; to je vaša stroga dolžnost, tako sodijo že navadni ljudje.“

„Prosim vas dovoljenja, da vse to premislim“, reče gospa ter vstane. „Vi mi dovolite, da zopet pridem, kaj ne da? Dasi najin razgovor ni zadovoljil mojih nad, vendar se mi je težak kamen odvalil od srca, ko sem se oprostila tega morečega molka.“

„Vedno bom vesel, ako vas vidim,“ odgovori duhovnik, katerega je to boječe in proseče vprašanje vidoma prevzelo, „toda povedal sem vam že, da skrivoma ni treba k meni hoditi. Pridete, kader bodo o tem vedeli doma.“

„In do tedaj? . . .“ vpraša gospa.

„Do tedaj pa bom molil, da pričnete po možnosti, ki vam jo narekuje previdnost, spolnovati svojo očitno dolžnost.“

„Tedaj, z Bogom, oče čestiti; zelo sem vam hvaležna, da ste darovali zame nekaj vam tako dragega časa, katerega znam i jaz ceniti.“

Z bolj tihim glasom je spregovorila te besede, premagati se je morala, da ji ni ušlo v solzé. Ta ginjenost je prevzela duhovna. Poskusil je nekoliko popraviti svoj zadnji trdi odgovor ter ji je spremeljač jo k zunanjim vratom rekel:

„Z Bogom! Nasvidenje, dete moje, in sicer kmalu!“

„Z Bogom...“ je odgovorila Mme Darras ter šla po stopnjicah siromaške hiše, ne da bi se bila nazaj ozrla.

P. Euvrard je za trenutek obstal vrh stopnjic, kakor da bi jo hotel nazaj poklicati. Ko pa premislek premaga čuvstvo, zapre vrata za seboj in se vrne sam v zavetišče vednosti, kjer mu je nepoznanka mej obiskom, ne da bi mu bila povedala svoje ime, razkrila duševno dramo, skrajno trpko. Temeljno nasprotje v duševnem življenju mej soprogo je vedno nekaj milovanja vrednega. Posebno hudo pa se kaže, kadar se to tiče verskih problemov, ki so in bodo vsaki čas tvorili najglobeje dno duševnega življenja. To nasprotje pa postane tragično, ako živita soproga v zakonu po razporoki ter se še vedno ljubita, pa se pri enem vzbudi vera, ter mu vsaki dan očita to ljubezen, ne da bi jo mogla uničiti. Kaj pač misli drug? S kakim uporom mora konstatirati, kako ta strup počasi, a smrtno otravlja njuno skupno srečo. Kak konflikt, ako se ženi zaželi po cerkvi, in ako mož v verskih

stvarah ni indiferenten ali skeptičen, marveč umstveno, zistematično sovražen! Dasi mu je Mme Darras — da se poslužim domače besede P. Euvrarda — načrtala le obrazec svojega čuvstvenega življenja, bilo je vendar duhovnu dovolj, da si je lahko predstavljal razne mogoče nesreče, ki so grozile njeni hiši. Dolgo je že bilo, odkar je odšla in vendar se on ni še popolnoma pomiril. Zastonj ga je vabila črna tabla naslonjena na lesen ogradje, naj se dvigne zopet v jasne višave matematičnih spekulacij. Njegove misli so begale drugod; spremljal je v duhu nepoznanko, ko se je vračala domu, k možu, kateremu je bila tako iskreno vdana, a se ga je toliko bala! . . . Gotovo je bil ta človek napolnjen s sovraštvom do cerkve, ki je v tej dobi razširjene intelektualne kulture kaj čudno in vendar prav pogosto. Sam žrtva tega sovraštva, začuti oratorijan v trenutku neko čudno čustvo tesne edinosti, ki združuje najrazličnejše namene v isti domovini. Spopad, ki se mora neizogibno izvršiti mej tema sprogoma, je kakor njegovo pregnanstvo iz samostana le epizoda iz borbe, ki divja po sedanjih Francoski mej dvema svetovnjima nazoroma, mej dvema civilizacijama, mej dvema svetovoma. To je epizoda vzeta iz velike verske vojske. Ta podoba je bila tako živa v matematikovi glavi, ki je bila vajena neskončne vrste dogodkov združevati v suhih formulah, tako živa, da je, odločivši se zopet za prekinjeno delo, spregovoril pod vtiskom razgovora, ne več kakor ravnokar: Uboga žena! Pač pa je vzdihnil: Uboga domovina! in še vedno mu je nekaj trenutkov kreda nagajala med njegovimi prsti.

II.

Očem.

Še bolj bi se bila tresla ta stara, častitljiva roka, tako da bi ne mogla začrtati niti indiferentnih številčk za formule, če bi bil ta učenjak in vernik bolj natanko videl še drugo stvar pred očmi. Vnovič in še bolj globoko bi bil prevzet sočutja, ki bi bil dognal, da to versko nasprotje mej možem in ženo, katero je ona tako britko občutila, ni bilo edini polom, ki je grozil tej takozvani zakonski družini. Še bolj bi bil potrjen v svojih nazorih o življenju, ki so mu v slučajno pojavljajočih se dogodkih kazali skrito matematično pravično razdelitev.

Tej družini je res grozila kriza in sicer iz raznih vzrokov, ki se bodo polagoma sami razkrili. Že sedaj pa smemo trditi, da so vsi ali izvirali iz napačnega naziranja o razporoki, ali pa so se vsled tega množili. Mme Darras je jasno spoznala le en vzrok, ki se ji je zadiral v srce gledé na njeno hčer in na njeno zopet najdeno vero. Toda še preden je to popoldne minulo, zaznala je za drugo nevarnost, ki jo je slutila že več mesecev; lahko bi jo bila že preje zaznala, a je ni hotela. Vsi poznamo, kako resnična je po skušnjah v narodu potrjena prislovica: Nesreča nikoli ne počiva. Ako pa stvar nas same zadeva, tedaj mislimo sami sebe varajoč ravno nasprotno. Ako nas zadene velika nezgoda, menimo, da smo s tem zavarovani proti

drugi, kakor da bi bila posameznemu človeku usojena le gotova mera trpljenja. Toda stvar ni taka. Narava vedno ista v najraznovrstnejših pojavih, hodi ista pota tudi v moralnem in materialnem življenju. Ako ima bolezen svoj vir ne v kakem slučaju, marveč v splošni dispoziciji, tedaj se tudi kaže ne lokalno, ampak splošno v organizmu. Isto velja tudi o nesreči, kader ne pride slučajno, ampak se rodi iz dejanjskih razmer. Naravnost iznajdljiva je in zadene nas uprav tam, kjer najmanj mislimo. Vdarec pada za vdarcem, ena nezgoda podaja roko drugi. Česar se lotimo, se nam ponesreči, vse sovražne nam bojazni se vresničujejo. Tedaj pa radi govorimo o slučaju, o usodi. Toda če si stvar bližje ogledamo, spoznamo, da je temu vedno isti vzrok; mi namreč stalno preziramo kak velik zakon. Toda koliko upiranja, preden vsprejmemo ta nauk, koliko se ob grozeči nevarnosti trudimo prepričati sami sebe, da nas ne bo zadela, da mi tega ne zaslužimo, da smo že plačali dovolj davka solzá!

Ta napačen predsodek je gojila Mme Darras več mesecev; opazala je sicer na obzorju svoje usode razne črne oblake toda brez posebnega strahu. Od dne do dne je bolj čutila nevarnost, toda ona se ji je upirala ter sama sebe prepričavala, da bo le njo zadelo zlo, o katerem ji je velela vest, proti njeni volji krščanska, da zahteva pravega zadoštila. Pač da, slaba varnost! Dokaz temu njen strah, ko ji je našteval M. Euvrard katastrofe, ki so kot žrtve zadele toliko razporočencev. Drugi dokaz zato so bile besede, ki jih je govorila sama sebi,

ko se je ločila od duhovnika. Da ni s svojim posetom dosegla svojega namena, to jo je manj trpko bolelo nego bojazen, ki jo je duhovnik vzbudil ali prav za prav obnovil v njeni duši. Ta skrita bojazen jo je zadela najbolj živo v srce.

Odšla je kakor žena, za katero ni več omahovanja, čez dvorišče, kjer je hišnik še vedno delal na svojem slavnem vrtiču. Ali jo je pač opazil? Takoj je bila zunaj na cesti Servandoni, katero je to pot vzljubila, ker je bila tako tiha in samotna. Prepričana je bila, da je ni nihče videl, ko je izstopila iz te stare hiše. Pet minut pozneje je bila na cesti Vaugirard in skozi jardin du Luxenbourg je bila v ulici istega imena, kjer je stanovala. Prepričana, da jo nihče ne more izdati, mudila se je dalje časa v drevoredu in se je vdala svojim mislim. Razgovor v stari hiši se je nadaljeval v njeni duši. Razgovarjala se je v duhu z M. Euvrardom, kakor da bi stopal ta skrivnostno-asketičen redovnik poleg nje.

„Na svidenje?“ Tako je rekel: „Na svidenje . . .“ To si je ponovila takoj pri njegovih vratih. Spominjamo se še, da je tem svojim zadnjim besedam dodal zadnjo posebno laskavo besedo: „Dete moje . . .“ Drugega izraza bi on tudi ne bil rabil, ko bi ji bil dovolil spovedati se, kakor je eno uro poprej na potu k njemu za trdno upala. Ponavljala si je to besedo: „Na svidenje?“ kakor vprašanje, na katero pa je v svojih mislih odgovorila že prej, a sedaj glasno in jasno:

„Ne, ne, ne! Ne vrnem se več . . . Nikdar z Albertom ne spregovorim o tem obiskku, nidar!

Ne mogla bi vstrpeti njegovega pogleda, kader bi me poslušal. Skupaj sva bila danes pri zajutru in spraševal me je, kaj bom danes počela, tako zapupno, tako iskreno, kakor vselej in jaz sem mu zamolčala svojo pot, za katero sem se že odločila . . . Poznam ga: Ko bi on vedel za to pot, ničesar bi mi ne očital . . . Toda kaka senca bi legla na njegov obraz, kaka boleost v njegovo srce? . . . Ne, to se ne zgodi! Sam M. Euvrard bi mi prepovedal govoriti, ako bi mu bila smela vse razodeti. — Kaj pa mi je že rekel? Da mi je mogoče zaslužno zadostovati tudi izven cerkve, ako spolnujem svoje dolžnosti, dolžnosti matere pred vsem, ki jih imam do svojega sina in do svoje hčere . . . Dobro! Dolžnost nasproti mojemu sinu zahteva sedaj, da se ogibam vsega, s čemer bi zmanjšala svoj vpliv do moža . . . M. Euvrard je tudi mnenja, da so take razmere kakor moje združene z velikimi težavami. Ko je govoril o smrtno sovražnih prepirih mej očmom in sinom, zadel me je zelo občutno . . . Za hip sem videla pred seboj, kako sta Albert in Lucien skočila drug proti drugemu, jeze besneč . . . Te borbe mej njima pa mati in žena ni videla samo v duhu, ona jo je tudi slutila in celo opazila, zato se je z vso odločnostjo svojega bitja otresla te podobe ter nehoté na potu pohitela, kakor da bi bežala . . .

„Ne, tega ne doživim,“ si je šepetala, „Bog tega ne pripusti. Vsaj me že dovolj kaznuje, da me peha od sebe. Tako sladak bi mi bil lahko dan prvega svetega obhajila moje hčere, in vendar mi bo tako grenak! To žrtev, sprejmem jo, da-

rujem jo, kakor mi je ukazal duhovnik. Vsaj pri tem trpim le jaz, ne drugi, drugi ne! To bi bilo prekruto. Že misel sama, ki me obhaja to leto tolikrat, misel, da bi se kedaj manj ljubili, mi je grozna kazen. In to je bila le misel . . . Čudno, da človek tako rad misli, da se bo zgodilo, česar se boji. Le namignil mi je to P. Euvrard in dovolj je bilo, da se mi je za hip duša napolnila z britkostjo. Ako bi ga bila tedaj ustavila in mu priznala svojo bol, gotovo bi mi bil sam svetoval vse storiti, da si ostaneta Albert in Lucien vedno dobra zaradi mene tudi v slučaju, da bi se kedaj res razdvojila . . . Razdvojila? Čemu ti strahovi! . . . Vsaj sta v vseh stvareh enih mislij: o veri in politiki. Vsaj sem Albertu žal preveč dovolila, da ga je vzgojeval po svojih nazorih . . . Ali bi pa bila mogla drugače ravnati? Ali sem s tem kaj zakrivila? Vsaj sem bila istih nazorov ž njima, vsaj mislila sem tako. Bila sem iskrena, Bog ve za to in me ne bo kaznoval. Vsaj sem že dovolj nesrečna, da si moram odreči temu, kar imajo žene, ki so več grešile, nego jaz. Ljubimce imajo, pa se spovedujejo in gredó k sv. obhajilu. Jaz pa ne smem. Ali je to pravično? . . . Toda ne, nečem soditi; poslušna hočem biti v tem P. Euvrardu: jaz vsprejemem, darujem to trpkost Bogu, da me kaj hujšega ne zadene . . .

Ah, poznam družine, ki so edine v veri, kjer mati, oče, brat, sestra zvečer skupno molijo, skupno k maši hodijo . . . Toda jaz ne smem možu povedati o svojem nedolžnem obisku, in če srečam sina, pa bi me vprašal, kje sem bila in bi mu

povedala, on bi me niti ne razumel! Ako bo Jeanne videla druge matere pri sv. obhajilu ne pa svoje, druge očete v cerkvi ne pa svojega, treba si bo izmisliti kako neresnico, da se preveč ne zbega ta dobra, nedolžna duša . . . Da, P. Euvrard ima žal prav, oj gorje! . . .

Te splošne misli so ji ostale v duši po raznovrstnih vtiskih, ki so bili pa včasih neznatni tako, da bi Mme Darras na priliko ne mogla povedati, kedaj ravno si je v svoji glavi vstvarila ta dvom o dobrem razmerju mej možem in sinom, tudi bi bila v zadregi točno izjaviti, kedaj da se ji je vrnila vera njene mladosti ob pobožni vnemi svoje hčerke. Preveč podrobnostij njenega notranjega bitja je povzetih in združenih v teh mislih. Tako se je pri tem zatopila va-se, da ni prav vedela, kje da je. Sprehajala se je po drevoredu, ne da bi mislila na to. In ko je prišla v rue du Luxembourg ter obstala pred svojimi vrati, tedaj ji je bilo, kakor bi se bila oproščena izbudila iz hudih sanj. Vsaj ji je ta hiša bila živa priča mnogoletne njene neskaljene sreče.

Albert Darras je ob poroki dal po skupno dogovorjenem načrtu zgraditi to hišo. Iskreno je Albert želel odstraniti vse, kar bi ženo spominjalo na preteklost, ona pa si je hotela zagotoviti ognjišče bolj stalno za značaja, zato sta oba hotela imeti hišo samo za-se, od katere se ne ločita prej, da jih po nju smrti iz nje ponesó.

Zbrala sta si stanovanje precej oddaljeno od Champs-Élysées, kjer je ona poprej prebivala. Gabrielle je to predobro razumela, s svojim novim

življenjem je pretrgala vse zveze s poprejšnjim svetom in njej se je vzljubila misel na samoto, za katero pa njen mož ni maral. Neznatni štipendist politehnike, ki si ni upal oglasiti za zakon pri gdč. Nouet — to ime je nosila Mme Darras kot dekle — je bil sedaj tehnični svetnik pri eni izmed največjih bank v Parizu, Grand-Comptoir, ter je zato dobival stalne letne plače dvajset tisoč frankov. Poleg tega še drugih postranskih dohodkov trideset tisoč frankov. Žena je imela štirideset tisoč frankov rente. Bila sta torej bogata dovolj, da bi se lahko skazovala pred svetom in to željo je tudi Darras gojil. Elegantna fasada palače s širokimi vrati za vozove in z visokimi okni ob pritličju, vse to je bilo namenjeno za velike vsprejeme, kar je ingénieur posebno ljubil. Zelo raznovrstna čustva so ga potisnila na to pot, ki pa se skoraj da niso vjemala z njegovim značajem in z njegovo strokovno vzgojo. Pred vsem pa je bil Albert zaljubljen in ponosen na lepoto svoje Gabrielle. Poleg tega pa je bil strasten politik. Brezpogojno vdan idejam stranke tedaj vladajoče želel je, da bi njegova žena in on igrala svojo ulogo v visokih republikanskih krogih. Vsaj je znano, da se je zadnjih trideset let napravila posebna družba bogatih meščanov in visokih uradnikov. Očitajo ji pa isto frivolnost v nraih, isto željo uživanja in zapravljanja, kakor ostali družbi. Znano je, da so nekateri od teh tajnih Jakobincev posebno razsipno živeli in imeli svoje salone — vsled dolžnosti. Seveda so bili to najbolj naivni ljudje, pristaši najbolj pokvarjene in brezčastne stranke. S tem so

mislili da vtrdé veljavo vladajočemu zistemu. Darras je bil v njih vrstah tem rajši, ker je vprizoril s tem skrivno borbo mej svetovoma, kjer je Gabrielle poprej živela mej konservativnimi uradniki.

— M. Nouet je umrl kakor svetnik pri kasacij-skem dvoru — in mej starim deželnim plemstvom. Prvi sopro, o katerega surovostih je uboga žena še nedavno čez toliko let s studom pripovedovala P. Euvrardu, je bil zanesljivo iz dobre rodbine Rouegrue in sicer od grofov Chambault. Ti razni vplivi so se kazali pri Darrasu, ki je sam plebejec trdega plebejskega značaja negoval še vedno kot svoj glavni namen množiti z vedno novimi sredstvi svoje imetje in s tem seveda množiti izobilje, ki je bilo Gabrielli na razpolago. Na to neutrudljivo naklonjenost, radodarno in nežno skrbljivo, spomnila se je Mme Darras, ki je stopila na prag svoje hiše. Takoj se je začutila oboževano ženo. Zahotelo se ji je zopet po tej domači sreči, katero je zatajila s svojim posetom pri redovniku in s svojimi nato sledečimi razmišljanji in zopet je v njej oživela žena, ki se je malo poprej v ime svoje novo pridobljene sreče uprla strogosti katoliških zapovedij.

„Ne, to ni mogoče! To ne bo res! Bog bi ne bil Bog, ko bi pogubil Alberta in mene, zato ker se tako ljubiva. Pretrpela sem pač le težki sen. Jaz ne obiščem več onega duhovna. S svojimi prijaznimi manirami in s svojo dobrohotnostjo je on še nevarnejši nego drugi. Če bi bila cerkev to, kar hočejo ti iz nje napraviti, bi to ne bila cerkev, kakor nam jo slika evangelij. Ne, jaz ni-

sem nič hudega storila. Ne, ta ljubezen, tako iskrena, tako zvesta ne more biti v prokletstvu. Popolno se ji zopet vdam, na novo v njej oživim in zadostovala mi bo, kakor je že dolgo poprej. To storim! . . .“

Ravno da je spregovorila te krepke besede, že je morala spoznati in to iz čisto navadnega povoda, kako malo zmožna je njena bolna domišljija, da bi se dala voditi kakim trdnim sklepom. Zadosti ji je bilo, da je pri napol odprtih vratih v predsobi videla klobuk, vrhnjo suknjo in roko-vice svojega moža zložene na mizi v najlepšem redu, kakor je imel to navado Darras tudi pri najmanjših stvareh. Odšel je ob eni po skupnem kosilu, šel je v pisarno, odkoder se ni nikoli vrnil pred peto uro. Sedaj pa je bilo še le pol štirih. V šumu nasprotujočih si mislij Gabrielle ni mogla misliti na to; sedaj pa se ji je treba sniti z Albertom, ne da bi se ji bila že polehla razburjenost, ne da bi se mogla popolno zbrati. Zakaj da je danes tako zgodaj prišel domov, na to ni mislila. Pač pa jo je misel, da stopi skoraj pred njegove oči, da jo bo spraševal, kako da je popoldne preživela, tako vznemirila, da se ji je tresel glas, ko je vprašala slugo:

„Ali je gospod že dolgo časa doma?“

„Deset minut, milostna,“ odgovori ji sluga.

— „Kaj, če me je videl, ko sem stopila iz ulice Servandoni? . . .“ dejala si je. „Če bi me bil dobil in vprašal, kaj bi mu bila pač odgovorila? Kaj naj mu zdaj rečem, ko opazi mojo razburjenost? Če kaj zapazi, kako naj mu razložim, ne da bi

vzbudila njegovo nezaupanje? Vsaj mi bo bral v očeh, da se mu lažem . . .“

V tej družini, kjer je bilo prijateljstvo toliko let tako popolno, je vselej soprog, ki je prišel zadnji v hišo, prihitel k onemu, ki je bil že doma. V prvem nadstropju, kjer sta stanovala, imela sta sobe tako razdeljene, da sta takoj začutila, če je kedo prišel ali odšel. Imela sta pet sob, veliko spalnico, toaletni kabinet za njo, sobo za njega, kjer je imel obleko in tudi kanapé, majhen salon in od zadaj sobo za knjižnico in za kajenje. Navadno je bil v tej zadnji sobi, kader je bil sam. Na sredi je bilo veliko predvorje, kamor so vodile vse stopnjice, pokrite s tapetami in okrašene s cveticami; odtod je bila pot v razne sobe. Gabrielle tu obstane; srce ji hudo bije. Albert je gotovo tukaj v kaki sobi. Morebiti je že čul zvonec in že ve, da je doma. Morda ji že hiti naproti. Ker se pa le niso vrata takoj odprla, zato porabi ta odmor, da še dobi nekaj časa zato, da se zbere, ker je še vsa vznemirjena. Na misel ji pride, da gre v drugo nadstropje, kjer so stanovali otroci, da pogleda hčerko, ki je morala biti v učni sobani pri svojih nalogah. Mati je dosegla pri očetu, ki je hotel poslati Jeanne v ženski licej, da se je učila doma pod nadzorstvom posebne vzgojiteljice, seveda po volji očetovi po učnem načrtu za liceje. Vsak teden je prišel iz velikega kolega na levem bregu profesor, da je delala naloge iz onega razreda, v kateri bi morala hoditi. Nato je omejil svoj vpliv strastni prostomislec na vzgojo, drugo vse, zlasti najvažnejše, pa je prepustil svoji ženi, kakor ji je to obljubil.

Zato je le redko zahajal v učno sobo. Zelo se je torej Mme Darras začudila, ko je prišla v drugo nadstropje in tam pri vratih začula glas svojega moža. Ista misel, kakor njo, vodila je tudi njega precej po njegovem prihodu, h hčerki. Hoteč zavleči snidenje z možem, je to sedaj le pospešila. Toda, ako se pri hčerki snideta, je takoj snovi dovolj za razgovor in s tem se izogne razburjenju pri prvih besedah, ki bi jo lahko izdale. Pa nenadoma se ji vzbudi novi nemir, ki prežene prvega. Spomni se namreč, da ima hčerka vsaki petek izpraševanje in nalogo iz katekizma. Kaj je pač Alberta prignalo v sobo in to posebno ta dan?

Ko odpre vrata, ne da bi bila poprej potrkala, vidi, da drži mož v rokah list, na kateri je Jeanne začela pisati. Od okna je svetloba padala očetu in hčerki na obraz, mati obstane prestrašena in gleda podobnost med njima, ki pa ni vedno popolna; deklici se je videlo, kako je nervozna in kako svoj obraz spreminja kakor oče; ni bila vajena očetovega prihoda v tem času, zato se je razburila.

Albert Darras je bil kakih sedeminštirideset let star, nekdanj temnopolt, kakor so pričale njegove še vedno črne brke, dočim so bili njegovi lasje na kratko po vojaško ostriženi že vsi beli. Reznen profil, krepko vzraščeno telo je izdajalo gorjanca, živahne oči, slok stas in motna polt pa so kazale, da ti gorjanci prihajajo iz juga. V stisnjeni glavi, v prožnem telesu s finimi rokami in nogami je kazal nekoliko Arabca. Rodbina Darras je izvirala prvotno iz Sisteron-a. To staro vtrjeno mesto je zelo oddaljeno od morja, toda v Provence so tolikokrat

prihrumeli Saraceni — vsaj to priča pogorje Maures že s svojim imenom — da tam srečavamo ljudi, katerim treba samo še burnus-a in turban-a, pa bi se beduini pokazali med civiliziranimi. Morda je Albert Darras svoj brezverski fanatizem in njegove znake podedoval od svojih prednikov. Morda je podedoval svoje strasti od takega prednika, zapletenega v borbe lige, ki so strašno divjale v tem zapuščenem kotu Francoske. Takih in podobnih hipotez sicer ni lahko vzdrževati, vendar čestokrat nezavestno vplivajo na nas mogočno in odločilno.

Hčerka je imela iste žive oči in črne modro blesteče lase. Pod prozorno kožo se je pretakala severna kri nje matere — Nouetovi so bili meščani iz Perche — ki je sedaj, ker jo je strah preganjal, porudečila hčerki rožno lice. Trudila se je, da bi zakrila svojo vznemirjenost, toda goste trepalnice, ki so neprestano trepetale, so jo izdajale.

Oče, mož pisarne je s prstom kazaje poskušal vrsto za vrsto nalogo hčerke ter delal svoje opazke, ki so mogle pomiriti Mme Darras, ker so se ozirale samo na zunanjo obliko.

„Treba paziti, da ni „n“ preveč podoben „u“ in narobe,“ je dejal; „poglej tu besedo „odpuščenje“ in tam „nadnaturno“, tu ni mogoče razločiti teh dveh črk. Gospodična, sodite tudi vi o tem!“

In pokazal je list gospodični, ki je stala za hčerko. Glava, lasje, oči so jo razodevale, da je Nemka. Tudi gospdč. Mina Schulze je bila v zadregi kakor njena gojenka in odgovorila je kakor je bilo pričakovati:

„Jeanne piše veliko nemški, gospod Darras, in znano vam je, kako sta si v nemščini podobna „n“ in „u“. Dekleti sta se razveselili, ko je vstopila Mine Darras. Mož ni mogel zakriti neke zadrege. Neprijetno mu je bilo, -- toliko lojalen pa je bil ta brezverec, -- da bi se zdelo, kakor da bi on hotel nadzorovati pouk v krščanskem nauku, kar je prepustil ženi. Zato je s prvo besedo, s katero je vsprejel ženo, hotel odvrniti ta sum od sebe, rekoč:

„Prišel sem hčerko vprašat, če ve, kdaj da ti prideš domov.“

„In jaz sem očetu rekla,“ dene hčerka, „da ne boš dolgo izostala, ker si gospodični in meni prepustila voz.“ Sama od sebe je hčerka pritrdila razlagi očetovi, zakaj da je prišel v njeno sobo. Oče jo poboža po licu, kakor da bi se ji zahvalil za uslugo, mati pa enako naravno pokaže, da nima glede poduka ničesar prikrivati, zato odgovori možu:

„Ti si ob tej priliki lahko pogledal njene naloge; jaz sem s tem prav zadovoljna, ker si gotovo opazil, kako napreduje v slogu.“

„Res je,“ odgovori oče suhoparno, vstane in pristavi: „No sedaj si prišla, draga moja, in zato deklico lahko pustiva, da nadaljuje s svojim delom, jaz sem jo motil že cel četrť ure . . .“

„Oj, vsaj imam dovolj časa!“ vsklikne Jeanne, „sem že na dobrem s svojimi nalogami.“

— „Kadar se ji gre za njen najljubši predmet,“ potrđi vzgojiteljica, „tedaj vse drugo hitro izvrši, da ima zanj tem več prostega časa.“

Okorna gospodična objame deklico, ko jo je tako pohvalila, ne opazi pa mračne sence na očeh

očetovih in strahu na materinem obrazu, ko je tako povdarila pobožnost svoje gojenke. Nobeden ni besede odgovoril, pač pa je mož takoj ko sta bila zunaj sobe na stopnjicah, ki vodijo v spodnje nadstropje prijel za to neprevidno besedo, ki ga je neprijetno dirnila. Začutil je vedno nerad poleg svojega sveta še drug svet. Toda svoji častni besedi je bil dolžan dovoliti, da se hčerka verno vzgaja.

„Videla si,“ reči ženi povdarjajoč zopet svoje opravičevanje, „da nisem Jeanne ničesar omenil glede njenega učenja . . . In vendar . . . Toda jaz sem ti to obljubil . . . Obljuba pa veže . . . Vendar sem pa še vedno mnenja, da sem imel prav, ker sem ti ugovarjal, ko si ti obljubo pred poroko zahtevala od mene. V verskih vajah se opazuje le neka komodna mehanika v verskih navadah. Vse se vsprejme iz navade in pa zato, da ni pri oddaji deklet pozneje težav, ako so bile vzgojene brez verskega pouka. Neudobnost takega kompromisa se pa ne spozna tako hitro . . . Tudi se pri tem postavimo v nevarnost, da s tem pri količkaj nervozni naravi gojimo nevarno nagnjenje do misticizma. Ti si čula gdč. Schulze; ti vidiš, kako že rase ta strast za versko razburjanje v čustvovanju naše male . . . S tem pa ti ničesar ne očitam, le opomnim te, da si oprezna. Ne dovoli, da bi šla predaleč v tem pogledu. Opozori na to tudi našo vzgojiteljico. Če smo že hoteli kako Nemko za Jeanne, bolje bi bilo izbrati kako protestantko, ker bi ložje vzdrževala ravnotežje . . . Še enkrat opomnim, da s tem nečem ničesar očitati. Vendar pomisli na prihodnost in na borbe, katerim

bi bili izpostavljeni, če bi se kdaj Jeanne zarila v nazore, ki bi bili najinim nasprotni.“

„Gospodična Schulze je vso stvar pretiravala“, odgovori Mme Darras. Zazeblo jo je v srce, ko je Albert izpregovoril besedo: „najinim“. V tem se je pokazala vsa dvoumnost, v kateri je že toliko dni živel ta družina. Kolikrat ji je v zadnjem času že Albert tako govoril, a vselej ji je strah, da bi se o tem ne pričel podrobnejši razgovor, vzel moč, da bi mu pritrdila. Zato je molčala, ali pogovor zasukala, kakor je to storila tudi sedaj:

„Jeanne ni bolj vneta za ta predmet, kakor za druge, marveč to je edini predmet, ki se ga uči z drugimi učenkami skupaj. Njeno samoljubje jo pri tem vzpodbuja . . .“ Navadno je vselej, kadar se je hotela žena po takih ovinkih izogniti pravemu razgovoru, začutila v sebi neko polajšanje in sramoto ob enem, kar je docela lastno strahopetnosti. A sedaj ji je bil še preveč v živem spominu obisk pri M. Euvrardu. Besede apostolove, katerih je omenil, da treba z besedo pričati, kar verujemo, so se trenutno oglasile kakor jeka v njeni duši. Očitki so se jej vzbudili, a so se takoj umaknili nenadnemu presenečenju, ko je začula možev odgovor.

„Morda imaš prav, ker si bližje Jeanne, nego jaz. Sicer pa naj so te moje skrbi utemeljene ali ne, spadajo itak še le v bodočnost, sedaj pa treba, da spregovorim s teboj o velevažnih stvareh, ki naju morajo zanimati že sedaj. Zato ti treba, draga moja, poguma, trdnega poguma. Prišel sem danes preje domov nego po navadi in hotel sem takoj

govoriti s teboj in sicer zato, ker se je mej tem dogodilo nekaj izredno važnega. Spoznal sem za svojo dolžnost, da tudi ti o tem zaznaš in da ti jaz to povem. V moji pisarni sva se z Lucien-om hudo spoprijela.“

„Z Lucien-om? ...“ ponavljala je mati. Vstopila sta v pisalno sobo Albertovo. Žena se vsa razburjena vsede v fotelj. Le slučajno se je zgodilo, da se je ta najhujša poskušnja pojavila ravno po razgovoru v rue Servandoni in po njenem razmišljevanju o tem. Kako naj bi ne bila zapazila predigre one spravne zadostitve, katere se je toliko ogibala. In če bi tudi ne hotela priznati, da je ta dogodek le logična posledica njenega življenja, kakor je rekel duhovnik-matematik, ali ni bilo povoda dovolj, tresti se pred ono vzbujačo se nezogibno in skrivnostno silo, ki vse posledice razvija iz vzrokov in ki vse naše napake kaznuje le z njih posledicami?

„Da, z Lucien-om“ odgovori Albert. Bil je sicer vedno gospodar svojih čuvstev po naravi in po vaji, toda sedaj je komaj zakrival svojo razburjenost. Ni se vsedel k svoji ženi kakor po navadi, da jo pomiri, ampak je hodil po sobi gori in doli, ne da bi pogledal Gabrielle; videl ni nič družega razven svoje misli. To sobo, ki je bila polna knjig, je krasila le velika portretna slika njegove žene — delo modnega slikarja oportunističnega in radikalnega lahkoživja, dolgočasnega pa delikatnega M. Fauriela — knjige in ta slika so kazale na dvojno strast, ki jo je edino poznal politehnik, namreč: svojo ženo in svoje ideje.

Vzoren red je vladal na pisalniku in po vsej pisarni. Izrednega pomena je bilo, da si je očem za obtožbo proti Lucien-u izbral uprav ta prostor, kjer se je povsod kazal strog, neizprosni značaj, ki ni dovoljeval, da bi se kaj tako nalahko povečevalo ali zmanjševalo. Celo v tem trenutku najhujše krize je čutil Darras potrebo te določnosti ter skušal v strog red spraviti svoje zaupno poročilo.

„Da prav spoznaš položaj,“ nadaljeval je, „kakoršen je v resnici, treba da razložim stvar, o kateri sem upal, da mi ne bo treba nikoli govoriti s teboj . . . Kmalu uvidiš, zakaj. Vem, koliko si pretrpela, ko si se odločila, da me poročiš. Dal sem ti besedo, da popravim, kar je mogoče popraviti glede tvoje preteklosti in ti poznaš moje glavno načelo: ostani mož-beseda, naj velja kar hoče. To je naša vera, to verujemo mi, ki baje živimo brez vere; pač najlepša vera, edino prava, vera vesti! Ti si imela sina in jaz sem se zavezal nasproti tebi, da ravnam ž njim kakor s svojim sinom. To obljubo sem spolnoval, in si ne mislim, da je to kdove kakšna zasluga. Ljubil sem ga, ker je tvoj otrok in tudi njega samega sem rad imel. Popolno sem uverjen, da prepričanje dela človeka in če ga po tem sodim, smem trditi, da je on tudi moj sin. Od mene ima svoje nazore, od mene se je učil čutiti, misliti, hoteti . . . Vsaj mislil sem, da je bilo tako“, pristavil je trpko.

„To vse naj ti je v pojasnilo, zakaj da sem nasproti tebi molčal o neki važni njega zadevajoči stvari. Vpraševal sem se, kaj bi ob takih razmerah storil pravi oče. Spoznal sem za svojo pravico, da

prevzamem vso odgovornost z vsemi dolžnostmi. Ker poznam tvojo nežnost, hotel sem ti prizanesti z razvojem boja, o katerem nisem vedel, to moram priznati, kako se konča. Odpusti mi, draga moja, da sem ti prikrival to skrivnost – prvič! Branil sem se, zaplesti te v stvar, ki bi vzbudila v tebi toliko žalnih spominov! . . . Pravil sem ti često in o tem nisem spremenil svojega mnenja. Človek je to, kar je iz njega napravila njegova vzgoja. Teorija o onem vsemogočnem podedovanju ni drugzega, kakor ostanek one splošne organizovane krivičnosti ki se imenuje cerkev. Toda ta predsodek je tako vkoreninjen, da so mu žrtve tudi najbolj razumni duhovi . . . Tako sem se tudi jaz sam vedno bal, da najdem pri Lucien-u kakih podedovanih duševnih podobnosti. Videl sem, da je ista skrb morila tudi tebe, želel sem zato, da se zate ne povrne. Ali me sedaj razumeš, ali mi odpustiš? . . .“

„Jaz vem, kako nežen si v ljubezni do mene“, odgovori Mme Darras. Ta spomin na prvega moža napolnil jo je s strahom. Zato ga zaprosi: „Strah me je . . . Kaj se je zgodilo? . . . Kaj je Lucien napravil? . . . Povej hitro!“

„Glej kako si razburjena, uboga moja Gabrielle“, reče Albert, „tega sem se najbolj bal. Pomiri se! Treba je, da trezno, premišljeno presojava ta resen slučaj. Zato bodiva mirna in računajva z dejstvi!“

„Prizor, ki se je vršil mej Lucien-om in menoj“, nadaljeval je, „ima svoj začetek v minolem poletju. Takrat je pričel, gotovo se še spominjaš, bolj neredno zahajati na obed. Ti si bila že takrat v skrbah, jaz pa

sem te pomirjeval, rekoč, da je triindvajset let star in da se na državnopravnih šolah družī z mladeniči svojih let, ki so popolno svobodni. Nevarnost je bila, da ga ta neodvisnost drugih in njegova četudi zelo mila odvisnost nama odtuji. Vse, kar sem ti povedal, sem tudi mislil, toda vsega, kar sem mislil, ti nisem povedal. Vznemirjalo je mene, kakor tebe, ker je vedno bolj pogosto izostajal in zlasti ker se je v vsem svojem vedenju docela izpremenil. Videl sem, kako malo se zanima za naše življenje, zate, zame, za sestrico. S telesom je bil pri nas, a duh njegov je begal kdove kje. O vzroku nisem mogel dolgo dvomiti. Le po vplivu kake ženske se more mladenič tako in tako hitro ves spremeniti . . .“

„Ti misliš, da je zaljubljen?“ vpraša ga mati. Skrbljiv obraz se ji za hip razjasni, ne da bi bil mož to opazil. Da sta oče in sin zaradi kake take afere v nasprotju, to ji ni bilo prijetno, a vendar ne najhuje. Za take zmote imajo tudi najplemenitejše žene prizanesljivo srce. Najbolj se je ona bala takih konfliktov, ki bi zadevali družino po njenem drugem zakonu.

„Tudi jaz sem opazila, da se vedno manj briga za nas in tudi jaz sem si napravila svojo sodbo . . .“ In dostavila je nekako boječe: „Jaz pa sem mislila na drug vpliv . . . Bala sem se, da preveč občuje z M. de Chambault-om.“

„S tem te vendar ne bo žalil . . .“ reče ji živahno drugi mož. „Zategadelj sem pa jaz miren; zanašam se namreč na njegovo lojalnost, s katero si je, ko je bil osemnajst let star, sam sodbo na-

pravil med nama in med tem človekom. On je bral odlok in razprave glede ločitve. Proti temu vplivu, če bi se pojavil, česar pa ne verujem, je on dobro zavarovan. In čemu uprav sedaj? . . . Ne. On je zaljubljen in sicer v žensko, od katere se nama je bati najhujšega . . .“ Toda vrniva se k stvari. Videč, kako se je spremenil in sluteč vzrok, zakaj, poizvedoval sem od njega, zakaj tako pogosto odhaja — seveda ne da bi mu hotel kaj očitati — s kom se shaja in kje preživlja svoje večere. Toda on je bil molčeč, zaprt liki grob. Ta odtujenost njegova, dasi sem bil z njim kar mogoče ljubeznjiv, mi ni več dovolila nobenega dvoma. On pozna moja načela in vé, da ne priznam komodne prislovice: Mladost je norost. Taka mehkužnost vesti je sramota katoliških deželá; rodi jo pa komoditeta spovedi. Ako pa smatramo osebo človekovo posvečeno, tedaj nas bo sram, da bi tako sebično in poniževalno zlorabljali svojega bližnjega z razuzdanostjo. Ko je šel Lucien pred dvema letoma k' vojakom, smo se tudi menili o tej točki. Z veseljem zatrjujem, da je bil on takrat popolno mojih misli in ko se je vrnil, ravnotako. Ni se pokvaril v okuženem zraku vojašnic. Bil mi je tako odkrit, da sem mu lahko gledal v dno srca. Odkar pa se je pred menoj zaprl, spoznal sem, da skriva nekaj, česar ga je sram. Sklepam iz tega, da je zabredel tudi on, kakor jih zabrede toliko drugih . . .“ „Takrat je bil čas, da bi me bil opozoril na to,“ reče Mme Darras. Na njegovo opazko proti spovedi je imela že ugovor na jeziku, toda ni si upala z njim na dan, zato pa se je nekoliko pokazal v tem oči-

tanju, ki je imelo svoj povod seveda tudi v ljubezni do moža in sina, katerih razpor jo je tako občutno zadel.

„Mati zve od sina,“ nadaljevala je, „tudi to, kar on zakriva očetu. On bi se mi bil zaupal in vajina značaja bi se ne bila tako trdo spoprijela. Ah, Albert, ti si mi hotel prihraniti žalost, a sedaj je še hujše, ko vem, da sta vidva v prepiru med seboj . . .“

„Stvar bi bila ravno taka,“ odgovori Albert, „samo ti bi bila že veliko preje trpela . . . Sploh pa sem takrat samo sumil vse to, ker nisem imel zato še zanesljivih, neovržnih dokazov.“

„Lucien bi se bil tebi zaupal, praviš? Nikoli! Ti bi bila zadela ob trdovratnost, kar ti sedaj lahko razložim. Da, ta oseba ga je popolno dobila v svoje klešče in on bi bil utajil svojo skrivnost tudi nasproti tebi. Le slučajno sem prišel stvari na sled. Osem mesecev je že, odkar se mi je zdela vsa stvar sumljiva, toda šele šest tednov imam dokazanih dejstev za to. V drugi polovici januarja sem nekoč kosil pri Huardu. Spomniš se še morda, da sem hitro odšel, da se prej še nekoliko sprehodim. Napravil sem zelo velik ovinek okoli Odéon-a, da si tam ogledam najnovejše knjige. Počasi sem jo zavil iz rue Racine v rue Thénard, kjer biva moj prijatelj. Vedel sem, da on svojih predavanj na politehniki ne konča pred poldnem; imel sem torej časa dovolj Naenkrat opazim na nasprotni strani na trotoaru mladega človeka – bil je Lucien — ki je spremljal neko mlado žensko. Bil je tako

zamišljen v pogovor, da me ni opazil. Obstala sta pred neko neznatno kavarno, ki je bila tam tudi že v mojem času. Zdelo se je, da se ločita; ženska odpre vrata, in ga je najbrže vabila seboj. Lucien migne z ramami, pogleda na uro in stopi za njo. Jaz nekoliko postojim, preden sem se obrnil, da bi se ne zdelo, da sem ju zasledoval. Nato stopim čez cesto, pridem do kavarne in pogledam skozi okno. Lucien in ona mlada ženska sta sedela na oglu neke mize ter se živahno razgovarjala. Ako bi bil le še kaj dvomil, zakaj da se je on tako spremenil v svojem vedenju, sedaj sem moral prenehati z vsakim dvomom, ko sem videl, kako strastveno so mu žarele njegove oči. Tudi za hip ni odtegnil svojih pogledov od nje. Luciena sem gledal od strani, spremljevalko njegovo pa naravnost v obraz, zato sem jo lahko natanko opazoval. Krivično bi bilo, ko bi trdil, da je to ženska iz ulice. Obleka ji je bila sicer priprosta, sivkasta, toda zelo primerna. Klobuk je odložila; svoje kostanjeve lase je imela čez čelo lepo počesane in od zadej povite v debelo gosto kito, kakor jih nosijo deklice po penzijonatih, a prisodil bi ji bil petindvajset let, če ne več. Sloka je, precej majhna, nežnih potez, temnorujavih oči in bledega obraza. Slučajno je za hip pogledala proti meni; opazila je, da jo gledam, pa se je zdelo, da jo to ni kar nič motilo. Hladno, mirno me je gledala, reči pa moram, da ne predrzno. Umaknil sem se, ker sem se bal, da bi na to ne opozorila Lucien-a; dasi sem ju le slučajno opazil, vendar nisem hotel pri njih vzbuditi suma, da ju skrivaje zasledujem . . .“

„Ti, da bi ju skrivaje zasledoval,“ prekinе ga Mme Darras, „ali nimaš ti do njega vseh očetovskih pravic, kakor si ravnokar sam rekel. Ako oče hoče zvedeti, kje da hodi njegov sin, to se ne pravi skrivaj zasledovati, to se pravi čuvati nad njim . . .“

„Rekel sem ti že“, popravljal se je Albert Darras, „da ga smatram za svojega sina, todares niti treba vedno pogledati v obraz, to je bilo vedno moje načelo . . . „Toda on“ . . . komaj se je premagal, „toda on me ne smatra svojim očetom. Bil je že precejšen deček, ko sva se midva poročila. Vsled svojih skrbi si ti pač pozabila, kako otroško razposajen je bil, in koliko me je stalo previdnosti, da sem ga pridobil za-se. To sem tudi dosegel, toda ne zakrivam si, da je bil to bolj umeten napor dvomljive vrednosti. Danes sem se prepričal, kako prav sem imel.“

„Ubogi moj prijatelj!“ . . . vsklikne Gabrielle, obupno dvigajoč svoje roke. „Moj Bog, kako drago morava plačevati svojo srečo!“

Albert si ni mogel prav razložiti njenega vsklika in njene razburjenosti. Strah pred slutnjami, ki se je ženi množil mej tem razgovorom, je izvil ta proseči vsklik razporočeni ženi iz nemirne duše.

Albert pa je mirno nadaljeval: „Iz tega vzroka nisem silil vanj, ko je omolknil pred menoj, ker sem o vsej stvari le sumil, sedaj po tem dogodku mi je vse jasno. Podoba te mlade ženske mi je ostala v zopernem spominu. Sicer to ni navadna ženska iz Quartier latin, katero kedo danes dobi, a jutri popusti . . . Zato sem hotel stvar preiskati do dna; to sem si tvoj soprog štel v svojo dolžnost.

Da, kakor tvoj soprog! Ti me poznaš, da sem eden izmed onih, ki resno vpoštevajo člene našega zakonika, koji se prečitajo pri civilni poroki v županski dvorani; te slovesnosti se mi zde mnogo bolj pomenljive nego pomp, ki ga cerkev razvija ob taki priliki. Mož ima dolžnost, da svojo ženo varuje fizično in moralno. Zato je bila moja dolžnost varovati te pred moralno nevarnostjo, ki ti je pretila od tvojega sina. Kar pa človek mora, to ima tudi pravico storiti. Pravico sem torej imel poiskati vsa dovoljena sredstva, da pridem resnici do dna. Odkar je Lucien očitno pohajal z ono žensko, vedeli so za to tudi drugi, ne samo jaz. To zvezo so gotovo poznali tudi njegovi tovariši. Da dobim popolno gotovost, obrnil sem se takoj do Huarda, ki je njegov sin tudi pravo študiral. Trideset let, še preden sem v šolo hodil, sva že prijatelja, bil sem prepričan, da bi storil za-me, kar bi na istem mestu jaz zanj storil. Zaupal sem mu svoje skrbi, ko sva bila po kosilu sama, in ga prosil naj stvar natančno poizve od sina. Obljubil mi je, da to stori še isti dan. Določnih sporočil mi sicer ni mogel podati; kar mi je naznanil, bilo je važno v posledicah. Sama sodi! Ernest Huard se je branil izpovedati o Lucienu, to je že kazalo, da stvar ni tako malovažna, posebno te bo pa iznenadilo kakor je mene, da je kot vzrok svoje navidezne nevednosti navajal to, da Lucien hodi sedaj vsako dopoldne v bolnico, popoldne pa v medicinski kurz ali v muzej, ter da ga na pravnem oddelku le redkokedaj vidijo. Ernest se je baje temu sam čudil in ga zato nekega dne o tem vprašal. Lucien

mu je odgovoril, da najbrže pusti pravo in se posveti zdravništvu.

„Zdravništvu? . . .“, ponovi mati, „in vendar ni o tem nikoli spregovoril besede! . . . Kako je nespameten on ki bi s svojim imetjem in s podporo tvojih prijateljev napravil pri vnanjem ministrstvu tako lahko in tako lepo karriero. Bouteiller samo čaka njegovih izpitov, da ga takoj sprejme pri svojem poslaništvu . . . Zdravnik? Toda zato treba vse študije začeti iz nova! . . . Sploh pa mi ni jasno, v kaki zvezi je ta njegova zmota z žensko, za katero se zanimlje.“

„Takoj ti to pojasnim,“ odgovori Albert, „kakor ti, tudi jaz nisem spočetka mogel razumeti, v kaki zvezi je ta njegova čudna ideja z njegovo strastjo. Toda ker je pred nama toliko skrival, da se je lotil medicine, vzbudilo je meni sumnjo, da ona oseba iz kavarne ne more biti tuja njegovemu sklepu. Preden sem nadalje pri drugih pozvedoval, hotel sem sam opazovati kavarno v rue de Racine in sicer takrat, ko sta bila notri. Dognal sem, da se Lucien, ki je doma izostajal od kosila vsak drugi dan, shaja stalno s svojo neznanko. Sedela sta vedno na istem vogalu mize, ki je bil očitvidno za nju prihranjen. Jedla sta sedeč eden poleg drugega, kakor sem ju videl prvikrat. Ali pravzaprav ona je jedla, on pa — kolikor sem vsled previdnosti mogel to o daleč opazovati, — se je komaj dotaknil predloženih mu jedi. Prepričan, da sta stalna gosta v teh prostorih, vstopil sem tudi jaz v kavarno, seveda kader ju ni bilo notri. Povprašal sem o tem natarkarja, ki jima je stregel. Povedal mi je

brez pomisleka, da je mlada ženska slušateljica medicine z imenom Mlle Planat . . . Sedaj mi je bilo vse jasno. Njegovo bivanje v bolnici in pri medicinskih kurzihi sta mi pojasnila dva razloga: ali je imel Lucien to le kot povod, da sta bila vedno skupaj, ali pa se je, v usodni zmoti, kakor si prav omenila, res tudi uprav zaradi nje odločil za medicinske študije. Vsaj imamo zato sedaj mnogo vzgledov, da so studenti in studentke sklepali poroke ter so po dovršenih izpitih pričeli skupno izvrševati poklic doktorjev zdravilstva . . .“

„Dekle torej misli na možitev,“ prekine ga Mme Darras ter ga prime za roke, kakor bi ga hotela prositi pomoči. „Ne skrivaj mi ničesar? Ali si o tem že govoril z Lucienom in kaj ti je rekel? . . .“

„Da govoril sem z Lucienom o tej ženski,“ odgovori Albert oprostivši si roke, hotel si je ohraniti hladno kri za to, kar je moral še povedati.

„Le pomiri se! Če je kedaj mislil na to poroko, sedaj gotovo ne misli več nanjo. Tudi meni je bila to prva misel, a pri tem nisem smel ostati. Opomnim pa, da bi se jaz nikakor ne protivil temu, da si je izbral Lucien kak drug poklic, kakor sva ga mu midva svetovala, če bi bil prepričan, da se je res iz važnih razlogov za to odločil. Tudi bi ne imel nič proti temu, če se poroči s kako gospodično pravnico ali medicinko, če bi bil le prepričan, da je pošteno dekle. Enakost obeh spolov je po moje pravično načelo. Ne dvomim, da bomo imeli v bodoče vedno več žensk advokatov in zdravnikov in to se po mnenju verodostojnih prič

že sedaj kaže. Mlle Planat je morda izmed onih studentk, katere so mi opisovali, da so resne, brezmadežne, ki si hoté neodvisno služiti svoj kruh ter jih vsled njih vzornega vedenja čislajo moški tovariši. Lahko je pa tudi intrigantka. Lucien bo bogat, on je lahkoveren in plemenit. Kak lep plen za pustolovko! V našem uradu imamo dva bivša tajna policijska uradnika z nalogo, da preiskujeta tajne zadeve. Včasih treba nadzorovati kakega sumljivega uradnika, včasih kakega kapitalista, ki nam predloži svoje oferte. Včasih . . . toda čemu še dalje naštevati podrobnosti. Dovolj je znati, da so nas ti ljudje zanesljivo in temeljito poučili o vsakem slučaju. Zato sem enemu zaupal tudi to stvar in v štirinajstih dneh je on zbral nastopne podatke o Mlle Planat:

Berthe Planat je dekle, staro šestindvajset let, torej tri leta starejše, nego Lucien. Sirota je brez očeta in matere. Njen oče je bil stotnik pri pehoti. Planati so doma v mestu Thiers v Puy-de-Dôme. Berthe je izgubila starše še kot otrok. Vzgajal jo je njen stric, bivši sodnijski uradnik v Clermont-Ferrand. Dva rigoroza je napravila na ondotnem vseučilišču, nato je prišla v Pariz študirat pa ne medicino, ampak pravo. V resnici pa je tukaj več mesecev živela skupaj z nekim mladim človekom, ki ga je poznala iz Clermonta, po imenu Étienne Méjan. Ta Méjan je sedaj znan čudak v literarnih krožkih v Quartier Latin. On pisari, skazuje se z verzi in napravlja predavanja. Takrat so tudi o njem govorili, da študira pravo. Od tega Méjan-a je imela Planat otroka, dečka, katerega je po nju

ločitvi poslala v vzgojo v Moret, blizu Fontainebleau. Zategadelj je prekinila študije, pa ne dovolj hitro, da bi se stvar ne bila zvedela. Sploh pa ni nič skrivala svojih razmer. Torej: Méjan in ona sta skupaj bivala, za kar so vedeli njuni tovariši. Ali je zato menjala mesto, ali nalašč; vsekako pa je po porodu pustila pravo in se lotila medicine. Pravijo pa, da dobro napreduje v novih študijah: napravila je že več izpitov in pri profesorjih je na dobrem glasu. Štiri leta so tedaj med njeno zvezo z Méjanom in med znanjem z Lucienom. Ali je bila zapletena še v kake druge mreže? Verjetno je, ker je prijetna, prosta in si ničesar ne očita glede svoje preteklosti. Toda o tem moj poročevalec stvari ni mogel popolno pojasniti. Nasproti pa je strast Lucienova do nje znana stvar za one, ki ju poznajo; teh sicer ni veliko, ker se ogibata drugih dijakov, kolikoli jima mogoče. Ni ga dneva, da bi se ne videla. On zahaja k njej v stanovanje rue Rollin 24. Hodita v isto knjižnico, sprehajata se in obedujeta skupaj. Uverjen sem, ko bi naju ne bilo, bi ravno tako z njo skupaj živel kakor Méjan . . .

„On, ki je tako ponosen, tako nežen? Ali je to mogoče?“ . . . vzdihne mati.

„In njega ni sram, da mene objame in svojo sestro, ko se vrne iz objema te ženske! Sedaj pa še reci, da podedovanje ni nič. Vzgojen kakor je po tvojem vzoru z vso ljubeznijo, moral bi sramu prebledeti, če bi se le spomnil Méjan-a.“

„On o tem ni ničesar vedel,“ prekine jo Albert z živahnim glasom, ki je pričal, da je pri tem

velevažnem razgovoru zanj najbolj občutljiva točka ona, katero je soproga ravnokar omenila.

„Ne, on ni ničesar vedel. Da mu je ta ženska mogla to zamolčati, to licemerstvo jo obsoja. Še le jaz sem mu omenil ime tega Méjan-a, njegovo zvezo z Mll. Planat, otroka, sploh vse. Ob tej nenadoma razkrinkani sramoti je on obupno zdivjal in čul sem besede iz njegovih ust, katerih bi ne bil nikoli pričakoval. Toda bolj mi je milo, da se je pokazal divjega, kakor če bi se bil pokazal nizkotnega. O tem tudi nisem prav nič dvomil. Od kar sem zvedel, kedo da je ta Berthe Planat, prepričan sem bil, da Lucien o vsem tem ni nič vedel. To je bil tem večji razlog hitro delati ter ga čimpreje odtegniti taki nevarni zvezi. Samo če mu resnico povem, bo zadostovalo. Zato sem se odločil mu vse natanko razložiti. Uvaževal sem, da mi bo, ako on o tem po mojem prepričanju ničesar ne ve, treba hude kirurške operacije ter da ga ozdravim le z mukami. Jedno sredstvo sta mi narekovali sočutje in modrost, da naj imam pripravljeno. Za take strasti poznam samo eno: V stran! Treba, da Lucien zapusti Pariz za nekaj časa. Uprav slučajno sem zvedel te dni, da kmalu odpotuje moj tovariš Delaître, ker je baje zelo izmučen. Zaprošil je dopusta in upravni svet ga pošlje v Ameriko, Japan, Indijo in Egipt, da tam mimogredoč pregleda naše podružnice. Treba mu bo koga, ki bi mu bil bolj tovariš nego tajnik. To je lepa prilika; zato sem z Delaïtrom govoril o Lucienu in bil je vesel tega poročila. Treba torej samo govoriti še z Lucienom. Mislil sem si, da bo

bolje, najprej pridobiti ga za potovanje, preden bi kaj ž njim govoril o Mlle Planat. Če se odloči zaradi lepe prilike za potovanje, bo to predvsem znamenje, da ni tako hudo, kakor sem si jaz mislil. S tem se odsoten pozdravi, ne da bi bilo meni treba v živo razsekati njegovih iluzij. Ako pa odkloni, tedaj imam tukaj vzrok prijeti ga in vprašati zakaj; takoj bi mu vse povedal, kar vem o njegovih razmerah. — Tako sem tudi storil. Danes zjutraj sem se mudil pred vrati, ko je imel priti iz hiše. Prosil sem ga, naj pride v mojo pisarno ob pol eni uri, ker se moram ž njim razgovoriti o važni zadevi. Videl sem, da se mu je zdelo čudno, zakaj ga kličem v pisarno. Pojasnil sem mu pa, da dopoldne doma nimam prav nič časa ter da želim, da ostane ta razgovor samo med nama. V pisarno pa sem ga prav za prav hotel imeti zato, ker je imel Delaitre svojo sobo poleg mene, ter bi ju po potrebi takoj seznanil, in bi se takoj popolno določno dogovorila. Toda Lucien ni šel na ta led, iz njegovih očíj sem spoznal, da je vedel kaj hočem. Pri zajutrkju ga zopet ni bilo. Sklepal sem, da je šel v rue Racine, da se tam posvetuje o tem s svojo sokrivko . . . Ko pridem v svojo pisarno, ga že najdem tam. Razgovarjala sva se: on dostojno a previdno, jaz ljubeznivo in modro, kakor je bila to zadnje leto najina navada. Ko mu spominim besedo o potovanju, takoj opazim, kako se je stresel. Bil je malobeseden a zelo nervozen; izjavil je, da ne gre nikamor, povedal je to odločno, vendar popolno dostojno . . . Tedaj pa sem mu vse povedal in on ve o Mlle Planat toliko kakor

ti. Ne vprašuj me pa, kako je ta zavedeni dečak vsprejel te vesti in kaj mi je nato odgovarjal. Preživel sem takrat najtrpkeje trenutke svojega življenja . . . Ničesar mu zato ne očitam, to najprej omenim in ne bil bi hud nanj, naj bi se bilo zgodilo karkoli. On je tvoj sin . . . Spozabil se je nad menoj, gotovo pa ni bil več sposoben, odgovoren biti za svoj nastop pred menoj, ki sem tvoj mož, ki sem ga vzgojil in ki sem ga toliko ljubil. Videl sem ga, kako se je kakor norec ustavljal popolno dokazanim stvarjem. Znano mu je bilo, da jaz nikdar ne lažem in da nikogar ne tožim brez dokazov. Da, bil je docela ob pamet vsled bolesi, iznenadenja in srda. Skrajno zvita mora biti ptica, ki ga je tako zavedla. Miloval sem ga, zagotoviti ti smem, ob celem tem prizoru; posebno ga pa še sedaj milujem. Pomisli, on je ubežal, da tudi on poišče dokazov, da je ona nesrečnica nedolžna! . . . Dokazov? Vsaj sem mu imenoval Méjana, vsaj sem mu povedal, kje je otrok . . . Žal da ne dobi nasprotnih dokazov, ne vrne se k meni, kakor je rekel, da ga moram jaz prositi oproščenja, sicer da nikoli ne pride več domu, pač pa mora on sam priti in mene odpuščanja prositi, ta ubogi otrok! . . .“

„Jaz, njegova mati, prosim te zanj odpuščanja“, vsklikne Mme Derras ter strastveno objame moža. „On te je sramotil, on ti je grozil, tebe, mojega prijatelja, mojo ljubezen, moje življenje! . . . Toda prav si rekel: Ubogi otrok! Kako hudo mu bo, ko se prepriča, da si mu govoril le resnico. Ah, vsaj ga poznaš, on se vrne, govoriti bo hotel s

teboj, pa si ne bo upal . . . Gotovo mi dovoliš, da jaz prva govorim ž njim, ter da mu obnovim, kako si mu še vedno dober, tudi še tedaj po krivdi . . .“ Tresla se je v solzah in še tesneje se ga je oklenila, vzdihujoč: „Ne bodi hud, vsaj vem, morala bi ga strogo soditi . . . toda on je moj sin, moj edinec! . . .“

„Draga Gabrielle,“ reče Albert, „uprav za to sem te hotel prositi, da se mu popolno daruješ v tej njegovi hudi duševni krizi, kakor zna storiti le mati! Vsaj sem ti že omenil, kako čutim, da meni nedostaje nasproti njemu veljave iste krvi, s katero lahko ti nastopiš . . . Zanašam se na tvoje srce, vsaj sem se uprav sedaj uveril, kako naju oba ljubiš tako iskreno, tako iz dna duše! Ne bo ti treba voliti med nama . . . Potrudi se zanj; ako ga za-se pridobiš, pridobljen je tudi za-me. Kaj pa, če bi potovanje, na katero sem jaz mislil, za sedaj odložili? Lucien potrebuje sedaj bolj negovanja. Morda bi šla ti sama z njim recimo v Italijo, če bi bilo treba. Glavna stvar je, da ga otmeva tej ženski, ki je vso stvar zelo previdno vprizorila, da bi zakrila svoje zelo sumljive namene. Sedaj je razkrinkana in to je poglobitna, skoro da najvažnejša stvar.

„Kaj pa če bi ne bila?“ reče mati, „kaj pa če bi ga prepričevala, da smo jo obrekovali?“

„Tega ne more“, odgovarja Albert, „Méjan živi, vsaj sem mu imenoval njegovo ime; otrok živi. Lucien dobro vé, pri čem da je. Kako naj bi mu torej zabranila ona ženska pozvedovati o tem, kar sem mu jaz povedal.“

„In če bi ga vendar ovirala? . .“

„Tedad se obrnem na ministrstvo za notranje posle“, odgovori Albert. „Vsaj veš, da imam tam svoje prijatelje. Oskrbim se ako treba z uradnimi dokazi, ki bodo vsaj držali!“

„Toda kaj pa, če je tako zaverovan, da bi prezrl vso to sramoto? . .“

„Oh, ne obrekuj svojega sina, Gabrielle. Prevarili so ga samo zato, ker je tako plemenit, tako blag. Toda da bi ga pokvarili, da bi ga onečastili, tega pa ne!“

„Ah, Albert, ti si blag, ti si plemenit“, je dejala žena, ga prijala za roko in mu jo poljubila tako hitro, da ni mogel tega zabraniti. „Ti ga zagovarjaš! Hvala ti iskrena! . .“

„Jaz nisem ne blag, ne plemenit“, ji odgovori mož, „ampak jaz te imam rad; midva imava eno dušo, eno srce. Kako bi mogel torej za tvojega sina drugače čutiti kakor ti? . . Ker sem tako tesno, tako popolno združen s teboj, zato mu tudi lahko odpustim. Nevoljen sem bil nad njim zadnji čas, a samo zato, ker sem moral zaradi njega tebi prikrivati svoj sum. To mi je bilo hudo: molčati in vendar nekaj imeti na duši, česar ti nisem povedal. Ti sedaj vse veš, in to mi je sedaj v tolažilo.“

To govoreč objame svojo ženo, katero so te besede tako hudo zadele, da bi bila najlože zakričala. Čula jih je in to še v isti obleki, katero je imela pri P. Euvardu pred tremi urami uprav oni čas, ko je imel mož zaradi nje tak neprijeten in hud nastop s sinom. Z neodoljivo silo ji je vrgla vest očitane v obraz, da pa ona nasproti

takemu lojalnemu, možu prikriva celo vrsto čutil in to najintimnejših. Pogum se ji vzbudi, da bi govorila in res poskusi:

„Čuj, Albert“ . . . toda kakor strela z jasnega zabliskne se ji v duši, kakšne bodo posledice, če bi sedaj dopolnila svojo obtožbo. Mož bi bil zadet v najdražjih svojih nazorih; kako bi bil iznenaden, koliko bi trpel, razdor bi zijal med njima in to sedaj, ko je toliko razlogov, da pri skupnem delu složno delujeta za -- Luciena. Čutila je, da je obsojena v molk, za kateri se je toliko časa skrivala njena bojazljivost, in ko on vpraša, kaj da je, kaj da hoče, tedaj se mu docela izmučena nasloni na ramo, skrivnostno ga proseč:

„Dragi moj, obljubi mi, da me vedno tako ljubiš, naj se zgodi kar hoče . . .“

„In kaj bi se moglo pripetiti nama, ki sva tako iskreno združena med seboj?“

„Ne vem,“ vzdihne žena, „vendar vsaj vidiš, kako se pojavljajo nepričakovane težave! Kedo bi bil mogel pred letom dnij le slutiti, da nam Lucien napravi take britkosti . . . Toda kaj dela? Kje je pač sedaj! Ah, da bi bil že vendar doma! . . .“

III.

Berthe Planat.

Koliko in kakih čutil je Gabrielle, ne da bi jih naravnost izrazila, spojila v to svojo dvoumno prošnjo, s katero se je že na pol izdala! Zbolela jo je vest, ki se je zopet vzbudila v njeni verni

bojzljivi duši vsled nenadne poskušnje; začutila je strašne borbe, ki ji grozé, kader pojasni možu dosedaj še skrito vrvenje svoje porajajoče se vere, kar mu mora pojasniti, in to kmalu, ker jo sicer ta molk zaduši; že sedaj čuti boleost, ki jo zada proti volji svojemu možu, ki je tako plemenit, odkrit in nežen; zraven tega pa jo plaši strah, kam privede sina strast, s katero ga je omamila povsem zelo nevarna ženska! — Od vseh teh čutil je Albert mogel uganiti le zadnje, ki je tudi njemu polnilo dušo. To pa je občutil še tem živeje nego mati, kar mu je še vedno zvenelo po ušesih, kar mu je Lucien pri zadnjem razgovoru zalučil v obraz in to s takim obrazom in s takim poudarkom! Sklenil je, da zanese ženi podrobnosti tega strašnega prizora in zato konečno zopet skuša očem potolažiti mater, da si ga je silno vznemirila misel, kako o njem sodi Lucien. Ta nemir je popoldne vedno bolj begal Alberta v njegovi pisalni sobi, kjer je delal, in Gabrielle pri njenih domačih, hišnih opravilih. Skoro da nista mislila ničesar drugega; ako je le količkaj zaropotalo okoli hiše, takoj sta se prestrašila . . . Ako je voz drdral mimo hiše, ali se ustavil, ali on sedi v njem? Ako se je oglasil hišni zvonec, ali je on, ali kako sporočilo o njem . . . Od nikoder nič! Mati se ni mogla več vzdržati; vrne se k Albertu ter ga povprašuje, morda že desetič na razne načine: „Kje je? . . .“ Seveda jo je vselej potolažil, kakor je vedel in znal. Toda sam sebe je Albert isto spraševal, in podoba, v kateri je nazadnje videl Lucien-a, se je trpko-boleostno pojavila pred njegovo dušo. Gledal je pred seboj

mladeniča kakor v pisarni v Grand-Comptoir s srdom v očeh in z grožnjami na ustnicah. Ali je res mogoče, da mu je ta dečak, njegov posinovljenec spregovoril v slovo:

— „Kam da grem? ... Iskat dokazov, da so lagali tvoji vohuni, in kader nabereh teh dokazov, moral boš preklicati svoje obrekovanje, in preklical tudi boš, sicer se ne vidiva več v življenju nikoli!“ „Meni ne bo treba ničesar preklicati,“ odgovori očem, ki mu je stopila vsled tega izzivanja kri v glavo, „predobro poznam dokaze, ki jih ti dobiš. Ti, čuj, ti boš prišel in me prosil odpuščanja, ker si pozabil, da sem jaz mož tvoje matere.“

„Tega ne pozabim . . .“ reče Lucien, „nikoli ne pozabim“ in divje: „Ne zadevaj se ob to drugo skelečo rano, sicer sva midva narazen za vselej!“

Tak je bil konec tega tragičnega razgovora. Prvikrat, odkar je zamenjala Lucienova mati svoje ime Chaumbalt z imenom Darras, se je drznil sin od zgoraj doli presojati drugo poroko, ter jo obsodil. Celo popoldne očem ni mogel preboleti tega trpkega očitaja. V duhu si je ponavljal te resne besede in vselej se mu je vzbudil srd nevolje:

„Kako je zmogel kaj takega? . . . Kako? Bil je ves iz sebe, to je res, toda uprav v takem trenutku se razodene pravo mišljenje. Kaj torej misli? . . .“ In Darras se zamisli; zaman poskuša v tej razburjenosti ohraniti mirno kri, kakor mu je narekovalo njegovo vodilno načelo in kar je on kot matematik imenoval „moralno mejo“. Kakor je zatrjeval materi, tako je tudi bilo: On je imel Luciena rad. Toliko

let mu je bil on otrok njegovega duha. Zadnje mesece je sicer vzgojevalec opazil, da sta si sin in on nekako odtujila, toda tega si ni mogel misliti, da bi se Lucien na svojih krivih potih obrnil tudi proti njemu. To odkritje ga je zbolelo v srce in kosti, ker se je Lucien zadržal v njegovo zakonsko življenje; toda vkljub temu je miloval tega groznega otroka z istim nesebičnim očetnim sočutjem, kakor mati. Silno ga je bolela poskušnja, kateri se je izpostavil Lucien uprav v tem času. On je moral izvršiti to kirurško operacijo, tako je on sam zamislil to svojo ulogo. In če bi mu bilo treba še enkrat to pričeti, zopet bi to storil in vnovič dokazal nevrednost Berthe Planat, ker o tem je moral biti Lucien na jasnem. On ni dvomil, da ga je rešil velike nevarnosti, dasi ga je stalo to mnogo solz. V duhu je gledal, kako te solze mladeniču rosijo lica, kako sedaj Lucien trpi in britkosti polno vprašanje matere je bolešno odmevalo v njegovi duši. Kakor žena, klical je tudi on: Kje je? . . . Kaj dela? . . . Prazna so se mu zdela njegova pojasnila, tudi on se je bal.

Glavne stvari je manjkalo Albertu in njegovi ženi, da bi bila mogla vsestransko presoditi dramo, ki se je vršila v srcu Luciena; pojasnila, ki jih je dobil Albert po policistu, ga niso poučila o tem, kakšno je bilo razmerje med Lucienom in Berthe Planat in kako je nastalo. Da je ona ljubimka Lucienova, o tem ni dvomil; tega se mu ni vredno zdelo razpravljati in kakor smo videli, je tudi mati temu hitro pritrdila. Da pa je stvar takoj jasna, treba je omeniti, da Lucien ni bil ljubimec te

mladenke, dasi je bil do vratu zaverovan vanjo in dasi sta se svobodno, kakor je to v navadi v Quartier Latin, kot dijaka shajala vsaki dan, in njej o svoji ljubezni tudi besede ni omenil. Čudno je bilo to tudi sedaj, ko skuša nova ženska vzgoja v gotovih točkah spremeniti razmerje med moškim in žensko, toda izviralo je to kakor mnogo takih navideznih posebnosti iz popolno priprostih vzrokov. Kolikor bolj se bodeta razvijala ta dva značaja, toliko jasneje se bodo kazali tudi ti vzroki. To je bilo treba omeniti že sedaj, da spoznamo, kako hudo je zadel Luciena ta razgovor z očmom. Ako zver zadeneš z nožem, tedaj zatuli ter grize okrog sebe. Tako je tudi Lucien v živo zadet, zgrabil za besedo, ki bi najhuje zadela rablja ter kakor obstreljena zver zbežal iz pisarne. Ubežal je pred odgovorom očetovim in pred svojim srdom. Tudi on se je zbal komaj spregovorjenih besedij, katere je vrgel v obraz vzgojevatelju svojih mladih let, ker se niso skladale z njegovim duhom in srcem. On je zelo cenil očma, vdal se je njegovemu vplivu in sprejel njegove ideje. Toda ako se v razmerju med dvema osebama krši kak naraven zakon, tedaj pa tudi najboljša volja in največja krepost ne pomagata, da prej ali slej morata eden ali drugi trpeti. To je bilo tudi v tem slučaju: Drugi mož razporočene žene je vzgajal otroka iz prvega zakona, dasi je pravi oče še živel. Ta drugi mož je morda zelo ljubezniv, zelo skrben, toda on in njegov pastork se ne bodeta nikdar tako razumevala med seboj, kakor je to neobhodno potrebno v rodbini, kar pa povzroča le ista kri.

Očem ostane vedno le tujec v hiši. In če tudi mati od svoje strani še toliko ljubezni kaže do sina, ta vendar ve, da ji on ni popolno zadostoval; to mu dokazuje očem, ki ga vidi vsaki dan pred seboj. Pastork vzrase, zaide med tovariše, od teh pozve natančneje, kako je v njih rodbinah. Zaboli ga v njegovem samoljubnem srcu, ko spozna, da njegovi starši niso taki kakor drugi, ob enem trpi tudi njegovo spoštovanje do matere, ko se mu razjasni življenje. Ne da bi jo manj ljubil, tudi očmu je vdan, toda zato ne mara, da sta poročena. Tega čutila morda nikoli ne izrazi; pojavi se morda v teku otroških in mladeniških let v sto in sto malenkostih, a brez posebnega sledu v spominu svoje žrtve, toda vse to bega okrog njegove duše, kakor neka tajna. Tako se nabere v duši toliko skrite trpkosti, ki čaka le sunka, da se pojavi na površje kakor valovi nenadnega srda.

Tudi Lucien se je tako godilo. Ko je po svojem prepiru z očmom stal sam na stopnjicah Grand-Comptoir-ja, bil je za hip tako prevzet, da ni ničesar mislil, tudi na to ne, kako ga je očem nečuvno obrekel. Vendar pa se je razgovor vršil med njim in očmom. To niso bile sanje. Ko je obstal na potu, uprav ko se je odpirala borza in je vse vrvelo semintja, tedaj je ob tem nasprotju med zunanjim svetom in svojo razburjeno dušo za hip kakor okamenel, kar se dogaja, ako koga zadene kaka nenadna katastrofa. Toda on zopet hitro spregleda in vidi dejansko resnico pred seboj. Živo je videl pred seboj hudo obsodbo proti Berthe Planat tem živeje, kolikor bolj jo je ljubil:

Kako je odšla iz Clermonta, kako je živela z Méjanom v Parizu, kako se sprla z njim, kako je potem novorojenca izročila v oskrb v Moretu . . . In znova se je zabodla neznosna puščica v srce mladeniču, izbruhnil je zopet srd proti očmu in nesvestna, silna, neizprosna volja, da ga mora osramotiti. Kar čez tri stopnjice je skakal po prostorni lopi med stebrovjem in bil je na Avenue de l' Opera, kjer je zgrajeno to velikansko poslopje ter iskal prostega voznika. Vsedel se je v voz, ki je dirjal z njim v samotni kot Montagne Sainte-Geneviève, kjer je bivala Berthe. — „24, rue Rollin . . .“ zakliče vozniku ter mu pokaže najkrajši pot.

Pač ni mislil, vozeč se po tej neznani poti, ki je nekak ostanek stare ceste Neuve-Saint-Étienne, kjer je umrl Pascal, kako hodi isti čas njegova mati po podobni cesti, da se razgovori z izgnanim redovnikom, kakor nam je znano iz početka te povesti. Ta zunanja podobnost, ki se je kazala v oboji stiski, je imela svoj pomen. Ali ni imela istega vzroka? Vsaj bi ne bilo treba ne tega ne onega pota, če bi se ne bila Gabrielle vdruživ omožila. Toda če bi bil Lucien tudi mislil na to, on bi v tem ne bil drugega videl, kakor slep slučaj, tako je bil prepojen z nazori svojega očma. Vedno ga je sicer pekel, dasi ni vedel zakaj, ta drugi zakon, vendar je bilo to le bolj instinktivno, le bolj živalsko, zakaj nikoli ni dvomil, da bi razporoča ne bila zakonita. Nikoli ni mislil na to, da bi mogle nastati za rodbino kake žalostne posledice, ker so njegovi starši kršili eno najvažnejših socialnih načel. Sploh pa ali je on na tem potu

tako razburjen mogel kaj misliti na mater? Ena sama misel ga je vodila: kako pričeti razgovor s svojo tako nečuvveno obrekovano prijateljico.

„Na vsak način je treba, da zve za to zlobnost,“ ponavljal je. „Skupno bova preiskovala, odkod prihajajo te zločeste izmišljije. Z njeno pomočjo bom kmalu dognal vso stvar . . .“ Z vozom pa še ni bil za Louvrom, ko mu šine druga misel v glavo: „Ah, kako težko bo pred njo ponavljati te umazanosti! Da bi le vedela, da jaz nisem nikdar dvomil o njej in da nisem prišel zahtevati od nje, da se opraviči! Zaradi nje, zaradi njene prihodnosti treba, da se razkrinkajo zlobneži, ki raznašajo te ostudnosti . . .“ „Kedo bi pač to bil, kedo?“ — To vprašanje ga je tako vznemirilo, da je hotel naročiti vozniku, naj obrne z vozom v Grand-Comptoir, da tam v pisarni zve odločno ime onega ali onih, od katerih je zvedel za te ostudne spletke. Že je hotel pritisniti na zvonček, pa roka mu omahne. — „Ne, sedaj ne morem k njemu,“ reče, „preje moram dognati, da se je varal, ker varali so ga na vsak način. Poznam ga dobro in vem, da bi ne govoril o nikomer na tak način, kakor je govoril o Berthe, če bi le količkaj dvomil o tem. Varali so ga, toda kedo? . . .“

Spoštovanje in zaničevanje sta čustvi, ki sta najmanj v oblasti naše volje. Če si tudi še tako pristransko vnet za koga, ne moreš zatreti zaničevanja, in če se še tako krivično in nasilno srdiš nad kom, spoštovanja, čuta spoštovanja ne moreš takoj uničiti. Zato tudi Lucien ni mogel v najhujšem srdi vdušiti v sebi sodbe, ki jo je imel o lojalnosti

svojega vzgojevalca. To spoštovanje, katero je gojil Lucien za značaj Albertov, je dajalo njegovemu spričevanju posebno važnost. Kedor je vesten, je vesten za vse. Kedor ne laže, tudi ne bo ponavljal nedokazanih govoric. Lucien sicer ni o tem kedo-vekaj razmišljal, dovolj mu je bilo, da se je spomnil krepostij svojega očma ter je ubral svojim mislim drugo pot.

Nehote si je predočil vso zgodovino svoje zveze z Mlle Planat iz tega posebnega namena, da bi našel lpri vsaki epizodi nov dokaz, da obrekovalec, kedorkoli, ni govoril resnice. Kolikokrat, odkar je ljubil Berthe, si je na potu od nje ali k njej oživil take spomine, toda nikdar ne tako razburjen, sedaj pa je neprestano vzdihoval: „Pri-jateljica moja draga! . .“ ali pa je vskliknil z vi-sokim glasom: „Ne, to ni mogoče! . .“ Čemu pa se je ustavljal s toliko silo? Ali mu je izvila ta krik le skrb, da mora mladenko obvestiti o tem obrekovanju? Ali je s tem odgovarjal na ta obre-kovanja samo zaradi spominov, ki so mu jih ob-navljala vsa ta pota? Bilo jih je temveč, kolikor bolj se je voznik bližal okraju Quartier-Latin, v katerem so se dogodili prizori iz njunega romana. Pravzaprav je bila čisto priprosta ta idila med pravnikom in medicinko. Vendar bi se ne bila prigodila v kaki drugi dobi zgodovine naših нравov, da se ni logika revolucionarnega načela o jedna-kosti zadela ob najstarejši naš običaj, namreč ločeno vzgajati mladeniče in deklice, kakor smo že nekaj omenili. Jednako bi ne bilo mogoče pred petindvajset leti drame o verskem razporu, ki je grozila rodbini

Darras. Ko bi nas bila volja podrobno analizovati prvo ali drugo, bilo bi nam mogoče presoditi spremembe, ki se uprav sedaj vrše v naši državi in sicer pod vplivom zakonov, kateri v javni veljavi hudo zadevajo čustvo posameznika. Taki vzgledi dokazujejo, kako opravičen je aksijom, ki ga je postavil največji politični klinik 19. veka, namreč: „Človeka vodi družba za seboj.“ — Prihodnost nam pokaže, ali je to pot do napredka ali do nazadovanja, katero je isti modroslovec barbarski a odločno označil z besedo: razkroj (deconstitution).

Lucien de Chambault se je vprvo sestal z Berthe Planat pred šestimi meseci v knjižnici, ki je bila na oglu med rue Monsieur-le-Prince in rue Antoine-Dubois. Ta zavod, sloveč že od nekdaj v Quartier-Latin, goji zlasti znanstvene knjige. Zato so pa njegovi klienti večinoma slušatelji vseučilišča, ob katero je naslonjen. Lucien je slučajno zašel tje, hoteč si nabaviti izpiskov iz neke knjige o sodni medicini, za predavanje o „opravičenosti kazni“. O tem je hotel predavati v ožjem krožku, ki so ga par korakov od Sorbonne v rue Champollion ustanovili nekateri njegovi tovariši pod imenom, ki označuje celo dobo: kategorični imperatif! To nam kaže, da Lucien ni brez kazni rasel v ozračji nekega zmešanega filozofskega verstva, ki je bilo domače duševnim voditeljem tretje republike. Lucien je bil po vseh svojih idejah v vrstah izbrane te generacije, ki se je pojavila okoli leta 1880, in že kaže sadove vzgoje, ki je v nasprotju z dosedanjim našim naziranjem. Večina mej njimi so odurni prerivači, drugi pa so nemirni duhovi brez pravega

kritičnega duha, naivno vneti, pa sami ne vedó zakaj. Včasih o vsem dvomijo, včasih pa so kakor dogmatiki, danes nihilisti, jutri zopet pristaši sekte, brez realizma, dasi zelo naobraženi, ki bi radi s silo vse razrušili in obenem ohranili tisočletne pridobitve. Ogenj za vse novo, navduševali so drug drugega, a izgubljali svoje duševne sile ob snovanju raznih programov in so mislili, da je to že kdove kako delo, hoteli so vse prenoviti: državo, družbo, človeštvo. Toda uprav vsled te strasti za preosnove niso vkljub svoji domnevani bistrumnosti spoznali, da so vže naprej izročeni prastarim in po zgodovini najodločnejše obsojenim utopijam. Značilno je bilo za te mlade ljudi, da so se vedno sklicevali na vest, pa so vsled Kantovih nauk, s katerimi so jih njih predniki prepojili, to načelo razlagali na način kar mogoče omejen in neplodovit. Pod pretezo, da se drže zloglasnega nauka: Delaj vedno tako, da tvoja dejanja lahko služijo kot splošno pravilo, navadijo se ti mladi ljudje ter obožavajo svoje lastno mišljenje. Svoje osebne nazore slovesno razglašajo kakor načelo ter se zarivajo v neki fanatizem brez vsakega reda in ta njih omejena sebičnost je v živem nasprotju z njih visoko naobrazbo. Pravično pa je, da jim priznamo eno krepost: doktrinarno zariti v to pedantsko nestrpnost so pa v stvareh ljubezni zelo natančni, kakor bi si bili to izposodili od janzenistov ali puritancev. To duševno razpoloženje smo že opazili, kakor se spozna iz pogovorov Albertovih z ženo, pri njih učiteljih brezbožnega moralizma. Skoro bi bilo treba ustvarjati besede, da bi označili to zamotano in

zavito naziranje. Tako naučeno naduti so v svojih mislih, tako živo sovražijo instinkt in vsak njegov pojav, ter ljubosumno tekmujejo s pozitivnimi verami, kakor da bi se vdajali najhujšemu asketizmu. Te njih posebnosti pa zavajajo te čudne mladeniče še drugam. Zanimajo se za socialna vprašanja tako zelo, da se te romantične sanjarije — srečen delež njih mladosti — ne morejo razviti v njih glavah, ki se hranijo le z abstraktnostmi. Človek v takem položaju je pa tako duševno napet, da se kar nenkrat prelevi v svoje veliko presenečenje. Narava stiskana in potvorjena, je vedno pripravljena, da se maščuje v mladem srcu. Ako ga kaka ženska ob določeni uri sreča kje na potu, takoj se v modrijanu pojavi zaljubljenec, ki pa vkljub temu ne opusti svojih privajenih nazorov. Ni težko uganiti, kakšni nepričakovani dogodki se pojavijo, ako strast zadene ob tako duševno razpoloženje.

S tem smo očrtali najnovejši psihologičen tip, ki je tako razširjen, da obvlada v bližnji prihodnosti francosko buržoazijo. Kazalo bi morebiti, da bi ga še globlje zasledovali, toda teh par potez že zadostuje, da si lahko označimo, kako različna čutila so se vzbujala Lucienu v srcu, ko je stisnjen v vozu v duhu preživel zopet oni dan, ko se je prvokrat sešel z Berthe in ga je amor zadel s svojo puščico. Pred seboj je gledal prostorni literarni in znanstveni salon. Ob stenah je vse polno omar za knjige. Po predalih vse polno sivo in črno zamazanih knjig po številkah. Po mizah s črnilom umazanih so razpoloženi razni časniki in revije. Samega sebe vidi, ko čaka knjige, ki si jo je na-

ročil in razmišljen gleda na maloštevilne čitatelje v dvorani. Nakrat opazi ob oglu na desno blizu okna mladenko, ki si je izpisovala zapiske iz debele knjige, ki je ležala pred njo na mizi. Njen prijeten, bled obraz finih potez je kazal ono marljivo v delo zamišljeno čebelico knjižnice, ki ničesar drugega ne vidi kakor knjigo, s katero se peča. Lucien se je delal kakor da čita, vendar jo je že celo uro opazoval — tako ga je očarala ta mila in skrivnostna prikazen — in ves čas ni nikamor pogledala od svoje knjige. Pozorne trepalnice, obrobjene z dolgimi, malo zavitimi vejicami, so se lepo prikladale rujavim očem, ki so gledale iz belega ozadja, kakor zatemnele oči na brezbarvni podlagi kake stare slike. Od časa do časa, ko se je bolj zamislila, čitajoč kaj posebno važnega ter se hotela zbrati, dvignile so se ji trepalnice, in njeno oko se je zamislilo. Vgrizla je v konec peresnika in pokazali so se beli lepo zvrsteni zobje mej ustnicami, ki so se ob kraju sklepale nekako otožno-trpko. Odložila je svoj klobuk in pokazala se je okrogličasta inteligentna glava pod lasmi, ki so bili s prečo na dvoje počesani. Debeli, svetli kiti, povezani od zadaj v priprost voz, sta razodevali silo življenja, ki pa je bilo že precej vtrujeno, kakor so to kazala drobna lica, slok vrat in tilnik in suho truplo, ki je bilo sklonjeno na mizo. Roke zelo lepe so kazale nekaj moškega, isto se je videlo tudi na precej krepkih čeljustih in na visokem mogočnem čelu, odkoder je odseval plamen moške razumnosti. Splošno pa je bila to ženska elegantna, svetlo-polta, umerjenih rahlih korakov,

sploh nekaj tako nežnega, kakor bi klicalo na pomoč. Oblečena je bila študentka priprosto, skoro revno, toda ovratnik ji je bil popolno čist. Temni povrhni rokavci na njeni obleki so pričali, kako varuje obleko, sploh ji je bilo videti, da je varčna, da pa vendar hoče tudi ugledno nastopiti. Na nogah je imela lične čevlje skoro brez petá, bili so nizki in nad njimi so se kazali okrogli členki. Deklica teh let in te lepote, zakopana sredi znanstvenega laboratorija v idejalno delo, je gotovo zbudila pozornost in je zanimala mladeniča triindvajsetih let, ki je bil sam zelo delaven in zelo inteligenten, pri katerem se pa zaradi njegovega ideologičnega naziranja še ni razvil plamen čutečega srca. Ženske, katere je Lucien videl zbirati se okrog svoje matere, bile so mu zoprne; nekatere so bile preveč frivolne, druge pa preveč dolgočasne. Galantna bitja, katera je spoznal v družbi svojih tovarišev, mu vsled svoje podlosti nikakor niso ugajala. Prave ljubezni ni poznal, zabredel je pač tu in tam za kratek čas v kako poulično družbo, a se je potem tega sramoval cele mesece. Ta izredna neznanka, kateri je bil vtisnjen na čelo pečat vednosti in duhovitosti, je morala in je tudi silovito vplivala na Luciena. Ta podoba je družila v sebi vso vablјivost, o kateri je že dolgo sanjal. Še le tedaj začuti prevrat, ki se je nenadno izvršil v njegovem srcu, ko je začela Berthe spravlјati svoje liste, da bi odšla. Ko je videl, da res odhaja, tedaj je nakrat vse zastalo v njem, skoro dihati ni mogel in zbolelo ga je okrog srca, kakor to opažamo pri nervoznih ljudeh, ako jih nenadoma kaj zadene.

Skušnjava je imel iti pred njo iz sobe, počakati jo na ulici in stopiti za njo.

Toda nepremagljiv strah ga priklene na stol; ona pa sname svoje rokavce, popravi si lase, si dene klobuk na glavo in to vse tako mirno, kakor da ni nikogar v dvorani. Knjigi, kateri je rabila, odda pri pisarni, kjer se stari dami zopet priporoči za nje. Ta jih dene precej na stran, znamenje, da se že dobro poznata in da gospodična pridno zahaja v knjižnico. Zato je bil Lucien prepričan, da zopet najde tukaj neznanko, kader on pride v knjižnico. To zagotovilo ga je pomirilo, ko jo je videl, da odhaja skozi vrata na ulico. — Kaj če bi vprašal slugo ali staro gospo? Toda preveč je nežen, da bi to storil. Vendar to pot ga je premagalo. Par minut pozneje stopi, pod pretvezo, da pozve za neko knjigo, k pisarniški mizi, kjer sta še vedno ležali oni knjigi. Ko uradnik išče po katalogu naslov knjige, ki jo je Lucien imenoval za navlašč, vzame Lucien kakor slučajno eno teh knjig v roke. Prvikrat se sedaj fizično združi z odsotno in vse ga prevzame, ko lista po straneh, ki jih je ravnokar ona imela v roki. Videl je, da je to prvi del knjige „Clinique de l'Hôtel-Dieu“, spisal Trousseau; bil je veselo presenečen, ker je vedel, da pride čitat tudi drugi del. Tujka torej proučuje medicino. Droben list, ki ga je našel v knjigi, je Luciena posebno zanimal. Listič je bil v onem delu knjige, kjer se slavnoznano obravnava o škrlatinki, s svinčnikom so bile tu zapisane besede: „str. 29. dolžnost zdravnika, da si to zaznamuje.“ Mladenka je s tem opozorila na neko

važno stvar. Lucien je hlastno pregledal te vrstice. Naletel je na stavke, ob katerih mu je veselja vstrepetal srce, ko je spoznal, da se seznanil s stanovskim ponosom te skrivnostne, prikupne studentke. Besede so se glasile: „Že dolgo časa rabim te oblive. Rabil sem jih v svoji privatni praksi, preden so jih rabili v bolnici. Nikdar si nisem upal poskusiti s čem novim, kar bi mi ne bilo potrdilo že moje zasebno zdravljenje. Postavil sem s tem svoje ime v veliko nevarnost in res sem mnogokedaj dobival slabo plačilo za dobro, ki sem je skušal storiti po svojem globokem prepričanju. Toda vstrajal sem na potu, ki ga mi je narekovala moja dolžnost . . .“

Torej v takih visokih in resnih idejah živi ta mladenka! Deset mesecev je minulo odkar je Lucien našel ta pozabljeni listič v knjigi in ž njim skrito duševno delo neznanke. V teh desetero mesecih je bilo malo dnij, da bi je ne bil videl in ves ta čas ona ni ničesar storila, ničesar spregovorila, v ničemer se ganila, kar bi ga ne bilo potrdilo v njegovi prvotni sodbi o njej. Lucien je od tedaj redno vsako popoldne zahajal v knjižnico vseučilišča. Da si zagotovi pravico tam ostati po cele dneve, ne da bi s tem kaka senca padla na neznanko, predstavil se je čitalniškemu uradu, da je slušatelj prava ter da za svoje skušnje potrebuje zelo obširnega raziskovanja.

Še zaradi večje varnosti je on prihajal ob treh, ko je videl, da študentka hodi proti štirim, in sicer takoj iz praktičnega kurza. Vsedel se je tako, da jo je vselej na cesti opazil. Hodila je vedno sama.

Berthe vstopi, spregovori par besed z gospo pri uradni mizi, vsede se v kot vedno na isti stol, ki jo že čaka naslonjen ob mizo; odloži svoj klobuk, odene si rokavce ter prične s čitanjem. Tako malo se je brigala za vnanji svet, da skoro ni opazila niti vsakdanjih obiskovalcev, dasi je bilo med njimi tudi mnogo mladih, kakor Lucien. Iz tega se pač da sklepati, da se je ona vedno tako vedla, kakor se sedaj. Še tri tedne potem, ko jo je prvič videl, Lucien ni vedel za njeno ime. Nikogar izmed stalnih obiskovalcev knjižnice ni opazil, da bi jo pozdravil ali da bi z njo spregovoril. V tem času sta se seznanila in sicer čisto slučajno, on ni poprej v tem nič premišljeval in tudi ona ni mogla namenoma kazati kake koketnosti. Kako živo se je ta prizor sedaj pojavil v duši mladeničevi! ... Nekega popoldne začetkom maja pride Lucien v rue Monsieur-le-Prince kakor žrtva duševnega ognja strasti, ki so v njem hrepenele in sanjale, pa najde knjižnico zaprto. Na zaprtih vratih je visel pripečaten listek z napisom: „Zaradi smrti zaprto“. Lucien zve pri vratarici, da je ona stara gospa iz knjižničnega urada nenadoma umrla minulo noč. On takoj sklene postati na ulici in počakati nepoznanko, katero je v svojih mislih že nazival prijateljico. To je bila najlepša prilika, da se snide ž njo. Obenem pa je tudi menil, da na ta način ona najbolj obzirno zve za smrt gospe, za katero se je zdelo, da se je zelo zanimala. Ko jo zagleda, da gre po rue de l'École-de-Médecine ter zavije proti knjižnici, gre ji nasproti in obstane pred njo kakor človek, ki ne ve, na katero stran bi se obrnil.

„Gospodična, knjižnica je zaprta,“ ji reče. Mladenko iznenadi novica, nič pa se ji ni čudno zdelo, da ji je to naznanil tovariš iz knjižnice. Tedaj Lucien dostavi: „Nesreča se je zgodila to noč. Gospa, ki je bila v knjižničnem uradu . . .“

— „Mme Barillon? . . .“ prekine ga dekle. „Ali je umrla? . . .“ Lucien ji potrди. Tedaj pa se hipoma spremeni obraz studentke, ki je bil sicer vedno zamišljen in miren. Poteze na njenem obrazu so kazale veliko občutljivost, katero je sicer vedno prikrivala. Solze je imela v očeh, dasi je le slučajno poznala staro ženo in tudi jako malo govorila ž njo. Hitro pa se pomiri in opomni popolno strokovno: „To sem že dolgo pričakovala. Trpela je na srcu; angina pectoris: srčna tesnoba jo je uničila.“

„Kedo bi si bil to mislil, vsaj je bila videti še vesela,“ reče Lucien, da bi se razgovor ne pretrgal.

„Ona ni vedela, kaj da ji je in kako nevarno je bolna,“ odgovori dekle. „Zdravnik jo je tolažil, da je to le nekaka nevralgija v rebrih. Nikdar si nisem upala reči, da to ni res, ker on je bil njen zdravnik in je ravnal ž njo, kakor se mu je to zdelo najprimernejše. Vendar Mme Barillon ni bila popolno mirna. Iskala je po knjigah in našla je nekaj znamenj, ki so se pojavljale tudi pri njej . . .“

„Ali ne mislite, da ima bolnik vedno pravico, da zvé za resnico, kader hoče, ali če bi tudi ne hotel?“ reče Lucien.

„To je vprašanje,“ odgovori študentka.

„Za-me ni vprašanja,“ odvrne živahno, „in jaz bi ne mogel imeti nobenega spoštovanja do zdravnika, ki bi se mi lagal. Brez resnice ni vesti

in ako se človeku le kedaj zdi opravičeno, odstraniti se od resnice, tedaj se to rado ponavlja . .“

Govoril je premišljeno in prepričevalno, tako da je dekle kar obstalo. Pogleda ga in Lucien začuti, da ga je sedaj prvič pogledala, ker se ni do sedaj nič bolj brigala zanj, kakor za druge ljudi v knjižnici. Prijetno mu je bilo, da prve besede, ki sta jih spregovorila, niso bile osebne, marveč so se ozirale na znanstvo. Vesel je bil, da si je pridobil pozornost mladenke s tem, da je tako odločno izpovedal svoje prepričanje; zato je tudi sedaj lahko kar naravnost govoril. Tudi to mu je ugajalo, da se je začela meniti ž njim priprosto kakor s tovarišem in uprav raditega je bila v nevarnosti, da jo obrekujejo, ker se ni ozirala na predsodke, ki so v tem oziru pri ljudeh sploh v veljavi. Vedel je pa tudi iz lastne skušnje, da nekako izgine razlika med spoloma, ako moški in ženske kakor tovariši občujejo mej seboj, dočim se ta razlika večja, ako so drug proti drugemu preveč oprezni. Po teh besedah Lucien že spozna, da Mlle Planat ne kaže nobene koketnosti, ker je njeno vedenje popolno naravno. Želeč, da ne gresta tako hitro narazen ter da kaj več zve o njej, ji reče:

„Gospodična, ker vi proučujete medicino, mi morda lahko svetujete v neki zadevi . . . Jaz zbiram gradivo o pravu kaznovanja in ob odgovornosti; pri tem mi je tudi proučiti problem o hudodelstvu na umu bolnih ljudi. Knjižnica je zaprta, kaj sodite, kje bi dobil za to primerne knjige n. pr. Legrand du Saulle, katero sem si hotel tukaj izposoditi? . .“

„V knjižnici na fakulteti,“ mu odgovori, „jaz sem sedaj ravno tija namenjena. Sicer ne hodim sem ravno rada, ker je preveč ljudi; toda človeku radi postrežejo, in zbirka knjig je velika.“

„Jaz sem namreč pravnik“, reče Lucien, seže v žep po vizitnico in jo izroči dekletu, da vé s kom da občuje. Ona jo vsprejme, pogleda in reče: „Mislim da bo zadostovala, toda če greste zdaj z menoj, vas jaz vvedem brez vsake težave.“

In on gre ž njo. Srce mu bije in v sebi čuti neko prijetno omotico. Šla sta skozi po rue de l'École-de-Médecine, ki kaže zaradi raznih izložb medicinskih knjig in kirurgičnega orodja zelo resno podobo. Lucien pa je videl le svojo spremljevalko, gledal jo je, kako lahko stopa ta ponosita postava. Kaj naj govori ž njo? Bal se je, da bi z eno samo besedo ne razgnal čara tega nepričakovanega trenutka. Že sta bila na dvoru, na stopnjicah in takoj v knjižnici. Tam zve za njeno ime. Berthe Planat je morala pokazati pri vstopu svojo dijaško karto; obenem je predstavila tudi svojega tovariša. Nato se mu ona nalahko prikloni ter se vsede k mizi, kjer začne s svojimi študijami. Lucien si ni upal zbrati sedeža pri njej. Zaradi lepšega je vzel knjigo, jo malo prelistal, a je kmalu odšel. Gnalo ga je v rue Rollin, kjer je sedaj vedel, da stanuje; hotel je videti na lastne oči hišo, kjer prebiva in razmere, v katerih živi. Prve dneve maja je na obrežju de la Montagne Sainte-Geneviève vladal dih brezskrbne mladosti in razigrane ljubezni. Bila je ura pet. Azurno nebo je obdajalo stebrovje Pantheona z bajno, prijetno svetlobo. Listje je zelenelo na vejah

dreves, ki so bila tu nasajena po malorodni zemlji. Nesmrtna zemeljska sila pa je vkljub temu poživiljala to slabotno drevje. Ta sila se je kazala tudi pri dijakih in dekletih, ki so se na ves glas smejali iz kavarn. Lucien je dihal ta zrak s čistim srcem in svetim navdušenjem, dočim so drugi že davno omadeževali svoja srca. Prišel je v rue de la Vieille-Estrapade in odtod v rue de la Contrescarpe. Zanimala so ga ta imena in njih starodavne podobe; v tej starodavni, zapuščeni preteklosti je tem živeje občutil svoje mlade nade. Ravna je bila rue Rollin in zapuščena, ljudje so le peš hodili po tej poti, iz katere se je prišlo po strmih stopnjicah v rue Monge. Zahajajoče solnce je od strani obsevalo ulico, kjer je Berthe stanovala. Bila je to stara hiša, kjer se je nekdanj veselo živelo, ker je še sedaj skoro na pol podrti kazala nekaj aristokratičnih sledi. Prostor se je nekoliko vsedel, zato je bila fasada hiše vzbočena, toda velika vrata so še ohranila dragocen slog, na dvorišču je bilo videti polno gramoza in podrtin, na poslopju pa so bila visoka okna. Lucien se vsede na kamen ob stopnjicah de la rue Monge. Tu je sedel do črne noči zatopljen v misli, ki so napajale njegovo dušo z neizmerno radostjo. Moč ljubezni prevzame človeka v takih trenutkih z neodljivo silo, ki se vidi toliko večja, čembolj malenkosten je vzrok ali pravzaprav preteza, iz katere se je rodila. Kaj je bilo namreč pri Lucienu? On je vedel za ime mladenke, katero je vzljubil, znal je s čem se peča, kje da stanuje in govoril je ž njo. To pač ni bilo skoro nič in to je zadostovalo, da so valovi poezije zapluli po

njegovih žilah. Berthe je bila mlada, on je bil mlad: bila je to lepa pomlad! Duševno sta si sorodna, bratski podobna sta si v nazorih; tako prikupna je ona in vendar tako resna, tako lepa in vendar le za delo vneta, tako mlada in nežna in vendar vedno le v sredi bolnikov in mrličev, pri posteljah v bolnišnici in pri sekcijskih mizah; kako čudno in nenavadno sta se seznanila, kako je hrepenel in obenem se bal ž njo se zopet sniti, — koliko razlogov za strastvenost pri mladeniču, ki še ni nikoli ljubil! Kako ga je vse to prevzelo in kakšna čutila so mu polnila srce! Plamenela so v njem, kakor jutranji zor. Ali pa je bila to zarja njegove sreče?

Da, bi bil srečen, zelo srečen, kakor je človek pri triindvajset letih, poln čistega hrepenenja in upanja, ki mu ga vzbuja nežni ženski genij; kedar ga vidi, plove mu srce v ljubezni in neizmerni sreči. Pozneje seveda, ko ga varajo skušnje življenja, ko nastopi kot ponosen mož s svojimi zahtevami, ko poln morečih skrbi gleda v bodočnost, presoja popolno v drugi luči to romantično in naivno pijanost svoje nekdanje sanjarske ljubezni. Toda v zorni mladosti srce vstrepeče pred takim spoznanjem v strahu, da se mu hipno ne poderó njegovi zlati gradovi. To hrepenenje po sreči ga tako omamlja, da mu ni neprijetno, ko jo vidi še daleč pred seboj! Srce čuti, da je bodočnost njegova, da se bo eno, dve, deset let še vedno kopala v ljubezni. Zaročenca se težko čakata, zavračuje se vedno odločilna beseda, a uprav to daljša življenje sanjam in nadam, v katerih srečna živita zaročenca. In s

tako ljubeznijo zaročenca se je vнемal Lucien za Berthe od tega pomladanskega večera. Ta večer ni maral več zvedeti o njej na priliko od hišnika, kjer je stanovala. Tako povpraševanje zdelo se mu je nečastno. Ali bi bil pa tudi mogel to storiti? Ljubimcu, tako razigranemu je to že neprijetno, ko bi moral pred kom drugim spregovoriti ime svoje ljubljenske. Zmanjka mu besede, ako bi hotel o tem govoriti. In počemu tudi? Kaj bi mu mogli povedati, česar že on sam ne ve? Da je dekle skromno, pridno kakor čebelica, idealno v svojih nazorih, to je videl, ko je poznal, kje prebiva, to je poznal iz njenega vedenja v knjižnici, iz vrstic, katere si je zapisala v Trousseau. Ta prvi večer je že kakor videc spoznal vse one njene vrline, o katerih se je prepričal v naslednjih deset mesecih, katere sta preživela tako si odkrito, da ni bilo med njima prostora za nobeno skrivnost. Samo to dejstvo, da je bila nju intimnost brez vsakega madeža, bil je pač najboljši dokaz, za poštenje dekletovo. In zopet je Lucien popolno jasno gledal v duhu pred seboj prizore iz tega intimnega mejsebojnega življenja ... Predvsem sta se po prvem sestanku vsakikrat v knjižnici pozdravila, kader je kedo prišel ali odšel. Ta pozdrav je vzbujal pri Lucienu veliko veselje, ako se mu je zdel prijazen, in veliko skrb, ako se mu je zdel indiferenten. Nekaj dni po prvem sestanku sešla sta se v drugo. Značilno je za njuno razmerje, kak povod si je izbral Lucien za drugi sestanek. Prosil je namreč Berthe, ki je uprav odhajala, če bi bila tako prijazna, da bi mu pojasnila dva tehnična izraza, katerih baje on ni razumel.

Ta izraza je vzel, kedo bi se ne smejal, iz debele knjige Legrand du Saulle, češ da jo prebira in sicer o latentnih in zakrinkanih boleznih. Mej tem sta prišla že na cesto. Berthe mu odgovori: „Latentno to se razume samo po sebi; latentna bolezen je bolezen, ki se še ni pokazala. Zakrinkana bolezen pa se takoj zelo pozna, toda si izposodi obliko od druge bolezni. Tako je na priliko udnica, ki se kaže v omotičnih napadih, zakrinkana udnica, ki se skriva, quae induit larvam. Larva, to veste, to je krinka, ki so jo rabili v starodavnem gledišču . . .“

„To sem že skoraj pozabil,“ odgovori, „toda vi gospodična znate tudi latinsko? . . .“

„Vsaj sem napravila baccalaureat,“ mu odgovori.

„Vsaj res, čemu to vprašam, vsaj bi brez tega diploma ne mogli študirati medicine. Toda na Francoskem še nismo vajeni učenih žensk.“

„Toda to se bo korenito spremenilo, in to bo dobro. Vednost človeka osvobodi, in ženska še bolj potrebuje osvobojenja nego moški.“

„To je tudi moja misel,“ reče Lucien, „in jaz upam, da bomo šli stalno po tem potu naprej. Toda čudil bi se pa, ako bi študentke medicine ne ostale le izjema.“

„Kaj ne zaradi seciranja mrličev in zaradi bolnic?“

„Da, uprav raditega!“

„Vi niste še nikoli imeli posla z mrličmi,“ mu odgovori, „sicer bi vedeli, da je pri tem treba le malo premagovanja in še to je bolj fizično. Človek v mrliču kmalu ne vidi drugega, kakor nalogo iz anatomije, katero mu je izvršiti. Nikdo ne misli

na to, da je bil to človek. Bolj mučno je seveda, če imaš pred seboj truplo, katero si poznal, ko je človek še živel. Za takega si se zanimal, si vžival njegovo zaupanje in štirindvajset ur potem ga najdeš na mizi trdega, ledenega, tukaj možgani, tam srce, ondi jetra. To edino je bilo in je še zame mučno; v bolnici res vidimo žalostne prizore, toda koliko se lahko dobrega stori, če le lepo spregovoriš, če se le prijazno ozreš na koga! . . .“

Te podrobnosti o vtisih svoje stroke je Berthe pripovedala čisto vsakdanje. Ne v besedi, ne v pogledu ni bilo opaziti one nadutosti, ki se tako rada kaže pri naših emancipirankah. Mirno je pripovedovala stvari, kakor so, ne meneč se za to, da vpliva pripovedovanje o takih zopernih stvareh na poslušalca, kakor bi ga z vodo polil. Lucien, vedno bolj radoveden, jo zopet vpraša:

„Pri teh poskusih in v bolnici pa ni samo bolnikov in mrličev, tam so tudi tovariši. Sicer jaz ne poznam mnogo medicincev, vendar se mi zdi, da njih nastopanje ni ravno vabljivo za mladega dekleta.“

„O tem se pa zelo motite,“ ga zavrne, „seveda jaz govorim le v svojem imenu; sicer sem že imela priliko videti mlade zdravnike, ki so bili surovi v svojem govorjenju, pa jih ni veliko in še take drugi hitro uženejo. Ako nam naročajo v bolnici, da izprašujemo bolnike, čujemo res včasih za svojim hrbtom kak smeh, ki bi ga rajše ne slišale. S tem nas dražijo; radi bi nas spravili v zadrego in se nam posmehovali. Toda treba je le nekaj resnobe, in take otročarije kmalu izginejo . .

Take pa, ki bi imeli gotove misli, vsaj me razumete, se hitro postavi pod kap; za vselej imajo dovolj. Reči smem, da jaz prav lahko shajam s tovariši, toda če hoče biti kak dijak preveč prijazen z menoj, povem mu, da ga več ne poznam, ako ne govori z menoj, kakor se govori z možem . .“

Tu se je Berthe ločila od Luciena uprav pred vrati one kavarne v rue Racine, kjer ju je pozneje enkrat našel Albert Darras v največjem prijateljstvu. Lucien je gledal za njo, ko je vstopila v dolgo že zelo zasedeno sobano. Tudi tukaj, kakor v knjižnici je imela svoj stalen sedež. Lesene mize niso bile pogrnjene, žlice, noži in posode, vse je bilo tako vsakdanje in se je popolno vjemalo z napisom nad hišo: Kosilo za 1 fr. 10. Nemilo je zadel Luciena pogled na to siročino, to pa kar je Berthe nazadnje spregovorila, ga je zbegalo in zaskrbelo. Pozneje šele je zvedel, kako ji je bilo pri srcu, ko mu je tako govorila. Sorodne duše se spoznavajo po neopredeljivih znamenjih, ki so pa zanje popolno jasna. Lucien je samo nehote vskliknil, da ima po njegovem prepričanju bolnik pravico zvedeti resnico od zdravnika, in to je bilo znamenje, na katerem ga je Berthe spoznala. In dasi se je dobro razumela, kakor je sama rekla s tovariši, vendar bi ne bila dovolila nepoznancu, na katerega je le slučajno naletela v knjižnici, da bi ž njo občeval, ako bi se ne bila vklonila neki skriti sili srca. S poslovilnimi besedami je zato kaznovala sama sebe.

S tem je zgradila steno med seboj in med mladeničem, ko bi se ta vdajal kakim drznim nadam. Ali bi potem sploh več ne poskušal sniti se

ž njo; če bi pa prišel ž njo skupaj, ve, da mu to njeno svobodno občevanje ničesar ne obeta ter bi prenehal ž njo zaupno občevati. Vse to je bilo sedaj Lucienu živo pred očmi. Silno zbežan se vrne po trotoarju de la rue Racine, prepričan, da se je vedel zelo indiskretno in da so njegova vprašanja neprijetno dirnila modro študentko. Celo ponoči se je v strahu povpraševal, ali mu bo pač kedaj oprostila to njegovo nezmislno povpraševanje. Ko jo je zopet videl, seveda vedno v knjižnici, bil je zopet vesel, opazivši, da se mu ne kaže sovražno. Videla sta se potem še tretjič, četrtič in petič. Ti in še drugi mnogi sledeči si sestanki so se obnovili v spominu mladeniču vedno bolj živo, kolikor bolj se je vozeč se skoro skozi polovico Pariza bližal cesti de la Montagne Sainte-Geneviève. In pri vseh svojih sestankih, pri prvih zelo boječih in pri novejših zelo domačih, ostal je vedno tak kakor je hotela Mlle Berthe, da ž njo občujejo moški. Shajal se je ž njo, kakor se shaja pravnik s tovarišem medicincem ter razpravlja ž njim o raznih vprašanjih. Nikoli ni pokazal, kako hrepenivo strast vzbuja v njem Berthe s svojo tako naravno milobo in s svojim prijaznim nasmehom in kako on občuduje njene pogumne sile življenja. Ko se je vozil mimo Pont-Neuf, spominjal ga je vsak kamen na cesti njenih besedi, njenih pogledov, njenega vedenja. Tu na voglu na trgu Saint-Michel jo je kakih šest tednov po prvem sestanku nekega jutra srečal, ko je šla v Hotel-Dieu. Dovolila mu je, da jo spremi in da ž njo vstopi v bolnico. Prvikrat jo je tukaj videl, kako ona izvršuje dolžnosti svojega

poklica. Skupno sta napravila navadno vizito pri bolnikih in skupno sta šla kositi v rue Racine. Tukaj pod drevesi du boulevard Saint-Germain sta se ob toplih poletnih večerih takrat še iskrena prijatelja sprehajala ter razgovarjala o svojih nazorih. On je rad govoril o teoriji individualne vesti, katero je smatral za najvišje pravilo; ona mu je dokazovala o morali, ki sloni edino le na dejstvih, ki ni drugega, kakor biologija, ki se vporablja za vsak slučaj. Te dve smeri, docela si nasprotni, s katerima se napaja sedanja mladina, ki pa v bližnji prihodnosti morata zadeti druga ob drugo, sta bili nekako vteleseni v teh dveh mladih ljudeh. Lucien se je pri tem odpiral nov duševni svet, ko je z izredno slastjo poslušal najnovejše hipoteze o življenju, kakor mu jih je Berthe razlagala s cvetom na ustih.

Pred Collège de France ob spominku de Claude-Bernard, ji je Lucien, kakor se je spominjal, ob začetku jeseni pojasnoval zgodovino svojih idej. Berthe mu je pravila, da so nanjo odločilno vplivali posebno trije možje. Claude-Bernard s svojo Médecine expérimentale, pred njim pa Flaubert in Dostojevski. Pri prvem teh romancierov se je učila spoznavati resničnost življenja, pri drugem pa se je vadila s pozornim očesom motriti bedo življenja. Pri Bernardu je pa občudovala metodo. Ob tej priliki je tudi govorila o svoji vzgoji najprej v Thiers-u, potem v Clermont-u pri svojem stricu in pod vodstvom vpokojenega vseučilišnega profesorja M. André-a, ki se ga še sedaj hvaležno spominja.

Drugo pot sta se na trgu du Pantheon, kjer se časte slavni možje, razgovarjala o veri in po-

litiki. Lucien je bil ves očaran, gledajoč drzno mirnost te inteligentne ženske, ki ga je kakor ob vprašanjih o morali, visoko nadkrilovala tudi v teh dveh stvareh. Berthe je bila mnenja, da bo biologija, ki je sedaj še v počelu, popolno prenovila vse človeštvo, zato je ona zastopala stališče zistematičnega nihilizma nasproti vsem zasnovam preteklim in sedanjim ter je vsled tega obsojala katolicizem in kantizem, monarhijo in republiko. Lucien se je kar vnel za te drzne nazore, ki so tirali do skrajnosti principe, iz katerih so izvirali. Primerjajoč glede nazorov samega sebe s svojo prijateljico, je spoznal, da je on, kakor njegov oče, čisto navaden, do vratu s predsodki svoje kaste prepojen buržoa. Občudoval je študentko, ki se kaže tako trdno v svojih nazorih, še bolj pa jo je občudoval, ker je s tako krepko dušo vodila svoje življenje, da ni ene minute zapravila in ne pet centimov brez potrebe izdala. Podedovala je svoj čas 35.000 frankov; od teh je, kakor je to nedavno zaupno povedala Lucienu, dala na stran 2400 frankov, da se s tem ob koncu študij samostojno vstanovi. Pri svoji skromnosti je na mesec potrebovala komaj 70 frankov za hrano. Rabila je za druge potrebe 600 frankov, 200 fr. za knjige, 200 frankov za skušnje, to so bile glavne točke njenega proračuna. Zato si je tudi izbrala skromno stanovanje v rue Rollin, za katero je plačevala svoto, ki se je vjemala z drugimi njenimi skromnimi troški.

Rue Rollin! Bil je že skoro tam, ker voznik je vozil ves čas, ko je Lucien razmišljal te stvari. Misli na preteklost so izginile in začutil je bridko

težo sedanjosti, ko se je približal liceju Henrika IV. Živo ga je zadel v srce pogled na to okolico, kjer je zadnje mesece preživel najlepše in najbolj odločilne dneve svoje mladosti. Spomni se namreč, kako grdo je njegov očem obtožil Berthe. Ta obtožba se mu je zdela tem ostudnejša, čem lepše so bile sanje, katere je tu presanjal zadnje leto in katere je uprav sedaj v ponovljeni živi sliki gledal pred seboj. Ali je mogoče, da bi ga ona tako blaga mogla nalagati, da je njena skromnost samo licemerstvo? Ali da se v tem odkritem, priprostem dekletu skriva nezakonska mati, ali da je bila ljubimka koga drugega ona, katero on tako nežno in iskreno ljubi, da ji niti priznati tega ne more. Vse, kar je do sedaj v nemalo njegovo idejalno ljubezen, je bilo temu nasprotno in vendar ga prevzame strah, ko je na tem, da stopi pred svojo obrekovano prijateljico.

Vendar te še tako žive podobe niso mogle v njem popolno zatreti veljave obrekovalca. Obenem pa, ko se je približal Lucien rue Rollin, moral si je misliti vže naprej, kako se izvrši ta prizor. V duhu gre skozi vrata, po stopnjicah, vstopi v sobo... Sedaj bi moral pričeti z grozno obtožbo... Toda že sama misel na to, da bi morala mladenka to poslušati, mu je bila neznosna. Spomni se njenih besedi, ki so vodile njuno razmerje: „Povedala sem mu, da ga ne poznam več, ako ne govori z menoj tako, kakor se govori z moškim.“ Kako bi ona prenesla tako žaleče jo poročilo, ko se že čuti užaljeno, ako bi se ji kdo dvorljivo približal! Zapodila bi ga in pretrgane bi bile vse nežne vezi

te duševne edinosti, pri kateri se je vzbujalo toliko strastvenih čutil, ki so se skrivali v raznih znanstvenih razgovorih. Lucien se je pač vpraševal, kaj ona čuti zanj, a si ni mogel nato odgovoriti. Sedaj pa bi ne bilo treba več povpraševati: Berthe bi ga zaničevala, ona bi ga sovražila. Strah pred tem je Lucienu tako narasel, da je še skušal odložiti vsaj za nekaj časa stvar, ki se započeta morda nikdar ne popravi. Bil je na oglu trga de la Contrescarpe; to starinsko ime, kakor vemo, mu je svoj čas posebno ugajalo. Tu se spomni prav živo, kako je prvokrat romal k hiši svoje prijateljice. Lucien stopi iz voza in gre peš do rue Rollin. Malo je manjkalo do treh; v tem času je študentka navadno poslovala v anatomske dvorane; prejšnji večer pa mu je rekla, da ta dan ostane dalje časa v bolnici Hôtel-Dieu, da tam obeduje in se potem vrne domov. Torej se je Albert Darras motil, misleč, da se je Lucien prej posvetoval z Berthe, preden je prišel k njemu v Grand-Comptoir. — Lahko pa je Mlle Planat svoj včerajšnji načrt spremenila ter da jo še ni doma. In znova je Lucien začel omahovati. Mejtrem je že pred hišo. Večkrat gre mimo hiše semintja, srce mu bije in volja mu omahuje. Nakrat ga je sram te slabosti. Redoljubnost, kateri ga je privadil v njegovi mladosti njegov oče, premaga v njem vso njegovo razdvojeno čuvstvenost. Spomni se svojih lastnih besed: „Brez resnice, ni vesti“ . . . Ponavlja si te besede, zabičuje si v svojo dušo besedo „resnica“ in kakor da bi šel z revolverjem na dvoboj, tako on vstopi v hišo. Nič ni vprašal pri vratarju in njegov sklep je bil tako trden, da

mu je odleglo, ko je zagledal ključ v Berthinih vratih. On potrka na vrata. „Naprej!“, začuje glas, kateremu je tako trdno veroval, odpre vrata in bil je v sobi pred njo.

IV.

Resnica.

Berthe je že po trkanju spoznala, da je Lucien, zato niti vstala ni s svojega sedeža. Pred njo na pisalniku je ležal odprt atlas na strani, kjer je bila anatomska naslikana noga. Na posameznih listih, ki so bili zloženi eden na drugega so bile načrtane krvne žile, nervi, mišice okoli kosti in sicer v višnjem, črnem, sivem in rdečem koloritu. S prsti leve roke je Berthe skrbno dvignila enega teh lističev in z desno roko je pisala v zvezek, ki je bil že zelo s svinčnikom popisán. Lucien je takoj spoznal, da je to dnevnik, ki ga je nosila seboj v bolnico in ga rabila pri jutranjih vizitah. Berthe prišleca prijazno pozdravi in mu, ne da bi prenehala s svojim delom, reče:

Jaz na drobno proučujem operacijo, pri kateri bom jutri navzoča. Gre se za bolnika postelja št. 32, ki ima, vsaj se gotovo spominjate, prisad na desni nogi. Posvetovali so se o tem in izjavili, da se ne more več čakati. Znano vam je, kako je profesor Louvet zmeraj le za radikalna sredstva. On je za to, da se mu noga odreže nad kolenom, ker hoče biti gotov, da se slučaj ne obnovi. Poklicali so pa tudi kirurga Graux, ki pa ni zato, da bi se

bolniku odrezala cela noga; po njegovem mnenju bi zadostovala resekcija polovice noge. Tako sta se gospoda prerekala, vsak je vzdrževal svojo trditev z dokazi, v katere sta pokladala vse svoje znanje; sredi med njima pa je ležal bolnik na postelji z odstranjeno odejo kazoč svoji bolni nogi, jedno kahektično, drugo prisadno. Ko sta povedala vsak svojo teorijo, sta obmolknila.

„Če bi se takole na sredi odvezla,“ vprašal je bolnik ter pokazal nogo nekaj pod kolenom. Tako smešno je bilo to rečeno, da so se vsi dijaki zasmeli. Jaz se nisem; mene je bolelo. Jaz nisem nikoli imela srca, da bi ubogega človeka smatrala le kot navaden sujet za znanstvene poskušnje. Graux in Louvet sta imela bolnika le za svoj predmet, nista pa mislila, da je to živo bitje. Mislila sta le na svoje ideje kot prava učenjaka. Jaz pa ne morem tako . . . Konečno se bota pa le bolj srede držala, kakor jima je bolnik namignil. Vzeli mu bodo jutri nogo v sredi med kolenom in stopalom. Ko so se o tem dogovorili, začula se je druga beseda iz ust bolnikovih manj smešna, a bolj pomenljiva: „Sedaj mi je bolje“. Gotovost potolaži.

Popolno prevzeto ob spominu na ta tožni prizor ni to čudno dekle nič opazilo, kak izraz da kaže Lucien na svojem obrazu. Sedaj pa je skrbno zaprla atlas. Tudi vse drugo, kar je bilo v njeni sobi, je bilo natančno in po določenem načrtu prav po njej sestavljeno. Bila je soba štirikotna, zelo visoka, okna so imela lepo izdelane lesene okvirje ter so ohranila še eleganco nekdanjih časov.

Skozi okno se je videla skupina dreves, tudi še spomin iz starodavnih časov, ko je bila sedaj razpadajoča hiša še bivališče odlične gospode, kakor palača ob strani, kjer je bival M. de Caumartin, škof bloiški; ta se je zameril Louisu XIV., ker je ob vsprejemu škofa de Noyon v akademijo govoril zelo zbadljivo-zaničljivo. Ta drevesa sedaj služijo za reklamo, kako zdrava da so tukaj stanovanja. To oblačno popoldne meseca marca so ta drevesa žalostno stegala svoje gole veje proti mrzlemu nebu, ki se je videlo skozi okno. Ta siva svetloba pa se je dobro vjemala z barvo hišne oprave, katero je dekle iz dežele seboj prineslo. Stari stoli iz Auvergne, iz orehovine, okorni, prevlečeni s svetlimi tapetami, temnordeče preproge in svileni zastori, vse to je napravilo pust vtis, še bolj neprijetno pa je bilo videti razstavljene stvari, ki so kazale s čem se peča „Cerveline“ — kakor zaničljivo dijaki imenujejo bodoče doktorice — tu je bilo namizno kirurško orodje, tam črepinja in kosci skeleta, med knjigami medicinska dela, tam zopet model očesa povečan na kartonu, ki pred očuje mehanizem gledanja. Edini umetelni predmeti so bile fotografije šestero prerokov iz sikstinske kapele. Njih atletsko mišičevje je na stenah nekako nadaljevalo nazorni nauk o anatomiji. Studentka je tudi spala v tej sobi, pa postelje ni bilo videti. Vedno je gledala na dostojnost in vzlasti se je tudi ponašala z moškim tovarištvom; to jo je prisililo, da je dala sobi, kjer je sprejemala ljudi, podobo vsprejemne sobe. Spala je na zofi, ki je bila čez dan pokrita z debelo platneno belo preprogo.

Malo sobo poleg večje pa je rabila za toaleta in prostor za vsakdanje stvari. Iz nekaterih podrobnosti se je pa le spoznala ženska, tako n. pr. je bila omarica na stelaži, ki je imela predalce z napisom: rokavice, ovratniki, robci in v zraku se je začutil aroma irispudra, ki se je mešal s parfomom mimoze kupljene na cesti. Zlate mačice in fin bouquet iz južnega zelenja, ki je gledal iz steklene posode, so bajale o brezskrbni mladosti, o svobodi, o srečnih deželah, o dolгих potovanjih . . . Živo nasprotje tej sobi, ki je predočevala prav na drobno Berthino usodo, da je doma iz mesta na deželi, da se kaže neodvisno in samo zase, da se bavi z resnim delom, da ji je prirojena neka eleganca, ki jo je ohranila fino in prikupno tudi v takih razmerah, v katerih bi jo bilo od dvajset tovarišic gotovo izgubilo devetnajst. — Nikoli še ni Lucien poprej začutil toliko poezije, skrite v tej sobi, kamor je tolikrat prihajal in vselej z nekim strahom. On vidi njo, ki jo je njegov oče tako grdo obrekel mirno, marljivo pri svojem vsakdanjem delu; vidi, kako oplemenuje to trdo delo, vedno bolj se vnamajoč za vzvišene ideale; tudi danes je kakor zmiraj nežna in vesela in prav nič ne ve o obrekovanju, ki se o njej trosi naokrog; vse to ga silno pretrese. Ne more se ubraniti solzam. Njegove čutnice so toliko trpele, da ni imel več nad njimi moči. Tihe solze so mu polnile lice, on zdrсне na stol in ne more besede spregovoriti. Berthe se čudno zdi, da nič ne govori, obrne se vanj in vidi to tiho bolest na njegovem obrazu in na njegovih očeh. Tudi za trenotek ni premišljevala za kaj se gre. Bila je

odločilna ura, katero je že davno pričakovala. Tudi ona se tako razburi, da se ne more več popolno obvladati. Nazaj zopet položi atlas, kateri je hotela ravno dati na svoje mesto, in ona z glasom, kakor bi prihajal od daleč, reče:

„Lucien, vi jokate? Kaj imate? Kaj se je zgodilo? . . .“

„Tako . . .“ odgovori s prosečim glasom, „tako povem Sedaj pa ne morem Pustite me! . . .“

Storila je tako in nemo ga je gledala, ko se je bridko jokal. Ko bi bil pri tem napadu ohranil le še nekoliko jasnih misli, pokazala bi mu bila razburjenost mladenke, kako mesto si je znal pridobiti v njenem srcu. Da, tudi ona ga ima rada, toda kako nesrečno to samo ona ve. Očem Lucienov se je docela varal o razmerju mej mladima, in tudi dejstva o tem, kakor so mu o tem poročali, ni prav razlagal: toda dejstva so bila pa vendarle resnična. Berthe Planat je pred petimi leti in nekaj meseci res živela z onim Méjanom, katerega je Albert Darras imenoval Lucien, da mu služi kot gotov dokaz. Imela je sina, ki ga sedaj vzgaja na svoje stroške v Moretu, blizu Fontainebleau. Ob času te zveze je ona študirala pravo, pa je prenehala s temi študijami, ko se je sprla z Méjanom, ker je hotela popolno umakniti se iz kroga, ki je poznal njeno zgodovino. Od tedaj se je pri vseh njenih delih, tudi najmanjših kazalo stalno načelo, namreč sovraštvo do preteklosti. Zato ni hodila v zelo obiskovano knjižnico na medicinskem oddelku, zato je obedovala v čisto navadnem restaurantu

rue Racine, zato je stanovala v hiši, ki je bila zelo oddaljena od središča du Quartier Latin. Od onega dne, ko je spoznala Luciena in ga vzljubila, živela je vedno v strahu ob misli, da on kedaj slučajno zve za njeno preteklost, in bi mu ona ne mogla takoj pojasniti, da to kar je ona storila pri svojih devetnajstih letih, ni tako strašno, ni tako nizkotno. Žal, da se je zmotila, toda v dobri veri, ker je preveč zaupala in je bila pregrdo varana. Kolikokrat mej raznimi zaupnimi pa vedno znanstvenimi pogovori, ki so ji toliko ugajali, obšla jo je misel, da naj pove ona prva to žalostno zgodbo svojemu dragemu prijatelju! Toda ona ni mogla premagati sramu, ki je bil močnejši nego vsi dokazi, s katerimi si je skušala pojasniti, da ni nič hudega storila, ako se je vdala Méjanu. Izvajanja tudi najlepše razvita ne morejo vničiti one vrojene jasnosti gotovih zakonov, ki nam jih je narava zarisala v dno naše moralne osebnosti. Mogoče je, da oče zataji svojo rodbino, toda njegov sin ne bo njemu tak kakor drugi možje. Kozmopolit zataji morda svojo domovino, toda obnebje njegove mladosti ne bo zanj nikoli podobno obnebju drugih krajev. Tako tudi lahko vzgojé kako mladenko prepojeno z revolucionarnimi idejami — in tako je bilo pri Berthe Planat — otrovljena je lahko z najhujšimi paradoksnimi strupi, lahko veruje v absolutno enakost spolov, zaničuje lahko vse socialne pogodbe tako na priliko zakon, lahko tudi načelno in dejansko zagovarja pravo svobodne zveze, seveda v razmerah ki jo deloma vsaj opravičujejo; zadosti je, da se vda čisti ljubezni, takoj spozna nekako instinktivno

in sramuje se, ne ve zakaj in kako, da se je vdala brez zakramenta, brez pogodbe. Berthe ni tega hotela v sebi priznati, toda ubraniti se ni mogla tej misli. Dokaz za to je, da je vedno in vedno odkladala s svojo izpovedjo, četudi je vsaki dan čutila, da je to potrebno. Ona je v spanec zazibala svojo vest, ki jo je silila, da izpove vso resnico, z obetanjem, da to stori tedaj, ko ji Lucien razkrije svojo ljubezen, katero je razločno spoznala v njegovi bojazljivosti. Dokler ona molči, si misli, in v njunem razmerju prevladuje prijetno duševno prijateljstvo, čemu med te lepe sanje mešati kruto istino, vsled katere je morala toliko trpeti. Ona se ni povpraševala: Čemu bi ga razočarala? pač pa je mislila na to. Mislila je posebno, kako hudo bo njemu, in ne iz strahu, da bi jo manj spoštoval, marveč iz sočutja za to bol, ki bi jo ona zakrivila, je molčala še zanaprej. Toda sedaj je tu pred njo, neizmerno trpeč. Nekdo drugi je hitel ter ranil mladeniča z poročilom o skrivnosti, katere mu ona ni upala razodeti, ki pa bi jo ne bila tajila, ko bi jo bil Lucien le količkaj sumil. Solze Lucienove povedo ji vse. On ne sumi o tem, njemu je vse znano, četudi ne veruje. S prvo besedo, katero je spregovoril, ko si je toliko opomogel, je bila ta, da je izrazil svoj gnjev proti obtožbi, česar pa Berthe seveda kar nič ni hotela izrabiti v svoj prilog. Ta okolnost kaže, bolj nego še tako dolge analize, kako naravno pošteno je bilo to dekle, žrtva najslabšega sofizma, ki se nahaja v otrovljenem ozračji začetkom XX. veka; razum ji je bil pokvarjen, do srca pa ji ta bolezen še ni prišla.

X

„Oprostite“, reče končno ter brisajoč si solze potegne roki čez čelo, kakor da bi si rad pregnal neko težo, „to pač ni dostojno za moža, pa živci so me premagali. Sedaj pa sem miren ter vam lahko odgovorim in pojasnim svoje duševno stanje, Toda poprej treba, da mi vi nekaj obljubite . . . Ali ste pripravljeni mi odpustiti vse, karkoli vam povem? . . .“

„Jaz vas predobro poznam, Lucien“, reče ona prijazno, „in vem, da ne spregovorite nikdar besede, katere bi ne smeli, in katero bi vam jaz morala zameriti.“

Zopet je dvomil kaj naj stori, ko je čutil, da se Berthe umika s svojim odgovorom. Toda obtožba, katero je moral sedaj ponoviti, se mu je zdela tako grozna, da je nadaljeval:

„To mi ne zadostuje. Jaz hočem imeti popolno zagotovilo, sicer ne bi imel dovolj moči . . . Toda vi morate to vedeti zaradi mene, zaradi sebe. Obljubite mi torej, da mi odpustite . . .“

„Dobro“, reče ona, „jaz vam obljubim.“

„Hvala!“ odgovori in jo hitro vpraša:

„Berthe, ali imate vi kake sovražnike?“

„Jaz? . . .“ reče ona in rudečica ji zalije lice. Spomnila se je v duhu svojega edinega resničnega sovražnika, umazanega Méjana. To je komedijant v feminizmu, in uprav s tem jo je zvodil, zlorabeč njeno zaupnost. Ko se je čutila mater, jo je takoj ostavil. In kader ga sedaj sreča na ulici, vselej ji je tako slabo, da bi skoro omedlela. Nista se več pozdravljala, pa arogantno je pogledoval za njo. Brez dvoma je Méjan sam ali po kom drugem to

sporočil Lucienu. Grenka je bila ta misel za Berthe in vendar je bila bolj mirna, v zavesti, da sedaj Lucien to vé, kakor občudovanja vredni bolnik v bolnici, ki se je čutil polajšanega, ko je zvedel resnico o svoji bolezni. Zato mu mučeniško mirna sicer a vendar mirna odgovori:

„Samo enega poznam, katerega bi smela po vsej pravici imenovati svojega sovražnika; pravo za pravo morala bi ga jaz sovražiti. Toda kjer je preveč zaničevanja, tam se neha sovraštvo. Vendar čemu to vprašate? . . .“

„Zvedel sem, kako peklensko vas obrekujejo . . .“ odgovori Lucien, „gotovo vas ta človek obrekuje. To treba pozvedeti. Ta madež vam ostane vse vaše dni, ako takoj ne nastopimo proti temu.“

„Kdo meni kaj more? . . .“ zavrne ga ona ter zmiga z rameni in v očeh ji zažari drzen ponos, pripravljen na vsak odpor. „Popolno vseeno mi je, kar omenjeni človek o meni govori ali misli. Ne zabrani mi napraviti mojih skušenj in služiti si svoj kruh z zdravljenjem bolnikov, ko postanem doktorica. Nič družega ne zahtevam od družbe, moji prijatelji naj pa opazujejo moje življenje in naj me sodijo!“

„Uprav radi tega“, zakliče Lucien, „ker vas sodijo in ker vedo, kedo da ste, zato nečejo, ne morejo prenašati teh umazanosti, katere vi prezirate. Vendar treba, da jim vi pri tem pomagate, ako ne zaradi sebe, vsaj zaradi njih . . . Ali bi vi mirno prenesli, ako bi si kdo vpričo vas drznil trditi, da sem jaz kradel? . . .“

„Kakega hudodelstva me pa dolžé?“ prekine ga Berthe, „da je vi primerjate s tatvino? . . .“ S pikrim poudarkom je stavila to vprašanje. Po glasu in po precej skrivnostnih izrazih, pa zanjo popolno jasnih, spozna Berthe, da Lucien stvar razumeva na način, kateremu se je v svojem ponosu ustavljala že štiri leta. Njen stric, radikalni republikanec, njen učitelj M. André, star socijalističen profesor, jo smatrata tudi vkljub svojim načelom, da cerkev slepari in da je Code krivičen za brezčastno, ker se je vdala brez zakona, to je, da se ni brigala za to lažnjivo cerkev in ne za kriminalni Code. Obsojala sta jo in sicer zato, ker je pogumno izpovedala načela, ki sta jih sama zagovarjala in sedaj čuje isto sodbo ostracizma od njega, ki ga ljubi in sicer nehote silno hudo sodbo:

„Ah,“ vzdihne, „še hujšega. Dolže vas . . . toda jaz niti povedati ne morem, tako je strašno . . .“ Konečno se vendar s silo pomiri: „Dolže vas, da ste z nekim ljubimcem ušli stricu in zapustili Clermont, da ste živeli ž njim skupaj, da ste imeli otroka . . . Pravijo, da je bil on pravnik in da se je pisal za Méjan-a. Tudi o vas se govori, da ste takrat študirali pravo; dostavljajo tudi, da sta se sporekla, da ste takrat prestopili na drugo fakulteto, da bi se več ne srečavali ž njim. Jaz sem vam vse povedal, in ni še dve uri, kar je to vse meni povedal moj očem . . . Kako je zvedel, da se midva večkrat vidiva, tega ne vem; jaz nisem ne doma in tudi drugod nikjer govoril o vas. Toda on je vse zvedel in najino razmerje ga vznemirja . . . Seveda tega mu ne morem zameriti;

tega pa mu nikdar, dokler bom živ, ne morem prizanesti, da je izdal vaše ime nekemu sleparskemu agentu, ki je kdo ve kje in pri kdovekom pozvedel nesramnosti, ki jih je sporočil očetu. Ker vi nekoga sumite, povejte mi njegovo ime, da ga primeva skupaj ali pa jaz sam kakor vaš prijatelj. Ako na tej strani ničesar ne najdeva, iskal bom drugod, zvedeti moram, kedo je ta slepar, prisilim ga, da mi pove, kje je nabral te umazanosti, da je vas z njimi grdil. Vse, kar dobim, mi pride prav; treba, da se vam da zadostilo, jaz hočem, da more moj očem reči: Prosim oproščenja Mlle Planat zato, kar sem o njej po drugih govoril . . . Poprej me on ne bo videl . . .“

Berthe je pobešenih oči — vsaj ni mogla gledati Luciena — poslušala te srce ji moreče besede; čutila je, koliko trpi, kaznovan zaradi spominov, ki jih je s tem vzbudil in ki so tudi njega v živo zadevali. Njeno ljubeče srce je bilo ginjeno in ob enem obupano, ko je videla tako preveliko zaupanje; to je bil najnežnejši dokaz ljubezni, kateri še noben sum ni otresel cvetja. Toda neka druga sila jo je obvladala; zagrizena prostomiselka se je v njej vedno odločnejše dvigala proti socijalnim predsodkom, ki so se kazali tudi pri Lucienu tako močni, da se je moral siliti, da tudi on ni potrdil Berthine krivde. — Ko je Lucien prenehal z grožnjami svojemu očmu, mu je s prvo besedo ona odklonila vsako podporo za preiskavo in izjavila, da je sama za vse odgovorna. Ona ne potrebuje, da bi jo opravičevali ali da bi ji odpuščali.

„Hvala vam lepa na vaši prijaznosti,“ reče mu, „toda jaz ne vem, zakaj se tako hudujete nad

svojim očmom. Vsaj me on nič ne pozna; nanесли so mu nekaj na ušesa in on si je to po svoje razlagal. Ker ste vi do mene odkriti, treba, da sem tudi jaz z vami iskrena. Nekaj pri vaših poizvedbah ni točnega: ko sem zapustila Clermont, M. Méjan ni bil moj ljubimec. Res pa je, da sem prvo leto svojih študij ž njim skupaj živela v Parizu, popolno res je, da sem imela otroka, res je tudi, da sem pričela s pravom, a se pozneje odločila za medicino, posebno zato, da spremenim vse svoje življenje. V teh treh točkah je bil vaš očem dobro poučen.“

— „Vi! . . Vi! . .“ Tako je zastokal Lucien, glas mu je bil umirajoč, in to je bil ves odgovor, ki se je mladeniču izvil iz ust na to, kar mu je Berthe priznala s tako strašno malimi besedami. Na njegovem obrazu se je bilo bati, da se mu zmeša; solze so mu osahnile v očeh, omahnil je nazaj, kakor bi bežal pred strašno prikaznijo. Ponovil je hripavo: „Vi ste to storili? Vi! vi! . . .“

„Da, jaz sem to storila . . .“ reče Berthe, glavo po konci in roki navskriž. „Če si imam kaj očitati, ni to, da sem tako ravnala. Jaz sem imela pravico zato in vest mi pravi, da nisem ničesar opustila, kar sem bila dolžna sama sebi. Seveda to, kar vam danes povem, morala bi bila vam povedati precej prvi dan, ko se je pričelo najino prijateljstvo . . Toda jaz tega nisem mogla . . Ne zaradi tega, kar sem storila . . .“

„Zakaj pa še sedaj ne molčite!“ zakriči Lucien bolešno, „toliko ljubeznivi bi vendar morali biti, da bi mi podaljšali sanje, v katere ste me zazibali . . .“

Tedaj je res vse, kar sem verjel, gola laž! Kako sem vas občudoval, cenil, oboževal, norec! . . . Vi ste imeli ljubimca!“ razsrjen ponovi: Ljubimca! . . . Kako to boli, kako to peče . . . Zakaj niste vsega tega utajili? Jaz bi bil vam vse verjel, rajše nego da moram zanaprej vedno reči, da ste bila ljubimka tega človeka. Komu naj še kaj verjamem? . . . Komu? . . . Oh jaz sem vam vse verjel! . . .“

„Molčite Lucien!“ prekine ga Berthe, stopi proti njemu in ga prime za roko . . . „Prepovem vam tako govoriti z menoj“ – in izraz tega užaljenega odpora je bil tako silen, da se je Lucien instinktivno vklonil, dasi mu je ljubosumnost razjedala srce in poslušal jo je tiho, ko je nadaljevala – : „Zato vi nimate pravice, vsaj ste me opazovali toliko časa, kako živim, kako mislim, delam in čutim. Ali ste videli v meni kedaj koketo? Ne! Ali sem spregovorila le eno besedo ali morda le enkrat kaj storila, kar bi bilo proti dogovoru najinemu, da si bova kakor tovariša - dijaka, kar sem od vas takoj zahtevala, ko sva bila vdrugeč skupaj, dobro se spominjam onega trenutka; bili ste zame zelo vabljeni, a sklenila sem z vami ne več občevati, če bi bili vi meni dvorili . . . In ali sem vam to dovolila? In vsi ti dokazi za mojo lojalnost, vsi ti jasni dogodki, o katerih ne morete dvomiti, vse to je sedaj nič, nič! Še toliko zaupanja nimate do mene, da bi si rekli; Ta ženska, ki govori z menoj, in ki se prizna krivo nekih dejanj, je vendar ona, katero sem ravnokar še tako spoštoval, da vkljub najbolj obteževalnim dokazom nisem hotel priznati, da bi bila res kaj takega storila. Zato pa ta dejanja niso imela in tudi sedaj

nimajo pri njej onega pomena, katerega sem jim jaz prisojal. Da, da, jaz sem to storila, vdala sem se nekemu človeku, postala sem nezakonska mati, toda jaz nisem mislila, da sem se s tem pregrešila proti kaki svoji dolžnosti. Tudi še sedaj sem istega mnjenja. Delaj kakor misliš, to je moje edino načelo in tedaj, uprav tedaj nisem drugače delala, kakor sem mislila.“

„To ni res,“ odgovori ji Lucien srpo. „Vi pač niste mislili, da ima mlado dekle prav, ako se vda nepoštenosti.“

— „Jaz sem mislila,“ odgovori Berthe jednako trdo, „in mislim še sedaj, da za moža in ženo, ki se želita združiti in napraviti svojo lastno ognjišče, ni treba svečenika, ki bi ju blagoslovil, ne magistrata, ki bi vknjižil njuno pogodbo. Mislila sem in še sedaj mislim, da skleneta pravi zakon ona dva, ki si v svobodni zvezi po osebni volji združita svojo usodo in da zato nimata nobene druge priče razun svojo lastno vest. Mislila sem in še sedaj mislim, da ženska, ki je tako zvezo sklenila, a se je varala, ne izgubi nič več na svoji časti, kakor če bi se bila poročila v cerkvi ali pa pri županu s kakim malovrednežem, ki bi jo bil kmalu nato izdal in zapustil. Sedaj veste, zakaj se krvavo solzim, če se spomnim na človeka, ki ste ga ravnokar imenovali, ki me je tako nizkotno zlorabil. To pa niso solze očitania. Jaz si nisem imela in si nimam ničesar očitati . . . Pustite me, da nadaljujem,“ dejala je, ko je hotel Lucien ugovarjati, „najbrže da se midva danes zadnjikrat razgovarjava, zato hočem,

da me vi vsaj sodite tako, kakor je bilo in kakoršna sem jaz bila.

„Ko sva se v Clermontu seznanila z Méjanom — znova je zaprla oči, ko je to ime izgovorila, kakor malo preje, ko ga je slišala, tako ji je bilo zoperno — „študiral je modroslovje. Seznanila sem se ž njim pri M. André. Ne maram se opravičevati. Lahko se varamo nad kakim značajem, kakor se lahko zmotimo v diagnozi. Zato vendar ne moremo biti odgovorni. Toda če je mene varal, to moram poudariti, varal je tudi M. Andre-a, čez osemdeset let starega vseučiliščinega profesorja, ki je imel na tisoče dijakov pod svojim okriljem. Tudi stric je bil varan in vendar je bil bivši sodni tajnik in nikak optimist. Sedaj ko po medicinskih študijah stvari bolje razumevam, vem, kar nekdan nisem vedela, kakor tega nista vedela stric in M. André, namreč da je bila inteligenca tega človeka le slepilo. Svoje zgovornosti ni hranil z mislimi in resnico. Zgovoren je bil zelo in rabil je svoje govorniške talente za moje in mojih vzgojevalcev nazore. Tudi pisal je in sicer ne brez talenta. Vi ste vedno živeli v Parizu; vi ne veste, kako malo je prilike na deželi razgovarjati se o načelnih vprašanjih, in kako veselo človek pograbi za tako priliko, ako se mu ponudi. Tudi vam ni znano, kako so tudi še danes tam vkoreninjeni predsodki o starem družabnem redu, da so v samoto obsojeni oni, ki si upajo kakor moj stric zagovarjati popolni kolektivizem, ali vzgajati kako siroto brez vsake verske vzgoje, kakor je on mene vzgojeval. M. André je ostal pri Fourieru iz l. 1847, jaz pa sem si pridobila

nekaj od tega, nekaj od drugih. Vkljub temu pa smo tudi v tem pozabljenem, zapuščenem kotu čutili, da se vdajamo mogočnemu toku, ki kmalu pokoplje v svojih valovih zloglasni stari svet. Sodite sami, kako je vplivalo na nas, ko je med nami nastopil ta mladi človek, kateremu se je smejala tako lepa bodočnost; učitelji so spoznali v njem najboljšega gojenca, ki nam je najmodernejše teorije o revoluciji razlagal s tolikim navdušenjem, da nas je vse pridobil. Preden je dobil Méjan ustanovo na vseučilišču v Clermontu, bil je eno leto hišni učitelj v Bruxelles. Tam je obiskal Elisée Reclus. To ime, s katerim nas je seznanil, dalo mu je poseben sijaj in še bolj je vžigala njegova beseda, ko nam je proslavljal človeško družbo bodočnosti, ko bo može in ženske vodil tak duh pravičnosti, da ne bo potreba nobenih zakonov. Pripovedoval nam je, kako se bo duh osvežil po znanstvu, kako se vse dogme zdobé v prah; kako se bo odpravila osebna lastnina in ž njo vsa beda; namesto ozkosrčnega domoljubnega egoizma vzrasla bo skupna solidarnost in namesto nizkotne kupčije z zakoni, razcveta se bo svobodna edinost . . . Nesreča zame se pričenja v tem majhnem stanovanju v rue de l'Éclache, kjer sem vzrasla in kjer je na ta način propovedoval ta licemerec. Verjela sem njemu, ker sem verovala v njegove plemenite ideje. Ali sem zato kriva? Odgovorite! . . ." Toda ne da bi počakala na odgovor, tako jo je gnalo, da se zaupno izpove do konca in da si polajša srce, nadaljuje zopet nekoliko pritajeno:

„Ko sem ostavila Clermont, ni bilo med njim in med menoj ničesar, razven, da sem ga jaz

občudovala in da je on uganjal svoje licemerstvo. Oni, ki so trdili, da sem prišla jaz za njim v Pariz, so se lagali. Prišla sem tu sem, da bi študirala pravo, da bi postala advokat in pozneje da bi pisala. Tudi nekaj družega sem nameravala, kar vam tudi povem, kakor sploh vse prav tako, kakor vi meni. Moj stric je živel ves čas, ko sem jaz pri njem rasla, z neko deklo ter se pozneje poročil z njo. Ta ženska me ni marala, ko sem bila še majhna, pozneje pa me je kar sovražila. S tem, da sem odšla v Pariz, so bili za vedno končani ti skrajno žalostni prizori v domači hiši. Sploh pa sem bila emancipirana, imela sem nekaj svojega denarja in pa polno nad v življenje. Slučajno se je Méjan vsled neke dedščine nekaj tednov potem tudi nastanil v Quartier Latin, da bi študiral pravo ter se potem posvetil političnemu življenju. Tako sva se sešla . . . Bila sem tako sama, popolno tuja v tem velikem mestu ter se vkljub svojim spričevalom nisem mnogo spoznala med dijaki in ta človek me je dobro poznal in poskrbel zame. Prepričal me je, da me ljubi. Ali sem tudi temu jaz kriva? Ali je to moj greh, ker sem mislila, da odkrito misli, vabeč me, da združiva svoje življenje za vedno, da bi uresničevala isto revolucionarno vero, da bi si ustanovila ognjišče, kakoršno sva si namislila? Ko sem prišla po stopnjicah k njemu v stanovanje, storila sem to z vso iskrenostjo kakor katoliška nevesta, ko prestopi prag cerkve, z vso ono resnobo kakor mestno dekle v županski urad. To je bila poroka, kakor jo jaz umevam, in kakor jo je plemenito označil Proudhon z besedami „une

justice organisée“ urejena pravičnost. Prinesla sva s seboj, vsaj mislila sem, ta zlosrečnež in jaz jednako trdno voljo, da se bova rada imela, da je najina zveza resna ter da bova spoštovala drug drugega. Pet mesecev pozneje pa me je zapustil ter živel z neko žensko iz ceste, jaz pa sem se čutila mater. Ali morete sedaj še reči, da sem se jaz onečastila, da sem vas nalagala, da ne zaslužim, da bi bi mi verovali in da ste bili norec, ker ste me spoštovali! . . . Ali morete? . . .“

Ako se kedo v vsej zaupnosti komu popolno razodene, tedaj mu nadiha toliko svoje duše v njegovo dušo ter ga popolno prepriča tako, da ne zahteva več nobenih pojasnil. To silo je čutil tudi Lucien, kolikor bolj je Berthe govorila in on se ji ni več poskušal ustavljati. Ni več dvomil, da mu je dekle odkrilo svoja resnična čutila, da se je ta žalostna dogodba popolno tako izvršila ter da je ona preživela ta nesrečen dogodek res kakor lje rekla, ne vedoč, da je v zmoti; zato pa se je nevolja v njem umaknila bridki žalosti, ki je bila tem hujša, čim dalje mu je študentka pripovedovala. Med njenim govorom jo je videl, kakšna je bila sredi tesnega malomestnega življenja, ob njeni strani dva vzgojevalca; gledal je, kako se je navduševala za teorije, ki so presecale njene moči, tako mlada, tako neomadeževana; že tedaj toliko navdušenja v njenih očeh, le one prozorne otožnosti ni bilo, kakor jo je on opazoval na njej, a si jo sedaj lahko razloži. Predstavljal si je, kako je prišla v Pariz in kmalu tudi v zadrege. O, ko bi se bil tedaj on sešel ž njo, ne pa slepar, katerega sedaj

pozna kako je postopal; zlorabil je njeno idealno navdušenje, pred katerim bi se bil moral vkloniti, ter zavedel siroto brez varstva. Oj kako vse drugače bi jo on varoval, negoval in branil. Vse raznovrstne poteze, katere je opazoval na njej a jih ni razumel, se mu sedaj pojasnijo na tem značaju.

Na priliko ona trpka vstrajnost, s katero je proučevala tudi najbolj puste in najtežavnejše študije v medicini. S tem se je umikala svojemu nekdanjemu žal tako dragemu veselju za govorništvo, za literaturo in nju prelestno moč. V celoti je bilo vse le epizoda iz življenja skrajno nesrečne ženske; nasprotje med njenimi praznimi utopijami in med bedo, kamor je zašla, je bilo tako strašno, da ga je kar zbolelo v srce. Sedaj ji ne bo več treba ustavljati Luciena, da ne govori tako, kakor je to preje storil. Preveč jo je miloval in ker je besede: „Ali morete še reči“, s tako silno jezo ponovila, zato ji kakor premagan odgovori:

„Ne, sedaj več tega ne trdim . . . Ne morem vas obsoditi, jaz vam verujem. Vse, kar ste mi povedali, mi je dokaz, da nisem imel prav, ko sem se tako razvnel in da bi bil moral počakati vaših pojasnil . . . Toda prehudo me je zbolelo . . . Jaz vas več ne tožim, jaz vas več ne obsojam. Hudo mi je vedeti kar sedaj vem Kakor kamen me teži . . . Oj da bi mi bili vi to povedali vsaj prvi dan, ko sva se seznanila, ali pa kedo drugi. Ne, vi! Drugemu bi ne bil mogel tega verjeti. Tudi tedaj bi bil sicer zelo nesrečen, vendar tako hudo bi mi ne bilo . . .“

„Oh,“ vzdihnila je, „tedaj vas bi bila pa prehitro izgubila. Vedno mi je to zabranjeval strah, da ne pridem tudi pri vas, kako nekdanj pri stricu in pri M. André-u ob dobro ime. Toda čemu? . . Bila sem strahopetna. Toda vaše prijateljstvo mi je bilo tako drago. Toliko je bilo stvari, v katerih sva bila enega srca in enih misli. Včasih sem si dejala: Tudi v tej točki bo on enkrat ravno tako čutil in mislil, kakor jaz . . . In potem! . . . Stresla je z glavo, ne da bi končala skrivnostni stavek, hoteč se ubraniti podobi, ki jo je vabila za seboj. „Včasih,“ nadaljevala je, „videla sem jasno, kam greva; videla sem propad in sedaj zija pred nama. Toda ta pot je bila zelo prijetna; bila je to oaza v moji strašni puščavi, kamor mi sedaj zopet treba nazaj. Z Bogom, Lucien, vse sem vam povedala, kar sem vedela. To govorjenje me je vtrudilo. Ni mi dobro. Dovolite, da ostanem sama. Z Bogom!“

„Z Bogom“, odgovori mladenič, vzame klobuk in gre proti vratom. Že je prijel za kljuko, a sedaj kar obstane, obrne se in reče: „Ne morem kar tako od vas po vaših zadnjih besedah, iz katerih posnamem, da smatrate vi najino prijateljstvo kot končano. Ne! Tega ne morem! . .“ Zopet obstane, potem pa jo prime za roko in ona nima moči, da bi mu jo vskratila. S tresočim glasom, v katerem je odmevala strast in bridkost, ji reče: „Jaz tega ne morem, ker vas ljubim . . .“

Ona ga je poslušala, glava se ji je nagnila, oči pobesile. Nakrat pa se ji oči zasvetijo, ves obraz ji prebledi in se spremeni. Čutil je, kako njena vroča roka postaja mrzla. Komaj jo je še vjel

omahujočo v svoje roke. Onemogla je in ta onemoglost je kazala njeno silno razburjenost in njeno ljubezen bolj značilno, kakor bi bila mogla to povedati z besedo. Lucien jo nese na ozko mehko zofo in klečeč poleg nje jo v groznem strahu kliče po imenu. Ko Berthe spregleda in Luciena vidi, ne umakne svoje glave izpod njegove roke, marveč jo nasloni na njegovo ramo, kakor da bi iskala ob njem podpore in zavetja.

„Berthe,“ reče Lucien, „ta trenotek je slovesen. Povejte mi, če me tudi vi ljubite? Recite, da me imate radi! Kaj ne da? . . .“

„Da,“ rekla je s tako slabim glasom, da je ta odgovor jasneje bral iz njenih tresočih se ustnic, kakor ga je slišal. Njemu pa je tudi od razburjenosti srce tako tolklo, da mu ni bilo mogoče govoriti. Ostal je kakor je bil in gledal lep obraz, okrog katerega je tolikrat begala njegova domišljija, ta drobna lica, in njih zelo fine poteze, ki so ga vznemirjale; čelo, katero je tolikrat videl, kako se je nagibalo na resne knjige, kakoršne se nahajajo na bližnji mizi, v katerih je skušala pozabiti na vse drugo; ustnice lepo zaokrožene, spodnje nekoliko napete. Često so se odpirala ta usta v tako resnih besedah, ki so nasprotovale njih ljubkosti, sedaj pa so vzdihnile prebolestno in zopet sladko zašepetale, kakor more le ženska duša razkriti svojo skrivnost. Lucien še čuti trpke trenutke, ki jih je ravno prebil, a zdi se mu sedaj, da mu tal zmanjkuje pod nogami, da se ga oprijemlje omotica, da pozablja na vse razen na-se in nanjo, vse razen tega slabotnega deteta, katerega dihanju prisluškuje, vse razven

strastvene ekstaze, kamor ga je zvabila, vse; pred očmi so mu samo njene oči in njena ljubezen. Tako lepe so bile te oči, tako trudne in žalostne, da se brez premisleka nagne k njim ter jih zapre z nežnim poljubom. Bil je ves razburjen in njegove ustnice so iskale usten mladenke. Le narahlo Berthe to začuti pa zakriči. Dvigne se in strah ji je vtisnjen na vseh potezah tako, da se ga ne more otresti. Tudi Lucien vstane ves prebledel. Ista misel je pomagala obema na noge. Pogledala sta se, ne da bi govorila, a vedela sta dobro oba, kak fantom ju ima ločiti.

„Vidite torej,“ reče končno Berthe, „da sem imela jaz prav in da naj bo to zadnji razgovor med nama. Pojdite vstran Lucien, iz usmiljenja, sicer umrjem od bolesti in sramote tu pred vami . . .“

In vse na njej, njen obraz, njena postava, njeno gibanje, njeno govorjenje, vse je bilo napolnjeno s toliko boleščjo, da jo je mladenič poslušal ter zbežal iz sobe, bežal pred njo, bežal sam pred seboj, pred spominom nanjo, ki se mu je nenadno pokazala v svoji posebni nežnosti, ki pa je vzbujala v njem strup poželjenja.

V.

Zaroka.

V teh štirih letih, odkar se je Berthe priselila v to samotno sobo v rue Rollin, preživela je mnogo grenkih misli, vendar pa ni bila nobena tako ža-

lostna, kakor spomin na ta neprijetni, nenadni prizor, katerega je pričel Lucien s tako zaupnostjo, ga razvijal s tolikim opravičenim odporom in nakrat kakor norec, pri katerem so se pojavili nepreračunljivi vtripljaji ljubezni, završil s tem, da je vsa njegova strast ljubezni pridrla na dan. Cel večer in celo noč je čutila to onemoglost, katero provzroči kakor strela kak nepričakovan dogodek, ki pa je žal le predigra, katera napoveduje še hujše. Mladenič je bil že dolgo časa iz hiše, študentka pa sedi še vedno na stolu, kjer je ob njegovem prihodu delala s tako svobodnim veseljem, glavo skriva med rokami, ki jih naslanja na mizo. Ne briga se za svoje strokovno tehniško orodje, ne za zvezek z noticami iz bolnice, ne za anatomični atlas, ne za kosti od skeleta. In vendar je s tem dosedaj pomirila toliko viharjev, — ah tega pa ni mogla, ni zmogla obupnosti, ki je rasla, kakor je rasel mrak, ki se je vlegel po njeni sobi. Še hujši mrakovi so valovali v njeni duši. Pa ne raditega, ker je izpovedala žalostno blodnjo svoje mladosti, svojo znanje z Méjan-om in drugo, kar je s tem v zvezi. Vedno se je sicer bala misli, da bo treba to priznati, vendar je vedela, da to mora storiti; toda to bo storila takrat, ko se ona za to odloči, da vso stvar pove s potrebnim mirom, da prav na drobno razloži vse izvanredne razmere svojega življenja. Sedaj pa so jo nenadno napadli, zbegali in spravili iz ravnotežja in ona je vse tako zmešano pripovedovala in s samimi vzdihmi spremljala svojo izpoved. Kaj si je moral misliti Lucien? Kako je mogoče, da je ne zaničuje tudi zaraditega, ker je priznala svojo

novo ljubezen, katere ni mogla zadržati njena prevelika razburjenost? Peklo jo je, da je v tem trenutku slabosti spregovorila svoj nepreklicni „da“, da je naslonila svojo glavo mladeniču na ramo in mu dovolila, da ji je poljubil oči in ustna. Prepozno se je vzdramila, razvneti kri ji je zapalila v njenih žilah ogenj strasti, o katerem se ni mogla več varati in vdala se je Lucienu. Kmalu, jutri se zopet vrne; videla ga bo zopet pred seboj, bližal se ji bo hrepeneč, gledal jo bo in negoval; enkrat, dvakrat se mu bo ustavljala potem pa bo onemogla! . . . In potem ne bo več ona ženska, kakoršno se je sama cenila, odkar je pretrgala vse vezi z ničvrednim Méjanom, žena, katera si je prisvajala pravo: svobodno zvezo istovetiti z navadnim zakonom. Bila bi mladenka z dvema ljubimcema. Stare moralne resnice so v tako tesni zvezi z najintimnejšimi potrebami naše duše, da jih mora človek proti svoji volji priznati uprav taisti čas, ko jih taji. Načelno je priznavala prosto zvezo, zato je morala, ako je hotela sebi častna ostati, gojiti krepost zvestobe, kakor jo ukazuje cerkev krščanski ženi tudi v tem slučaju, da je bila nje ločitev popolno opravičena. Sramovala se je že ob misli, da bi se mogla v tem pregrešiti; sram jo je bilo besede, ki se ji je izvila iz globine razburjenega srca v onem trenutnem prizoru! Kaj bi bilo, ko bi se mu bila popolno vdala! Tembolj jo je bilo sram, ko se spomni, kaj bo Lucien mislil o njej, kaj že sedaj misli! Maščevala bi se bila rada nad norostmi svojih prejšnjih sanj, zato je v teku svojih medicinskih študij proučevala vse knjige, ki razpravljajo pojave

ljubezni z izključno patologičnega stališča. Vedela je zato, da ljubosumnost vsled umazane moške čuvstvenosti vzbuja pri mnogih moških nečiste in razburjajoče podobe. S strahom se je vprašala, ali se ni morda v očeh Lucienovih omamna strast, ki se ji je preje le podojavljivo in bigotno klanjala, zaradi tega tako razvnela, ker je zvedel, da je imela že zvezo z drugim. In ali se ni kazal tudi srd, ta nerazdrzljiv in podel spremljevalec umazane čuvstvenosti, v njegovih očeh in v njegovem vedenju, ko je, ne da bi bil prej spregovoril, zbežal od nje. Če je v prvem trenutku, ko jo je spoznal, nrepeneč po njej, instinktivno začutil zaničevanje do nje, zaničeval bi jo še bolj hudo in strupeno, kadar bi bila njegova, in to po pravici. Zaslužila bi to, ker je bila strahopetna. Ponavljala si je besedo: „Strahopetna, strahopetna! . . .“ Ne mogla bi si več dati spričevala, kakor je to lahko s ponosom storila do danes, da je tudi izven postave živela vsaj toliko, ali še bolj sama sebe spoštujoč, kakor če bi bila vsprejela še tako stroga v družbi veljavna pravila . . . Kaj bo ž njo v bodočnosti?

Ta dan ni šla večerjat iz strahu, da kje ne sreča Luciena; tako se je bala ta večer nove skušnjave. Niti luči si ni upala prižgati to dolgo noč, boječ se, da morda pride pred nišo, opazi luč in iz tega izve, da je doma ter da ne potrka na vrata proseč, da ga vsprejme. V tej hladni temi je ležala, ne da bi se bila spravila, na tesni zofi, kamor jo je onemoglo položil njen prijatelj; po dolgem času je vendarle nemirno zaspala. Ko se zbudi okoli šestih zjutraj, kakor ji je bilo to v navadi v njenem

vsakdanjem življenju, vznemirjala jo je ista skrb kakor zvečer le s tem razločkom, da ji je rojil nov načrt po glavi. Popolno nov ni bil; večkrat namreč, ko jo je Méjan v rue du Quartier-Latin le prevečkrat srečeval in jo pogledoval kakor da bi hotel z njo govoriti, je iskala pota, kako bi ušla tej preteklosti. In sklenila je oditi, zapustiti Pariz in menjati vseučilišče. Toda njen ponos jo je vedno zadrževal; Méjan naj se sramuje, on naj se ji umika. Danes pa se je bojevalo njeno samoljubje z onim zlobnežem. Sedaj je bilo treba dognati, ali se intimno prijateljstvo zadnjega leta tudi izgubi v temi in propalosti navadnega ponižujočega znanja, in to vdrugič, kakor ve ona in žal tudi Lucien, ali pa da ohrani ona v spominu mladeničevem ono častno mesto, do katerega ima sedaj še pravico. Ne mogla bi dati boljšega spričevanja o svoji iskrenosti, kakor uprav s tem, ako odide sedaj, ko se je ves čas v teh intimnih razmerah držala v tej idealni višini. Lucien bi moral priznati, da ona ni navadno dekle, kateri je dober vsak ljubimec. Vedela je, da jo ima rad. Razumel bi, da mu ona ni hotela biti ljubimka za kratek čas ravno zato ne, ker ga ljubi. Tako je v svoji domišljiji razblinjala roman, kako bo bežala pred svojim ljubljencem in vpričo te neizmerne žrtve se je izgubljala njena sedanja boleost. Ta načrt si je po malem vedno bolj vidno razvijala, sama seboj je že izgovarjala imena: Nancy, Montpellier. Vseučilišče v Nancy jo je zanimalo zaradi posebnosti, s katero so se tam gojila psihologična raziskovanja. V Montpellieru je predaval sloveč klinik de l'hôpital

Saint E'loi, pisatelj knjige „Limites de la biologie“; njegovi nazori, sicer njenim docela nasprotni, so že od nekdaj z neko posebno silo razvnmali njeno radovednost. Mislila si je, da je že v enem teh mest, ki si ju je predstavljala po svojih spominih o Clermontu in o deželi, kakor mesti z zapuščenimi trgi, kjer rase trava po cestnem tlaku. Gotovo bi se jej ljudje, ki bi jo spoznali, čudili kot edini studentki, nato pa bi jo gledali po strani, ako bi zvedeli za njenega malega Claude. — Lahko uganemo, po kako slovečem fiziologu je dala ime svojemu otroku. — Toda kaj bi bile te malenkostne težave v primeri s kaznijo, da bi jo Lucien v svojem naročju zaničeval Pri tej misli hipoma obstane, in ona čuti, da je sklep gotov. Da, ona odpotuje in sicer takoj. Ako se želi obvarovati pred tem padcem, pred katerim se ji je z grozo zavrtelo v glavi, moral je biti, kakor je sama rekla, včerajšnji razgovor zadnji. Morda bi bilo najbolje oditi takoj danes, pripravi se za silo hitro; vsaj bi ji pri tem lahko pomagala hišnica, ki ji je stregla. Čez mesec dni bi prišla nazaj, in odpeljala svoje stvari; Lucien bi bil takrat prepričan, da je že odpotovala za stalno . . . Kam? Ona bi že vse tako uredila, da bi on tega ne mogel zvedeti . . . Kaj pa potem on stori? Vse sile je mladenka napela, da bi se iznebila tega vprašanja, ker čuti, da bi ji sicer omagale njene moči. Trdna v tem, da ta dan ne sme miniti, ne da bi se za stalno odločila, prične takoj z delom. V službi profesorja Louvet v Hôtel - Dieu je bil asistent doma iz Montpellier. Studentka si je mislila,

da bo ta gotovo pomagal pri operaciji, katero izvrši kirurg Graux pri bolniku št. 32, čegar stoično besedo je ona ponovila Lucienu. To priliko je hotela porabiti v svoj namen. Pripravi se, da odide kakor ponavadi v bolnico. Vkljub treznemu prevdarku bi ji bilo skoro počilo srce od strahu, ko je šla mimo vratarjeve sobe. Morebiti dobi v svojem predalu kako kuverto z Lucienovo pisavo? Morebiti jo pa sam čaka na vrhu stopnjic de la rue Monge, odkoder je redno hodil čez trg Maubert et le Pont na trg Notre-Dame? . . Nobenega pisma ni bilo v predalu . . Tudi Luciena ni bilo videti nikjer na cesti . . . Za to jutro bila je na varnem.

Po raznem premišljevanju to noč in to jutro bi bil ta sklep moral vsaj nekoliko pomiriti njeno razburjenost. Toda ni je pomiril. Ljubezen v njej nelogična kakor vedno, je hrepenela po tem nevarnem sestanku, dočim se je njen razum temu tako ustavljal, da ji je navdahn timer načrt bežati v prognanstvo in ne se vrniti. Malo prej se je sama branila vprašanja, kaj bo storil Lucien, sedaj se pa kar naenkrat povprašuje, zakaj še ni nič storil, zakaj da še ni prišel k njej, ker sta tako čudno ločena. Ta misel, ki se je trenutno polastila njene duše, zadirala se ji je kakor puščica v srce, kolikor večkrat, toliko globeje. Izvršila je sicer s točnostjo, ki je bila značilna poteza v njenem značaju, vse točke, katere si je predpisala; šla je po navadni poti in ob določeni uri, da je navzoča pri vizitah pri profesorju Louvet, pozvedovala je pri asistentu iz Montpellier, kakor je rekla za neko prijateljico, kakšne so razmere v tem kraju. To je storila, a to

je bilo le na zunaj, le kakor si je določila . . . Misli njene so bile pa daleč, daleč . . .

Med sto drugimi stvarmi ji je šinilo nekaj groznega v glavo. Zgodi se namreč čestokrat, da obup zaradi kakega nenadnega odkritja tira ljubimca v samomor. Kaj ko bi se bil Lucien ukončal, ko je šel od nje bolesti potrj zaradi njenega priznanja in brez moči, da bi prenašal žalostno novico in pa svoje gorje? . . . Vidi ga na tleh sredi sobe v krvi, ko mu roka še krčevito stiska revolver, ki ga je ob večerih nosil na potu domov po samotnem Quartier de Luxembourg. Zaman si dokazuje, da je taka katastrofa nemogoča, da bi ji bil Lucien gotovo pred smrtjo kaj pisal in da se ljudje navadno ne ubijajo, kadar vedó, da jih ljubijo. V tem strahu gleda tudi kakor v razburjenih sanjah, kako bolniku režejo nogo, ki jo je sinoči tako natančno anatomskega prestudirala. Po tej neprijetni dovršeni seji hiti v istem strahu v malo gostilno de la rue Racine. Ko bi bila hotela ostati v mejah svojih sklepov, ne bila bi danes smela tje, kakor včeraj ne. Toda ona je hitela tje, nadjajoč se, da je tudi Lucien tam, da prične z njim zopet razgovor, o katerem se je bala, da bi res ne bil zadnji. Luciena ni bilo! Vrnila se je domov v rue Rollin, da bi zvedela, če ji je došlo kako pismo, ko je ni bilo doma. Tu pa ji pove hišnica, da je prišel neki tujec zjutraj ter vprašal, če ne stanuje tukaj M. de Chambault.

„Gospod, kakih petdeset let, ves siv, sicer pa imeniten, s cvetico na prsih.“

„To je bil očem,“ si reče Berthe po tem popisu. Prišel ga je sem iskat. Lucien se torej ni vrnil domov. Ta dogodek, da ga ni bilo domu, je nesrečnico za hip popolno potrdil v njeni slutnji. Vendar si je pridobila toliko praktičnega umevanja iz svojih studij, da je sama sebi ugovarjala: „Gotovo bi bil Lucien pisal svoji materi . . . On se ni usmrtil . . . On trpi. On ni hotel k očmu, ker me ne more braniti pred njim. Gotovo se je kam skril, da se mu izkrvavi srce. Jutri, pojutranjim se zopet prikaže . . . Takrat pa moram jaz biti že daleč.“

Ta sklep, ki jo je kakor nekak avtomat vzdrževal v teku te grozne razburjenosti, je bil povod, da je mladenka to popoldne vkrenila nekaj, kar je bilo zanjo popolno naravno. Toda v svoje začudenje je uprav tu dobila odločilen razlog, da ne sme odpotovati, in da so bili njeni strahovi zjutraj le sad prenapete domišljije, ki je pri zaljubljenih v navadi. Ljubezen in norost sta si pač najbližja soseda, kader je ljubezen v strahu. Ne more namreč prenašati misli, da ljubljencu grozi le količkaj nevarnosti; vsako najmanjše, trenotno znamenje mu je dovolj, da si vstvarja in vidi tako nevarnost.

Berthe je sklenila iti obiskat otroka v Moret. Če hoče namreč ostaviti Pariz, jutri — za danes itak ni več govora — treba da se razgovori z ljudmi, katerim je dala v oskrb svoje dete. Vsako nedeljo je po navadi napravila tak izlet; ni pa več hodila tako rada, odkar jo je obiskoval Lucien. Toliko sta bila skupaj, da se je mladenič lahko

čutil, da ona redno vsaki teden kako popoldne izgine iz mesta. Ob dveh se je odpeljala z vlakom, prišla v Moret ob štirih in se vrnila ob osmih. Ti obiski pri malem Claude pa so bili zanjo polni bridkosti, ker so jo poleg drugih vselej živo spominjali na zmoto njene mladosti. Kader je videla otroka in se spomnila zapeljivca, ki ga zaničuje, vselej jo je zapeklo v njenem ponositem srcu. Živalski instinkt v razmerju matere do otroka ne zadostuje finim naravam, kakor je bila njena, ki si je tudi drugače predstavljala razmerje med možem in ženo. Take vrste ljudje potrebujejo več, takim treba kultiviranih naravnih čutil in neke plemenitosti, ki se ne najde razven v družini. Ako ni v družini, žena ni popolna mati, za družino treba po naravi sami določenih pogojev, ki pa niso odvisni ne od pisanega zakonika, ne od domišljij našega duha; izven nas bivajo in proti nam, če jih preziramo. Berthe jih je prezrla in zato nima posebnega veselja z otrokom, dasi ga ljubi in ve, da je dolžna zanj skrbeti. Dete samo si ni zaželelo življenja, a sedaj razven nje nima nikogar na svetu, zasnovanem po načelih, katere je ona obsojala. Take misli so jo navadno spremljale, ko je videla pred seboj mestece, mirno in tiho ob obrežju leno tekoče vode, v senci svoje stare katedralke, z dolgo, široko glavno ulico, ki se je zapirala z vrati še iz časa Karla VII.

Ko je danes izstopila iz vlaka, težila jo je posebno misel, da se je mogoče Lucien usmrtil, in če bi ji bila tudi prihranjena ta poskušnja, skrbele so jo težave pri njenem odpotovanju. Prvi korak

za to je bila pot v Moret. Tako duševno potrta vstopi v hišico, živo obslikano in naslonjeno na podrto mestno ozidje; za hišo je bil vrt in za vrtom travnik. Tu je bivalo njeno dete. Lastnika te koč, M. in Mme Bonnet, bila sta bivša hišnika, ki sta vzljubila otroka, katerega sta videla pri do-jiteljici, svoji sosedi. Ker je ta ženska morala za-pustiti Moret, ju je prosila mati zanj; in res sta ga vsprejela, ne da bi bila kedaj z materjo govo-rila, čegav da je otrok. Ako sta govorila ali pisala, vselej sta nazivala Berthe z imenom Madame, kakor to po mestih med olikanci zahteva dostojnost in prostomiselnost si ni upala temu nasprotovati. Kaj si pač mislita o njej, o tem se je večkrat povpraševala, kader je videla, kako jo natanko opazujeta bivši hišni sluga in doslužena kuharica. Toda kaj jo to briga! Ti ljudje so bili dobri otroku, ki jih je motil v njuni samoti in denar zanj jima je tudi nekoliko pomnožil blagajno.

To popoldne najde moža na vrtu, ženo pri perilu; Claude pa se je v drevoredu igral z ve-likim psom, ki je bil videti ž njim prav dober prijatelj. Pes mirno leži, deček se smeja ter se naslanja s svojimi svetlimi lasmi na svilen dlako svojega čuvaja, ki se niti ne zmeni, ako skače otrok okrog njega in ga nedolžno muči. To je bil prizor iz prijetnega domačega življenja! Kako nasprotje med tem in onim, ki se je včeraj kazal pri materi! Otrok ji priskoči naproti, veselje mu sije iz očij — ki so kakor oči nesramnega Méjana — in glasno jo pozdravi. Vse to pa ji le pomnoži otožnost, ki se pa hitro razburi, ko ji Mme Bon-

net nekako radovedno kakor je to pri ženskah v navadi sporoči novico:

„Claude je danes dobro opravil. Neki prijatelj od Madame ga je obiskal danes zjutraj.“

„Prijatelj?“ vpraša ona.

— „Neki M. de Chambault . . .“ pristavi mož.

— Rudečica, ki je oblila mladenki lice, je prepričala bivšega slugo, da sta z ženo pravo pogodila. Ta tujec je bil oče. — „On nama je povedal svoje ime in dejal, da pride od Mlle Planat. Nisva si mu upala braniti, ko je dečka objel . . .“

„Da, da, objemal ga je . . .“ nadaljevala je žena. „Oj kako ga ima rad, kar solze so mu zarosile oči . . .“

Lucien je torej hotel videti otroka, govoril je ž njim, objemal ga je? . . . To je bilo zanj nekaj izrednega in popolno nepričakovanega. Ta novica je Berthe tako prevzela, da niti tolažbe ni mogla čutiti v svojem nemirnem srcu. Obvladala je svoje razburjenje, videč, kako srpo gledata mož in žena Bonnet, kak vtis da napravijo njih besede na njenem obrazu. Ne misli ni mogla prinesiti, da bi se ta dva razgovarjala o največjih tajnostih njenega življenja. Sicer nista stikala za njenimi tajnostmi, vendar sta se kot varha otroka zlasti v tem trenutku vsaj nekoliko taka pokazala in hotela kakor domača opravičevati napake svoje gospode. Tudi v tej svoji izredni razburjenosti je mati to čutila in zato često obžalovala, da mora takim izročiti svojega sina v vzgojo, toda ona si ni mogla pomagati. — Mirno jima odgovori, da je M. de Chambault res eden izmed njenih prijateljev in da sta prav storila,

ker sta mu pokazala otroka; potem pa je dejala, da morda v kratkem odpotuje in da v tem slučaju tudi sinka vzame seboj. Govoreč o tem je dobro vedela zastopnica brezozirne odkritosti, da ne ravna popolno odkrito, ker je ta novica popolno spremenila njen položaj. V svojem ponosu je sicer bila še vedno na tem, da pretrga z Lucienom vse zveze, vendar sedaj tega sama ni več verjela. Notranji glas, kateremu ni več ukazovala molčati, ji je le prijazno pravil, da Lucien o njej drugače sodi, kakor je ona mislila. Sedaj ko ji je znan ta njegov obisk, ga ne more kar tako zapustiti in tudi on od svoje strani bi ji ne dovolil oditi, preden jo vidi in se ž njo razgovori. Ta mladenič pride v samotno hišo v Moret, poišče njenega sina, dasi je kakor v srce zadet obupno zakričal, ko je zvedel zanj, ga poljubuje solznih oči, to vse je bilo dokaz, da je v svojih mislih ubral drugo pot, ki ga mora zopet privedi tudi do nje. Prepričana je bila, da jo je sedaj, vrnivši se v Pariz, gotovo že iskal ali da je vsaj pisal. Tudi njene misli so se ob tej novici obrnile na drugo pot. Sedaj ni nič drugega mislila kakor da se vrne v rue Rollín, da tam poišče Luciena in se ž njim razgovori. Prav nič ni dvomila, da jo doma že čaka pismo . . .

Kje so bili sedaj njeni junaški sklepi, s katerimi je sama sebe obsodila v prognanstvo? Toda ali si je res nedosledna? Ona je hotela bežati pred ljubimcem, ki ga razjeda ljubosumnost, ki je poln poželenja in srda ter sovražen v svoji obupni strasti. Tak ljubimec pa ne more poln sočutja in nežnosti poljubiti čelo otroka, ki ima drugega

očeta. Sploh pa sedaj ni več mnogo razmišljala. Bila je zopet kar je bila zadnjih devet mesecev ona, ki je videla pred seboj propad, a ni mogla, kakor je sama rekla, ostaviti nad vse ji sladke poti, ki jo je vodila v to brezdnost.

Ob osmih zvečer pride domov vsa nestrpna in najde v predalcu kuverto, katero je zjutraj in opoldne iskala zaman; čutila je, da mora storiti vse, karkoli to pismo zahteva od nje. Na drobnem pisemcu so bile pisane nastopne vrstice: „Berthe, jaz moram z vami govoriti. Jutri v bolnico gredoč pridite ob devetih na trg des Arènes. Tam vas počakam. Poprosil vas bom za nekaj, od česar je odvisno vse moje življenje. Bojim se. Vaš prijatelj L“

Ta mali park des Arènes, kjer je določil Lucien, da se snideta, je ob tej jutranji uri eden najbolj samotnih kotov v Parizu. To ime ima od par stopnjic iz neke rimske arene, ki so jih našli pri razkopavanju in jih temeljito obnovili. Naokrog svet nekoliko visi, ves je nasejan z zeleno travo, drevesa so nasajena in vse je zaprto z ograjo proti rue de Navarre, ki se tako imenuje, odkar je široka prometna žila de la rue Monge na dvoje predelila rue Rollin. Berthe je imela iz svojega stanovanja do sem čisto kratko pot. Noči ni imela mirne, begale so jo razne nasprotujoče si misli. Ko vstane in odide iz hiše, zdi se ji vendar le dolga ta pot na oni zapuščen kraj, kjer se zvrši nov, odločiven prizor njene usodne drame. Do tedaj, tudi v znanju z Méjanom je ona s svojo voljo vodila to usodo. Mogoče je, da se je zelo

varala, vendar valovi usode jo niso potegnili za seboj. Sedaj pa so jo zajeli in potopili mogočni valovi strasti, da ni več jasno videla, kje da je. Sedaj se v njej maščuje ženska nad emancipiranko, dekle nad studentko, nežna, nepopolna in nezanesljiva ženska narava, ki potrebuje moške pomoči, nad prevzetnico in modrijanko, ki je sanjajoč kakor otrok mislila, da bo sama s silo svoje individualnosti kljubovala družbi.

Ko je prišla iz rue Monge, zagleda Luciena, ki se je sprehajal pred ograjo v parku; pri tem pogledu se ji je zdelo, da ji zmanjkuje tal pod nogami in da ne bo mogla stopiti teh par korakov, ki so jo ločili od njega . . . Pa tudi on jo zapazi in ji hiti naproti. Takoj pa, ko jo pozdravi, spozna mu vsa srečna na obrazu, na glasu in na očeh, da je tudi on ves prevzet. Pred vsem je opazila, da je zopet nekdanji Lucien. Ta, ki ga je videla sedaj pred seboj, ni več oni uporni in obupni poslušalec njene izpovedi, pa tudi ne oni, ki je klečal omamljen ob njeni zofi in ki jo je s strahom napolnil s svojim predrznim poljubom. To je bil stari prijatelj zadnjih deset mesecev, ki ga je ljubila, ker je njej nasproti nastopal tako skromno, tako dostojno, tako iskreno.

Na zamišljenem obrazu so se mu poznali sledovi hudih duševnih bojev, ki jih je prebil zadnje dni. Bil je bled, oči so se mu svetile kakor steklo, črni obronki ob očeh, vse to je pričalo koliko ur je prebil razburjen in brez spanja. Gotovo se je po teh motnih očeh kopala misel, to stvar enkrat za vselej končati ali s tem, da zbeži,

ali pa z onim tragičnim sredstvom, katerega se je Berthe tako silno bala. Na dnu teh oči je zažarel sedaj izredno jasen zor. Brez dvoma si je bil mladenič na jasnem, kaj hoče, in ta volja je bila sad izpraševanja vesti, in sicer tako zrel, da se ni bilo bati kakega omahovanja. Kaj je nameraval?... Nekako instinktivno pričetkoma oba molčita, kakor da bi si hotela zbrati svoje misli; tako važen se jima je zdel ta razgovor. Tako prideta do klopi, postavljeni med zelenim grmičevjem. Nad klopjo pa so visele veje dreves, ki so poganjale prve svoje cvetove. Nebo zadnje dni temno in oblačno se je zjasnilo. Pomlad se je smejala iz te nežne, prijetne miline. Solnce je prijazno svetilo in rahel skoro topel vetrič se je igral z vedno zelenimi jelkami, ki so bile nasajene med drugim še skoraj golim drevjem. In ta pomlad ju je objela, vzbudila in jima blažila razburjene živce. Pogosto sta minolo poletje in jesen prihajala na ta kraj, menila se, razgovarjala in razpravljala o modroslovnih vprašanjih in mislila sta, da bosta s tem varala neodoljivi, naravni zakon srca. Kako daleč za goro je bilo že vse to, kar se je nedavno zgodilo zlasti za Berthe, ki je sedaj gledala samo nato, kaj misli, kaj reče, kaj stori oni, katerega ljubi. Kajti Lucien je tudi v tej krizi strasti ostal in to tudi dokazal, oni mislec, ki je privajen, da vse svoje misli in čine spravi v določen zistem. Taka redoljubnost se zdi, da obvaruje take značaje pred nepremišljenimi koraki; toda ravno taki so zmožni napraviti najbolj čudne skoke, ako se njih teorije slučajno vjemajo s pojavi njih instinkta ter mislijo, da imajo

posebne dokaze zato, da popolno naravno sledijo svojemu hrepenenju.

„Vi ste šli včeraj v Moret, Lucien,“ spregovori Berthe prva po daljšem pomenljivem molčanju. „Jaz to vem. Bila sem tudi tam za vami“ „Hotel sem poznati vašega sinka,“ odgovori, „to poskušnjo sem moral prebiti, preden vas zopet vidim“ „Da,“ nadaljeval je, videč, da ga ona gleda, kakor bi ga hotela kaj vprašati, „kader hoče človek prevzeti kako dolžnost, mora si biti gotov, da ji bo kos in da ima zato tudi potrebnih sil Prevečkrat sem že skusil, da sem včasih lahko tudi zelo slaboten!“

In zopet je pogledal mladenko, ki se je stresla. Ta skrivnost vzbudi v njej misel, ki se je precej v početku njunega znanja komaj v kalu pojavila v njenem duhu. Zdelo pa se ji je, da on misli na strašni prizor zadnjih dni in to jo je zelo zbolelo.

„Vi si ne očitajte ničesar,“ reče ona. „Vsega sem jaz kriva, ker bi bila morala preje govoriti.“

— „Draga, draga moja! . . .“ odgovori Lucien in jo prime za roko, „vi ste se toliko bali, da bi moral jaz trpeti“ „Poslušajte me,“ je nadaljeval, „kar vam imam povedati, je zelo važno za-me, pa tudi zelo važno za vas, ker me ljubite! . . . Vi me imate radi, to vem, to verujem. In jaz, treba je da vam ponovim, po treznem prevdarku, popolen gospodar svojim besedam in svojemu srcu:

To kar sem vam priznal predvčeraj v trenutku, ko sem bil popolno izuma, to priznam tudi sedaj: Tudi jaz vas ljubim, Berthe, iskreno in edino vas.

To vem že dolgo. Toda kako zelo in iskreno, to vem šele od prevčera in od tedaj ves čas, ko sem premišljeval vaše besede in uvaževal njih pomen. Nobene ni, da bi je ne bil premostril; vsa vaša čutila, vsa vaša načela, vsa vaša dejanja odkar vas poznam in od poprej sem prevdarjal in sicer tako, kakor da bi se šlo za katero drugo in ne za vas in sicer sem vse to premišljeval ob svetlu vesti, ki nikdar ne vara. In po sklepu te poskušnje sem se prepričal, da vas nisem nikoli dovolj ljubil, dovolj cenil. Prav ste imeli, ko ste mi rekli, da vas ne smem soditi, preden vas bom poslušal. Jaz sem vas čul in sedaj vem, da ste bili vedno ona žena, katero sem jaz od prvega dne toliko občudoval zaradi plemenitosti njene duše in zaradi vzvišenih idej. Vem, da ste vredni spoštovanja, katero zaslužijo ljudje, ki so vedno sami sebe spoštovali. Ako sem v prvi zmoti drugače govoril, kakor sedaj govorim, prosim vas zato oproščenja, bil sem zmešan. Tedaj nisem videl, sedaj pa vidim, nisem razumel, sedaj pa razumem. Vi ste mi popolno pojasnili problem zakona, ki nisem nikoli nanj mislil. Duhovi, ki mislijo, da so kdovekako svobodni, se v tem pogledu nevede drže neke stare oglajen^o poti. Izpraševal sem se, kaj je pravzaprav bistv^o zakona in dobil sem samo en odgovor, namreč: Zakon je zveza, katero skleneta med seboj vesti moževa in ženina. In postava nima drugega pri tej zvezi, razven, da zavaruje pogoje. Ti pa nič ne pomnožé veljavnosti zakona, kakor podpis na zadolžnici ne pomnoži veljavnosti dolga. Po mojem mnenju ste se vi, ko ste pred petimi leti

tako pogodbo napravili brez tega poročstva, vendar po svojem vestnem prepričanju, popolno ravnali po pravilih večne etike. Kar ste storili, ni bilo modro pač pa nevarno za vas, kakor vas uči skušnja. Moralno pa ste se s tem držali absolutno veljavnega pravila, ker taka prosta zveza je v resnici idealni zakôn, ki je v svojem bistvu odvisen samo od individualne vesti. Zato vam še enkrat ponovim, da vas čislam; čislam toliko, kolikor vas ljubim... Ali mi verujete?"

„Vem, da ste čutili, kako sem bila jaz iskrena,“ odgovori Berthe, „vem, kako ste vi zelo dobri. Zadnjih pet let sem se že popolno odvadila, da bi mene kedo presojal po mojih načelih. Sprijaznila sem se z mislijo, da sem sama na svetu, sama po svojem duhu in srcu! . . . „Sedaj se je to precej spremenilo,“ nadaljevala je z boleznim smehljajem in še vedno se je tresla. „Lahko mi bo, da se temu privadam . . . Zelo sem bila nesrečna, ker sem hotela živeti izven vseh družabnih mej, in ker sem videla, da so moji iskreni nameni drugim le povod, da me prezirajo. S tem so mi delali strašno krivico, sedaj pa sem z obrestmi vred zato poplačana . . .“

„Ne! . . .“ odgovori Lucien živahno. „Sedaj še niste, pa morate biti,“ in to besedo je poudaril posebno odločno, „vi morate biti poplačani. Kakor jaz mislim, isto morajo misliti drugi; kar jaz vem, treba da vedo tudi drugi . . . Čujte, Berthe,“ — in glas mu je bil proseč — kar vas sedaj poprosim, zdelo se vam bo morebiti čudno po tem, kar sem vam ravnokar izjavil. Po mojih sedanjih nazorih

o zakonu, bi bilo logično, da vam rečem: Vi ste prosti, jaz sem prost; ali hočete obnoviti svoje življenje z mojim? Ali hočete, da si to obljubiva v ime svoje vesti, ter si ustanoviva domače ognjišče, kakor je midva razumeva? Tako bi vam moral reči in da bi tako bilo, to je moja najiskrenejša želja, to so moje najlepše sanje. Toda to še ni vse; jaz želim še nekaj . . . kajti če bi tudi vi z menoj skupno živeli in to za vedno, vendar bi s tem še ne bila očitno poravnana krivica, o kateri ste opravičeno tožili. Jaz bi vam ne bil dal onega očitnega dokaza svojega spoštovanja, katerega hočem da ga vam dam. Ta dokaz vsprejmete od mene takrat, ko prideva z roko v roki iz županovega urada, ko bote vi nosili moje ime in ko bom imel jaz pravico vas braniti. Rekel sem, da zakon sklenjen po postavi v bistvu nič ne izpremeni resničnega zakona, zakona vesti, razven da mu da nekaj zagotovil, med drugim tudi tole: Ako se v sedanji družbi mož poroči z ženo, izjavi s tem pred vsem svetom, da jej zaupa in da ne dovoli, da bi drugi dvomili o njej. Berthe, te usluge mi ne vskratite, kaj ne da ne? Vi ste zadovoljni, da se poročim z vami pred postavo, da nosite moje ime in da ste moja žena . . . To sem vas hotel vprašati in zato sem vas prosil, da ste semkaj prišli. Vprašanje vam je znano, jaz pričakujem sedaj vašega odgovora . . ."

Poslušala ga je in sapa ji je zastajala. Pri zadnjih besedah opazi Lucien, da je vsa prebledela in da se skoraj zgrudi, kakor oni večer. Hotel ji je pomagati, pa ona to prijazno odkloni.

„Vaša žena? . .“ ponovi ona; „vprašate me, če hočem biti vaša žena? . . . oh, kako radi me imate! Kako sem srečna ob tej misli, kak balzam je to za moje rane! . . . Vaša žena? Ne, Lucien, jaz ne morem biti vaša žena, jaz se ne morem poročiti z vami. To ni mogoče . . .“

— „Vedel sem, da mi pridete z ugovori,“ reče on, „vi nečete zatajiti svojega prepričanja s tem, da bi se izneverili svojim nazorom o svobodni zvezi. Prav bi imeli, če mislite na cerkveni zakon. Ta zakon taji zvezo vesti, kakor jo razumevava, ker po njem treba pri tem še tretjega, namreč Boga. Civilni zakon pa tega ne zahteva. Treba samo vknjižiti tako zvezo, torej tak zakon nič ne doda, pa tudi nič ne odvzame. Civilni zakon je torej svobodna zveza, ki je potrjena pred pričami. Ako se torej človek vkloni le nekim zunanjim formalnostim, s tem vendar ne zataji svojega prepričanja.“

„Jaz nisem več tako nepristopna,“ odgovori Berthe potrto in zamaje z glavo. „Preveč sem pretrpela v svojem življenju. Ne bom se več upirala. Vdala sem se. Pripravljena sem vклонiti se vsem družabnim zahtevam, ki niso nasprotne mojemu prepričanju; in res je, da mu ne nasprotujejo te banalne ceremonije, katere predpisuje postava in ki jih imenujemo legalni zakon. Te ovire za najin zakon ni. Toda to je ovira, da imam jaz dete . .“

„Dva sva potem, ki je bova ljubila,“ odgovori. „Vedeti sem hotel, ako imam dovolj moči za to. Prav iz tega razloga sem šel včeraj v Moret, in sedaj vem, da sem dovolj močan za to. Dete vaše

torej ni nobena ovira, pač pa je to celo razlog, da vsprejmete mojo ponudbo. Treba je otroku varha, voditelja,“ — in potem pristavi tresoč se od razburjenosti pred lastnimi besedami — „očeta . . Jaz mu hočem biti oče . .“

— „Ah!“ vzdihne Berthe zakrivši si obraz z rokama, „vi me skušate prehudo! Vi mi ponujate srečo! . . Pa to so le sanje . . .“ Na to sklene tresoče se roke: — „Ni zaradi mene, ni zaradi otroka, da se ne morem z vami poročiti, marveč zaradi vas . . . Način, kako ste vi nastopili proti meni, ko ste zvedeli za mojo zgodovino, vam pač jasno kaže, kako sodi družba o ženski, ki je mati izven zakona. S svojo ljubeznijo, svojim čutom za pravico in s svojo visoko inteligenco ste vi sicer premagali ta vtisek, toda drugi zame ne bodo tako pristranski, ker nikdar še niso bili. Obsodili so me že moj stric, M. André in vaš očem. In njegova obsodba zadela bi tudi vas, ako bi mi dali svoje ime. Videli bi, da bi se kupičile na vas vse težave, ki zadevajo človeka, ako se je slabo oženil . . . Pridejo britkosti, katere človek z mirnim srcem zaničuje in prezira, ker samio njega zadevajo. Toda ne more si odpustiti, ako ž njimi druge porine v nesrečo. Da bi vas videla ponižanega zaradi sebe, to bi mi bilo pretežko . .“ „In vi mi tako govorite,“ vsklikne Lucien, „vi ste se mi kazali vedno tako drzni, tako neodvisni, tako ponosni? Kaj če ljudje nastopijo proti nama, kaj če naju imajo za solidarna? Dovolj si bova sama, podpirajoč drug drugega. Vsaj meni bote vi popolno dovolj. Ljudje da me bodo poniževali? Mene? Jaz jih preziram . . Kar

imava, združiva in sva popolno neodvisna. Vi veste, da sem zadnji mesec vedno bolj na tem, da se lotim medicine; popolno se posvetim tem študijam, skupno bova izvrševala to vedo. Ponovim vam vaše lastne besede od zadnjich: Kedo nam more braniti negovati bolnike, ako hočemo biti praktični zdravniki? In če tega nečemo, dela je dovolj po laboratorijih. Brez posebnih težav se preživi človek, ki ne želi ne bogastva, ne časti. Nikar torej s tem ne dokazujte svojega omahovanja, Berthe, to bi me preveč žalilo! . . . Sicer pa,“ – on se zamisli za trenutek, kakor bi se branil spregovoriti besede, ki zadevajo njegovo najbolj občutljivo stran, divja bolest zablistne v njegovih očeh in on spremeni svoj glas – „sicer pa,“ ponovi Lucien, „ako mi to odrečete, potem je vaša volja, da se nikoli več ne vidiva! Da, poročiva se ali pa ločiva, moja žena ali pa nič! . . . Ah, ali ne umejete, da vam je treba združiti svoje življenje z novim, ker je sicer za vas sploh nemogoče nove življenje? . . .“

Naprej ni več govoril. Zopet se pojavi Méjan med njima. Berthe je takoj v pravem pomenu vsprejela zadnje skrivnostne besede, katerih pomen je bil ta-le: „Jaz ne morem živeti z vami tako, kakor je oni živel.“ Nepričakovano jima je bila pred očmi zoperna preteklost – in to v tem trenutku – neprijetno je bilo obema tako, da sta prenehala z govorjenjem za nekaj časa, prav tako kakor pri svojem prihodu. Luciena so bolele besede, ki jih je nehote ravnokar spregovoril; Berthe je bila pa še bolj pobita, ko je videla, koliko trpi on zaradi nje. Ona, zlomljena, čuti, kako se taja

v njej vsak odpor ob goreči požrtvovalnosti njenega prijatelja. Okrog nju pa je pihljaj jutranji vetrič, ptice so prepevale in solnce je sijalo na les Arènes. Starinski ostanki rimske Lutecije so bili nekak slovesen okrasek temu izrednemu razgovoru dveh otrok dvajsetega stoletja, ki nista umela nemega nauka, ki so ga jima nudile te vidne razvaline podsutega mesta: Novo mesto je zidano na starem. Tako morajo tudi nravi in običaji naših prednikov kot solidna in trpežna podlaga služiti naši minljivi usodi. Sin razporočene žene in studentka-anarhistinja sta si bila v načelih nasprotna. Toda kruto življenje, ki se igra s takimi zofizmi in ki svojih večnih zakonov ne prikroja po naših glavah, prisililo je tudi ta dva revolucionarna duhova, da sta v kritičnem trenutku tudi posegla v pomoč po tradiciji, ker sta se dogovarjala o zakonu, kakršnega ne priznava načelo proste zveze. Lucien je bil za civilni zakon — to misel je sprožil, ne da bi jo hotel sam razlagati — da bi bila njemu ljubezen častna pred svetom. Berthe, dasi se sama tega ni zavedala — mu je bila zato zelo hvaležna; v njej se je sedaj zopet pokazalo, kakoršno je tudi v resnici bilo navadno francosko mestno dekle, katere naravo je vzgoja nasprotujoča vsem podedovanim navadam oslabila, a nikakor ne vničila. Ko pogleda svojega iskrenega in požrtvovalnega prijatelja, da mu odgovori, tedaj se mu je že vdala v svojem srcu. Imela pa je vendar še neko skrb: „Vi govorite tako, Lucien, kakor da imate pred seboj le mene in družbo; vi imate pa tudi svojo rodbino in jaz vas ne smem od nje odtrgati. In kako si morete

misлити, da bi me kedaj vaši sprejeli za svojo, ko vam je vendar znano, kaj vaš očem misli o meni.“ — „Moj očem? . .“ odgovori Lucien — in spomin na nedavni zoperni razgovor v Grand-Comptoir-u mu je pretresel glas. — „Ne, jaz mislim, da se sedaj moj očem ne bo upiral temu zakonu . . . Takrat nisva govorila samo o vas; ob taki priliki prodre na dan marsikaj, kar človek skriva v dnu srca celo svoje življenje. Potem kar sva si tedaj povedala, si ne bova več nikdar, kar sva si bila. On mora želeči, da si jaz napravim svojo lastno ognjišče, proč od njega . . . Seveda ako bi tudi še zanaprej vas tako sodil po zlobnih poročilih svojega ovaduha, tedaj si bo štel v svojo dolžnost vse storiti, da mi zabrani poročiti se z vami. Toda jaz ga dobro poznam. Ako zve, kar jaz vem in vse, kar jaz vem, tedaj bo tudi on tako sodil o vas kakor jaz. Ljubosumen sem morda bil nanj, ko sem videl, kaj je on srcu moje matere, toda vsikdar sem ga cenil zaradi njegovega plemenitega značaja, ki ni zmožen nobenih spletkarij. On pripada oni vrsti veleizobraženih mož, ki so, opazujoč, kako se stara vera drobi v prah, želeli vstvariti naši demokraciji moralo, ki je v soglasju z razumom. Pričenjali so pa s tako moralo sami pri sebi. Absolutno načelo, ki vodi očma v vseh njegovih mislih in delih, je pravičnost, ki ima svojo bistvo v tem, da ima vsakdo pravo ravnati se po svoji vesti. Nihče bolj ne sovraži in zaničuje družabnega licemerstva, kakor moj očem. On priznava enakost med spoloma, ženske - advokate, ženske - zdravnike. Kolikokratov sem ga slišal go-

voriti, da smo mi, kar se družbe tiče, v popolnem barbarstvu, vse se razvija: rodbina, lastnina, domovina in višji krogi imajo dolžnost pospeševati ta razvoj, ne pa ga zadrževati. Vse to sem vam omenil zato, da vidite, koliko svobodnega duha je v njem. On sovraži laž in ljudje so se mu o vas toliko nalagali; to je krivica, in če je bil kedo žrtva krivice, to ste vi. On občuduje vsakega, ki pogumno spoznava svoje prepričanje, in kedo jo spoznava pogumnejše nego vi; vsakega, ki išče in hoče resnico, vi pa samo za resnico živite. Ne, jaz nisem v skrbeh, kaj nam on odgovori in to je obenem že tudi odgovor moje matere . . . O svojem pravem očetu ne govorim. Če bi zahtevali od mene njegovega dovoljenja, bila bi to ironija. Po postavi bi zadostovalo tako dovoljenje, zame pa je brez pomena. Toda materino dovoljenje ima zame pomen. Berthe, ako jaz vse to staršem razložim, da spoznajo, kedo da ste in zakaj se hočem z vami poročiti ter dobim od njih dovoljenje, ali mi takrat še porečete, da to ni mogoče, da ne morete biti moja žena? . . .“ „Ne, takrat se ne bom branila.“

Pogleda ga v oči, iz katerih bere, kako iz srca ji je vdan. On pa se ji približa ter jo poljubi v drugič, a ta poljub mu ni vzbudil zmaja prejšnega ljubimca. Ali se je s tem za to dekle in mater že pričelo novo življenje, o katerem je govoril Lucien? Po tolikih letih duševnega trpljenja in zatajevanja gleda ona pred seboj prihodnost, ki jo bajé reši zadreg, v katere se je zapletla.

Kmalu nato odideta iz parka, kjer sta si z nežnim in čistim objemom potrdila svojo obljubo.

Berthe ga je spremljala z iskreno željo, da se mu posreči, kar namerava. Ko je zavil proti cesti du Luxembourg, tedaj se Berthe poslovi prva rekoč; „Lucien, treba je, da se ločiva. V tem času moram biti jaz v bolnici. Miru si želim po tolikih viharjih in našla sem ga še vselej v rednem, skromnem delu. Brez reda bi se ne mogla vzdržati. Bodete videli, Lucien, jaz bom zelo dolgočasna žena . . . pa zelo srečna,“ dostavi z zanj dosedaj nenavadno prijaznim smehljajem. — „Jaz pa moram hiteti,“ odgovori Lucien, „da govorim s svojim očmom. Prehudo mi je, da vas mati in on še vedno prezirata. Vsak trenutek, ki se zakasnim, zdi se mi greh nasproti vam.“

„Če vam bodo le verjeli! . . .“ ni si mogla ubraniti, da ne bi dostavila bojazljivo teh besed.

— „Starši mi bodo verjeli,“ zagotovi ji on s prepričanjem požrtvovalnega ljubimca, ki čuti v sebi moč, da bo zmagal nad vsemi dvomi. „Tako j potem pridem v rue Racine, in če vas tam ne najdem, k vam na dom . . . Do tedaj pa le brez skrbi! . . .“ Na to pa se poslovi Lucien izredno nežno s priprostim besedami, ki so pa njeno dušo napolnile s tako sladkostjo, da jih skoro ni mogla prenesti: „Z Bogom, draga moja zaročenka! . . .“

VI.

Krvaveča rana.

Pri tem razgovoru, ki je bil tako odločiven za bodočo usodo njegove ljubezni, Lucien ni pri-

povedoval Berthe, kaj je trpel, ko je pol drugi dan sam seboj razmišljal, ali in kako naj jo nagovori za zakon; tudi jej ni nič pravil, kako na kratko in kruto je pretrgal vse vezi z očmom in z materjo. Vedel je, da mati vse ve, kaj je policist zvedel o studentki in kaj sta se očem in on razgovarjala v Grand-Comptoir, zato se je silno bal sniti se z njo ali z očmom. Nastanil se je v prvem bližnjem hotelu du Quartier-Latin in od tam je poslal pismo slugi, ki mu je doma stregel. Naročil je, naj sluga dá postreščku, ki prinese pismo, kovčeg, ki naj ga napolni z najpotrebnejšimi stvarmi, ker se mora nekaj časa muditi izven doma. Sluga to precej sporoči staršem, to je vedel, in tako bodo ti gotovo nekoliko pomirjeni. Egoizem njegove ljubezni mu je zabranil misliti nato, kake skrbi in britkosti je s tem napravil svoji materi. Toda ta njegova vnemarnost je imela še drug vzrok: Ako se mati na novo poroči, tedaj se nekako skrivno odtujijo srca otrok prvega zakona očetu ali materi, ki je druga privabila v družino. Lucien od tedaj ni nikoli živel z Mme Darras v oni popolni intimnosti, ki družji dvoje bitij tako, da se čutita le eno. Vedno je videl očma med materjo in seboj, in celo tedaj, ko je mislil, kako zelo rad ga ima, odbijalo ga je nekaj od očma, ki s svojo navzočnostjo moti intimnost med materjo in sinom. Tako se je malo po malem razvilo med materjo in sinom neko stalno nezaupanje, ki se tem teže prežene, kolikor manj se ga zavedata. Ako bi bil hotel mladenič v določenih oblikah povedati vtisek, ki ga je imel o domači hiši, rekel bi bil: Moja mati

me ljubi tako za povrh; potreben pa ji nisem . . . Toda on se je varal. Pri svojih triindvajset letih, oblačnih in strastvenih, je trpel, ker je moral le deloma uživati ljubezen, katero je vso zahteval za-se. Pa ta materina ljubezen, dasi razdeljena, je bila zelo globoka, in zato je mater zelo bolelo, ker se sin tako malo meni zanjo. Najhujše jo je bolelo, ker je molčal celo v takih razmerah, kakor so sedaj. Celo popoldne, kakor vemo, je uboga žena, ko je zvedela, kako sta se sprijela in kako se je Lucien ustavil očetu, klicala v vedno večjem strahu: „Kje je Lucien? . . . Kje vendar hodi? . . .“ Še le ob devetih zvečer, ko je za Boga prosila moža, naj gre na policijski urad prosit, da ga poiščejo, je sluga dobil pisemce od Luciena.

„Treba je, da grem sama tje . . .“ reče mati. „Postrešek pojde z menoj. Videti hočem sina, govoriti ž njim in domov ga moram pripeljati.“

„Ti ne pojdeš,“ zavrne jo Darras. Bilo je prvič, odkar sta bila poročena, da je spregovoril tako oblastno ter dostavi: „Jaz ti prepovem. Lucien je najprej mene zelo razžalil, a sedaj še tebe, ker ti ni nič pisal. On mora priti sam domov . . . Sploh pa,“ nadaljuje zopet bolj milo, „le pomisli malo: On je sedaj ali pri oni ženski, tje vendar ti ne moreš iti, ali pa se pripravlja na pot in ker je zahteval kovčeg, bo šel brez dvoma v Moret ali pa v Clermont. Za ta slučaj je pa najbolje, da je sam. Le osrči se in potrpi, draga moja žena. Jaz priznam, da je treba zato poguma.“

Gabrielle se je vdala. Ko je prevdarila vso stvar, bilo ji je jasno: Kolikor časa si sin sam ni

na jasnem, kaj mu je storiti, dotlej bi mu ona le obtežila pot nazaj, ako bi prišla k njemu. Vendar pa je hotela, da sama izbere obleko zanj ter mu jo zloži v kovčeg. S tem drobnim delom se je nekoliko zmotila v svoji žalosti, ki je bila sedaj še večja vsled moževih besedi. Bil je skoro trd, on, ki je navadno tako izredno prijazen. Ni ga grajala zato; njegova nejevolja je bila žal le preveč opravičena, kakor je Lucien ž njim postopal. Vendar gotovo je bilo, da on še ni nikoli ž njo tako govoril. Čuteč, da se od vseh strani oblaki nesreče zbirajo nad njo, stopila je kakor ji je bilo sedaj že več tednov v navadi, kadar ni šla z doma, v zgornje nadstropje skupno s hčerjo opraviti večerno molitev. Upala je, da se s tem nekoliko pomiri, toda danes ne najde tu miru, pač pa jo na novo zgrabi vrtinec verskih bojov, ki jo je nedavno potegnili v celico očeta Euvrarda. Mala Jeanne je kleče ob koncu postelje v svoji dolgi beli srajci molila molitev: „Obišči, prosimo te o Gospod, to hišo. Visita quaesumus Domine habitationem istam.“

— „On je ne more obiskati, ker je v nji žaljen,“ zastoka mati na tihem.

Te trde besede, ki se jih je sedaj spomnila, govoril ji je oni duhoven, h kateremu se je zatekla najprej in o katerem je s takim gnjusom pripovedovala p. Euvrardu. „Vi živite,“ rekel je, „s človekom, ki ni vaš mož, ki ga pa vi imenujete svojega moža, dasi ste v resnici z drugim poročeni. To je navadno prešestvo in to tem huje, ker se s tem javno zaničuje Bog . . .“ S kako silo se je takrat in tudi sedaj uprla taki krivični obsodbi! Sprejela jo je pa in

nosila sama, to je bil dokaz, da je veliko delo, ki se je razvijalo v njeni duši, silno napredovalo v teh urah smrtnega materinskega trpljenja. Dosedaj je le motno in negotovò slutila, da vsled njene krivde grozi poguba njeni sreči, sedaj pa popolno jasno vidi pred seboj grozno prikazen, katero je celo prizanesljivi oratorijan imenoval maščevalno roko božjo.

„Pa vsaj Bog ni, da bi samo kaznoval, on tudi odpušča,“ rekla si je drugo jutro, ko je celo noč prebedela ob misli: „Kaj me pač zadene po mojem sinu?“ — Oče Euvrard pa je sam rekel, da Bog ne išče drugega, razun da odpušča. On je Bog maščevavec, toda vedno dobri Bog . . „Prosila ga bom toliko časa, da mi odpusti, in če že meni ne, vsaj domačim mojim, ki niso nič krivi mojega greha.“ In navdahnjena pobožne spokornosti, se je odpravila s hčerko k maši. Večkrat že, odkar se je bližalo prvo sveto obhajilo, prosila je Jeanne, da ji dovolijo zjutraj v cerkev, da se s svojimi součenkami v katekizmu vdeleži službe božje. Spremljala jo je vedno Mlle Schultze, ker se je Mme Darras bala kake opazke svojega moža, ako bi ona šla v tem času z doma. Ko se je to pot vrnila iz Saint-Sulpice okrog devete ure, res najde moža, ki jo je pričakoval napravljen že za odhod: —

„Kako da mi nisi ničesar omenila?“ jo vpraša, „jaz moram še s teboj govoriti.“

„Spremila sem Jeanne v cerkev k maši,“ odgovori mu žena.

„K maši?“ povdari mož, „vsaj danes ni nedelja.“

„Hčerka gre sedaj večkrat tudi med tednom v cerkev z drugimi prvoobhajanci,“ reče Gabrielle.

„Ali je to potrebno?“ reče Darras. „Svetujem ti zopet, kar sem ti svetoval včeraj. Dete se že tako nagiblje verskim sanjarijam, zato skrbi, da se ji ti vtiski ne bodo množili.“

— „Ah, naj se le utrdi v veri,“ odgovori žena, „bo vsaj tem bolj oborožena proti poskušnjam življenja . . .“

Darras jo čudeč se pogleda in tudi ona čuti, da je zarudela. Pričakovala je nadaljnega vprašanja, a ga žal ni bilo. V sedanjem dušnem razpoloženju bi ona ne bila mogla govoriti neresnice, in ako bi mu bila sedaj razodela svoje verske dvome, bi to ne bilo imelo tako nasilno-tragičnega značaja, kakor pozneje, ko je vsled tega med njima nastal skoro nepremostljiv prepad. Albert Darras je mislil, da je žena samo vsled tega tako nervozna, ker jo s tolikimi skrbmi napolnjuje odsotni Lucien. Zato mirno nadaljuje:

„Hotel sem ti naznaniti, da grem sedaj naravnost v rue Rollin. Zvedeti hočem, ali se je Lucien res tam nastanil pri oni ženski . . . Skoraj ne morem verjeti. Vendar pa je mogoče, zato ga treba opozoriti. Če je res odpotoval, da preiskuje zadevo, moral je vsaj že včeraj priti nazaj.“

Gabrielle je v cerkvi iskreno prosila božjega usmiljenja; in zdelo si je, da je uslišana, ker je mož molčal na njen nepreviden vsklik. Tudi v tem je videla znamenje, da ni zaman prosila, ker je pozneje zvedela od moža, da se Lucien ni umaknil k Mlle Planat. Ta drugi dan je prebila

zato nekoliko manj razburjena, nego prejšnji, ker je začela nekoliko upati. Ljudje, ki se dalj časa odtegujejo verskim vajam, kakor je to storila Mme Darras, kaj radi žive v iluziji, da bodo po molitvi precej uslišani, za karkoli bodo prosili. Tudi v svoji iskreni želji po spreobrnjenju ne vpoštevajo tega, da nobena molitev ne odvrne onega trpljenja, po katerem se človek povrne v red, v večni, vse-splošni, potrebni red, kamor pa človek ne more brez prestane kazni. Vsaj je pa tudi redko, da bi koga tja privedlo samo kesanje brez poskušanj.

Gabrielle je pa še nadalje živela zelo zbegana; bila je vedno doma, da bi bila pač gotovo prva na mestu, kadar bi prišel Lucien. Zanesla se je na možovo zagotovilo in mislila že za trdno, da bo jutro tretjega dneva oni odločivni trenutek, ko se Lucien streznjen po svojih obiskih v Moretu in morebiti v Clermontu vrne in se vrže materi v naročje in na srce. Zato pa je težko presoditi njeno razburjenje, ko prihiti proti enajsti uri mož v njeno sobo rekoč:

— „Lucien je tukaj. Skozi okno sem videl, da je stopil z voza. Sam se je vrnil; on pozna sedaj resnico. Ali sem imel prav?“

„On se je vrnil! . . .“ vsklikne mati, sklepajoč svoje roke. „Ah, hvala Bogu! Hvala tudi tebi, Albert! . . .“ In iskreno je objela svojega moža. Bolj jasno, kakor s tem dvojim, nasprotujočim si vsklikom, bi se ne bilo moglo pojaviti nasprotje, katero je obvladalo Gabrielle kot zopet verno katolikinjo in kot soprogo. Nato pa hitro reče: „Najprej naj pride k meni, da se razjoka na mojem srcu.“

Potem ga pa spremim k tebi in ti boš dober ž njim, kaj ne da, ti mu odpustiš? . . .“

„Jaz mu nimam ničesar odpustiti,“ odgovori Darras. „On je nesrečen in je tvoj sin. K meni lahko pride, kadar mu drago. Če mu je sedaj pretežko, ostane naj pri tebi, ga bom že pozneje videl. Ni mu treba spregovoriti nobene besede. Objela se bova, in vse bo poravnano. Vsaj sem že vse pozabil . . .“

„Oh, kako te ljubim! . . .“ reče Gabrielle, nato pa v strahu vsklikne: „Čuj, jaz čutim že korak. Dovolj mi, da mu grem naproti . . .“ Ona potisne svojega moža v kabinet — bila sta namreč v mali dvorani — in odpre vrata na hodnik. Tu ob vratih naslonjeno, jo zagleda Lucien, ko je stopal po stopnjicah. Zelo je želel, da se najprej zgovori z očmom, potem še le z materjo. Toda ko jo vidi, da se komaj vzdržuje po konci, obraz poln solzá, ves prebledel od britkosti zadnjih dveh dni, tedaj se mu omehča srce. Zato pohiti k njej v naročje; tu pozabita nekaj trenutkov na vse drugo . . . Prvikrat po mnogih letih, moral je Lucien spoznati, kako nedotaknjen je ostal njegov prostor na materinem ljubečem srcu vkljub drugemu zakonu. Zanj pa je bil on zopet ono dete, katero je nosila v svojem naročju, meso od njenega mesa, nekdanj edin razlog, da je sploh še živela sredi tolikega trpljenja. S solzami v očeh ga je poljubljala ter mu nežno klicala:

— „Moj Lucien! Zopet si moj! . . . Vsaj si ti! Zakaj nisi takoj, ko si trpel, prihitel k svoji materi? Kako si mogel strpeti, da mi nisi nič

pisal! . . . Tako sem bila v skrbah! . . . No, sedaj si tu, in sedaj me več ne zapustiš . . . Pri meni boš, da te umem, da te milujem, da te tolažim . . . Sedaj nikar nič ne govori! Sem položi svojo glavo, kakor nekda, ako si imel kako težavo . . . Posadila ga je na svojo zofo poleg sebe ter ga mlo božala. Lucien je bil tako pobit po vdarcih zadnjih ur, tako ranjen celo v svojih nadah, da se je za hip vdal prijetnemu čustvu, kako ga ljubi njegova mati, in sicer kakor še nikoli, samo njega. In ali mu ta strastna njena ljubezen ne daje dovolj gotovosti, da se ne bo ustavljala zakonu, v katerem on najde svojo srečo?

„Ne, mati, nikar me ne miluj! Res je, da sem bil pred dvema dnevoma zelo nesrečen. Moj oče — vsled vzgoje je tako imenoval Darras-a — ti je gotovo vse povedal, kaj ne da?“

„Da,“ odgovori mati. Glas njenega sinu, resen, skoro slovesen, ni nič kazal onih obupnih tožbá, katerih je ona pričakovala. In vendar je zvedel za resnico, sicer bi si ne mogla razlagati, zakaj se je vrnil. Kako da kaže vkljub vsej razburjenosti toliko miru, da se ga je mati skoro prestrašila?

„Torej gotovo tudi več,“ nadaljuje on, „kako trde besede sem govoril, katerih pa nisem premislil. Jaz želim, da si prepričana, da jaz ne mislim tako . . .“ „Tvoj oče mi ni ničesar ponovil, kar si mu ti rekel,“ odgovori mati. „On je hotel, da se to takoj pozabi. Oh, Lucien, imej ga rad, ker on te ljubi . . . Ako ti je dal nekaj pojasnil glede te nevredne ženske . . .“

„Mati, ne govori tako,“ prekinе jo mladenič s tako živahnostjo, da se je mati kar prestrašila. Zadet po tem razžaljenju, naperjenem proti njej, ki jo ljubi, naglo vstane in reče jecljajoč: — „Jaz sam sem kriv,“ odgovori, „moral bi pisati očetu, ž njim najprej govoriti in mu vse pojasniti . . . Čuj, mati . . .“ In njegove roke so stisnile roke materi. — „Ti dobro veš, kako te čislam, kako te ljubim, kako mi je nemogoče, da bi se tebi lagal? . . In jaz ti zastavim svojo častno besedo, da so varali očeta, in da je ono dekle eno najbolj plemenitih, najbolj nežnih, kar se jih more dobiti . . . To vse ti mora on sam povedati. On je tožil, on mora tudi umakniti obtožnico. In ako bo govoril z menoj, jo gotovo umakne. On je v pisarni, rekel mi je sluga. Jaz grem tja . . .“

Preden je mogla Mme Darras le besedo odgovoriti, potrkal je na vrata, ki vodijo iz malega salona v pisarno očmovo. Ko se je zavesa, ki je služila za vrata, zopet zagrnila pred njo, hotela je še mati za njim; rada bi se bila vstopila med oba, ki se sedaj prvikrat zopet vidita, odkar sta se predvčeraj tako hudo spoprijela. Besede, ki jih je Lucien govoril ž njo, kazale so, da je Lucien popolno drugače duševno razpoložen, kakor sta pričakovala Albert in ona sama. Dovolj, da Albertu uide le ena neprevidna beseda, kakor se je to njej primerilo in Lucien se razburi tako, da tega več ne bo mogoče poravnati . . . Poslušala je ob vratih, če sta morda kaj preglasna, toda ni čula nič nenavadnega. Njen ženski čut ji pravi, da bi se morebiti razdraženi Lucien v svojem ponosu še bolj razburil,

ko bi bila ona zraven ter v strastvenost spravil razgovor, ki naj je popolno stvaren. Lucien bi se ne bil tako odločno izjavil, ko bi ne imel gotovih dokazov, ali bi vsaj sam ne mislil, da so gotovi. In če jih poda, kedo ve, morda ima pa le prav? Morda o tem prepriča tudi Alberta, ki je tako iskren in tako edino vnet za resnico . . . In kaj potem? Naenkrat šine materi v glavo bojazen, ki jo ji je izrazil Albert, da Lucien misli na poroko z Mlle Planat. Nekaj korakov od nje se razgovarjata oče in sin, in kdo ve, kak bo konec temu razgovoru, to jo zaskrbi, še bolj pa misel na poroko teh mladih ljudi. V tem vidi zopet novo grožnjo, s katero jo straši usoda, polna groze in ona čuti, da se je usoda res zaklela proti njej. Prokletstvo preganja njeno hišo. Dasi pa s pogostimi molitvami zadnjih dni ni videla, da bi bila odstranila kako grozečo nevarnost, vendar zopet poklekne in zopet prične Boga prositi iz dna svoje duše . . . Često se obrne proti vratom, ako bi morda kaj čula; enkrat se ji je zdelo, da sta precej glasna . . . Zopet posluša, a si reče: „Zmotila sem se . . .“ In je molila dalje.

Ko Lucien vstopi v pisarno, je Darras sedeč pri pisalniku navidezno nekaj delal, a takoj prenehal z delom. Ko bi bil Lucien hladne krvi, opazil bi bil, da je bila popolno nepopisana pola papirja, ki je ležala pred inženirjem na mizi. V roki je nervozno držal suho pero, samo zato, da je imel nekaj v roki. Ni hotel, da bi sin mislil, da ga je očem sedaj čakal; ker uradno on do sedaj ni vedel, da je prišel domov in da pride k njemu v sobo. Čembolj krepak je kak značaj, tembolj je na njem

izražena vsaka poteza, tembolj se torej tudi opazijo pomanjkljivosti njegovih vrlin. Po svoji teoriji o vesti, je Albert uravnaval svoje življenje, zato je bil skoro trinast v tem, za kar se je odločil v svoji volji. Zato pa se ni mogel hipoma in lahko odločiti za kaj nasprotnega, kakor to opazujemo, da store drugi bolj slabotni, bolj lahkotni pa tudi bolj navadni ljudje v kaki težki krizi. Razburjen ni odkril svoje duše in se ni oddahnil, bil je še bolj trd in napet. Srce mu je velelo v tem trenutku, naj objame Luciena ter mu reče kakor mati: Ti trpiš, moj sin; nasloni se na-me. Pa on je tudi užaljen kakor vemo omenil ženi, kako on ljubi Luciena kakor svojega sina, omenil je pa tudi, da mladenič njega ne smatra svojim očetom. Zadnji nastop ga je do cela potrdil v tej misli. To je bilo povod, da se je ob tem slovesnem razgovoru na njegovem sicer izrazitem obrazu kazalo nekaj stisnjenega, zakritega. Njegovo sicer vedno tako jasno oko je kazalo zadrego, in je bilo tudi drugim v zadrego. Lucien, ki je ravnokar prišel od matere, kjer se je dvoje src kar stopilo v eno, začuti precej razliko, kako je tu vsprejet in kako je bil tam. Zopet vidi tujca pred seboj. Darras mu ponudi roko rekoč:

„Ti si, Lucien! Vedel sem, da se vrneš in vesel sem, da si tako hitro nazaj . . . Pri materi si že bil; prav je bilo, da si šel najprej k njej, ker je kar zbolela zaradi skrbi. Gotovo je bila vesela, ker si prišel, in vesel si bil brez dvoma tudi ti . . . Kar je bilo zadnjič med nama, o tem ne bova več govorila, kajnega? To je minulo. Ti si zopet doma,

zopet naš. To je glavna stvar . . .“ – „Jaz pa sem mnenja, oče, da govoriva o tem,“ odgovori pastork, „vsaj sem prišel s tem namenom domov . . . Povedal sem že materi, da bi ti bil moral pisati in govoriti s teboj poprej nego z materjo. Vprašanje zadeva le bolj tebe in mene, ne pa matere. Zato je prav, da se o tem pogovoriva sama. Pred vsem je pa treba nekaj poravnati. Ločila sva se z zelo trdimi besedami; izjavim ti, da obžalujem one besede, ki so mi ušle. Silno sem trpel zato.“ „Bile so čisto naravne,“ prekine ga Darras. „Bil sem jaz neroden. Te neprijetne stvari sem te moral spomniti, moral pa bi bil to drugače napraviti, treba bi te bilo najprej pripraviti na to in potem polagoma povedati. Izgovarja me to, ker sem te videl v veliki nevarnosti in sem te hotel hitro odstraniti od nje. Toda še rečem: Nič nisem dvomil, da se vrneš domov. Poznam te, prijatelj moj, da sem te moralno jaz naredil za to, kar si! Ti si poosebljena čast! Take ljudi pa lahko zmotijo in slepé, pokvariti jih pa nikdar ne morejo . . .“ Lucienu se zatemni obraz, ko sliši to hvalo, v kateri je ob enem spoznal proti njegovi prijateljici naperjeno obsodbo, ki ga je že pred dvema dnevoma tako silno užalila. Toda sedaj se čuti dovolj krepkega, da se premaga. On namreč hoče očma prisiliti, da bo moral po svojih lastnih načelih dati Berthe zadoščenje. Treba je bilo torej načelnega razgovora. Zadnje besede očmome so dale Lucienu zato povod; vsled tega jih on hitro pograbi:

„Kar sem, moram se tebi zahvaliti, to je resnica,“ odgovori Lucien, „svoje prepričanje imam od tebe:

ono absolutno vero v vest in v pravičnost. Iz vesti izvira pravičnost, ker pravičnost nam narekuje, da imejmo prav religiozno spoštovanje do individualne vesti. Pogoj za vest in pravičnost pa je, da se klanjamo, da obožavamo vsako resnico. To so nazoni, ki sem jih gledal v tvojem življenju. To so tudi moji nazoni, in jaz upam, da jim ostanem zvest do konca . . . Ti nazoni so me podpirali, ko sva se zadnjič ločila po onem prizoru, ki sva ga že omenila. Prešinjen teh nazorov, vsprejetih od tebe, videl sem jasno pred seboj dve stvari: Prvič, da se mi ti nisi mogel lagati in da nisi mogel kar lahkomi selno tožit i kakega nedolžnega, vzlasti še ženske ne; drugič, da je bila moja dolžnost takoj o tem obvestiti Mlle Planat. Ona je bila obtožena in ima zato pravico, da se zagovarja. Zato sem se iz Grand-Comptoir-ja takoj napotil do nje.“

— „Morda bi bilo prav za preiskavo vse pripraviti in pri drugih poizvedovati,“ opomni Darras, „toda jaz ne bom grajal človeka, ako ni zadel ravno najprimernejšega sredstva. Celo jaz, ki ne poznam Mlle Planat, sem za hip mislil ravno to storiti, kar si ti storil . . .“ Tudi očma je ton, v katerem je pastork govoril, zelo osupnil in čutil je že, da se pojavi nov dogodek v tej spletki, za katero je on videl le dvojni konec: Lucien morda ostane pri svojih iluzijah, tedaj bodo njegovo lahkovernost gotovo prepričali jasni dokazi, ki jih je dobil pri ministerstvu za notranje posle, ali pa prizna obupen sicer toda neizprosen, da je vse res, tedaj pa gresta nju pota narazen. Zato je s strahom poslušal mla-deniča, svojega gojenca, ko je vedno živahneje nadaljeval:

„Povedal sem Mlle Planat, kar si mi ti pravil in sicer vse in prav tako, kakor si mi ti omenil . . Bil si prav poučen. Mlle Planat je pred petimi leti res živela nekaj mesecev z M. Méjanom. Imela je dete, katero sedaj na svoje stroške vzgaja v Moretu. Tega mi je ni bilo treba izpraševati, sama me je prehitela in mi precej po prvih besedah izjavila, da je to res ter mi podala vse podrobnosti te svoje žalostne zgodovine . . . Ona bi bila to lahko tajila in jaz bi ji bil verjel. Toda niti trenutek ni imela te misli . . .“

„Težko bi ji bilo utajiti tako jasne poizvedbe,“ odgovori Darras. „No, ti si ji hvaležen za to njeno odkritost in prav imaš. Pravično je, da vsakemu človeku zaupamo in da si razlagamo njegova dejanja v najugodnejšem smislu. Toda opomnil bi vendar le, da je prišla s to svojo odkritostjo nekoliko pozno. Morala bi bila pač že preje govoriti.“

„Zakaj?“ vpraša Lucien. Očem se je sicer kazal mirnega, vendar pa je tudi on začutil ost: — „Torej zakaj?“ ponovi Lucien vprašanje. „Iz kakega razloga? Predvčeraj si mi očital mej razgovorom, da je ona moja ljubimka in da je tebi to dobro znano. Odgovoril sem ti, da je to obrekovanje in da se mi ne zdi vredno o tem dalje razpravljati . . Danes sem popolno hladnokrven; in zagotovim ti s svojo častjo: včeraj je bilo prvič, da sem jaz z Mlle Planat govoril drugače, kakor se dijaki med seboj navadno razgovarjajo. Deset mesecev sva se videla skoro vsaki dan, po večkrat na dan in nikdar ji nisem omenil, da jo imam rad. Precej pričetkom me je opozorila, da me neče

nič več poznati, ako bi spregovoril kaj takega, kar ni v navadi med dobrimi, odkritimi tovariši. To dogovorjeno pogodbo sva držala oba. Zato ji kot mojemu tovarišu ni bi treba pripovedovati kakih ženskih skrivnosti, za katere se tovariši ne brigajo. Njeno razmerje z menoj je bilo v vsakem pogledu neoporekljivo. To je treba pribiti. Ako moramo po tvojem mnenju vsakega dobrohotno soditi, dokler se ne prepričamo o nasprotnem, tedaj moraš tembolj ceniti vrline pri onem, ki jih je dejansko pokazal. Ali je to pravično, da ali ne? Odgovori mi!“

„To je samo ob sebi umevno,“ reče Darras. Bil je razumen, odkrit in naravnost, zato mu je mrzelo vsako zavijanje. Ni prav vedel, kaj Lucien namerava. Vendar se mu je zdelo, da ne gre kar naravnost, da se izogiblje, zato reče precej razburjen: „Kaj prav za prav hočeš s tem?“

„Kaj da hočem? . . .“ reče Lucien. „To-le: Da sem se opravičeno ustavil, ker si podtikal Mlle Planat stvari, o katerih sem vedel, da so popolno nasprotne njenemu značaju. Kaj takega tudi ni storila . . . Dovolj, da pojasnim,“ reče Lucien trdo, ko je poskusil očem nekaj ugovarjati. „Ti si izrazil ravnokar zelo važno misel, rekoč, da treba zaupati vsakemu človeku. Tako mora biti. Toda, kako malo jih je v resnici, ki tako delajo. Ako se ženska vda možu izven zakona, tedaj takoj pravijo: priležnica mu je, ter jo obsodijo in zaničujejo . . . Ali pa priznaš, da je pri tem razloček, ali je to storila zaradi denarja ali iz ljubezni, in če iz ljubezni, ali je ta ljubezen samo čustvena ali plemenita, vzvišena, navdušena? . . . Da, kaj ne? . . . Ali priznaš, da so

razen te vrste zveze mogoči vendar le še kaki drugi nagibi in ne le denar, čustvenost ali celo strast? Revolucijonarji so vzgojili kako dekle ter so mu dokazovali, da so sedaj veljavne družabne pogodbe vir vsega gorjá in vseh hudodelstev. Prepričali so je, da je med temi pogodbami najslabša zakon. Za tako je torej prosta zveza prava oblika zakonskega življenja; taka zveza osvobodi moža in ženo, ne moralnosti, ampak laži. To veruje dekle globoko in do cela. Sreča se z zlobnežem, ki jo slepi, da se njegovi nazori popolno strinjajo z njenimi. Pridobi si njeno ljubezen, ponudi ji, naj združita svojo usodo, ter si ustanovita rodbino, kakor jo sama umevata, ne da bi se ozirala na pogodbe, katere pravi, da tudi on obsoja. Zlobnež pa prelomi besedo in pozneje žensko zapusti, slepar, pohotnež! Ona o tem ničesar ne ve in pritrdi. Ali misliš, da je ona vzela ljubimca? Ne. Ona se je omožila izven postave zoper postavu. Toda ta zveza je pa vendar le prav veljaven zakon. S tem sem ti povedal zgodovino o Mlle Planat . . . Ne ugovarjaj mi, da to vem samo od nje. Poznam glasove, ki ne varajo. S kako silo se je ustavljala obdolžitvi, s kako boleščjo to sem sam videl! Ne, ona me ni nalagala. Nikar pa ne misli, da sem brez uma. Prišel sem, zarotit te, da priznaš krivico, katero si storil nevede, sodeč to žensko, kakor si jo sodil, da to priznaš in popraviš . . .“

„Če bi bilo s priznanjem vse poravnano, tedaj rad to storim,“ odgovori Darras.

„Ti si govoril z Mlle Planat, ti si jo poslušal. Ti mi zatrjuješ, da je žrtva napačnih idej in da

njena zmota nima nič nizkotnega na sebi. To vse ti rad vrjamem; toda tega ti pa ne morem pritrditi, da v isto vrsto staviš prosto zvezo in zakon.“

„In kaj bi bila razlika?“ vpraša Lucien.

„Ali si poslušen postavi, ali ji nisi poslušen, za to se gre,“ reče očem.

S strahom jasno spozna načrt, zanj nesmiseln, ki ga je zasnoval pastork. Ko vse to natanko spregleda, precej preneha prijenjavati, kakor je začel nasproti mladeniču, da bi se izognil prepiru. Zopet mu vzrasejo v duhu vsi vtemeljeni pomiselki, ki jih je dobil prve dni proti Berthe Planat. Ta ženska je bila še veliko bolj nevarna, kakor si je on predstavljal. Vendar ni maral govoriti o njej, ker je vedel, da takoj najde pred seboj zanorelega ljubimca kakor zadnjič. Pripravil se je pa, da se pokaže popolno hladnega glede načela, katero je sicer branil z vsemi silami. Bil je izmed onih, ki so živeli v napačni veri, da hočejo vse starodavne kreposti združiti z zistemom idej docela tem krepostim nasprotnim, V politiki so ti možje delali za red in za veliko domovino, v morali so sanjali in še sanjajo o stoicizmu in poštenosti, obenem so pa zagovarjali nazore, ki vodijo naravnost v anarhijo. Tako je bilo mogoče, da se je Darras oženil z razporočenko, dasi je bil iz prepričanja zagovornik družine; da je izpovedal in tudi pastorka vzgajal v veri, kakor si jo človek sam razlaga, a je bil skrajno občutljiv za ono buržoasko dostojanstvo, ki je bilo vrojeno vsem Francozom njegove vrste. Čutil pa je to nasprotje večkrat v tajnih tragedijah

svojega zasebnega življenja pa tudi v razburljivih dramah javnosti. Besedo „postava“ je povdaril, da bi ugovarjal sklepanju pastorka, pri tem pa je pozabil, da so on in njegovi brezozirni somišljeniki besedi „postava“ odvzeli vsak pomen. Njegov uporni učenec mu je zato tako posvetil, da je imel dovolj.

„Nobene postave nam ni treba spoštovati, ako ne spoznamo, da je opravičena,“ odgovori Lucien, „kaj bi bilo sicer z individualno vestjo? . .“

„Ona se klanja interesom države,“ odvrne Darras.

„Kaj pa če vest vidi to korist v postavi, ki nasprotuje obstoječi postavi? . .“ nadaljuje Lucien. „To je bilo pri Mlle Planat, in jaz vstrajam trdeč, da je svobodna zveza, kakor jo je ona umela in ji služila, ravno takega spoštovanja vredna, kakor najbolj spoštovani zakon.“

„Jaz pa ti dokažem ravno nasprotno in sicer z eno besedo,“ odgovori očem, pogleda mladeniča v oči hoteč se prepričati, je li pravo zadel. „Dokaz moj je ta, da ti še dosedaj nisi meni upal reči: „Jaz se ž njo poročim.“

„Da, jaz se poročim ž njo,“ reče Lucien, „in prišel sem prosit svoje matere dovoljenja; toda jaz vem, da mi mati ne da tega dovoljenja, dokler je o Mlle Planat tako poučena, kakor je sedaj; zato te prosim v ime načel, ki jih priznavaš, delaj, da se ona oprosti teh obrekovanj, katere si ji ti sicer nehoté vcepil v njeno dušo . . . Vidiš torej, da imam pogum; toda to ni nič posebnega ta pogum, ako človek brani resnico in pravico.“

„Kaj,“ zavpije očem, „tako vendar ti ne govoriš . . . To ni mogoče . . . Da bi vzel to žensko, ti, ti . . . Ona ti je popolno zmedla glavo, ti ne veš več, kaj si, kaj smo mi! . . . Poročiti jo hočeš? Ti? . . . Povej čemu to, vsaj si mi ravnokar izjavil, da si pristaš svobodne zveze? . . .“

„Tega nisem rekel,“ odgovori mladenič — glas njegov je bil tembolj zasekan in rezen, čimbolj oblastveno in razburjeno je govoril očem — „Jaz sem le rekel, da formalnosti, ki so v navadi pri civilnem zakonu ničesar glede veljavnosti ne dodajo svobodni zvezi, pa da ji tudi ničesar ne odvzamejo. Gre se le za to, ako se človeku vredno zdi, da se vkloni tem formalnostim. V tem slučaju glede Mlle Planat je to po mojem mnenju primerno, posebno zato ker jih je mnogo, ki tako mislijo kakor ti in ker hočem imeti tudi pred postavo pravico, da jo branim . . .“

„Ali na to pa ne misliš, da ima mati moralno pravico, da se brani take sinahe, tvoja sestra, da se brani take neveste . . . In pa otrok? Tega otroka nam vendar ne obesiš na vrat? . . .“

„Tudi mene je imela moja mati, ko si se ti poročil ž njo, in vendar si se ji ponudil, da ž njo skupno pričneš novo življenje! . . . Jaz torej ničesar družega ne prosim, kakor da mi dovolita to, kār sta si sama tudi dovolila.“

„Kar sva si midva dovolila? . . . Tvoja mati? . . . Tvoja mati? . . . Ti primerjaš svojo mater z . . .“, In Darras se vzdigne proti sinu in roka se mu stisne v pest, Lucien pa popolno miren križema roke, ponovi:

„Da, jaz jo primerjam z materjo, in to je uprav dokaz, kako jaz cenim Mlle Planat, svojo zaročenko . . .“

„Ne bom te vdaril,“ reče očem in se prime za čelo, kakor da bi hotel odgnati hudo skušnjava, da bi ga vdaril. „Ne tega ne storim in sicer z ozirom na mater, katero si sedaj tako grozno užalil. Toda ona je moja žena in videti hočemo, ali tudi njej v obraz zalučiš to infamnost . . .“

Očem odpre vrata, ki so ločile sobi, prime Luciena za roko in ga pelje v mali salon. To je storil tako hitro in tako odločno, da se Lucien ni mogel braniti. Po svojem razgovoru sta bila oba tako razburjena, da kakor okamenela in nema obstaneta pred ženo, ki je skrivajoč svoj obraz z rokami klečala in molila. Darras ves prebledi. Dolgo časa je že čutil iz nekaterih njenih besedi, iz njene otožnosti, sploh iz stvari, ki se ne dajo lahko povedati, da se nekaj godi v njeni duši in sedaj ima pred seboj jasen dokaz. Mej tem pa Gabrielle skoči pokoncu k očetu in sinu, ki ga je oče še vedno držal za roko.

„Albert! . . . Lucien! . . . Prijatelj!“ reče možu, ga prime za roko, hoteč oprostiti sinovo roko iz njegove, „pusti ga! . . . In ti, Lucien, kaj si mu zopet rekel? . . . Kaj sta imela med seboj! . . . To je grozno zame!“ Položila je svoje roke na prsi, kakor bi si hotela pomiriti svoje razburjeno srce, nato vsikrikne da je šlo obema do srca: — „Govorita vendar! Povejta, kaj je? . . .“

„Ta naj govori,“ reče Albert in pokaže na Luciena. „Pripeljal sem ga k tebi, da ponovi tudi

tebi, kar je ravnokar rekel meni . . . Sedaj ga je sram,“ nadaljuje očem zopet ves v gnjevu; in ker Lucien še vedno molči: „Ali veš, kaj je prišel naju prosit? Da se poroči s to žensko . . .“

„Da se poroči s to žensko?“ ponovi mati.

„Da,“ reče Darras, „da se poroči ž njo. In ali veš tudi, s čim je primerjal ta brezčastni zakon? Pečejo me te besede in skoro jih ne morem ponoviti; toda saj bo zanj kazen, ako veš, kaj on misli, čuti in govori . . . On je primerjal z najinim zakonom svoj zakon s to pustolovko, katero je pobral nekje na cesti du Quartir Latin.“

„Molči! . . .“ zakriči Lucien in skoči proti očmu, tudi mati zavpije, skoči med nju in ju loči. Lucien nadaljuje in reče materi: „Ti mu reci, da naj molči, sicer ga moram sam prisiliti! Jaz mu prepovem obrekovati to žensko, in to enkrat za vselej! . . .“

„Ti da mi prepoveš? . . .“ ponovi Darras, „poprej si razžalil mater, sedaj žališ mene.“

„Jaz te ne žalim,“ reče Lucien, „in tudi matere nisem razžalil . . . Iz spoštovanja do vaju sem prišel domov, pa bi mi tudi ne bilo treba priti, če bi ne bil hotel. Vsaj imam svojega pravega očeta, ki ima pred postavo pravico meni zakon dovoliti ali prepovedati. Jaz se hočem poročiti z njo, ki jo ljubim, katero spoštujem globoko in iskreno. V tebi sem upal, da najdem podporo pri tem, ker sem mislil, da si zvest svojim idejam. Toda ti nisi mož. Zato se zanaprej obračam le na svojo mater, da dobim od nje dovoljenje . . .“

„Dokler bom jaz živ, tega dovoljenja nikoli ne dobiš,“ odgovori Darras, „pomni dobro, nikoli,

nikoli! . . . Ako se poročiš s to kreaturo, tedaj je tvoja mati zate umrla.“

„Jaz čakam, da mi to mati sama pove,“ odgovori Lucien. „Bila je meni mati poprej, nego je bila tebi žena. Videti hočem, ali je ona bolj tvoja žena, nego moja mati . . .“

„Nesrečnež!“ zavpija Darras ves brez uma, „ali jo hočeš umoriti? . . .“ In pokazal je na ženo, ki je padla na stol, imela je oči steklene, usta odprta, roke omahujoče, kakor da ji je sin v resnici zadal zadnji udarec, da sedaj zanjo preneha dušna bol v norosti. Ta prizor tudi Lucienu izviije vsikrik iz potrte duše. Očem razburjen, ves divji ne pozna več samega sebe in kriči: „Stran od tod! Spravi se ven, iz usmiljenja do nje, ven!“ — Lucien zapusti sobo. To je bila najhujša žrtva, katero je Lucien pretrpel kot ponosen sin. Čutil je resnično, da mati res umre žalosti prav vpričo njega, ako bi se nadaljeval ta prepir. Par minut pozneje zaškripljejo velika vrata, odpro se in zapro in sin razporočene žene je ostavil materino hišo . . . Ali se še vrne, kadaj, kako? . . . Ta ropot, zdi se da je zopet razdramil Gabrielle, od katere je Darras zaman skušal dobiti kako besedo. Prime jo za roko, vzame jo v svoje naročje in jo tolaži. Ona pa nič ne vidi, nič ne sliši. Ta ropot pa, znamenje, da je sin odšel, jo hipoma zbudi iz grozne omotice.

„Ah, ali je odšel?“ zdihnula je. „Ah, prijatelj, hiti, poišči ga, in pripelji mi ga nazaj . . .“

„Ne morem,“ odgovori Darras. „In če bi tudi mogel, ne bi tega hotel. Sama si se lahko prepričala, da je sedaj popolnoma ob pamet.“

„Ne,“ reče ona, „on ni ob pamet, on ima prav!“ reče mati in to s takim povdarkom, da se je Darras kar stresel.

„Kako to misliš?“ jo vpraša.

„Kakor sem rekla, da ima prav. Jaz res nisem več, kakor ona mladenka. Ne ti in ne jaz nimava pravice, da bi jo obsojala . . . Jaz te ljubim, Albert,“ nadaljuje in ga pogleda z očmi, iz katerih je strmela njena obupna razdvojenost, „in zato ker te ljubim, skrivam pred teboj že tedne in mesece nekaj, kar me mori. Sedaj treba, da ti to povem, zato da odpustiš Lucienu, ker on je samo orodje pravice božje . . . Prijatelj, ti nisi nikoli veroval. Ti ne veš, kaj se pravi imeti Boga in ga izgubiti. Ko sem se poročila s teboj, bila sem zelo nesrečna, a ti si me toliko ljubil; hotela sem sama sebe prepričati, da imam pravico s teboj pričeti novo življenje. Sedaj vem, da te pravice nisem imela. Ne,“ nadaljevala je in glas se ji je dvigal, „ne, te pravice nisem imela, ker sem bila pred Bogom drugemu žena . . .“

„Pred kakim Bogom?“ reče Darras. — Sedaj ni bila več na dnevnem redu zmota njegovega pastorka. Ta nenadna žalna izpoved njegove žene ga je tako silno osupnila, da je njegova jeza izginila pred morečo grozo, v kateri je zagledal krvavečo rano v tajni svojega zakonskega življenja.

„Ti tega vendar sama ne verjameš,“ klical je. „Ti ne moreš sama verjeti, da nisi prav storila, ko si se odločila pričeti z menoj novo življenje; vsaj je bilo to vse tako častno, tako lojalno in popolno v skladu z modro in napredno postavbo?“

S tem bi zatajila vso najino preteklost in tega vendar ne moreš!“

„Jaz ničesar ne tajim,“ reče Gabrielle, „mene grozno peče vest ... Pred kakim Bogom? ... me sprašuješ: Pred Bogom, ki je Bog moje matere in mojega očeta, tvoje matere in tvojega očeta; to je Bog, katerega sem spoznavala in molila, ko sem bila še čisto majhna, Bog, katerega spoznava in moli moja hči, Bog, kakor ga uči evangelij, kakor ga uči cerkev, moja cerkev. Izgubila sem vero vanj a sem jo zopet našla. Kar sem prebila te tri dni, dokazuje mi preveč jasno, da sem imela prav, da visi prokletstvo nad našo družino. Zadeti smo, ker smo se njemu uprli, ker njega žalimo vsaki dan, ker ...“ — Za trenutek obstane, pa se domisli besede, ki jo je povedal oče Euvrard: treba, da z besedo spoznamo, kar verujemo, ako hočemo doseči zveličanje. — „Ah, vse ti povem, pred teboj ti razkrijem celo svoje srce, ki te toliko ljubi toda krik vesti je silnejši, -- zato ker nisva poročena! ...“

VII.

Molk.

V evangeliju nahajamo o prihodu Odrešiteljevem skrivnostno besedo: „Postavljen je kakor znamenje, ki se mu ugovarja.“ Zgodovina narodov osemnajst stoletij je nepretrgan dokaz, da se spolnuje ta prerokba. Vresničuje se pa tudi s podobno natančnostjo in morda še bolj pretresljivo v skromnih

razmerah, pri usodi posameznih ljudi vselej, kadar se kako versko vprašanje v svojem bistvu postavi v razgovor, kakor je to Gabrielle storila. Verski problemi so vedno živi, vedno aktualni, v dušo segajoči, da celo največji neverniki vpričo njih ne ostanejo indiferentni, da si bi morali biti, ker jih popolno zanikujejo. Zadenejo se v naši duši ob skrite strune, katere so čestokrat tudi nam neznane, ki so kakor neka daljna vendar nad vse resnična dedščina. Zazvené nam, mi jih čujemo in v nas vstajajo legije skritega in nesvestnega atavizma, vzbudi se oni nepomirljivi glas „mrtvih, ki govoré“, kako duhovito pravi velik pisatelj. In naj poslušamio ta glas, ali naj se mu ustavljamo, on vzbudi v nas novega človeka, nove simpatije, nove mržnje, novo voljo, tako, da celo sami sebe več ne poznamo. Gotovo bi bil zelo presenetil Alberta, ko bi mu bil kedo naprej povedal, da lepega dne vzdigne in vzdrži neka neizprosna sila njeno krotko, boječo Gabrielle, vdano mu v svoji ljubezni kakor tudi v svoji slabosti z dušo in telesom, da se dvigne proti njemu. Še manj pa bi bil verjel, da začuti takrat v sebi toliko užaljenega ponosa, toliko divjega veselja za despotizem nasproti slabotni ženski, katero je tako ljubil še deklico, toliko miloval kot ženo drugega in tako nežno varoval, odkar je ž njim poročena. Že pri prvih besedah, ko mu je priznala svojo porajajočo se vernost, se je silno razburil. On se je včasih že tega zbal, a ni nikdar mislil, da bi bilo to mogoče in vendar je divjal ta notranji vihar že več mesecev in ta žena, njegova žena je bila sploh zmožna zakrivati tako skrivnost. Ko je

zvedel zato, zgrabila ga je jeza, ki pa je prikipela v gnjev, kadar je Gabrielle spregovorila ono usodno besedo: „Midva nisva poročena! . . .“ To zaničevanje, tako vnemarno izgovorjeno in iz čegavih ust! Zbolel ga je v dno duše ta napad na srečno zvezo dvanajstih let, na čast njegovega zakona in na plemenitost njegovega domačega ognjišča. Ves se je tresel, kakor da ga je kedo udaril v obraz. Iznenaden obstane za hip in ne najde besede, da bi odgovoril. Stoji pred Gabrielle kakor okamenel vsled besedi, ki si jih je upala spregovoriti. Ta strašna misel, da njen prvi zakon, ki ga je blagoslovila cerkev, še vedno velja in da drugi zakon brez zakramenta ni zakon, se še ni nikoli tako živo pojavila v njeni duši . . . Ko jo je sedaj izjecljala, dala je določen in konkreten izraz motnemu čustvu, ki ga ni mogla vzdržati v sebi. To je bil trenutek najhujše razburjenosti med njima, od onega dne, ko je Albert Darras poprosil Mme de Chambault, da prične ž njim novo življenje:

„Midva nisva poročena? . . . ponovi vendar naposled; nato pristavi oblastveno in surovo: — „Kateri duhoven ti je vcepil v glavo to hudodelsko norost? . . .“

„Nobeden,“ odgovori ona odločno.

— „Kedo je tisti duhoven?“ pritiskal je nanjo z gnjevom, ki je kazal strastvenega, pristranskega nasprotnika vere. „Eden mora biti. Jaz sem ostal zvest svoji besedi, katero sem ti dal ob poroki. In to imam sedaj za plačilo! Ti si hodila s hčerjo v cerkev, ti si govorila z duhovni, ki so videli, da to kaže zanje plen, bogat plen . . . Eden izmed

njih je prevzel to nalogo . . . Zakonska sreča, ki ni njih stvar, soglasje med možem in ženo, ki sta jih prezrla, seveda kako bi mogli to prenašati? Da bodeta mož in žena nesrečna, da bo mirno, spoštovano, srečno, domače ognjišče razbito? . . . Kaj to mar njih fanatizmu! Ah, kako jih jaz sovražim! . . .“

„Nikogar ne dolži, Albert! . . .“ prosi ga žena, „za to nimaš nobene pravice. Pri kom hočeš, da ti prisežem, da nobeden duhoven ni vplival name . . . Ali pri našem detetu? Morda mi vendar verjameš, ako ti prisežem pri njem! Jaz ti prisežem pri njegovi glavi . . . Našla sem vero v sebi edino sama . . . Kako in kedaj! Tega skoro ne vem. Videla sem, kako Jeanne moli, videla sem, kako živo veruje. Po hčerki se mi je vrnila vsa pobožnost mojih otroških in mladinskih let. In sedaj jaz verujem na Boga in na evangelij. Verujem v cerkev in v zakramente. In te vere si ne morem iztrgati iz svoje duše, kakor si ne morem luči iztrgati iz oči. Za-me je vera resnična, jasna kakor beli dan . . . Duhoven? Da, če bi bila morala še enkrat izgubiti vero, tedaj bi bili duhovni, ki bi mi jo bili iztrgali iz duše. V enem letu, odkar se je pričela ta kriza, govorila sem samo z dvema, z vsakim kake pol ure. Bila sta strašno odurna, brezsrčna, celo najboljši! Ko bi bila jaz sploh mogla nazaj, gotovo bi me bila te dva sprijaznila zopet s tvojimi idejami. Eden izmed teh pa je velik učenjak, ki ga tudi ti občuduješ: Oče Euvrard . . .“

— „Član akademije?“ vpraša Darras in razdražen vsled tega novega odkritja nadaljuje:

— „Torej oče Euvrard se je ponudil, da je vsprejel ženo brez vednosti njenega moža? . . In jaz sem mislil, da je on vendar kaj drugega, kakor so drugovi njegove vrste ter sem ga skoraj miloval, da so tudi njega zadele zadnje postave? O, te postave so pravične, modre! Oče Euvrard! Ah! Sramota! . . .“

„Še enkrat ti povem, da sem govorila ž njim samo enkrat in to le kake pol ure. In on je ravno tako čutil, da ni prav, ker sem prišla brez tvoje vednosti k njemu in zato me je prosil ne priti več k njemu, razven ako o tem tebi sporočim.“

— „Torej si mu povedala, da si prišla k njemu, ne da bi jaz vedel za to? Treba je torej bilo, da si mu razložila zakaj . . . Ti si mu torej izdala tajnosti našega družinskega življenja? . . .“

— „Priatelj,“ prekine ga žalostna, „ne misli tako! Niti tvojega imena mu nisem povedala; rajši bi bila umrla . . .“

„Kaj zato, če pozna moje ime! . . .“ zakriči Darras, „toda gre se zato, da si ti lahko s tujim človekom govorila o stvareh, katere si meni zamolčala. Ti si šla na obisk, o katerem jaz niti sanjati nisem mogel . . . Kedaj si to storila? . . . Povej! . . .“

— „Pred dvema dnevoma.“

— „Tako tedaj!“ vzdihne. „Jaz sem se trudil s toliko požrtvovalnostjo zaradi tebe za tvojega sina, očital sem si, da ti prikrivan svoje skrbi zaradi njega, da bi te ne vznemiril, ti pa si me takrat izdajala. Da: To se pravi izdati moža, ako se ruje skrivaj za njegovim hrbtom. Ti si govorila, kako

glasna ti je vest, ali je takrat nisi nič slišala? In ali nisi čutila nobenega očitanja ob tej laži? . . .“

„Tudi jaz te nisem hotela vznemirjati,“ odgovori Gabrielle, „vedela sem, kako silno boš nesrečen, če se jaz spreobrnem. Toda želela sem tako silno skupno s hčerko iti k sv. obhajilu . . . Hotela sem iti k spovedi . . .“

„Ti si bila pri spovedi? . . .“ vpraša Darras. To vprašanje je Darras poudaril strupeno-sovražno kakor soprog, kateremu spovednik ni brezimni in brezosebni namestnik nevidnega Sodnika, ampak človek, ki se vsili med ženo in med moža.“

— „Ne oče Euvrard, ne oni drugi duhoven, nobeden me ni hotel spovedati,“ odgovori Gabrielle, ko sta zvedela, da sem razporočena in zopet omožena.“

„Torej vendar priznaš! Rekla sta ti, da tvoj zakon ni zakon,“ zavrne jo Darras. „In ti si ju poslušala? Ti si jima verovala? Ti jima še sedaj veruješ? . . .“

— „Vse to, kar sta mi povedala glede najinega zakona, vedela sem že iz katekizma . . . Lepo te prosim, Albert, počakaj, preden me obsodiš, da zopet nadaljujeva svoj razgovor. Sedaj si ves razburjen in jaz tudi . . . Čujem pa, da gre Jeanne k nama. Ona ne sme ničesar slutiti, zaklinjam te! Ona je silno bistra; zato ne sme nič slutiti, kar ti misliš, nikdar, nikdar! Ne dotakni se njene vere, prijatelj, zaradi tega, kar sem ti povedala . . . Ah, oblubi mi to! . . .“

„Jaz ne dam dvakrat svoje besede,“ reče Darras. To je načelo, ki me je veljalo zelo drago. Toda

jaz nisem izmed onih, katerim vnanji vtiski vodijo njih ideje. Jaz sem vezan in delal bom tako, kakor sem delal vedno do sedaj . . .“

Kazalci na majhni stenski uri Louis XVI. so res kazali poldne, čas za kosilo. Solnce tega lepega zgodnje-pomladanskega dne, to toplo solnce je s svojo vabljivo svetlobo objemalo isto jutro za-ročenca Luciena in Berthe, ki sta sedela na samotni klopi des Arènes; sedaj pa je sijalo v močnih žarkih v mali salon poročencema, ki sta bila nedavno tako jedina a jima sedaj grozi najbolj kruti razpor, ki se najtežje poravna, namreč razpor glede vere. Solnce se je igralo s cvetkami preprog ob oknu, prodrlo je na pisano svilene tapete, tu odsevalo na svetli, s finimi raznovrstno vdelanimi okraski in umetno izrezljanimi nastavki okrašeni hišni opravi. Vse je bilo sveže okrašeno, seveda ne od včeraj in je kazalo, s kako pozornostjo v vseh posameznostih in s kako finim okusom je bila vrejena vsa dvorana. Sreča pa, ki je dolgo časa cvetela v tej skupini prikupnih stvari, poslovila se je sedaj odtod in kakor ironija tej dražestni lepoti v sobi je bila otožnost, ki je odsevala Gabrielle in Albertu raz obrazov. To nasprotje je bilo še bolj očito, ki je vstopila v sobo Jeanne, vesela, s smehljajem na ustnicah, brezskrbnih oči in za njo resna Nemka Mlle Schultze bolj mirno in trdo, s tem pa je ravno opozorila mater, da prihajata. Darras takoj opazi, da je mati imela prav, ko je pravila, kako bistro da vse pregleda njeno dete. Ker je obljubil, da hoče zakriti svojo razburjenost, zato vzame časnik v roke in se kaže, kakor da bi bil kar za-

topljen v branje, žena pa je hitro nekaj pospravljala po sobi. Dekle pa je samo pogledalo in precej uganilo, da sta si oče in mati samo radi nje razdelila svoji navidezni ulogi.

Hitro opazi, da sta izredno razdražena. Na njenih očeh hipoma zaigra neka zbeganost. Brezskrbne besede, ki so bile otroško veseli hčerki na jeziku so kakor okamenele na plašnih ustnicah; hčerka poljubi starše, nato pa se tudi ona vsede in začne listati v knjigi s podobami, ki je ležala na mizi. Hitro pa vzdigne lepo glavico, ko je Mlle Schultze vpraša nekaj prav navadnega in iz tega spozna Mme Darras, da vsega dekle vendar ni pregledala ter da sluti le ono dramo, ki se zaradi Luciena razvija pod očetovo streho.

„Kam je pa šel Lucien?“ vpraša neprevidna vzgojiteljica, „zdelo se mi je, da je ravnokar prišel domov?“

„Moral je zopet takoj oditi po opravkih,“ odgovori Darras. Zoperna mu je bila sicer tudi laž v sili, vendar se mu je v tem slučaju zdelo potrebno, da s tem opraviči odsotnost Lucienovo. Videlo se mu je pa, kako težko mu je izgovoriti neresnico, ker njegova beseda je bila resna in trda. Vzgojiteljica je bila v zadregi. Vsedli so se k mizi in oče hoteč onemogočiti vsako nadaljno vprašanje o tem, poboža hčerko po laseh rekoč: „Kaj pa ali bo gospodična Jeanne ta teden dobila v liceju kako odliko? Iz katerega predmeta pa ste imeli nalogo?“

„Iz zemljepisja, papa,“ odgovori dekle.

„Njena karta se mi je zdela zelo lepa,“ reče Mlle Schultze, „in tembolj zasluži pohvalo, ker ne ljubi posebno tega predmeta.“

„Pa vendar je to lepa veda, skoro da najlepša . . .“ odgovori Darras in se obrne k Jeanne: „Vsaj ste se že učili tudi o mytologiji, kaj ne da? Kako siromašk je Olimp s svojim Jupitrom, Apolom in Dijano, ako se primerja s tem, kar nam resničnega kaže naše opazovanje: Zemlja vržena v prostor se suče okrog solnca in mi to njeno pot zračunamo na milje, tudi druge zvezde se sučejo v okrožju istega solnca z naglico, ki jo pa tudi lahko premerimo; to solnce, sredi svojih številnih zvezd, se tudi giblje v svojih solčnih praških, ki imajo zopet svoje satelite kot spremljevalce, razvrščene drug poleg drugega in tako dalje neskončno v neskončnih prostorih, . . . o j kake podobe, kaka poezija! In človek, ta neznatna stvarca, ki se skoraj izgubi v kaki skriti razpoki te zemeljske skorje, je vendarle proučil večne postave, po katerih se gibljejo ti svetli svetovi, ki so bili zanj kakor zlate kroglice na temnem zastoru! Kedo bi ne občudoval človeka zaradi takega dela! In za to ni imel drugih sredstev kakor svoje slabe oči in svoj razum. Vendar to je zadostovalo . . .“

„In kako mora šele občudovati Boga apostolske vere, ki je vstvaril to nebo in to zemljo! . . .“ reče Gabrielle Darras. V teh besedah moževih ni sicer videla, da bi on ne bil držal svoje dane besede, pač pa je videla drug namen, ki jo je zelo vznemirjal. Spominjamo se še, s kakim začudenjem je ona poslušala, ko ji je govoril oče Euvrard o veri in vedi kakor o dveh svetovih drug poleg drugega, ki sta sicer različna vendar v bistvu identična. Preveč pa je zašla v teku let pod vpliv idej

svojega moža in zato je bila v tem ona nasprotnega mnenja. Ko ga je pa zopet sedaj slišala govoriti o tem, začutila je takoj nevarnost, katere poprej ni videla, namreč da hoče mož od sedaj zanaprej tudi pri najbolj navadnih pogovorih napajati hčerkinega duha z znanstvenimi idejami. In sicer zato ker je upal, da se bo končno odločila za njegove ideje, ki zanikujejo vse nadnaravno in ne za nadnaravno vero, v kateri jo sedaj poučujejo pri vzgoji. Strah pred tem nevarnim poskusom je prisilil mater, da mu je slovesno ugovarjala in oče ni smel nato nič reči, ker je uprav četrte ure poprej dal zopet besedo, da v tem pogledu ostane nevtralen. In on je res to ostal ter ni več silil, da bi se o tem nadalje razgovarjali. Precej pa ko so pokosili — in kosili so slabe volje — in ko je bil sam z ženo, je zopet tam pričel svoj razgovor, kjer sta ga poprej pretrgala. Vendar pa je ona takoj spoznala ginjena pa vendar še v skrbah, da ne govori več tako trdo. Odkar je izpovedala svojo vero, čutila je v sebi dovolj moči, da prenese vse napade. Bala se je samo, da bi oslabela, ako bi ji mož začel milo in žalostno tožiti. Hčerka poljubi očeta in mater ter odhiti iz sobe. On pa takoj prične:

„In ti misliš, da isti Bog, o katerem si ravnokar govorila, Bog, ki je vstvaril nebo in zemljo in vse neštete miriade zvezd, vsemogočni, neskončno dobri in pravični Bog preganja kakor maščevavec dvoje bitij, ki sta krivi, česa? Da sta si napravili skupno domače ognjišče. In to naj bi bilo kaznjivo, ker sta pri tem prezrli nekaj brezpomembnih obredov; zaradi tega naj sta prokleta? . . . Jaz kakor

vidiš sem se postavil na tvoje stališče, ker zame je osebni Bog zadnji malik, kakor je tudi že rekel neki duhoven velikega duha, ki so ga pa zato njegovi sobratje preganjali s sovraštvom; pomni: Bog, to je v vsemiru naravna postava, pri človeku pa njegova vest. Vprašaj svojo vest, toda ono pravo vest, ki še ni okužena po tvoji prvi vzgoji; čuj glas svojega srca, kadar na priliko objameš svojo hčer in priznaj, da očitki vesti ne morejo biti opravičeni glede zakona, v katerem si prejemale in delila samo srečo. Oprijemlje se te neka duševna bolezen, obljubi mi, da se ji ne boš vdajala. Ako bi jo še naprej pasla, zadela bi tebe vsa krivda . . .“

Gabrielle zmaje z glavo rekoč: „Ti govoriš z menoj kakor s kakim bolnikom, a jaz nisem bolna. Kaj meniš, da nisem jaz mislila že na vse razloge za najin zakon, na katere sploh ti moreš misliti. Ali meniš, da nisem vselej, ko sem začutila tako očitjanje, odločno temu v duši ugovarjala, ter se spominjala, kako si mi bil ti dober, vdan, plemenit, kako opravičeno sva skupno živela, kako pošteno je bilo najino skupno življenje, in tudi na malo Jeanne sem mislila? . . . Ah, to so bile radosti, prijetne radosti, toda bile so za naju prepovedane . . .“

„Po postavi katoliške cerkve, to je res,“ opomni Darras, ki je sklenil govoriti popolno mirno in kakor bi razpravljajal o kaki stvari, ki njega popolno nič ne zadene. „Proučiva to postavo! Kedo jo je dal? Ljudje. – In drugi ljudje so dali drugo postavo in tako je razporoka dovoljena po našem zakoniku, kakor skoro pri vseh izobraženih narodih. Zakaj bi morala več veljati prepoved, ki jo eden

razglasi, nego dovoljenje, ki je drug proglasi. Odgovori mi, pa nikar se ne vznemirjaj, vsaj vidiš, da sem jaz popolno miren in pripravljen tvoje nazore proučevati in proumevati.“

„Zakaj da ima cerkvena postava več veljave?“ reče ona. „Pač zato, ker te postave niso izdali ljudje.“

„Kdo pa jo je izdal?“

„Bog . . . Ah, oprosti mi, da te spomnim evangelijskih besed, ki me spekó, kadar si jih ponovim in ponovim si jih vsak dan, vsako uro že več mesecev: „Mož, ki odslovi svojo ženo in vzame drugo, prešestuje, in vsaka žena, ki zapusti moža in vzame drugega, prešestuje.“ Dokaži mi, da ni to zapisano! Tega ne boš mogel . . .“

„Ne. Toda sedaj se zopet vrnem k onemu ugovoru, katerega sem se že poslužil in si ga ti priznala; dokazal sem ti in ti dokažem, da tudi evangelija ni sestavil Bog, marveč ljudje; seveda človek, zelo velik, največji izmed ljudi zaradi kreposti, čistosti duše, zaradi morale, vendar pa le človek, ki se je vsled tega mogoče tudi motil. In v tem slučaju dokazuje nam zdrav razum, da se je zmotil.“

„Ti si mi dokazoval in mi dokazuješ, da ne veruješ, jaz pa verujem,“ odgovori Gabrielle. „Jaz verujem, ker vidim, kakor pravi apostol. Da, videla sem v svoji duši njega, o katerem praviš, da je navaden človek, kako deluje in živi v srcu naše hčerke. Gledala sem, kako dete napreduje v popolnosti pod vplivom, ki ni mogel prihajati od drugod, kakor z višave ter predstavljal duha, ki razsvetljuje, vodi in ljubi njegovo dušo. Povedala sem tebi in po-

vedala sem tudi očetu Euvrardu, da se je ob tej luči vzbudila mati v meni. Spoznala sem: Če je taka pobožnost, kakor se kaže pri mojem detetu, le laž, tedaj na svetu vse laže; vse pa ne laže, vse ne more lagati. Moj razum se brani to priznati, seveda je to razum nevednice, toda oče Euvnard ni nevednež in on tudi tako misli, kakor jaz, in sicer ne samo v tej točki, ampak tudi v drugi...“

„V kateri drugi? ...“ vpraša Darras preplašen. Ta strah vsled tega nenadnega vdarca ga je tako prevzel, da ni mogel v polnem obsegu premeriti svoje nesreče. Boji se novic, ki jih mora še zvedeti. Ko je prebolel prvi vdarec, skušal se je sprog, tako britko užaljen v svojem moškem ponosu, zopet zbrati. Vedel je, da se mu je to posrečilo in da je ob koncu kosila mogel z Gabrielle govoriti prav mirno. Mislil je, da gleda pred seboj le neko čustveno razburjenost, ki brez dvoma izvira iz nervoznosti. Skrajna potrpežljivost je zato najboljše sredstvo. Ta nasprotnik vseh predsodkov imel je predsodek, da so verska čustva in histerija eno in isto. Ta najnovejši razgovor z ženo ga je pa potrl, ker mu je pokazal v njenem mišljenju, ki se je toliko časa prilikovalo z njegovim, neki celoten, pozitiven zistem s strastvenimi, vendar točnimi trditvami. Komaj da jo še pozna. Toda ali se pa tudi ona sama še pozna? Kakor da bi bil zadnji silovit udarec odkril v njeni vesti neko razpoko, iz katere so vrele kakor hudournik ideje, ki so se natihoma nabrale v globini njene duše. Tako globoko prevzeta je zmožna za vse, tudi najskrajnejše. In pred tem neznanim se je Darras

najbolj bal. Kaj ji je pač nasvetoval P. Euvrard, da jo sedaj misel na to tako bega? Najbrže, da mora oditi, da mora zapustiti drugega moža, ki je bil temu bigotnemu duhovnu in sedaj tudi njej le navaden, dasi legalen ljubimec. Bojevati se samo proti kakemu takemu načrtu, kako strašno bi mu to bilo. Zato mu je kar odleglo, ko je čul odgovor Gabrielle:

„Naše težave z Lucienom . . . M. Euvrard ni o njih popolno nič vedel, kakor jaz ne. Še le, ko sem prišla od njega in te tukaj našla, zvedela sem od tebe to novico. Jaz ga torej nisem mogla opozoriti na to. Celó življenje bom slišala, kako mi je on vse to naprej povedal. Ko si mi ti pravil o nastopu, ki si ga imel z nesrečnim otrokom, tedaj sem kar vstrepetala, ker vse to mi je že P. Euvrard napovedal . . . Ti misliš, da se mi blede? . . . Sinovi sodijo in obsojajo očete in matere . . smrtno sovražno se boré mej seboj očmi in pastorki, strašno se vojskujejo soprogi, kadar se gre za zakon njih otroka.“ To so njegove besede; vse imam še živo v spominu. On mi je našteval katastrofe, katere je videl, da so zadevale družine, kakor je naša. To, kar mi je pripovedoval, bilo je ravno tako, kakor da bi mi pravil najino zgodovino. Odgovori: Ali naju ni Lucien ravnokar sodil in obsodil? Ali niso vajine besede rezale ostro kakor nož? Mene so živo zadele v srce. Ali ti ni Lucien rekel, da po postavi za svoj zakon ne potrebuje drugega dovoljenja, kakor od svojega očeta? In ako je naju ostavil in šel k njemu prosit za tako dovoljenje, kaj mi kaže drugega, kakor znova pričeti

boje z M. de Chambault-om? Kaka borba bo to, kako strašna zame! In tako se bo vresničila vsaka beseda duhovnova in vse njegove grožnje in kazni!..“

„Ali se še ne sprijazniš z mojo mislijo, da si bolna? ...“ reče Albert ter jo prime za roko, potegne jo rahlo k sebi, kakor da jo hoče varovati in ona se mu ne ustavlja. — „Zato moram pa jaz imeti dovolj moči, da te pozdravim. Pomisli le nekoliko. Jaz ne govorim ne o znanstveni veljavi matematika očeta Euvrarda in ne o iskrenosti njegovega verskega prepričanja. Toda če bi ne bil v svojih delih pokazal več logike, kakor v teh svojih prerokbah, o katerih si mi poročala, tedaj bi on gotovo ne bil član akademije. To dokazuje, kakor je rekel Renan o enem izmed svojih učiteljev de Saint-Sulpice, da so mu možgani razdeljeni na dve ločenih strani, da je geometer na eni strani, prerok na drugi ... Dalje če si je Lucien upal z ozirom nate meni zalučiti v obraz očitanie: ona je bila poprej moja mati, nego tvoja žena, s tem nama je očital najin drugi zakon. Toda če bi bila ti vdova in ne razporočenska, pa bi se bila vdrugeč omožila, bi ti bil lahko isto očital. In če bi bil jaz tebe poročil kot vdovo, bi bil po svojem značaju ta nesrečni mladenič ob svojem nesmiselnem načrtu, ravno tako trdo zadel ob mene, kakor je sedaj ... Še o tem njegovem načrtu razmišljuj! Lucien ni šel k M. de Chambault prosit ga privoljenja, katero si mu ti odrekla. Tudi ne bo šel. To bi bilo razžaljenje zate, kakoršnega po mojem mnenju tudi sedaj ko je ob pamet, ni zmožen. In če bi tudi šel, vsaj imaš ti zase razsodbo, po kateri

je bil otrok izročen tvojemu varstvu . . . Toda dovolj za danes. Hotel sem ti po vsem, kar sem do sedaj zvedel, pokazati, da ni nobene zveze med razporoko in tvojo žalostjo in da vsemu temu razporoka ni nič kriva. Cerkev dovoli drugo poroko vdovca ali vdove. Dasi nisem kdove kak bogoslovec vendar se spominjam, da je bilo kot krivoverstvo obsojeno mnenje nekaterih bogoslovcev, s katerim so obsojali tak drugi zakon. Ti bi se bila torej tudi kot vdova lahko še enkrat poročila; oče Euvrard bi ti ne bil mogel ničesar očitati, toda zadela bi te bila ista poskušnja, kakor sedaj . . .“

„Ne,“ odgovori Gabrielle, „ne ista. Lucien bi me spoštoval. Ako bi bila jaz vdova, poročila bi se bila v cerkvi in tedaj bi on ne imel pravice primerjati najin zakon z onim, katerega namerava sam skleniti . . .“

„In katerega nikdar sklenil ne bo! . . .“ prekine jo Darras odločno. Ko ga je žena opozorila, da bi zakon sklenjen med njima v drugih razmerah imel višji značaj, tedaj se pojavi v njegovih očeh žar gnjeva, kakor ga je pokazal zjutraj. Toda zato je bila edin dokaz trda beseda, s katero je Darras zagotovil ženi, da se Lucienu ta načrt izjalovi. Takoj se zopet pomiri, ker hoče ostati prizanesljiv varuh, za kar se je sam od sebe hitro in popolno naravno odločil. Ako živita mož in žena, kakor sta živela ta dva, v takem intimnem prijateljstvu toliko let in si ničesar ne prikrivata, o ničemur ne pregovorjata ter sta v vsem le eden, pa se nenadno pokaže med njima kako načelo, v katerem si nasprotujeta, napravi to med njima začetkoma globok

prepad, toda kmalu poskušata, kako bi se zopet približala. Preden si priznata, da bi ne mogla biti jedini, trudita se taki srci, da se zopet blizu začutita in skleneta v vsej ljubezni, kolikor sta si jo še ohranili. Taka človeka upata, da z zadnjimi moralnimi silami še zdrobita in uničita usodno kal, ki se še ni razrasla v popolnem razdruženju. Pri tem poslu deluje vsak po svoje z vsemi silami. Darras je še vedno v svojem zakonskem življenju ravnal z Gabrielle kakor z bitjem, ki je brez orožja nasproti usodi in ki zato potrebuje varstva. Branil jo je, ko se je poročil ž njo proti njenemu prvemu možu, branil jo proti ljudem, ki postrani gledajo razporočene žene in zadnje dni jo je branil proti njenemu lastnemu sinu. In sedaj jo mora brániti proti njej sami. Kako? Izpovedbe, katere mu je ta zbegana duša končno vendarle zaupno odkrila, pričajo jasno, da je ta Lucienova poroka, ki jo hoče skleniti z nevredno žensko, dala povod tem strahovom, pred katerimi se plaši njena domišljija. V tem je videl živ dokaz za grožnje, s katerimi je neki neprevidni duhoven, namesto da bi jo pomiril, le še pomnožil njeno razburjenost. Ako ne bo več govora o tej poroki, ako Lucien zopet pride domov ljubeznjiv kakor poprej, ako bo njih družinsko življenje zopet mirno, redno in srečno, tedaj vse to izgine, ker s tem minejo tudi vsi vzroki za to; s strahovi se razprše in ž njimi vred tudi grozna kriza praznoverja. Glavna naloga možu je sedaj delati na to, da se ne povrne ta verska manija, zato bo še bolj skrbno negoval ženo; on ji bo polagoma izbijal iz glave napačne

ideje, ki so se ji oživele zaradi hčerke v strupenem ozračju katoliškega bogočastja. Naloga ne bo tako težavna, ker Jeanne opravi v par tednih svoje prvo obhajilo in potem je oče, ki je bil mož-beseda, prost in lahko sam prevzame vzgojo hčerke. Potem je bila to le epizoda, bridka sicer in nepričakovana, a vendarle epizoda, ki ne bo škodila njegovi družinski sreči, tem manj čim preje se konča ta nesrečna Lucienova stvar. Vse take misli, prva bolj temna, zadnja pa popolno jasna so begale Darrasu po glavi kakor mu je Gabrielle odgovarjala. Po vsem tem je sklenil na vsak način zabraniti zvezo svojega pastorka s pustolovko. In to je tudi glasno potrdil, ponavljajoč:

„Ne. Tega zakona Lucien ne bo sklenil. Zanesljivo sredstvo imam, da mu to zabranim. Ti pa ko bo tvoj sin ozdravljen svoje norosti, zopet pri tebi, se prepričaj, da očeta Euvrarda puhlice ne pomenijo nič, popolno nič. Lucien se vrne, zato jaz poskrbim . . . In ti ne boš več mislila, da moraš biti kaznovana zaradi greha, ki ga nisi storila. Videla boš tudi, da si bodeva z Lucienom zopet dobra, kakor sva si nekdanj bila. Tudi to skrb meni prepusti . . . Samo to te prosim, da mi ničesar več ne prikrivaš. Misli z menoj kar glasno. Jaz želim, da bi bila ti zopet srečna, kakor si bila nekdanj, da bi zopet zavládala med nama ona popolna sreča, ki ima svoj vir v soglasju dvojih src in dvojih duš. Da, da, še se nama bo smejala ta sreča!“

Govoril je Darras vse to z nenavadno navdušenostjo in ogenj požrtvovalnosti mu je žaril iz njegovih oči! . . . Še enkrat za hip se je vdala

Gabrielle možu, v katerem je našla vso svojo oporo. Videla je, da tudi po tako groznem nastopu ne kaže Darras nobene nevolje na Luciena, ki se je vendar pokazal njemu nasproti tako nehvaležnega in to je ganilo srce matere in soproge. Sedaj se je izgovorila, ni ji treba več nositi neznosnega bremena, da bi morala molčati, zato ji je vkljub bridkostim odleglo. Strastveno - veselo pohiti zato možu v naročje, rekoč:

„Jaz te ljubim in nečem ničesar več vedeti! In če sem tudi pogubljena, tebe ne zapustim nikdar, nikdar! ...“

„Tebe ne bo nikdo pogubil,“ odgovori Darras, „in ti me ne zapustiš ... Toda — pogledal je na uro — čas hiti in treba je, da se še danes lotim dela ...“

„Ti misliš poiskati Luciena,“ vpraša ga v strahu; „on je tako razburjen, jaz se bojim.“

„Ne bom ga iskal,“ odgovori ji mož. „Le meni prepusti, da sam vse vravnam, ti pa bodi brez skrbi ... Ta zakon se ne sklene, za to sem ti jaz porok in ti veš, da ostanem mož-beseda.“

Ali pa je imel res mož tako trdno prepričanje, kakor je je skušal vdahnuti ali bolje vsiliti svoji ženi? Ali je imel res na razpolago ono zanesljivo sredstvo, o katerem je rekel, da bo gotovo držalo? Ko se je poslovil od Gabrielle, ki je bila nekoliko pomirjena vsled tega odločnega zatrdjevanja, njegov obraz ni kazal, da je popolno prepričan o uspehu, ki ga je bolj želel, nego pričakoval. Hotel je na vsak način zavleči to obupno krizo, katera je bila neznosna zanjo, ki jo je trpela, in za njega, ki ji je

bil svedok brez moči. Precej pred hišo vsedel se je v voz ter se odpeljal na la place Beauvau v ministrstvo za notranje posle. V tej borbi, katero je sklenil izvesti, da ostane mož-beseda in da zabrani poroko, ki bi tako silno zadela mater, je bila ta pot prva, ki jo je poskusil. Treba je bilo zvedeti, kakor je še nedavno rekel, ali se dobi kak uraden, torej popolno zanesljiv dokaz, s katerim bi se doglalo, da je študentka govorila laž. Še vedno je živel v tej veri, da vodi Berthe Luciena za nos in da se ta precej strezne, ako zve, da ni imela samo enega ljubimca; in Darrasu je bilo kakor pribito, da je poleg Méjana gotovo imela še druge. Vse to pripovedovanje o „svobodni zvezi“, ki jo dva skleneta v vesti iz sovraštva do krivičnih postav in do barbarske družbe, zdele so se mu prazne sanje, zasnovane zato, da se z njimi bega kak naivni tri in dvaindvajsetletni proroški videc. Ko bi bil mogel že preje spregledati toliko drznost teh spletkarij, bi se bil že pričetkoma oborožil s popolnejšim orožjem. Toda vsaj ima še časa dovolj to spopolniti, vsaj ta nespametni mladenič tudi v tem ojestrem razgovoru s svojimi stariši ni zatajil svojega značaja. On ni rekel: „Jaz jo vzamem, ker jo ljubim“; on je le rekel: „Jaz jo vzamem, ker jo čislam“. Ako bi se torej spodkopalo to spoštovanje, tedaj bi se obenem spodkopal tudi nevarni načrt, da mora prezrti ženski kakor kavalir rešiti čast. Ako se pa ta nov poskus ne posreči – mogoče je, dasi malo verjetno – tedaj je Darrasu odprta še druga pot, ki gotovo privede do namena. Ako se tej ženski ponudi denar, seveda precej na debelo,

tedaj gotovo rada pusti svoj plen. Toda Darrasu kot poštemu možu se je vendarle studila taka trgovina z vestjo, dasi jo je zaničeval. Ni se še mogel odločiti za razgovor, s katerim bi dognal to kupčijo; vsaj mu je bilo še vedno zoperno, da je dal ovaduška naročila onemu policijskemu agentu iz Grand-Comptoir-ja. Za pot à la place Beauvau se je ložje odločil, ker je nekoliko bolj ugajala njegovemu značaju; vsa stvar gre bolj administrativno pot ter se nekako zakrije policijska stran. Od vplivne osebe, na katero se je obrnil, mu je zagotovljeno, da bodo vsaj v štirinajstih dneh zahtevani akti zbrani in zato se Darras poda miren v pisarno, odkoder brez vzroka ni izostal nikoli, odkar je upravni svetnik. Živel je sedaj v trdni nadi, kazal je skoro popolno gotovost, ko si je vstvaril svoje misli o moralnosti Mlle Planat. Vkljub temu pa ga samega pri mizi spreleti taka otožnost, da ni mogel ničesar delati. Ob obeh nastopih zjutraj z Lucienom in z ženo bil je zadet naenkrat od dveh strani, ob katerih je bilo njegovo srce najbolj občutljivo, najložje ranljivo. Lucien mu je s svojim ugovarjanjem pokazal, da njegove zadnje besede niso izraz samo navadne razdraženosti, marveč kažejo, da se je v njegovi duši razrasel neki upor proti njemu. Dvakrat v enem dnevu ga je napadel v svoji jezi in sicer tako lahko in obakrat tako pikro srdito, in s tako napeto sovražnim pogledom. In tudi Darras sedaj popolno miren se začudi opazivši, da ta srditost odmeva tudi v njem in je ne more pomiriti. V dvojnem oziru je bil mož razporočenke ponosen na svojo

družino. Ponosen je bil, ker je popolno nadomestoval pravega očeta pri svojem pastorku, sedaj pa v tem hipu čuti v sebi neko živalsko mržnjo nasproti otroku prvega zakona. Temu so bile krive besede mladeničeve: „Ona je bila meni poprej mati, nego tebi žena.“ -- Dalje je bil Darras ponosen, da si je v razporoki vstvaril zakon, enak najbolj verskemu, kjer sta duši združeni, kjer vlada medsebojna zvestoba, soglasje v moralnih nazorih -- in glej sedaj ta zakon ne zadostuje več njegovim ženi, odreka mu pravo veljavo, in kar naravnost trdi, da ni zakon. Vsaj ne moreš bolj jasno zanikati zakona, kakor če se ti zaradi njega vzbuja očitajoča vest? Ta mož trdne volje, ki je eno za drugo dosegel najtežje namere svoje mladosti s svojo inteligenco in s svojo vstrajnostjo, ni trpel samo vsled tega, ker sta se mu podirali ti njegovi najdražji ideji. On je še vedno ljubil Gabrielle; leta in navade so seveda pomirile mladeniški ogenj te ljubezni, vendar si jima ni prav nič zmanjšala medsebojna iskrenost. Spoznal je, da ta duša njegove žene ni več popolno njegova, dasi on ni vedel, kedaj so se v njej razrasle intimne, globoke ideje in čustva popolno nasprotne njegovim; to ga je bolelo, to se je uprlo njegovi duši. Polastila se ga je ljubosumnost tako živa in žgoča, kakor če bi se bil kedaj s strahom prepričal o nje nezvestobi. Pred seboj vidi Gabrielle klečečo, kakor jo je zalotil, ko je privedel Luciena k njej v mali salon. Ta misel ga potopi v neizrekljivo otožnost. S tem ni bil užaljen samo soprog; užaljen je bil v njem fanatik, nespravljaliv doktrinar, kateremu je bil vedno

katolicizem ona velika nacionalna zmota, oni stoletni strup, katerega treba odstraniti za vselej. Imel je morda res razloga dovolj, da je sovražil kakor živo bitje kakor osebo to vero vedno delavno, vsikdar pripravljeno, da se hipoma pojavi tudi pri onih, ki žive v misli, da so se je popolno oprostili! . . . Toda on se ne da kar tako lahko pregnati iz vrta svoje sreče, on ne izroči tej licemerski cerkvi brez boja nje, ki mu je bila toliko let dragocen zaklad. Boril se bo in zmagal bo. To zaupanje, s katerim je ravnokar navdihoval Gabrielle, oživelo je sedaj res tudi v njem in se kazalo v energiji, s katero si je klical: „Da, jaz zmagam!“ – Tedaj pa stopi v pisarno njegov tovariš Delaître, ki je imel Luciena kot tovariša vzeti s seboj na pot po svetu; temu reče Albert krepko, kakor da je popolno gotovo: „Lucien se še ni končno odločil; v osmih dneh pa upam, da vam dam točen odgovor, namreč da vas bo spremljal na potu . . .“

V svojem doslednem optimizmu je Darras kar naprej v svojo korist zaračunal svojo pot v ministerstvo za notranje posle, dasi je bil vspeh tega pota zelo dvomljiv, in tudi ženi se je duša zazibala v jednake nade, vendar pa je prišla do popolno drugega zaključka kakor mož. S tem korakom upal je on, da se približa svojemu namenu, namreč razbiti načrt, ki ga je Lucien zasnoval za svojo poroko, to pa bo tudi ozdravilo Gabrielle dušne bolesi, katere mu je odkrila. Mislila je, ko ji je Albert ob slovesu govoril s toliko gotovostjo, da hoče sedaj vvesti še bolj natanko preiskavo glede Mlle Planat. Sama je še dolgo premišljevala, kako

se bo to končalo; v svojem razmišljanju je našla novih razlogov, da se je pomirila. Kakor Darras, tako je tudi žena to sklepala iz tega, ker se je Lucien nasproti njeni opazki glede studentke branil z zatrjevanjem svojega spoštovanja do nje; ako se mu pa dokaže, kakšna je v resnici ta ženska, tedaj takoj pretrga z njo vsako zvezo. Dokazi pa bi morali biti tako trdni, da bi se sploh o njih ne bilo mogoče prerekati. Ali pa bodo tako trdni? . . . Gabrielle in njen mož sta upala, da bodo. Morda Albert misli tudi še na kaj drugega? Da bi v teh razmerah kaj mogel naravnost doseči, zato je bilo malo upanja za ljudi zdravega razuma. Toda žena, toliko let tako skrbno zavarovara pred vsakim stikom z zunanjim svetom, je pač malo poznala življenje! Nejasne besede, kakor „pravni svetnik“, „varuštvo“, so ji silile v glavo. Dasi se jih ni branila, vendar pre-mišljevala ni o teh besedah ne sploh o drugih pogojih za konečni uspeh. Čemu brigati se za delo, o katerem je bila uverjena, da bo požrtvovalno, lojalno in vspešno, ker ga je zasnoval in v roke vzel pogumni in razumni Albert? Ne. Sin se ne bo poročil s to žensko. Tudi ona se je silila, da si zatrdi to gotovost. Toda Darras se je zmotil v svojih računih: mati dobi v tem uspehu nove hrane za svojo versko gorečnost, katero je hotel Darras v njej pogasiti. Tisti čas po nastopu z Lucienom in preden je Darras odšel, se je nekaj zgodilo: Gabrielle je govorila — govorila, to se pravi, poslušna je bila P. Euvrardu. Nakrat se razjasni nad njo obzorje, ko je bilo najbolj temno. Gabrielle se hipoma spomni besede: „Vi si zamorete pridobiti

zaslužnja . .“ Modri oratorijan je previdno dodal tem besedam pristavek: „V nekem pomenu“. S tem je hotel označiti razloček, katerega katoliško bogoslovje tako strogo a obenem tako človekoljubno vedno dela med stanom milosti, brez primere vzvišenim, in med naravno dobro voljo, katere neče pripraviti ob srčnost. Po njenem mnenju jo je spodbujal duhovnik pridobivati si zaslužnja sploh. Opomnil jo je, da ima duša pravico upati, da dobi, česar prosi v smislu slovesne obljube: „Kar bote Očeta prosila v mojem imenu, vam bo dal.“ — Zasluženje zanjo je bilo, kakor je rekel duhoven, da je konečno vendar le priznala svoje verske dvome, katere je toliko časa skrivala. Tudi to je bilo popolno očito plačilo za njeno žrtev, da se mož ni prehudo razsrdil nad njo in da se ji je zopet tako hitro približal, ko se je poglelo prvo iznenadenje in srd. Včeraj in danes pa še ni ničesar stórla, kar bi zaslužílo, da bi bila uslišana njena molitev. Sedaj, ko ji ni treba več lagati z zakrivanjem in ko Albert pozna vse njene misli, sedaj se lahko popolno posveti krščanskim dobrim delom, če tudi le od daleč, kakor ji je načrtal o. Euvrard. S tem seveda se ne vrne še v cerkev, ne more se približati sv. zakramentom, ne more še zbrisati greha, ki ga je vsa slepa storila ter se v njem mudila toliko časa, ne da bi premislila, kaj to pomeni. Vendar nekaj krščanskega življenja bi pa to le bilo, nekaj si vendar odkupi pred obličjem najvišje Dobrote, in morda le doseže, da se ne bodo več ponavljale poskušnje zadnjih dni. Da se le možu posreči, kakor je obljubil, da zabrani ta nečastni zakon, da

ji vrne zopet njenega sina — in ti strašni dnevi, ki so se končali s tako groznim prizorom, bodo morda zanjo dnevi sreče.

Tako je preživela primeroma mirna to popoldne, kakor tudi večer, dasi jo je težila nova, posebna britkost. Po dolgem času je sedaj zopet prvič govorila s svojim možem popolno od srca. Zdelo bi se, da bo posebno vesela nasproti njemu, ki jo je še posebej tako ljubeznivo opomnil, da mu ne sme ničesar več prikrivati.

Toda skušati je morala, da vsled molčanja ne trpe one družine, kjer se zakonski ne poznajo, ampak one, kjer dobro poznajo medsebojne skrivnosti, pa si jih ne upajo izraziti, boječ se, da bi se ne žalili z mislimi, ki jim tako begajo po glavi. Kakšen je ta večer, in kakšni so bili nekdanj oni lepi večeri, ki sta jih skupno preživela v Albertovi pisarni; ona se je motila s kakim ročnim delom, on je čital na glas, pojasnoval kaj iz časnikov ter se razgovarjal o javnih dogodkih; včasih pa sta govorila o stvareh, ki so ju posebej zanimali: Kaj bo z Lucienom, kaj z Jeanne? Ob takih prilikah je Darras ženi razvijal svoje socijalne nazore, katerim je Gabrielle pritrjevala, ne da bi se razgovarjala o njih. Vesela je darovala možu svoj razum kakor ogledalo, v kateremu je ljubeč gledal svoje ideje . . . Tudi danes sedi ona na svojem navadnem sedežu ob ognjišču, pred seboj ima mizico, na kateri ima v lepi korbici volno in svilu za svoje ročno delo. Njena šivanka je švigala sem in tja po svojem delu, ona pa je s silo povešala oči, da bi se ne srečale s pogledom njenega prijatelja, ki je sedel pri svojem

pisalniku in pisal ker je moral, kakor je rekel, dovršiti nekaj nujnih pisem. Kader se je pero ustavilo in je nehalo njegovo škripanje, vselej se je streslo Gabrielle srce. Bala se je besede, s katero bi se zopet pričel popoldanski razgovor. Toda pero je zopet pisalo naprej . . . Na drugi strani ognjišča pa je bil nizek stol, kjer je Lucien pred odhodom k vojakom posedal vsak prosti večer. Gabrielle je opazovala ta ostanek nekdanje rodbinske sreče s tako bridkostjo, da so ji solze zalile oči. Gledala je v duhu svojega sina pri zloglasni ženski, ki mu je spridila srce. Morala je in še ga mora posebno ljubeznivo in zvito voditi za nos, sicer bi ga ne bila mogla tako trdno prikleniti nase. Starši so bili ta večer tako samotarski, sin pa in ta ženska sta bila gotovo v takem prijateljstvu, da ga je poštena ženska zaničevala kot zasmeh na družinsko življenje. Gledala je studentko pri delu, Luciena pa, ko jo opazuje z ono strastvenostjo, ki je tako neprijetno zadela očma, ko ju je opazil v restaurantu. To vse je tako bistro pre-mišljevala, da je videla vse kakor živo pred seboj, zato je jela zopet dvomiti, ali bo kaj dosegel s svojimi poizkusi mož, kateremu je tako rada verjela. Skušnjava jo žene, da bi ga vprašala, toda ne upa si. Sili se, da se ohrani mirno in zato misli na malo Jeanne, s katero je tudi ta večer skupno molila. Bog ji gotovo v dobro zaračuni to otroško dušo, katero je obvarovala pred nevarnostjo očetovo. V duhu je klicala na pomoč Boga, čegar podpore je sedaj njena vsled razburjenosti potrta duša najbolj potrebna. Na tihem je vzdihnila: „oče naš, kateri si v nebesih“, molitev, katero so tolikrat in

tako goreče šepetale ustnice hčerke, ki so odkrile zaraščene sledi njene nekdanje pobožnosti . . . Čas je bežal, ura je tik-takala na steni, spodaj je tu in tam zaropotal kak voz, ter motil tihoto v sobici . . . Ob polnoči pa ona vtrujena vstane hoteč iti spat. Pobere svoje delo, pride k možu, da mu želi lahko noč, kakor je vselej storila, kadar je bil po delu zadržan, da je moral še bedeti. Pozneje, da bi jo ne motil, šel je spat v stransko sobo, kjer mu je sluga pripravil posteljo. Ko je ona stala pred njim, želeč mu lahko noč, zdelo se je, da bi jo on rad nekaj vprašal. Toda on tega ne stori, prikloni jo k sebi, poljubi jo na čelo, rekoč: „Ako naju kedaj res loči smrt in to se lahko zgodi vsak dan, tedaj boš gotovo obžalovala, da si nama tako grenila našo srečo s svojimi praznimi strahovi . . .“ Ker ona ničesar ne odgovori, odpusti jo, vsede se na stol in piše naprej. Ko žena ostavi sobo, prime se Albert za glavo in dolgo časa bridko joka. Pač ne misli, da kleči Gabrielle ob svoji postelji ter da si prosi od Boga pomoči ne ga poklicati in s tem vresničiti še drugo žrtev, katero je obljubila očetu Euvrardu: Do tedaj pa bom živeč z njim skupaj pod isto streho, živela poleg njega, kakor živi sestra poleg svojega brata . . .

Neznosno tlači človeka, ako je z drugim skupaj, pa se čuti samotnega, ako se čuti ločenega, pa mu je drug vendar tako blizo po duhu in telesu, in to je tem huje, čim dalje časa trpi. Ako se med poročenca vgnezdi tak mučen molk, potem je težje jutri spregovoriti nego danes. Ko sta se vtopljenata vsak v svojo misel molčeč ločila, pa se zopet vi-

dita, tedaj oživi zopet grozna občutljivost, ki ju je silila prejšnji večer, da sta molčala in ju sedaj muči s tem, da se vidita, a da sta si po duhu odsotna. Tako sta se sešla Albert in Gabrielle drugi dan po tem večeru, ko sta bila kakor okamenela drug proti drugemu, in pri prvem pogledu sta spoznala, da tudi danes ne moreta drugače. Ženi so bile oči plahe od strahu in mož je poznal vzrok zakaj. Njemu pa se je brala na čelu, na očeh in na ustih ona silna, potrpežljiva otožnost, ki pa molče veliko huje očita, nego glasna tožba. Po navadi, ki sta jo ohranila tudi sedaj, sta zajuterkvala ob osmih pri njej v spalni sobi. Ona je ostala navadno v postelji, svoje lepe lase si je povila v debelo kičo, odeta je bila v lepo vezeno ponočno krilo, poleg postelje so ji postavili mizico in ona je veselo pripovedovala o načrtih, ki jih je zasnovala za tisti dan, mož pa je imel mizico ob koncu postelje in jo je poslušal. Ta navada jima je bila poprej prijetna, sedaj pa jima je neprijetna, ker tu najbolj čutita, kako je bilo poprej in kako je sedaj. Precej spoznata, da imata oba ene in iste misli . . Toda povedati si kaj takega, pa ni tako lahko. Zato pa ubereta kakor po tistem dogovoru danes predmet, o katerem sta vedela, da se bota vjemala.

„Najbrže pošlje Lucien, kakor zadnjič, zopet po obleko,“ reče Darras, „in jaz mislim, da je najbolje, ako sama govoriš s postreščekom, če bi mene ne ne bilo doma.“

„Zakaj?“ vpraša žena.

„Zato, da zveva za njegov naslov. Poznam ga in vem, da je preponosen, da bi se skrival. V tem

oziru ne bo dal postreščku nobenega drugačnega navodila. Važno pa je, da mu koncem meseca lahko pošljeva njegovo mesečnino, če mogoče svojega načrta do tedaj še ne izvršim popolnoma. Sicer ni veliko tristo frankov na mesec, ravno toliko, da človek ne obupa. Toda to mu bo dokaz, da je njegovo mesto pri nas še vedno prosto ... O tem seveda govorim samo iz previdnosti, ker se na-dejam, da bo do tedaj že vse v redu.“

Gabrielle se mu iskreno zahvaljuje, toda zdelo se je, da se pri tem očmu srce ne odkriva marveč zapira, ker je takoj ostavil sobo. Dobro je bilo, da je imela Gabrielle nekaj manjših opravkov in zato ni mogla preveč razmišljati, zakaj da se je očem tako spremenil glede Luciena. Vendar pa se bo še vedno z isto skrbjo in ljubeznivostjo trudil zanj, kakor nekdej. Sicer mu ni odpustil in mu tudi ne bo, zato pa ona tem manj sme vže naprej iznevoljiti tega po krivici užaljenega moža. Znano ji je bilo, koliko je možu na tem, da ona natanko spolnuje tudi najmanjše dolžnosti kot vplivna svetna dama. Danes je bila sobota; ta dan je ona vspre-jamala. Neprijetno ji je bilo, a vendar si je smatrala v svojo dolžnost, da je sama vodila vse priprave zato; da je ozaljšala salon s svetnicami, da si je pripravila okusno toaleto in skrbela za prijazen vsprejem. Tako so minevale ure tega dne in Gabrielle se je bila prvič kar je poročena čutila nekako potolaženo, da se je motila s takimi vsak-danjimi skrbmi in da je pri sprejemu, kramljajoč o nepomenljivih stvareh pozabila na svojo notranjo razburjenost. — Kosila danes nista doma, in tudi

to jej je bilo prijetno; morebiti bi si bila tukaj toliko pomirila svoje živce, da bi mogla zopet pričeti govoriti ž njim od srca, ko bi se pri tem kosilu, ki ga je neki senator levičar napravil na čast enemu izmed ministrov, ne bil izrazil Albert o nevarnosti kongregacijskih šol tako pikro, da se je v tem kazalo njegovo osebno sovraštvo. Šum ob mizi je bil sicer velik, vendar ona ni preslišala te opazke in se ni mogla premagati, da ga je pogledala, ko je to izpregovoril. Spoznal je, da ga je razumela. Zato sta se zvečer vračala domov molče kakor prejšnji večer; ko sta se na pragu poslovila, Albert ni več spregovoril onih rahlo očitajočih besed, s katerimi se je prejšnji dan poslovil od nje ... Molk se je vtrdil med njima ...

Koliko časa bodo pač vladale te obema silno mučne razmere? Pa da bi vsaj še kaj hujšega ne prišlo? Ne kake dneve, marveč cele tedne in mesece se vrše take krize in to vzlasti po takih družinah kakor je bila Albertova, kjer se o nobenem soprogu ne more reči, da bi ne imel vsaj deloma prav. Gabrielle je čutila potrebo mrtvičiti srce, odkupovati, zadostovati za leta prepovedane sreče; Albert pa je bil užaljen kot ponosen soproг in on je sovražil verske ideje svoje žene: kedo bi mogel sploh poravnati to nasprotje, to moreče čakanje? — Čakanje? Ne on ne ona ne bi vedela na kaj ... Soboti je sledila nedelja; ostalo je vse pri starem, samo da je Gabrielle šla z Jeanne k maši. Na trotoarju dela rue du Luxembourg pogleda Gabrielle nazaj na hišo in opazi za oknom Alberta. Gledal je, ko sta šla žena in hči, hči in žena, vse kar je ljubil na

tem svetu v cerkev, v to sovražno trdnjavo in njegova častna beseda mu je ukazovala, da se ni smel ustaviti navadi, ki je že tako kruto zadela njegovo družino. Gabrielle je čutila, da je bil ta pogled njej namenjen in da jo preganja prav pred oltar, kamor je pokleknila. Tu pa se je pripetilo nekaj slučajnega, v čemer pa je ona videla neko nadnaravno vspodbujanje ter se je potolažila. Imela je navado, kakor sploh taki ljudje, ki so dolgo časa opuščali službo božjo, da je po mašnih knjigah posebno rada iskala liste in evangelije. Brala jih je najprej od tistega dne, nato od prejšnjih in sledečih dni. Ta nedelja je bila četrta v postu, brala je oddelek lista: Bratje, pisano je, da je imel Abraham dva sina ... in potem evangelij: Tisti čas je šel Jezus čez galilejsko morje ... In ko je listala dalje, naletela je na evangelij sledečega četrtega, ki pripoveduje, kako je bil vzbujen v življenje sin najmlanske vdove ... In Jezus ga je izročil njegovi materi ... Te besede, mislila je, da se popolno skladajo z njenimi razmerami in čutila jih je kot nekako obljubo. Sedaj lahko pretrpi hudo očitiranje, katero je kazala moževa podoba za oknom, sedaj doma lahko vzdrži, ne da bi omahovala; nosila bo težo molka tudi v nedeljo celi dan in ponedeljek celi dan; brez ugovora tudi vsprejme morečo negotovost v svojem razmerju z Albertom, ki jo je napolnovala s silno skrbjo.

V nedeljo popoldne je šel Darras sam z doma. Ali je šel po kakem opravku, o tem ni nič omenil. Tudi v ponedeljek je bil zjutraj in popoldne z doma. Kaj je delal? Nobene besede. Kje pa so njegovi

načrti, ki jih je napovedoval s tako gotovostjo? Ali je še zmeraj gotov, da zabrani Lucienu poroko? Kaj je pač že dosegel, ali kaj so dosegli drugi, ki jih je poslal na delo . . Gabrielle je kar gnalo, da bi vse to vedela. Toda čemu povpraševati po tem? Ona dobi odgovor, kadar bo čas za to, in sedaj je prepričana, da se bo odgovor glasil ugodno . . .

Iz tega dušnega razpoloženja pa jo v torek zjutraj, to je ravno četrti dan po razgovoru z Lucienom nenadoma vzbudi dogodek, ki ji pokaže v kakšnih razmerah je sedaj v resnici s svojim sinom. Ob devetih je dobila po pošti pismo; pisava jej ni bila znana, pečat pa je tak, da se je stresla od strahu na vsem životu, ko ga je zagledala. Brala je na njem ime velike notarske tvrdke, katero je vodil gospodar Mounier, ta pa je bil zastopnik M. de Chambault-a. Tako je bila razburjena, da je komaj odprla pismo. Notar jo prosi, da se jej sme pokloniti ta torek ob pol dveh, ker mora z Mme Darras govoriti o jako važni zadevi. Gabrielle takoj ugane, zakaj se gre. Hitro skoči s pismom v roki k možu v njegovo sobo. Tako je prebledela, da se je Albert prestrašil ter jo vjel poln ljubeče skrbi v svoje naročje.

„Na! . . .“ vzdihne žena, se ga oklene in mu ponuja pismo. „Beri! Gre se za Luciena in njegovo poroko. Ti si se varal in jaz sem žal pravo slutila. On je šel dovoljenja prosit njega . . .“

Ona obmolkne. Ime M. de Chambault-a ji je bilo silno zoperno in uprav sedaj ga ni mogla spregovoriti skrajno užaljena zaradi žalečega jo pota, ki si ga je drznil nastopiti njen sin. Skrivnostne

nade, ki so jo vzdrževale predvčeraj in včeraj, so izginile in polotil se jo je obup. Kazen je prišla znova od zgoraj, kakor je dejal orotarijan, „kazen, ki izvira iz greha“. Njen prvi mož je zopet prišel na površje in se vriva v tajno srečo drugega zakona in Darras je čutil, kako se ona opira nanj, kako se stiska k njemu oklepajoč ga s svojimi rokami.

„Pomiri se, draga moja,“ reče on ravno tako ljubeznivo, kakor da bi se med tednom ne bilo med njima ničesar zgodilo. „Zanesi se name, jaz te varujem, jaz te branim...“ In ko je prečital pismo: „Ne morem verjeti, da je Lucien kaj tacega storil. Toda če je, mu tudi ta svojeglavnost ne bo nič pomagala. Obljubil sem ti, da iz tega zakona ne bo nič in pri tem ostanem še danes. Ti vsprejmeš ob pol dveh notarja, kakor te prosi, pa bom tudi jaz poleg, ker moja dolžnost je, da branim tvoje koristi in tvoje pravice. Jaz sem poglavar v hiši. Toda videti hočeš, da se gre za nekaj drugega, jaz sem o tem docela prepričan, ker to je nemogoče.“

Darras je sicer to zagotavljal vendar tako slabo, da ni mogel pregnati Gabrielli strahu, katerega je na njej opazila tudi mala Jeanne. Ko sta bili namreč za trenutek to jutro z materjo sami, tedaj Jeanne objame mater s toliko iskrenostjo, da je bila kar ginjena, ker je čutila da jo dekle razume in miluje, zato pa je neprevidno hitro vskliknila:

„Ah, draga moja hčerka, ti me ljubiš, ti! Vsaj ti mi vendar ostaneš? Kajneda?“

„Da, jaz te ljubim!“ odgovori hčerka, „da, jaz ostanem pri tebi... Mama, ako mi oblubiš,

da ne boš več žalostna, napravim jaz neko obljubo na dan svojega prvega obhajila: jaz obljubim takrat, da se ne bom nikoli možila, da ne bom tebe nikoli zapustila . . .“

VIII.

Nepričakovano.

Ali se je dekle samo ob sebi v svojem mladinskem ognju vnelo za tako prenapeto izjavo? Ali je slučajno kaj slišalo in ji je motila dušo misel, zakaj pač njenega brata tako dolgo ni domov? Vsekako pa je bila uboga žena tembolj ginjena, ker je videla, kako otroško naivno jo ljubi njena hčerka, dočim se je sin tudi iz svojih vzrokov tako odaljil od nje. Ko prejme ob določeni uri karto, s katero je M. Mounier naznanil svoj prihod, bila je tako razdražena, da je bila kar ob glas. Prve besede, ki jih je spregovorila, ko ga je vsprejela in mu predstavila svojega moža, so bile tako slabe in brez glasu, da se notar takoj izjavi priti tedaj, kadar bo milostna manj bolehn.

„Midva bi raje danes zvedela, kaj je vzrok vašega obiska,“ reče Darras. „Vi veste sedaj, kedo da sem in zato vam bom jaz odgovarjal.“ „Ne vem, ako bi bilo popolno pravilno“, reče Mounier, nekoliko zopet počaka in nadaljuje, „ko bi bila pot popolno uradna. Toda ker si nisem pri svojem posetu pri M. Darras izbral tega strogo uradnega pota, zato se mi zdi, da se stvar le pospeši, ako

vpričo vas obravnavam z milostno, ker zadeva je po zakonu popolno osebna in velja le njej . . . Vsaj veste, kaj ne, da sem zastopnik M. de Chambault-a? . . .“

Govoril je notar tako izredno dvorljivo, kakor je to navada pri možeh njegove vrste, vendar se je za to finostjo pokazalo ono nepremagljivo orožje, namreč postava, katere je bil ravnokar že omenil. Te besede preženo inženirju vso jasnost iz obraza, ki se hipoma stemni. Notar je bil pri petdesetih letih, bolj majhen, prikupnih potez, bistre oči so se mu svetile skozi očala; bil je olikan mož, ki ni živel samo v pisarni, ampak mnogo se gibal po družbah in po klubih. Nekoliko je zarudel, vendar je ostal popolno miren v svojem govorjenju tudi ko mu Darras odgovori:

„Bil sem tega mnenja, da po postavi za omoženo ženo ni nič izključno osebnega; toda za kaj se prav za prav gre?“

„Zaradi načrta za zakon, ki ga je zasnoval Lucien de Chambault,“ reče notar, „za kar pa on potrebuje privoljenja od Mme Darras.“

„On je že prosil za to dovoljenje,“ prekinе ga Darras, „pa ga mu nisva dala.“

„Uprav pri tem je treba, da pojasnim, kar sem ravnokar omenil,“ reče M. Mounier, „to je namreč eden tistih redkih slučajev, da vi ne morete pri tem prav nič posredovati vsaj po postavi ne . . . Oprostite, da moram obrazložiti neprijetno stvar. Mme Darras je bila razporočena, ko ste jo vi vzeli. Toda razporoka ne vpliva nazaj na zakon. Postava lahko loči zakon, toda s tem, da ga loči, ga pa

ne uniči. M. Lucien de Chambault je sin gospoda de Chambault in nje, ki je bila Mme de Chambault in za to se tukaj gre. Ker ta mladenič še ni petindvajset let star, mora za svojo poroko dobiti dovoljenje svojih staršev, ločenih ali ne v smislu člena 148 in žena za tako dovoljenje ne potrebuje nobenega pooblastila.“

„Prav, gospod notar,“ reče Darras, „Mme Darras je to odklonila.“

„To vem,“ odgovori notar, „in uprav radi tega sem prišel. Treba je pa, da opomnim vas in tudi Mme Darras, da s to odklonitvijo ne zabranite poroke, ker isti člen 148 pravi čisto jasno: „Za slučaj, da se soproga ne sporazumeta, odloči volja očetova.“

„Ali tudi v tem slučaju, ako se je ločil zakon zaradi njegove krivde,“ prekine ga drugi mož, „in če se mu je vzelo tudi varuštvu nad otrokom? To vendar ni mogoče!“

„Da, tudi v tem slučaju,“ odgovori M. Monnier, „ali je varh ali ni, njegova očetovska oblast ostane v veljavi.“

„Tako!“ zavpije Darras. „Družba spozna po svojih sodnikih, da je kak oče nesposoben vzgajati hčer ali sina in zato se mora mati sama posvetiti tej vzgoji; kadar se pa pokaže kak odločiven trenutek na priliko, da si treba izbrati ženo ali moža, tedaj pa naj ima odločivno besedo malovredni oče? . . To je nekaj strašnega!“

„Da, toda ta nedoslednost ima tudi svojo doslednost,“ reče notar. „To so namreč neki ostanki stare postave, ki so jih privzeli v novo. Stara

postava je bila zato, da družina enkrat zasnovana ostane vedno skupaj. In res tudi z ločitvijo tak zakon ni popolno razrušen, ker še vedno ostane pravica podedovati. Kakor ostane ta pravica, tako se vzdržuje tudi očetova oblast, katero postava še vedno varuje, razun v nekaterih slučajih, katere pa zakon natanko našteje. S tem postava natanko loči, kakor sem ravnokar omenil, razrušitev in ločitev zakona. Vendar je treba nekega pogoja. Postavodajavec se je oziral na slučaj, ako bi malovredni oče, kakor vi pravite, hotel se maščevati, ker se ni njemu izročilo varstvo nad otrokom, ter ne bi hotel dovoliti zakona, ki ga želi mati. Za ta slučaj pa določi člen 3 postave z dne 20. junija 1896: „Ako je nesoglasje med starši razporočenimi ali fizično ločenimi, tedaj zadostuje dovoljenje onega soproga, v čegar korist se je izrekla razporoka ali ločitev.“ Ako bi torej M. Darras privolila v zakon svojega sina in če bi M. de Chambault tega ne privolil, tedaj bi odločila Mme Darras. Toda v tem slučaju pa ni za to Mme Darras, oče pa privoli, tedaj tukaj oče odloči . . . Morda mislite, da je tu kako nasprotje in da se ne vjemajo posamezne točke postave. Toda vsaj veste, da po zbornicah, kjer se delajo takozvane reforme zakonika, ne sedé sami strokovnjaki . . .“

„Postava je postava, in jaz sem vedno poslušen vsaki postavi,“ odgovori suhoparno Darras ter pristavi: „To se mi zdi šele uvod, ki nam napove, da je M. Lucien de Chambault prosil očeta takega dovoljenja in da ga je tudi od njega dobil? . . .“

„Da, gospod,“ odvrne notar. „Po želji očeta M. de Chambault, ki ga zastopam, šel sem v njegovo

stanovanje in tam se je napravil avtentičen akt, kateri spričuje, da je oče dal svojemu sinu Lucienu dovoljenje, da se poroči z Mlle Berthe Planat. Treba je le še spolniti neko formalnost. Postava zahteva, da se napravi še drug avtentičen akt, namreč od gospe, kateri spričuje, da vi tega ne privolite. Prav za prav bi moral po naredbah privedi seboj enega svojih tovarišev ali pa dve priči, da izvršim ta uradni posel, ter vam to poprej uradno naznaniti. Dasi ta način postopanja ni nikakor žaljiv, je morebiti vendar le neprijeten, ker se iz tega razvije kaka mržnja. Zato se mi je zdelo umestno, da najprej privatno poskusim, kakor mi je naročil tudi moj klijent. Vi seveda ne veste, da je M. de Chambault bolan, nevarno bolan. Zdravniki so mnenja, da bo pljučnica v zvezi s staro boleznijo na jetrih. Po mojem mnenju in v dolžnost si štejem, da vam govorim popolno odkrito, po mojem mnenju je bolnik na koncu. Gre se morda le za nekaj tednov, mogoče le za nekaj dni. Ž njim je pri kraju. Kadar je pa človek tako blizu smrti, marsikaj drugače vidi kakor sicer. Ganilo je očeta, da ga je sin obiskal, da je tako lepo ž njim govoril in da mu je izkazal toliko sočutja. On je pritrdil njegovi prošnji, vendar on ni miren. On ne bi rad videl, da bi vidva menila, da vama s tem hoče delati kako krivico. Delal vama je velike krivice in on jih prizna . . . Meni se zdi milostna, da storite delo ljubezni, ako ne nasprotujete — in to brez uspeha — dovoljenju umirajočega, ker jaz vam zatrdim, da je izgubljen. Jaz si ne lastim pravice, da bi posegel še po drugih dokazih. Ker pa je

vaš sin po priporočilu svojega očeta moj klijent, zato menim, da imam pravico v ime njegove bodočnosti izraziti željo, da bi ne vstopil v zakon tako zelo razdejan s svojo družino. To je vse, kar sem imel sporočiti in za kar naj me M. Darras blagovoljno oprostí . . .“

Mati je poslušala ta razgovor, ne da bi bila kaj vmes spregovorila. Njene oči, s katerimi je gledala na moža, kazale so razne misli, ki so se pojavljale v njeni duši: čudila se je, ko je izjavil M. Mounier, da je ona popolno neodvisna od moža, ali da dovoljenje ali pa ga odkloni; prestrašila se je, ko je zvedela, da v resnici po postavi njena volja nič ne velja, in da je odločivna volja očetova; zbolelo jo je, ko je zvedela, da ji je šel Lucien k svojemu pravemu očetu in to po vsem, kar je vedel o njeni razporoki in ob njenih vzrokih; pretresla jo je vest, da je nevarno bolan nesrečnež, kateremu je kot žrtev darovala svojo mladost; čutila je opravičeno nevoljo, da si ji upa pošiljati poročila, dasi tudi še na smrtni postelji. Opazovala je, da so se ista čutila pojavljala tudi v očeh Darras-u. Samo takrat se je zmračil Darras-u obraz, ko je notar govoril o nerazrušljivem značaju družine, ki ga je poprej imela, in pa kako se brez vsake doslednosti in zveze delajo in opravljajo postave v anarhiji sedanjih dni. Vendar pa je odgovoril mirno, želeč, da pride kmalu do pravega konca.

„Mi vam nimamo ničesar oprostiti, gospod, mi se moramo vam samo zahvaliti. Prepričan, da govorim popolno v smislu Mme Darras, vas prosim blagovoljno ponoviti osebama, ki sta vas poslala,

da ona ne da dovoljenja nikoli“ — Gabrielle je prikimala — zato, ker je to v zvezi z vprašanji, ki zadevajo njeno čast. Vem, gospod Mounier, da vi in vaš pravi klient ne poznata teh vzrokov. Prosim vas, ki ste njegov posredovavec, da mu blagovolite to sporočiti. Ako pa dovolite, vam tudi dam natančna pojasnila o Mlle Planat, s katero se hoče poročiti moj pastork . . .“

„Ni mi mogoče za vami na to polje,“ prekine ga notar. „M. de Chambault mi ni naznanil vzrokov, zakaj da je pritrdil zakonu svojega sina in jaz tudi ne maram vedeti vzrokov, ki silijo Mme Darras, da ne more dati tega dovoljenja. Očetu je prosto, da lahko vsaki dan prekliče svoje pooblastilo in v tem slučaju bi moral Lucien, ki je šele triindvajset let star, čakati še dve leti. Toda govorita o tem z M. de Chambaultom po drugih, jaz sem dovršil svojo nalogo. Ako ne spremenite svojega sklepa, tedaj mi bo čast, da se vam znova predstavim in sicer uradno, kakor sem vam že omenil. Da bote imeli dovolj časa ter stvar dobro premislili, pridem šele čez osem dni . . .“

„Je že vse premišljeno . . .“ reče Gabrielle. Nov načrt si je zasnovala, ki ji je dal moč, da je zopet lahko govorila. „Čez osem dni bova M. Darras in jaz o tem ravno tako mislila, kakor misliva danes . . .“ Hitro, ko notar ostavi sobo, reče žena vsa bleda, a vendar odločna svojemu možu:

„Vprašaj, če je voz pripravljen? Čas hiti in sedaj ne smemo zamuditi nobenega trenutka. Treba, da grem k M. de Chambaultu, da ga vidim in da mu vso stvar pojasnim. Lucien ga je varal. Ni

mogoče, da bi kak oče in če je tudi tak kakor Lucienov, dovolil sinu tako poroko! On ne ve, kaj da je na stvari . . .“

„Ne,“ odgovori Datras, „ti ne pojdeš. On ne ve resnice, to je res; toda to ne gre, da bi šla ti k njemu; to moram jaz storiti . . .“

„Ti!“ zakliče ona razburjena.

„Da, jaz,“ odgovori mož. „Jaz ne bi mogel prenesti, da bi morala ti zopet videti človeka, ki ti je storil toliko žalega. Tega ne morem dovoliti . . .“ V teh besedah je čutila žena nekaj ukazajočega in trdega, kakor že večkrat v zadnjih dneh. — „Jaz sem si pridobil pravico,“ nadaljeval je, „vsaj že dvanajst let skrbim za Luciena, da grem in branim njegovo prihodnost pred komerkoli. Ako je M. de Chambaultu res bolezen vzbudila misli, ki jih je nama sporočil, tedaj iz tega mojega pota spozna, kako važen je položaj. Tu imava pravo sredstvo, da zabraniva to poroko. V eni uri on prekliče svoje privoljenje. Z Bogom, draga moja, dovolj besedi! Počakaj, da se vrnem in nikar se preveč ne vznemirjaj! Nevarnost bova odstranila vsaj za dve leti, vsaj je tega mnenja tudi notar. In zame ni treba dveh let, da zvršim svoj načrt, o katerem sem ti govoril; za to rabim jaz dva, tri tedne, nič več. Če vlada kaka usoda, tedaj je, kakor vidiš, nama ugodna, ker nas je slučaj še pravočasno opozoril. Ko bi notar ne bil tako vesten mož, bi ne vedeli, kako odbiti udarce. Brez dvoma on sluti resnico in jo je nama, kolikor je mogel razodel, sedaj pa naj naprej sama ravnajva! . . .“

„Morda imaš prav,“ reče Gabrielle in nadaljuje tako iskreno in ljubeznjivo, kakor je bil poprej Albert vaje: „Ah, Albert, hiti, da kmalu izvršiš hiti, da ga rešiš, meni pa,“ doda tiho, „meni pa odpusti! . . .“

Dobro je delo to slovo Gabrielle možu, ki je v tem videl dokaz, da se je ona zopet vrnila k njemu in ta misel ga je podpirala, ko je hodil po rue du Luxembourg na trg François-Ier, kjer je stanoval Chambault. Zopern mu je bil ta obisk, toda nova ljubav, ki se je po štirih dneh groznega molčanja zopet pojavila pri ženi, ga mu je posladila. Sedaj ni mislil na drugega, kakor da je njegova draga žena zopet popolno njegova. Odpuščanja ga je prosila, s tem je sama obsodila svojo norost zadnjih dni, s tem je pokazala, da zopet prav razume svoje družinsko življenje. Ako se Albertu posreči ta korak, tedaj je kriza premagana! Tedaj bi ne videla v teh zadnjih dogodkih kake kazni previdnosti zoper svoj zakon, ampak prepričala bi se, da je to, kakor ji je on rekel, le končno ugoden slučaj. Tedaj pa bi bil čas, da on zastavi svoje moči in odstrani usodni strup, ki razjeda to trpečo dušo. Ti žarki upanja pa takoj obledé, ko pride pred hišo prvega moža. Dobro jo je poznal. Odkar se je poročil z ženo, razporočeno z Edgar de Chambaultom, ni bilo nikoli, da bi se ne bil popolno nič brigal za tega človeka. Prva leta so bili v prisiljeni zvezi z njim, ker so morali gotove dni Luciena voditi k njemu. Vsled vnemarnosti Chambaultove pa je sčasoma prenehala ta vez. Spominjamo se še, da se je Mme Darras opravičevala pri očetu

Euvrardu, da je povod za razporoko dal on in da se je tudi on prvi zopet oženil. Njegova druga žena je umrla, in odkar jê bil vdovec, se je vedno bolj izgubljal in zaradi teh nerodnosti si je mislila Gabrielle, da ima pravico prepovedati Lucienu hoditi k njemu. Otrok je večkrat naletel na očeta omamljenega od pijače in v slabi družini. Chambault se ni dalje menil za to; od tedaj niso Darrasovi nič vedeli o njem, razven kar so zvedeli po drugih; včasih kako besedo od svojega strica, starega generala de Jarden, ki je bil na strani Gabrielle in je tudi ž njo občeval, ko se je zopet poročila; ali pa kedaj iz kakega lista, kadar so se ustavili v Nizzi, v Aix-des-Bains. Chambault je podedoval po nekem stricu novo dedščino, ko je prvo že do cela pognal in je bil vkljub temu, da je bil že blizu 60 let, vendar v Parizu znan kot veseljak. Lucien ga je obiskaval ob novem letu; včasih ga je dobil doma, včasih ne. Vselej pa, ali je videl to žalostno podobo ali ne, je prinesel podrobnejših poročil o njegovem stanovanju, ali je v Parizu ali ga ni, o njegovih neumnostih, ki so bile tem bolj zoperne, kolikor bolj se je staral. Vsaka taka podrobnost je zadela Alberta v srce, kjer nosimo živo podobo svojih pravih sovražnikov; to niso oni sovražniki, proti katerim se nam treba boriti, ki nam skušajo škodovati in jim mi vračamo nemilo za nedrago; no to so oni sovražniki, ki nam povzročajo nezno trpljenje že s tem, da žive, s katerimi pa nismo v nobeni osebni zvezi. Kolikrat je na priliko, odkar je Chambault stanoval na trgu François-Ier, ukazal Darras vozniku, kadar bi slučajno moral

po tej poti, da naj zavije po drugi cesti, dasi je bilo naravno voziti po tej poti. Drugič pa si je očital, da se v svoji slabosti umika pred to hišo, zato pa je nalašč obrnil v to ulico na mali trg, da si ogleda to hišo s tremi nadstropji in z majhnim ograjenim vrtom. Vhod v hišo je bil iz rue Jean-Goujon. Darrasu je bilo znano, da Chambault stanuje v pritličju. Begala in mučila ga je misel na tega človeka, čegar je bila njegova žena, ko je bila še dekle; o njem si je toliko podob ohranil v svojem spominu in on si je vkljub vsemu do Luciena ohranil svoje pravice kot oče. On je poznal Chambaulta samo po fotografiji, in zato si je sedaj vstvarjal o njem pravo podobo. Ako se je kedo bližal tej hiši, že se je prestrašil. Potem pa zmaje z ramami, kakor bi se sramoval te nezdrave strahopetnosti. Toda v srcu je rana krvavela naprej, pregloboka je bila, da bi jo bil mogel čas zaceliti. Čutil je, da se mu na novo odpira, ko je stopil z voza pred okni, za katerimi, ako je notar prav vedel, baje umira rabelj mladosti njegove Gabrielle. Toda vsaj tudi smrt ne zabrani, da je bil on njen prvi mož. Ta neozdravljiva ljubosumnost, zaradi katere je Darras mnogo pretrpel, ga muči tudi sedaj vkljub nujnim poslom, vendar ga ne zadrži na njegovem potu k hišniku. Z močnim glasom vpraša, če je M. de Chambault doma, kakor da bi prav nič ne vedel o nevarni bolezni, dasi bi bil to lahko spoznal že iz tega, da je bilo pred hišo nastlane polno slame, da niso vozovi preveč ropotali mimo hiše.

„Gospod grof je doma,“ odgovori hišnik, „toda gotovo ne bo vsprejel gospoda, ker je že dalje časa bolehen in se mu je to noč silno shujšala bolezen.“

„Vendar moram vse eno v njegovo stanovanje, da govorim s slugo,“ reče Darras. Dejstvo, da tudi hišniku niso dali nobenega navodila, kaže, kako je bilo vse zbegano, kar se rado zgodi, ako se bolniku bolezen nenadoma shujša. Dasi je Darras povzel že iz besedi M. Mounier-a, da je bolniku res hudo, vendar je bil sedaj uverjen, da mu je veliko huje, kakor je on mislil. Ali je še sploh čas, da obišče Chambaulta in ali je bolnik še toliko pri močeh, da bo mogel slediti razgovoru, ki potrebuje jasnega razuma in odločne volje? Temu vprašanju si Darras ni mogel ubraniti, ko zagleda pred seboj vsega zbeganega slugo, ki mu je prišel na njegovo zvočenje odpret. Tembolj mora pritiskati, ako sploh mogoče, da se prekliče pisano dovoljenje za poroko. Ako je Lucien tudi že dal nabiti pri županskem uradu svoj prvi oklic, kar pa je Darras pozabil poizvedeti, se poroka vendar more vršiti šele čez enajst ali dvanajst dni. V tem času pa se očetu bolezen lahko shujša. Darras pomiri služabnika z opombo, da ga je poslal notar M. Mounier zaradi neke zelo važne zadeve, zato sluga vzame njegovo vizitko in jo nese v stanovanje. Pet minut je moral čakati na odgovor in ti trenotki so bili zanj zelo dolgi. Povsod po sobi so se kazala znamenja o značaju in nramnosti onega, od čegar je morda odvisna prihodnost njegove družine, ki pa je že v preteklosti toliko trpela zaradi njega. In vendar je bila to le navadna predsoba bogatega samca, katera

je kazala razkošnost človeka, ki je vžival življenje. Toda ti sledovi človeka-lahkoživca so bili skrajno zoperni Darrasu, v katerem je bilo vedno nekaj puritanca. Ob vratih sta po obeh straneh viseli podobi z nagimi slikami, ki sta se razmnoževali v nasproti obešenih ogledalih. Po stenah je bilo polno programov za razne sportne in druge slovesnosti in sicer v tako krasnih okvirjih, kakor da bi ta vabila za razne veselice bogata po slikah predstavljala sploh nekaj spomina vrednega. Angleške slike predstavljajoče razno sportno tekmovanje so se vrstile z velikimi fotografijami čudno napravljenih dam, ena je bila celo s podpisom, o katerih značaju pač ne more biti nobenega dvoma. Zbirka lepih pušk je spominjala na lovca, zbirka krasnih palic pa na pustolovca. Na mizi je bilo nagromadenih veliko vizitnic; Darras vzame v roke kar slučajno dve, tri, ena je bila od neke dame s ceste in bilo je zapisano: „Zvečer na večerjo!“ Darrasu je bilo znano, kako je Chambault živel, zakaj ga je torej to napolnilo z otožnostjo, ko je gledal pred seboj te ne ravno posebne delikate, vendar tudi ne kdovekako razuzdane navade? Vendar zato ni bilo več časa, ker je prišel sluga:

„Gospod grof bi rad vsprejel gospoda, pa mu je sedaj zelo slabo in oseba, ki jo je doktor določil, da je pri njem, se je temu odločno uprla.“

„Morda bi pa lahko govoril s sinom M. de Chambault-a?“ reče Darras, hoteč zvedeti, ako nima Lucien pri tem svojih rok.

„Ta je ravnokar odšel, iskat slovečega zdravnika, da se posvetujejo. On se vsak čas vrne . . .“

„Kaj pa oseba, o kateri ste govorili, da je pri bolniku?“ vpraša Darras. . . „Nesite ji mojo vizitnico in prosite jo, če bi me hotela vsprejeti za par hipov . . .“

Neki sum ga je spreletel; iz besedi sluginih je sklepal, da oseba, o kateri govori, mora biti ženska. Zakaj pa sluga ni rekel: Strežajka? Darras je mislil, da je katera od onih zloglasnih žensk, katerih vizitnice in podobe so raztresene po predsobi in ki pričajo, v kako tesni zvezi so z gospodarjem hiše. Toda Lucien bi kaj takega gotovo ne trpel. Bil je ponoči pri njem, sedaj je šel iskat slovečega zdravnika v posvet; torej je on, kar je tudi čisto naravno kakor sin prevzel v svoje roke in vodi sedaj vse v hiši . . . Kaj pa, ko bi bila ta oseba, ki je bila od doktorja in onega mladeniča določena čuvati ob postelji umirajočega, Berthe Planat, ker se je kot medicinka nekaj razumela na zdravljenje? . . . Zakaj pa ne? Zaraditega je slugi stavil to čudno vprašanje. „Vsaj se mi meša!“ reče si Darras, ko je odšel sluga v spalnico s tem drugim sporočilom. Ako je res ona, tedaj me ne vsprejme; ako pa ni, čemu bi jaz govoril s tujko? . . . To je storil kar v trenutku nepremišljeno in to se ni skladalo z njegovim značajem; sam sebi se je čudil, ker vse to ni bilo v nikaki zvezi z njegovimi načrti. Spodletelo mu je vsled razdraženih živcev, kar se rado prigodi zlasti možem njegove vrste, ki so vajeni hoditi ravno pot. Tako lahko se mu je zdelo pretrgati zvezo med Lucienom in tem dekletom, toda ko je to poskusil, naletel je na toliko nepričakovanih iznenadenj. Ako je Berthe

res tu, morebiti bo pa ta nenaden prizor odločiven. Zato se ga je oklenil z vsemi silami. Ali je bilo pa tukaj mesto, ali je bil sedaj trenutek pričeti z njo dogovor, ki se mu je zdel skrajno sredstvo, da z njim uredi to zadevo? In če se ne posreči ta grda, a potrebna kupčija, kaj naj pomeni, da je on hotel govoriti z njo? . . . Kaj naj pomeni? . . . Če drugega ne, vsaj to, da se enkrat z oči v oči pogleda s svojim sovragom. Zvedel bi vsaj točno, kaj da hoče in kako daleč je že vsa stvar. Tudi Darras sam ni vedel, zakaj je čutil za to žensko nekako tako, kakor njegov pastork. Lucien ni mogel pri prvem razporu popolno obsoditi očmovega mnenja, a tudi Darras ni popolno obsodil stališča Lucienovega, ker sta preveč spoštovala drug drugega. Oče je bil do cela prepričan, da je Berthe zelo navihana, vendar pa po izjavah Lucienovih ni bil tako miren in tako gotov svoje stvari, kakor je to kazala njegova neizprosna sila, s katero je zasledoval to zadevo. Nekaj dvoma se je le ukradlo v njegovo srce in ta je zadostoval njegovi vesti, ki je bila tako strastveno vneta za resnico, da mu je težko, ker se je razburil in skoraj razsrdil, ko je prišel sluga ter ga povabil v sobo, kjer je videl, da mu je prišla naproti Mlle Planat.

Da, to je bila ona fina postava, to je bil tisti obraz popolno drugačen kakor so drugi, ki ga je toliko iznenadil, ko jo je videl v gostilni de la rue Racine poleg Luciena. Imela je predpasnik, kakor zdravniki nad svojo obleko, in to je dalo še resnejši značaj njenemu lepemu, vsled studij bledemu obrazu. Glavo so ji pokrivali gosti kostanjevi lasje, razčesani

v dve zadej lepó povezani kiti. V njenih temno rujavih očeh se je pojavil oni jasno in hladno motreči pogled, pred katerim je Darras takrat moral pobesiti svoje oči; gledala je kakor klinik, mirno, živo, kakor bi hotela združiti v tem pogledu vse moči, da popolno jasno pregleda in zanesljivo poskrbi za vse, kar je potrebno. Vendar je bila sedaj tudi Berthe zelo prevzeta. Ko je Darras oddal svojo vizitko, se je bolnik zelo razburil in to je njo bolj razdražilo, kakor misel, kaj da pomeni ta skrivnosten obisk. Ko se pa sluga vrne in prinese njej vizitko, tedaj nehote odmaje, kakor da bi ga ne marala vsprejeti. Toda takoj vstane in gre za slugo, ker ni hotela vzbuditi Darrasu misli, da se boji priti ž njim v dotiko. Zakaj bi se mu umikala? Vest ji ne očita ničesar glede človeka, ki ji je storil toliko krivico? Močno ji je bilo srce, ko vstopi v sprejemno sobo, toda na čelu, okrog ust in v očeh je ohranila oni ponos, tolikrat nasprotujoč zadnjih pet let njenim strogim sodnikom, ki so poznali njeno zgodovino in jo zaničevali. Ona najprej spregovori:

„Gospod, vi ste želeli govoriti z menoj; prosim vas, da kar mogoče ob kratkem poveste, kaj hočete s svojim obiskom, ker je M. de Chambault tako slab, da ga ne morem dalje časa pustiti samega. Ker je sin njegov odšel, sem edina jaz pri njem.“

„Vem, gospodična,“ reče Darras trdo, „sluga mi je povedal, da bi me bil M. de Chambault rad vsprejel, a da ste se vi temu odločno ustavili.“

„Kaj se hočem jaz ustavljati, gospod,“ odvrne Berthe krepko a mirno, „jaz nimam tukaj ničesar

odločevati. Zdravnik pa je posebno priporočil, da se mora varovati vsake razburjenosti. Bolnik pa se je že zelo prestrašil, ko je čital vaše ime na vizitki. Moja stanovska dolžnost mi je zato velela, da v teh razmerah zabranim tak obisk. M. de Chambault trpi že več tednov na alkoholčni cirozi na jetrih; zadnjo soboto pa se je še prehladil in pridružila se je še pljučnica. In danes je ravno tretji dan, ko je posebno kritičen. Vsaka beseda mu provzroča hude bolečine; včasih se mu že tudi blede in bati se je, da umre v tem deliriju. V takih razmerah je vsako razburjenje živcev smrtno-nevarno. Sedaj pa sami presodite, ako sem kot medicinka smela dovoliti tak razgovor.“

Govorila je jasno, izražala se je s posebno tehnično točnostjo. Nihče bi ne mislil, da govori z očmpm, ki je nasproten njenemu ženinu, s človekom, ki se je tako usodno silil v dramo njegovega življenja. Kdor jo je slišal, bil je mnenja, da je označila svojo diagnozo pri kaki bolniški postelji v l' Hôtel-Dieu pred profesorjem Louvet in pred pozornimi dijaki. S tem tako samozavestnim nastopom pa je vzbudila pri Darrasu skrajno ogorčenje proti sebi. Gospodična je nastopala tako odločno a vendar tako dostojno, tako hladno a vendar vljudno, da ni mogel ničesar najti, za kar bi jo prijel. Toda ali ni ravno s to prelestno silo licemerstva zvabila v pogubo nesrečnega Luciena? Zato ji sarkastično in celo sovražno odgovori: „Zelo neugodno je za nas vse, gospodična, da se ti vaši stanovski razlogi tako čudovito vjemajo z razlogi vaših osebnih koristi.“

„Gospod, jaz vas ne umem,“ reče Berthe. Kri ji šine v obraz, vendar pogled ji ostane miren. Darras je bil silno razljučen vsled te predrznosti, s katero je vso stvar hotela utajiti na tak neumen način. Zato jo je hotel osramotiti z neovržno resničnimi dejstvi ter je ostro nadaljeval:

„Vi me prav dobro razumete in dobro vam je znano, zakaj sem jaz tukaj . . . Toda da odstranim vsako dvoumnost, hočem se od svoje strani popolno jasno izraziti: Moj pastork Lucien de Chambault se hoče z vami oženiti. Zato je prosil dovoljenja mojo ženo, ki pa mu je prošnjo odklonila, on pa hoče preko tega v smislu določil neke nesmiselne postave dobiti dovoljenje od svojega očeta. Prišel sem pozvedet, ali so očetu pač dovolj znani razlogi, zaradi katerih je Mme Darras morala odkloniti tako dovoljenje. Jaz sem opravičeno dvomil o tem; sedaj pa mi je docela jasno, da on ni o tem poučen; to mi le prejasno dokazujete vi, ki mi branite priti do njega. Toda jaz že najdem pota, da ga tudi vkljub vam opozorim na to . . .“

„Vkljub meni? . . .“ poнови Berthe. „Torej tudi te podlosti me sedaj dolžite? . . . Odkod imate zato pravico? . . . O drugih stvareh, ki ste jih o meni pripovedovali Lucienu, ste mogli misliti, da jih jaz zaslužim! . . . Toda ta stvar? . . . Ostanite tukaj, gospod, jaz hočem, da ostanete, dokler ne pride zdravnik; prosite potem njega samega, da vam dovoli obiskati bolnika. On vam lahko to dovoli, toda na svojo odgovornost . . . Jaz tega ne morem storiti. Vi me lahko še bolj kruto žalite, toda po svoji zdravniški vesti vam moram odgovoriti: Ne,

vi ne bote sedaj obiskali M. de Chambaulta. Toda britko je, da mora človek prenašati tako obsodbo, dasi stori samo svojo dolžnost! . . .“

„Kako naj vas pa sodim,“ zakliče Darras. Mladenka je povdarila svoje besede tako bolešno, tako odkrito in tako ganljivo, da je tudi v njem vzbudila iskro dvoma. Darras to začuti a nadaljuje zaradi tega še bolj pikro: „Vi govorite o vesti zdravnikov; toda človek nima za eno stvar vesti, ako je sploh nima v svojem življenju . . . Povejte, ali je Lucien to storil, kar sem rekel, ali ni storil? Ali je to storil z vašim dvoljenjem ali ne, ali po vašem nasvetu? . . . Ali se res hočete vsiliti v rodbino, ki za vas ne mara, in ki ima opravičene vzroke za to da vas ne mara? . . . Jaz nisem iskal tega sestanka, pa ker je slučaj tako nanesel, vam moram vendar povedati, kar vam je Lucien gotovo zakril, da je sklep moje žene in moj trden; vam se morda posreči, da se poročite z Lucienom, dasi bom jaz branil, kolikor bom mogel, da, z vsemi močmi! Toda nikdar vas moja žena in jaz ne spoznava za svojo, nikdar vas ne vsprejmeva v svojo rodbino. Zapomnite si: Nikdar ne! Vi bote Luciena odtrgali družini, a vanjo se vi ne bote nikdar usilili.“

„Lucien mi ni ničesar prikrival,“ odgovori Berthe še bolj žalostno. „Meni je dobro znano, kaj vi mislite o meni, in kaj misli Mme Darras. Meni niti na misel ne pride, da bi hotela na tem kaj spremeniti . . . Vem pa tudi od Luciena, da se vi pravičnosti klanjate kakor božanstvu. Vendar ste sedaj proti meni zelo krivični. Toda tega vam sedaj ne morem dokazati . . . Tudi ne bom poskušala“,

vzdihne vsa potrta in sklone glavo. „Eni vaših trditev pa moram vendarle odločno ugovarjati. Misel za to poroko ne izvira od mene. Nikdar se nisem silila vstopiti v vašo rodbino. O tem se prepričate pri Lucienu, če ga vprašate... Toda kaj, vsaj tudi njemu ne boste verjeli. Vi mislite, da ga jaz vodim za nos... Oj, kako naj vam dokažem, da se ne lažem!...“

„To je čisto priprosto: S tem da se odpoveste tej poroki,“ odgovori Darras.

Čim dalje se je razgovarjal ž njo, tembolj mu je silila misel v glavo, da dekle vendar govori resnico. To prepričanje bi bilo po načelih logike moralo razorožiti silo njegovega nasprotovanja. Toda vkljub svojim teorijam je on ostal še vedno stari francoski bouržoa, ki je hotel to odkritost prijateljice svojega pastorka porabiti kot sredstvo, da ju razloči. — „Da“, reče Darras, „ako res govorite resnico, tedaj tudi tako delajte. Ako misel za ta zakon ni od vas, more vas sedaj napolniti s strahom. Sina se ne odtrga od matere kar tako lahko in to za vselej. To je strašna krivica.“

„Vsaj ju nisem jaz razločila,“ prekine ga Berthe živahno in pravi: „Ne jaz!... Tudi nisem iskala te prilike z vami govoriti, ki je meni morda še bolj neljuba, nego vam. Vendar je morebiti prav, da je prišlo do tega, ter da ste mi vi govorili tako, da meni zanaprej ni treba nobenih ozirov do vas... Premislite dobro in vprašajte se: ali se vrne Lucien k vam in materi, ako se jaz ločim od njega, ali bo res z vama enega srca. Gospod Darras, vi sami

veste, da nikoli! Vi veste, da je popolno res, kar sem rekla, vi to prav dobro veste... Zagotovim vas, da sem mnogo premišljevala zadnje dni in mnogo opazovala Luciena... Da, jaz ga ljubim iskreno, strastveno!... Toda če bi vedela, da bo on srečen, ako se odrečem tej ljubezni, imam toliko moči v sebi, da bi zaradi njega to storila, da bi ga zapustila. Hotela sem že storiti, pa nisem smela, ker on nikogar nima razven mene... Vi govorite o rodbini Lucienovi; kje pa je ta rodbina? Pri vas doma? Zakaj pa leta Lucien po Parizu, kakor nemiren duh, zaradi tega človeka, ki umira v bližnji sobi. Pred tremi dnevi je mislil, da ta človek zanj nič ne velja. Toda on je njegov oče, z vsemi pravicami očeta po zakonu, kar morate priznati tudi vi, in skrb sinova kaže, da se narava ne vara. Kedor ima dve rodbini, tak nima nobene; zato Lucien nima nobene... Vi veste, da je tudi to res, in da tudi temu nisem jaz kriva. Ako ga jaz zapustim, tedaj se bo še veliko huje srdil nad vami, ker bi ga s tem oropali edinega srca, ki zanj bije popolno. Da, to srce je njegovo, popolno njegovo. Rodbina bo meni on, in jaz bom rodbina njemu in popolno si bova zadostovala. Tako mi je rekel, ko je od vas zvedel vse, kar sem mu jaz prikrivala, zaradi njega, prikrivala samo radi njega... Tega nisem prav ravнала... Od tedaj sem še le vedela kako rad da me ima... Pustite ga, gospod Darras, da si on po svoje uredi življenje, da, jaz vam rečem naravnost: Vi ga morate pustiti! — Ali ste prepričani o tem, da si niste zgradili svoje sreče na njegove stroške?..."

Uprav ko je spregovorila te Darrasu tako trde besede, pojavi se slučaj, katerega ni nihče pričakoval, ki pa je prav posebno pojasnil te le praveč opravičene opazke. Vsaka beseda je živo zadela Darrasu srce, toda notranji glas mu je pravil: Vsaj je res! Ona, ki je bila do sedaj obtoženka, dvigne se nenkrat kakor tožiteljica. Vkljub temu pa je imel zanjo pripravljen ravno tako piker odgovor, kakor nedavno za pastorka, ko mu je seveda v drugi obliki očital, da je soprolog razporočenke. Tedaj pa se oglasi zvonček pri vratih tako silno, da se je iz tega kazala silna nestrpnost onega, ki čaka. Darras pri tem kar obmolkne.

„Gotovo je Lucien . . .“ vsklikne Berthe ter v strahu sklene svoje roke. Minul jo je ves pogum, kakor da bi ne imela več nobene energije, ko se ne gre več samo za njo. — „Prosim vas, gospod, skrijte se? . . . Pomislite, kje da ste . . .“

„On naj pomisli, kje da je“, odgovori očem. „Meni se ni treba tukaj skrivati. Kakor se bo on vedel, tako se bom jaz . . .“

Slutnja ni varala studentke; takoj se čuje glas Lucienov v predsobi, ki nekaj sprašuje strežaja, ko mu je prišel odpirat. Tu zagleda njega, ki ga je toliko časa imenoval svojega očeta in svojo nevesto. Stala sta drug poleg drugega, oči so jima še žarele, poteze na obrazu se jima še niso pomirile vsled razburljivega razgovora. Lucien je ves iznenaden in bati se je bilo, da se po razgovoru o njegovem odhodu z maternega doma spozabi nad očmom. Toda toliko da se ozre nanj, ki je tako oblatil njegovo prijateljico, in ki se je drznil za-

sledovati ju celo v to hišo. Hujša pa je bila v njem skrb za očeta nego jeza na očma. Zato gre naravnost k Berthe, kakor bi ne opazil očma, in jo vpraša:

„Kako mu je bilo ta čas? Ali se je kriza ponovila?“

„Ne“, pravi Berthe, „vtrujen je zelo, vendar popolno pri zavesti.“

„Louvet pride takoj za menoj“, nadaljuje Lucien, „dobil sem ga ravno pri ordinacijah, a jih hitro konča. Poklical sem tudi še drugega zdravnika. V dvajset minutah sta gotovo tukaj... Ali ste mu vbrizgali morfija?“

„Da“, odgovori Berthe, „in stavila sem mu rožičke. Kaj pravi Louvet? Ali ste mu razložili slučaj tako natanko kakor sem vam sporočila?“

„Prav dobesedno. On misli, da bo noč zelo nevarna, seveda pa ni mogel reči nič določenega dokler ga ne vidi... Jaz grem k bolniku... Ali je sam?“

„Da, deset minut... Pridem takoj za vami...“

In Lucien je odšel iz sobe, kakor je vstopil, ne da bi bil pogledal očma, ne da bi bil z njim spregovoril kako besedo. Berthe bolj tiho reče Darrasu: „Oh, gospod, odstranite se!“ in glas se ji je tresel od strahu, ko je videla kako nenadno da sta se sešla očem in Lucien. Sicer se ni ničesar zgodilo, ker je bil Lucien od skrbi popolno zbežan. Zanj je živel sedaj edino njegov pravi oče. Nič več ne velja pri njem on, ki ga je vzgojil in čegar ime nosi njegova mati. Dovolj je bilo, da je sin zvedel za smrtno nevarnost, v kateri

se nahaja njegov oče in takoj se je pojavil v njem glas krvi, odločiven in vsemogočen. On se je vrnil k Chambaultu, kakor je rekla Berthe, in k njemu sta ga privedla postava in narava. Darras začuti, kako se pred njim podira njegov zakon; to čuti tem grenkeje, ker tudi njegovo ženo begajo verski dvomi, zato tudi za trenotek ni mogel več ostati v tej hiši. Če bi ga bil bolnik tudi povabil k sebi, sedaj bi se on branil stopiti v sobo umirajočega, v strahu, da bi moral gledati, kako ljubezen skazuje Lucien umirajočemu. On sicer ni imel razloga, da bi ga zato obsojal, vsaj je tudi najmanjvredni oče vendarle oče. Tudi bi ga ne mogla iznenaditi ta ljubeznivost, ker bližnja smrt spremeni popolno srce umirajočega in srca onih, ki so zbrani ob njegovi smrtni postelji. Val sočutja je objel Luciena, odnašajoč in spirajoč najbolj opravičeno jezo in najostrejšo sodbo; zato ga mora vsakdo spoštovati. Vkljub omejenosti nekaterih svojih idej je bil Darras vendar preveč velikodušen, da bi se ne vklonil vzplamenelemu ognju te otroške ljubezni, dasi mu je med vsem kar je zadnji britki teden opazil na Lucienu, ravno to bilo najhuje in najbolj zoperno. Poleg vsega tega pa je sedaj Darrasa še begal dvom, ali je bil pač opravičen tako postopati nasproti Berthe Planat. Ni ji zanesel nobenega udarca, tako je bil uverjen, da je ona nevarna intrigantka. Ali je pa res taka? Kolikor bolj je hitel iz prizorišča tega groznega sestanka, tembolj mu je vsled razgovora ž njo vest očitala, da ni prav ravnal. On jo je videl in njen pogled je bil tako odkrit in živ; poslušal jo je in njen glas je bil tako jaseen... Kaj pa ko

bi se vendar on motil in bi le Lucien imel prav? . . . Preveč lojalen je bil, da bi mogel prikriti ženi svoje omajano prepričanje. Zato ji je to najprej povedal, ko se je vrnil v hišo de la rue Luxembourg, kjer ga je nestrpno pričakovala njegova žena. Skozi okno ga je opazila in hitela mu je nasproti na stopnjice:

„Ali si bil pri njem?“ ga vpraša. „Kaj ti je rekel? Ali je preklical svoje dovoljenje? . . . Govori, povej hitro . . .“

„Nisem bil pri njem, ker je preveč nevarno bolan. Pa videl sem Luciena.“

„Moj Bog! — In kaj sta govorila?“

„Nič. On me ni hotel poznati. — Videl sem pa tudi Mlle Planat.“

„Berthe Planat? . . . Lucien si je torej drznil privedi Berthe Planat k postelji svojega očeta? . . .“

„Treba pa priznati, da mu streže, kakor je vse kazalo, zelo razumno in zelo požrtovalno . . . Jaz sem tudi govoril ž njo,“ nadaljuje po kratkem presledku . . . „Ah, draga moja, kaj pa ako sem jaz krivično postopal? . . .“

„Kako to meniš?“

„Ker sem jo našel popolno drugačno, kakor sem jo pričakoval. V par trenutkih pokazala se je tako inteligentna, tako odločna in tako jasna . . . Toda počakajmo, kako se bodo glasile poizvedbe. ki jih za-me pripravljajo v ministrstvu.“

„Sedaj tudi ti hočeš presedlati, zanjó se potegniti in mene zavreči? . . .“ vzdihuje mati. „Ali je to mogoče? Nikar mi ne reci, Albert, da bi ti kedaj mogel pritrditi temu zakonu. To ne more

biti res . . . In vendar če se zgodi, kaka poskušnja za-me, kaka žrtva!“

„Sedaj se to ne bo zgodilo, na noben način ne,“ prekine jo Darras. „Kolikor sem mogel spoznati, bolnik ne more živeti dolgo, morda nekaj dni, morda le nekaj ur . . . Ako umrje ta teden, tedaj njegovo dovoljenje ne velja, potem je vse odvisno od tebe.“ „Le nekaj ur,“ ponavlja Gabrielle. „Ali je to mogoče? . . .“ Iz tega vsklika je odmevala tako resna žalost in tako pretresljiva bridkost se je pojavila v njenih očeh, da je Darras prenehal z razgovorom. Zdelo se mu je, da ima tu zopet dokaz, da vkljub in poleg drugega zakona še vedno nerazrušen traja prvi zakon. Zadosti je bilo, da je bil ta izgubljeni Chambault nevarno obolel, že je začutil Lucien za tega propalega očeta polno nežne ljubeznivosti, ki se je zopet pojavila iz davne mladosti. Kaj če se Gabrielle kaj takega pripeti? Ali ne bo misel, da morda kmalu umrje človek, s katerim je skupaj živela pet let — torej skoraj polovico toliko kolikor sedaj živi v drugem zakonu — vzbudila v njej podob, ki ga ji bodo zopet oživile? Darras se prestraši četudi nevedoč, da je bila popolno iz drugih razlogov razburjena žena, katero so vedno obdajale neozdravljive verske domišljije. Pa tudi te razloge bi bil enako ostro obsodil.

Ko zve Gabrielle, da morda v kratkem umre ta nesrečni, popolno izgubljeni človek, tedaj se ji hipoma odpre misel na večnost. Odkar je zopet verovala, bala se je silno sodbe v večnosti sama za-se, in kako prestane sodbo taka propala duša?

Jasno zagleda pred seboj umirajočega, kako se nesrečnež brani smrti; da so pri njem Lucien, Berthe Planât in zdravnik, toda — nobenega duhovna! Kdo se tudi pobriga, da bi katerega poklical. Lucien se tega ne spomni, ker nima nobene vere; studentka pa tudi, ker vse njeno življenje kaže, da živi tudi brez vere. Zdravnik gotovo tudi ne, vsaj so zbrali tacega, ki je z njimi istega prepričanja. In sam bolnik tudi ne misli na to; tiste drobtinice vere, ki jih je morda kdaj imel, gotovo so se porazgubile v njegovem tako žalostnem življenju. Ni imel sorodnika, ki bi mu bil skazal to zadnjo ljubav ter mu zagotovil odpuščenje, ki ga dobri Bog ne odreče skesancu tudi v zadnji uri. Nobenega sorodnika?... Kaj pa ona sama? . . . Kar je rekla Darras-u, ko mu je končno razodela svojo tajnost, to ni bil izraz kake trenutne prenapetosti. Pred onim Bogom, katerega pravičnosti nikdo ne kliče v spomin umirajočemu, bil je ta nesrečnež še vedno njen mož. Če ima torej kdo dolžnost preskrbeti njemu milost svetih zakramentov, ima to dolžnost pred vsemi ona. — Da, toda vsaj sedaj nosi ime drugega moža, živi z drugim, ljubi drugega . . . Pogleda ga, onega drugega in že ji je na jeziku prošnja, naj ji dovoli iti tje, odkoder je prišel. Toda nemogoče se ji je zdelo, da bi mogla spraviti to željo v pravo obliko, posebno da bi morala priznati nagib . . . Zato pa obmolkne . . . Od tedaj je prešlo nekaj ur, za popoldnem je prišel večer in večeru je sledila noč . . . Albert in ona sta zopet skupaj v moževi pisarni, kjer sta tudi zadnji teden prebika večere — molče. On je bil zamišljen v svoje delo in ni nikamor

pogledal, ona pa je imela v rokah svojo vezenino . . . Ali je še čas govoriti o tem? . . . Le nekaj ur? Darras je dejal: Le nekaj ur in koliko jih je že sedaj prešlo . . . Polnoči je bila . . . Nocoj torej ni bilo več mogoče govoriti. Toda jutri na vse zgodaj ona spregovori o tem, in če bi ne mogla, odide z doma ne da bi govorila ž njim. Iskat bi šla očeta Euvrarda in bi ga pripeljala na trg François-Ier. S tem sklepom in s tem upanjem je zaspala. Ko se vzbudi drugo jutro, prejme od Luciena sledeče vrstice: Mama, moj oče je umrl nocoj. Potrebo čutim, da te vidim in da govorim s teboj. On mi je naročil, da naj to storim. Vsled njegove volje pokopljemo ga v rodbinsko rakev v Villefranchedd'Aveyron. Ko se vrnem, te poprosim, da mi dovoliš k sebi. Silno sem nesrečen, ker te ljubim. Ne pozabi, da sedaj razven tebe nimam nikogar.“ In podpisal se je, kakor se je podpisoval še otrok: „Tvoj mali.“

„Ah, vsklikne mati, zakaj nisem govorila večeraj . . . Zakaj nisem šla sama tje! Sedaj je žal prepozno! . . . Jaz bi ga bila mogoče rešila, a nisem tega storila . . . Sedaj sem pogubljena . . . On je bil moj mož in jaz sem bila njegova žena, bila sem ves čas . . . Ah, kak greh! . . .“

IX.

Z Bogom!

Toliko je pretrpela uboga žena in sedaj še to očitanje! Vsaka taka poskušnja pa se ji je zdela,

da je le posledica glavne napake njenega življenja in o tem je bila vedno bolj prepričana. Nekako po nagonu se je ravnala po nasvetu nekega cerkvenega očeta, ki je po mnenju I. de Maistre izgovoril eno najlepših besed, kar jih je privrelo iz človeških ust, namreč: „Vis fugere a Deo? Fuge ad Deum!“ „Ti bežiš pred Bogom? Pribeži k Bogu! . . .“ Gotovo bi njene moči ne prenašale zavesti krivde, da je vsled bojazljivosti nekako sodelovala, da se je vekomaj pogubil človek, s katerim je bila nekdanj tako tesno združena po slovesni prisegi. To je čutila tudi trpeča žena sama in zato je takoj pričela pozvedovati, če bo res tudi to breme morala zanaprej nositi na svoji vesti. Toda kako naj to zve? Njen sin je bil najbrže na potu v Ville-franche. In če bi tudi ne bil, kako naj ga išče tudi ona kakor Darras prejšnji večer, v stanovanji, kjer je umrl Chambault in kjer je v nevarnosti, da se snide z Mlle Planat? Ali naj morda počaka, da ga pokopljejo; če potem pride v to hišo, se ne snide ne z Lucienom ne s to žensko, ampak povpraša o stvari pri služabnikih? . . Ali naj piše notarju M. Mounier-ju, ki ji je prvi sporočil o bolezni, katera jo je s svojim hitrim koncem spravila v tako usodno zadrego? . . Vse te načrte je snovala v svojem duhu in pred seboj je imela pisemce svojega „malega“, ki ji je bil sedaj, ne da bi vedel zato, kakor rabelj. Konečno se je odločila za drugo pot, po kateri za gotovo zve za-se usodno resnico. Pisala je sorodniku umrlega, katerega smo že omenili, staremu generalu de Jarden, s katerim je še občevala. Bila je ravno pri obedu, ko ji je sluga prinesel

odgovor. Gabrielle ni mogla pri-mizi skrivati strahu, Darras jo je videl, a ni mogel slutiti zato pravih razlogov. Sam je trpel in kako bi se čudil, da trpi tudi žena vsled poročila, ki sta ga zjutraj dobila. Zbolelo ga je vnovič v srce, ko je videl, kako je vstrepetala Gabrielle, ko ji je sluga izročil kuverto in imenoval odpošiljatelja, kako ji je rudečica oblila njen obraz in kako so se ji tresle roke! Hlastno odpre pismo in hipoma se ji spremene barve na obrazu, ko prebere sporočilo. V kuverti je bila vizitka M. de Jarden-a s priporočilom, zraven pa mrtvaški list Edgarja de Chambault, in na njem je bilo mej drugim zapisano: „previden s svetimi zakramenti.“ Kakor da bi se hotel vrniti k pobožnosti svojih očetov, zaželel je umirajoč pokopan biti v grobu med svojimi, dasi je tako nečastno nosil njih ime; želel je umreti, kakor je videl, da sta umrla oče in mati, dasi je živel popolno proti njih načelom. Dogaja se in posebno pri ljudeh te vrste, pri pokvarjenih izrastkih dolge vrste vernih dedov, da se vzbudi v njih kristjan v zadnjem trenutku; kako, to se ne ve, a to je izmed tisočev drugih dokaz za veliki zakon, da se vse vrača v svoje prvine nazaj. Vsa družina je eno. Take milosti, ki se v podobnih slučajih dele degenerirancem pobožne družine, dokazujejo ravno tako jasno to enojnost družine, kakor nesreče, ki zadevajo krepstne dediče krivične krvi. To so stvari, ki človeka begajo, ki so mu nerazumljive, toda brez njih bi bila skrivnostna pota človeškega življenja še manj razumljiva. Tako se je na smrtni postelji spomnil naukov svoje davne mladosti ta cinični lahkoživec,

s katerim zaradi njegovih surovosti ni mogla skupaj živeti najblažja soproga; on ki se je proti volji svojih domačih oženil v drugič in to tako prostaško; oni nepoboljšljivi razuzdanec, ki je vsled svoje nezmernosti moral prezgodaj v grob. Opozorjen po zdravniku in po Darrasovem obisku na nevarnost, v kateri se nahaja, poprosil je duhovna ter bil previden. Lakonične besede na mrtvaškem listu so pričale o tem, da se je nazadnje spreobrnil; drugi dostavek pa: Pokopan bo v družinskem grobu v Ville-franche-d'Aveyron je kazal, da je bivši malovredni človek deležen časti, ki je ni zaslužil po svojem življenju . . . Kakor da bi se bil kamen odvalil Cabrielle od srca. Toliko spominov je vkljub vsemu v njej vzbudil ta mrtvaški list, na katerem je bil podpisan njen sin, ona pa ne! . . . Bila je zelo razbegana tembolj, ker je čutila, kako jo gleda Albert, kakor bi jo hotel nekaj vprašati. Pismo položi na mizo, ne da bi ga njemu dala in kosilo mine, ne da bi le besedico spregovorila, kaj da je v pismu. Toda ime pošiljatelja, oblika papirja, črni rob vse to je pregnalo vsak dvom. Darras je pogledoval ta črni rob, ki se je videl le še bolj črn ležeč na belem namiznem prtju. Nekaj neznosno zopernega imel je zanj ta košček papirja, ki ga je spominjal na prvega moža, katerega je on toliko zaničeval, toliko sovražil! Gledal je ta mrtvaški list kot nekak madež na svoji družinski mizi, prav pri rokah Jeanne, otroka drugega zakona in si je mislil:

„To je mrtvaški list tega zlobneža. O tem ni dvoma. Kako ga je mogel poslati Gabrielle Jades,

ki je bil vedno poln ozirov do mene? Zakaj je ona sedaj tako razburjena? . . .“

Odgovor na to vprašanje je dobil šele zvečer in cel dan mu je srce težila vedno se porajajoča misel na ta zakon z drugim. Bridko je bilo, kakor si je on razlagal, zakaj da je Gabrielle tako razburjena z ozirom na zoperno ji preteklost, toda še bridkejši je bil zanj pravi vzrok. Ko sta se vračala iz hčerkinе sobe v njegov kabinet tedaj mu reče žena :

„Zaradi Jeanne nisem mogla pri mizi govoriti s teboj glede pisma, ki mi ga je poslal M. de Jades. Vedno se bojim, da bi ne zvedela, kar smo ji prikrivali, da je namreč Lucienov oče še živel, ko sva se midva poročila . . .“

„Tvoje dopisovanje je tvoja stvar in samo tvoja, vsaj veš . . .“ odgovori Darras.

„Vendar bi rada, da ti prebereš to pismo,“ silila ga je, „jaz ne maram več ničesar poskusiti brez tvoje vednosti; preveč si trpel zaradi mojega molčanja. To sem brala na tvojem obrazu med obedom in pozneje, ko si uganil kaj je v pismu. M. de Jades mi je poslal pismo, ker sem mu pisala, kako me nekaj skrbi, za kar sem sama odgovorna . . . Toda beri . . .“

Generalova vizitka je sporočila gospej Darras, da najde v mrtvaškem listu vse, za kar ga je povpraševala. Na tem listu so bile res s svinčnikom podčrtane besede, da je bil previden s sv. zakramenti.

„Da,“ rekla je Gabrielle, „ti sam si mi včeraj rekel, da je nevarno bolan. Razlogov sem imela žal le preveč, da nesrečnežu nihče njegovih ne

poskrbi duhovna . . . Rada bi te bila prosila dovoljenja, da bi smela sama to storiti; vendar si tega nisem upala. Ko pa sem zjutraj zvedela, da je umrl, sem se prestrašila . . ."

Ni mogla dokončati. Darras je prebral pismo generala de Jardes in nato mrtvaški list. Potem pa se je ozrl na svojo ženo tako neskončno žalostno, rekoč:

"Ti vendar tega ne misliš resno? Kaj ne da o tem tako ne sodiš?"

"O čem?" reče ona.

"Da bi duhoven, ako je pričujoč ob postelji umirajočega, kakorkoli kaj vplival na usodo, ki ga čaka na drugem svetu, če je res kaj življenja po smrti?"

"Gotovo je, dragi moj, ti sam veš, da je . . ."

"Jaz ničesar ne vem, razen kar je znanstveno dokazano," odgovori Darras. "Toda recimo za sedaj, da je po smrti še drugo življenje, recimo, da je po smrti sodba, dasi ta ideja, da krepost najde tu svoje plačilo vniči sploh vsako vzvišeno moralnost. Ta sodba, ako čemo, da je pravična, ozirati se mora na vse življenje. In kako naj se to življenje spremeni, ako človek v roketu nekaj govori in nekaj dela in to pri človeku, ki je že na pol mrtev, ki je sploh komaj zmožen kaj misliti ali spregovoriti?"

"Dovolj je, da se zamore kesati," odgovori Gabrielle, "in združiti svoj dar z zasluženjem Odrešenikovim. V tem je ravno glavni nauk krščanstva, da smo ubogi grešniki odrešeni s trpljenjem, ki ga je za nas prevzel človek - Bog.

Kar mašnik dela in govori, to so vidna znamenja zakramenta. Oh, kako je mogoče, četudi ne veruješ, da ne vzljubiš te ideje, ki si toliko vnet za vzvišene ideje. Ta dobrotljivost od zgoraj vsikdar pripravljena nam odpustiti vse, karkoli smo zagrešili, če jo le prosimo v ime onega Pravičnega, ki je hotel umreti, zato da bi mi živeli in sicer živeli le po njem! . . .“

„Mi živimo le v moči svoje vesti,“ prekine jo Darras . . . „Vprašaš me, zakaj ne občudujem te misli, dasi tudi ne verujem? Zato, ker bi s tem tajil vest. Ta Odrešitelj, kakor ti praviš, to je namestilna žrtva, to je prava dogma krivičnosti.“

„Nikakor ne,“ seže mu strastveno v besedo Gabrielle, „to je dogma neskončne ljubezni.“

„Ne govoriva o tem, draga moja! . . .“ reče Albert, pomolči, jo prime za roko ter ji de rahlo očitajoč: „Kako sva bila srečna, ko sva bila istih misli . . . Ali ti je morda žal za one dolge večere, ko nihče izmed naju ni spregovoril besede, ki bi ne bila našla odmeva v duhu in srcu družega, ko sva se tako iskreno ljubila? . . .“

„Zopet bova istih misli v vseh stvareh,“ odgovori Gabrielle vzneseno, „gotovo, prav gotovo . . . In tedaj bova v resnici; kar se tiče ljubezni, dovolj sem ti podala dokazov, koliko sem te ljubila in vendar ljubila te bom še bolj, kakor te nisem še nikoli doslej, ker bom imela za to pravico . . .“

Kak pomen so imele te skrivnostne besede? Darras se je bal, da jih je umel. On ni zahteval pojasnila in Gabrielle mu ga ni dala. Ohladilo se je navdušenje, ki ga je gnalo k ženi nazaj. Izvil

se je njenim drobnim vročim rokam, ki so se oklepale njegovih, ker je čutil, da jih ne stiska ljubezen, marveč odločna volja pridobiti zase njegovo voljo. Hipoma se je pojavilo v njegovem srcu nespravlljivo nasprotstvo, katero je gojil za vero, ki jo oznanuje cerkev. Prepričal se je, da ni dovolj vpošteval važnosti verske krize, katero je prebila njegova žena. To ni samo strah praznoverja, ki se je pri njej pojavil vsled dogodkov zadnjih dni zaradi prepira mej možem in sinom in vsled trdovratne svojeglavnosti Lucienove. To je bila živa vera, ki jo je gledal pred seboj, moralni pojav, ki najbolj razburja in bega duhove njegove vrste. Borba med plemen, ta nerazrušljiva postava, veljavna v življenju živali, ima svoje podobne pojave tudi v kraljestvu idej. Določeni nazori vstvarjajo posebne duševne vrste, ki ne morejo bivati ena poleg druge. Kader se srečajo, se spopadejo in vničujejo. Nazori, ki so se zdeli najbolj abstraktni, ožive, pripravljeni z vso uničujočo silo delovati proti nasprotnim načelom. In ta želja po borbi hitro prevzame vso osebnost človekovo. In kader sta si dva v kakih bistvenih stvareh popolno nasprotna, tedaj se sovražita, če sta se tudi tako iskreno ljubila, kakor Gabrielle in Albert. Začutil je Darras, da se vzbuja v njem ona skoro kruta sovražnost, katera je vskipela v njem pretekli teden, ko se mu je žena vprvič razodela. Toda bil je tudi sedaj dovolj močan, da jo je zatrl. Ali bo imel še toliko moči tudi tedaj, ko mu žena popolno jasno pove svojo zahtevo, katero je sedaj nekoliko zakrila s splošnimi besedami: „ker bom imela za to pravico.“ Bal se

je, da bi žena že danes ne šla tako daleč. Ker bi se ne bil mogel obvladati, zato nenadoma prekine razgovor, češ, da je pozabil na zelo važno opravilo, ki za tisti čas ni bilo zelo verjetno; hitro zapusti sobo in kmalu nato tudi hišo, ne da bi ga bila žena ustavljala. On je stopal zamišljen po temni cesti, hladeč si z urnimi koraki divjo razburjenost, ki jo je v njem povzročil ta kratek razgovor. Žena pa je sedela doma pri mizi s prekrižanima rokama pri svojem delu, ki se ga pa ni dotaknila ter se je povpraševala, kedaj da se osokoli in spregovori odločno besedo. Bila ji je že na ustnicah in prostomislec jo je bral tako razločno, da je zbežal pred neizgovorjeno grožnjo. Smrt je razporočenko osvobodila prejšnjih vezi. Sedaj ona lahko postane Albertova žena tudi pred Bogom, sedaj se z njim lahko cerkveno poroči. Odstranjena je nepremostljiva ovira. Ali bi bilo mogoče, da bi oče njene hčerke, ki je dovolil, da se katoliško vzgaja, odrekel materi cerkveno poroko, ki bi posvetila njih domače ognjišče? Zatrjevala si je, da to ni mogoče, in vendar ji je srce trepetalo od strahu... Če pa vendar odreče, kaj potem?...

Oba sta čutila, da je ta nenadna smrt prvega moža v važni točki spremenila njuno razmerje, zato sta odložila za nekaj dnij razgovor o cerkveni poroki, o katerem pa sta vedela, da se ne da zabraniti. Da sta se bala tega razgovora, ki bo največjega pomena za njuno bodoče skupno življenje, zato sta imela vsak svoj poseben vzrok. Kako naj bi Albert sprožil tak razgovor, ker bi s tem priznal, da je ta dogodek spremenil njegovo razmerje do

žene, dasi si je on v svojem pónosu to vedno zanikaval. Zanj je bila Gabrielle njegova prava žena, tudi ko je Chambault še živel in sedaj ko je umrl, je ona tudi njegova žena in sicer zato, ker je bila prosta kot razporočena, ne pa kot vdova. Gabrielle pa je bila teh misli, da je šele sedaj prosta, odkar je vdova. Oprostila se je sedaj razdvojenosti glede razporoke, zaradi česar je toliko trpela zadnje mesece. Oprostila? . . . Popolno ne, ker je bila z Albertom združena samo po civilnem zakonu, ki pa nič več ne velja pred njeno vestjo. Misel, da se konečno vendar poroči z možem, ki ga toliko ljubi, po cerkveno, vzbujala ji je tako sladke nade, da je kar trepetala pred njimi. Tako silno je želela dobiti od njega to dovoljenje, vendar je odlašala prositi ga zanj. Ni si zakrivala, da je sedanje razmerje nevzdržljivo, treba je bilo, da se razgovorita. Ona ni sicer mogla dvomiti, da se ji to posreči, in vendar je odlašala . . . Dokedaj? . . . Zakaj? . . .

Vedno se moške, ki ne verujejo, poročajo po cerkveno z nevestami, katere ljubijo, ki sicer brez zakramenta ne marajo biti njih žene; in ti moške se ne čutijo onečaščene. Tako je Gabrielle modrovala dokazujoč si, da bo tako tudi z Albertom. Ozirajoč se pa na njegov značaj, vsiljevala se ji je misel, da ta primera glede njega ni gotova. Premišljujoči pa, kaj bi morala storiti, ako bi ne hotel vrediti nju zakonskega življenja, ji je bila ta misel vže naprej grozno mučna. Trudila se je, da bi ne mislila na to. Celi oni teden, ko je odšel njen sin in se zopet vrnil, je odkladala to odločivno borbo vsako jutro na večer in vsak večer na drugo.

jutro. Svojo slabost je opravičevala s posli, ki jih je poleg svojih skrbi imela s sinom, in katerih ni mogla izvršiti zaradi tega, ker je spremil mrliča v Villefranche. Lucien ji je naznanil, da pride k njej, ko se vrne. Pričakovala je, da ob tej priliki ponovi zopet svojo prošnjo za ženitveno privoljenje, ki je sedaj le od nje odvisno. Bilo ji je tako v navadi, in to že mnogo let, da se je v vsaki važni stvari opirala na Alberta in tudi sedaj jo je vže naprej begala misel, kako bo vodila to borbo, ako ne bo v popolnem soglasju ž njim. Bolj ugodno je, da se poprej reši vprašanje glede Lucienove poroke s tem, da jo ona odločno odkloni, za kar ima po zakonu pravico. Mati pa je bila tudi zelo nemirna, ker se je v tej stvari vedno bolj kazalo, da je Darras spremenil svoje stališče, dasi je bil glede tega popolno jasen in odločen, preden je obiskal bolnega M. de Chambault-a in govoril z Mlle Planat. Nekaj se je moralo z njim zgoditi. Precej po onem večeru, ko je mrtvaški list provzročil ta razgovor, ki je bil pa le uvod za mnogo resnejše besede, je zato dobila nov dokaz. Vprašala ga je, ako bi ne bilo pametno, poslati po notarja, da se vse potrebno vkrene, ker je vsled smrti očetove dovoljenje brez veljave.

„Čemu bi sedaj dražili Luciena? . . .“ odgovoril je Darras. „Da, prav dražili bi ga. Počakaj, da se vrne, potem boš videla, kako ti je ravnati. Vsaj on brez tebe ne more ničesar . . . Le počakaj, da pride. Boljše je, da nisi ti kriva, ako se zopet pripeti kaj nepričakovanega. Sedaj imava celi dve leti časa, preden more Lucien pri oblastvu dobiti svoje pravice.“

„Dve leti?“ ponovi mati: „Kaj pa bo te dve leti? On ima premoženje in ta ženska gotovo ne izpusti svojega plena.“

„Tudi jaz sem tako mislil kakor ti, preden sem govoril z Mlle Planat. Čut pravičnosti pa mi brani brez neovržnih dokazov soditi, da je zlobna in sebična. Vsaj sem ti takoj povedal, da me je pri njej vse iznenadilo: njen pogled, glas, vedenje, besede. Človek mora imeti pogum, da spremeni svojo sodbo, ako se je zmotil, četudi s tem mora sam sebe ponižati. To zahteva dostojnost. Kako da je v tem slučaju, to bomo kmalu videli in se po tem ravnali. To je gotovo, da ima ta ženska na Luciena neizmeren vpliv . . . Videti hočemo, kako ga izrabi . . . Govoril sem ž njo; in če bi ji bil morda Lucien prikril naše namene, sedaj so ji jasni. Povedal sem ji, kaj ti misliš in kaj jaz mislim. Če ima le količkaj čuta za dostojnost, tedaj jo prisili njena čast, da odstrani nespোরazumljenje, zaradi katerega je Lucien odšel od nas . . . Premoženje pa, o katerem si govorila, je le dobro da ga ima; sedaj ima izgovor, da si sam ustanovi svoj dom, ne da bi z nami nehal občevati . . .“

„Ti torej ne upaš, da se vrne?“ ga vpraša mati. „Prej si se pa kazal o tem tako trdno prepričanega in si mi to tako slovesno zagotavljal?..“

„Takrat sem bil o tem tudi docela prepričan . . . bolj nego sedaj in sicer vsled razloga, ki le pomiri tvojo razburjenost. Kolikor časa sem mislil, da je ona ženska malovredna, prepričan sem bil, da se vrne . . . Če pa glede nje po poizvedbah ničesar ne dosežemo? Če je res njeno preteklo življenje

brez vsega . . In reči moram, da sem o tem vedno bolj prepričan.“

Nekaj dni pozneje:

„Z novicami prihajam de la place Reauvau. Odgovor smo dobili iz Clermonta. Tu nabrani dokazi se popolno ujemajo. Mlle Planat je ves čas svojih studij dajala lep vzgled delavnosti in poštenega vedenja. Njene spletke v Parizu so raznašali nekateri klerikalni profesorji in dijaki zlasti zato, ker ji niso mogli ničesar očitati doma, kjer se je pripravljala za skušnje. Te je prebila z odliko; poznali so njene nazore in nazore njenega strica, ki jo je vzgajal, in je bil znan kot vodja socialistov v mestu. Treba sedaj še dokazov nabrati, kako je živela v Quartier-Latin. To pa ne pojde tako hitro . . In če tudi tu ničesar ne zvemo, razun one zveze, katero sama priznava, tedaj me prisili moja vest, da se pred Lucienom priznam krivega.“

„Vendar mi ne boš svetoval, da naj mu dovolim zakon ž njo? . .“ reče mati.

„Svetoval bi ti, da govoriš s sinom popolno odkrito, kakor sva prvikrat govorila ž njim. Jaz mu povem svoje sedanje pomisleke, kakor so se mi razvili; iz katerih razlogov sem početkoma tako mislil in pozneje drugače. Potem ga bova lahko prosila, da potrpi te dve leti in vedela bova, da nisva s tem storila nobene krivice. In po tem razgovoru sem mnenja, da sem ji storil krivico in ta mučna bojazen me zelo vznemirja . . .“

Tako je morala Gabrielle bati se, da se bo zaradi te malovredne osebe morala poleg borbe z Lucienom boriti tudi z Albertom. Kakor mati je

mrzela zapeljivko ter je bila nedostopna, tembolj ker je čutila, da tudi pri njej kot soprogi ni vse pravilno. Skoro da je kedaj, omamljena vsled očitanja vesti, mislila, da ona kot razporočena in zopet civilno poročena ni nič boljša, kakor zlosrečna nevesta njenega sina. V resnici pa se ji je uprla vsa duša že ob misli, da sploh more kaj takega primerjati. Gotovo dvajsetkrat je ta teden vedno omahujoč in odlašujoč hotela k P. Euvrardu; uverjena je bila, da ji častitljivi duhoven takoj naroči, naj v smislu postave stavi možu vprašanje, ki ga bo prisililo, da se ž njo po cerkveno poroči. Dvajsetkrat pa je tudi sklenila, da ne napravi tega pota, ki bi ga bilo treba Darrasu zamolčati in tega bi si ne mogla odpustiti; ali pa mu povedati in tedaj bi ji on ne mogel odpustiti, da hoče zopet v zakon vsiljevati tretjega. Tako je čakala tembolj nestrpno, ker ni dobila od sina nobenega poročila, odkar je prejela drobno pisemce, v katerem ji je naznanil smrt svojega očeta. Dobro je umela, da se mora dalje časa muditi v Aveyron, kjer ima sedaj važne posle. Toda če je vsled poslov moral ostati oddaljen, zakaj ni čutil potrebe, da bi se ji približal s srcem. Vsako jutro in vsak večer je pričakovala pisma, ki ji sporoči, da kmalu pride, ali ki pojasni vzroke, zakaj da tako dolgo ne more priti. Toda pisma ni bilo nobenega, in ona se je vdajala raznim mislim, včasih celo nesmiselnim: da je zbolel, pa da se jej prikriva ta bolezen; da se je poročil z Mlle Planat, kar bi se vsled nevednosti kakega župana na deželi prav lahko zgodilo... In kdo ve kaj še vse?... Na novo jo je zaskrbelo, kako zadostiti pohujšanju, ki

ga daje s svojim življenjem, ker toliko let živi skupaj s človekom, ki ga svet in ona imenujeta soproga, ki pa v resnici ni soprog! ... Prestrašila se je tega in trdno je sklenila o tej stvari govoriti z Albertom še isti dan, ko se Lucien vrne. Ta svoj sklep je spremenila v obljubo ter je šla à Saint-Sulpice, kjer je Bogu obljubila, da to pogumno izvrši. Tako iskrena je bila, ko je končno vendar le prejela tako težko pričakovano pismo od sina, v katerem ji naznanja, da se je vrnil v Pariz ter da jo drugi dan obišče. Skoro da je omedlela. Dan odločitve je blizo in vedela je, da mora storiti svojo dolžnost. Sin ne sme prej od nje, preden se je ona razgovorila z možem. Ta je bil ravno v sobi; vznemiril se je, ko jo je videl, kako je prebledela. Hitro prebere pismo, zazna za vzrok in reče prijazno: „Treba bo, da se bolje znaš premagovati ... in to tembolj, ker bo ta razgovor kakor se bojim, zelo mučen ... Da, ko sem se sešel z Lucienom na trgu François Ier, dobil sem ta vtisek, da se je zelo spremenil. Tega ti še nisem povedal; vendar pa je prav, da tudi to veš. Bojim se pa, da mu je njegovo srce do naju še bolj omrzelo.“

„Vsaj si mi vendar pravil, da tedaj ni bilo nič posebnega med vama ...“ odgovori mati.

„Nič posebnega; vsaj ni treba besed med onimi, ki se poznajo kakor se pozna midva,“ odgovori Darras, „vsaj zadostuje pogled. Raji bi bil videl, da se jezi, huduje, da divja, kakor sva ga videla. Takrat sem vedel, da zanj še živim. Vso jezo mu je narekovala obupna strast.“

„In zadnjič? Povej!“

„Zadnjič pa sem čutil, da zanj več ne živim. Mnogo sem mislil od tedaj o njegovem sklepu, da me neče več poznati, kar sem popolno jasno čital v njegovih očeh... Ne bom ti ponavljal, kar sem premišljeval. To si lahko sama misliš. Mogoče, da sem se varal; ako sem pa prav videl, tedaj bodi pripravljena na vsako iznenadenje, ko prvič govoriš po njegovi vrnitvi ž njim. Dobro se torej zato pripravi in bodi mirna, popolno mirna. Razmere niso več nekdanje. Vendar se ti pa ni bati kaj posebnega, ker postava govori za nas... Samo zato skrbi, da Lucien ne odide od doma in se nikoli več ne vrne...“

Ničesar ni dostavil. Vtisek, ki so ga povzročile te dvoumne besede, je bil tako grenak, da mu je bilo mučno o tem dalje govoriti. Ta opomin se je žal le preveč vjemal s tem, kar je Gabrielle premišljevala osem dnij, ko ji Lucien ni ničesar pisal. Zato ni silila vanj, da naj govori bolj natanko, ker zanj bi bilo to mučno, ona pa bi ne zvedela ničesar novega.

Drugi dan vstopi Lucien v mali salon, kjer so si prešnji teden vsi trije tako grozne pravili. Mati ga pogleda in takoj spozna, da se mož ni motil. Videla je pred seboj nekoga, ki ga več ne pozna popolno. Lucien je bil pri svojem očetu v njegovih zadnjih trenutkih, nato je šel na deželo, odkoder je izvirala njih rod, celi teden je živel med sorodniki in v spominu na umrlega vse to je vzbudilo v njim vse druge misli in čutila, kakor jih je gojil do sedaj in jih tudi nedavno kazal v

tej sobi. Gabrielle je morala pretrpeti najhujšo poskušnjo, ki more zadeti razporočeno in zopet omoženo ženo: njen otrok ji ne da več popolno prav in ne kaže onega natornega nagnenja, ki se je še kazalo v pismu, v katerem ji je sporočil o katastrofi; one zaupnosti v trpljenju ni več opazila. On ni bil več „njen mali“. Proti svoji volji morda je bil on njen sodnik. To mu je brala na njegovem obrazu, to so kazale njegove žareče oči in njegova trepetajoča usta, še preden je spregovoril in v tem hipu ni več toliko mislila na ženitev z Mlle Planat, kar jo je sicer tako neizmerno vznemirjalo. Kako sta se sešla zadnjikrat; bitko je bilo vse, a vendar nežno-zaupno in danes: ne on, ne ona nista po-hitela drug drugemu v naročje kakor nekdanj. Mati toliko da se je dvignila s fotelja, kjer je sedela pri svojem delu ter ga objela počasi in molče. Nedostajalo ji je moči, da bi se ga oklenila, tako se je zbala spremembe, ki se je izvršila v srcu mladeničevem, prav kakor je Darras napovedal. Še druga neznatna, a značilna stvar jo je silno vznemirila: črna obleka Lucienova v znamenje žalovanja in njena obleka. Sicer si je ona odela temno obleko, ker je v svojem nežnem ženskem čutu že naprej videla to nasprotje; črne obleke pa se ni upala obleči, ker se je bala, da bi ne bil Albert užaljen. Tudi Lucien se je stresel, opazivši to vidno znamenje razporoke, ki je ločila očeta in mater celo po smrti in zato je žalosten odgovoril na materino sočutno vprašanje:

„Hudo te je to zadelo, kaj ne da, ubogo dete?“

„Da, mama, tako hudo, da ti tega ne morem povedati.“

„Le povej mi, jaz rada poslušam ... Smrt pač ne izbriše mnogo stvari in če te težé trpkosti posebno v tej zadevi, jaz gotovo čutim s teboj.“

„Vem,“ reče Lucien, „vendar govoriti o tem s teboj bi mi bilo hudo ... Bil je moj oče in dasi je mnogo zakrivil glede tebe in tudi glede mene, vendar sem čutil, ko sem ga videl umirati, da sem hranil zanj v globini svojega srca ljubezen, o kateri nisem mogel sanjati. Umril je zelo mirno. Večkrat ga je hudo prijelo, tako da je pričel blesti. Toda ta delirij je preminol. On je zahteval duhovna. Štel sem si v sveto dolžnost, da ugodim njegovi želji. Po odhodu duhovnovem je bil še pri zavesti kake pol ure ter je govoril z menoj. Kmalu nato ga objame neka omotica in umrl je brez bolečin. V tem poslednjem pogovoru naročil mi je sporočilo za-te, kar sem ti omenil v pismu. Želel je, naj te jaz prosim odpuščanja v njegovem imenu, ker ni bil tebi, kar bi ti bil moral biti. Mogoče, da je zagrešil mnogo grehov, vendar mati, jaz ti zagotavljam, da ni bil hudoben človek. Ali mu odpustiš? Dej, povej mi, ako si mu odpustila? Potrebo čutim, da mi to poveš ...“

„Jaz sem mu odpustila,“ reče mati in takoj jo prekine Lucien, kakor da bi ne maral nadaljnih besedi:

„Hvala ti, v njegovem in mojem imenu.“ In namignil je materi, naj nikar o tem dalje ne govori in zakril si je z rokama svoj obraz komaj sam sebe obvladujoč. Potem pa je pomirjen nadaljeval: „Veliko uslugo si mi s tem storila in jaz le želim, da nama ta prijazen vtisek ostane dolgo v spominu.“

Toda še neko drugo stvar treba urediti; otročje bi bilo, ko bi hoteli odlašati ž njo. S tem le nadaljujemo svoj razgovor, ki smo ga pričeli oni dan, ko nismo mogli sami sebe obvladati, ne ti, ne jaz, ne . . .“ Imena očmovega ni izgovoril, marveč hitro končal: „Ti si gotovo že uganila, gre se za mojo poroko.“

„Ali je tako zelo nujno, da že sedaj govoriva o tem?“ reče mati. „Vsaj vidiš, kako si utrujen in tudi jaz sem trudna. Edina sva bila v tej tako delikatni stvari. Ne razpravljajva danes vprašanj, ki naju ločijo . . .“

„Danes treba, da urediva to stvar,“ reče mladenič odločno. „Sploh pa mi tvoja opazka popolno jasno kaže tvoje misli. Dovolj, da stvar pojasnim. To storim prav na kratko, in prepričaš se, da tudi popolno mirno. Zato mi tudi odgovori popolno odkrito. Po svojem zastopniku M. Mounier-ju vem, da si poučena v vsem. Ti veš, da sem šel v tej stvari k svojemu očetu. To sem storil in po mojem mnenju sem imel pravico zato, ker ovire za mojo poroko pravzaprav niso izhajale od tebe. Če bi bila poroko zadržavala ti in sicer samo ti, tedaj bi se jaz ne bil upal poslužiti tega sredstva, ki mi ga je ponujala postava . . . Zato nisem ravnal proti tebi; o tem bodi prepričana, da ta korak ni bil naperjen proti tebi. Sploh pa, ali sem imel prav ali ne: jaz sem to storil. M. Mounier ti je tudi povedal, kak je bil vspeh. Dobil sem od svojega očeta privoljenje. Dal mi ga je, to treba poudariti, ko je vso zadevo dobro poznal. Jaz mu nisem ničesar prikrival, zatrdim ti, prav ničesar glede

razmer, v katerih živi Mlle Planat. Res je, da je bil bolan in da se je čutil blizo smrti, vendar bil je popolno pri zavesti. Želel mi je pokazati svojo ljubezen s tem, da se ni hotel ustaviti zvezi, o kateri je vedel, da jo jaz zelo želim in da bo moja sreča. Ako bi bil živel še dva tedna, bil bi jaz že poročen. Ker pa je umrl, je tudi njegovo dovoljenje pred postavo brez veljave. Ti edina imaš sedaj pravico dati dovoljenje za poroko. Ali boš ali ne boš potrdila poslednje volje, ki jo je moj oče tako jasno izrazil glede mene?"

"Temu ne morem pritrditi, da bi ti to vprašanje stavil v taki obliki," reče živahno mati. Srce ji je bilo, skoro da se je čulo, ko je to spregovorila, zakaj z zadnjim svojim vprašanjem se je sin zadel njene najbolj občutljive rane. "Ko si me vprašal, ali mu odpustim, tedaj sem ti odgovorila, kakor sem morala odkrito. Toda ne zahtevaj od mene, da bi šla še dalje in se ozirala na voljo, ki zame nikdar ni bila zakonita... Vidiš, da sem prav imela, proseč te, da ne razpravljajva o tej stvari. Ti me siliš govoriti, česar bi stokrat rajši ne govorila. Ti ne veš, koliko sem pretrpela in prejkala zaradi tvojega pota, ki si ga pravkar omenil. Ti sicer zatrjuješ, da ta korak ni bil naperjen proti meni; vendar jaz ne morem privoliti, da me ti ločiš od Alberta, mojega soproga, od tega izvrstnega moža, katerega si ti toliko časa nazival z imenom oče, in ki je to s svojo skrbjo tudi zaslužil in še zasluži. V ljubezni do tebe sva oba eno... Še včeraj, ko je došlo tvoje pismo, ali hočeš vedeti, zakaj je on najbolj skrbel? Samo to je želel, da

se med nami tremi hitro in za vselej konča to nesporazumljenje... „Skrbi samo, da Lucien ne odide od doma in se ne vrne več nazaj,“ to so njegove besede... In ko bi ti vedel, kako te je ob vsaki priliki zagovarjal? Morda ni prav, vendar jaz ti moram vse povedati.“

„On je videl osebo, s katero se hočeš poročiti in menim, da ti ni treba spominjati v kakih razmerah. Šel je na trg François-Ier, ker je mislil, da si žrtva intrigantke. Hotel je govoriti, ti veš, s kom in ti razumeš, zakaj? Že samo to, da je bil tam in vzrok zakaj je prišel tje, bi ti moralo zadostovati v dokaz, kaj si ti njemu? . . . Nikdar se ni za-te toliko žrtvoval; on te je hotel rešiti na vsak način. Slučajno pa sta si mladenka in on sama pojasnila vso stvar. Ona je napravila nanj popolno drugačen vtis, kakor ga je on pričakoval. Jaz bi ne govorila resnice, če bi trdila, da je popolno spremenil svoje misli glede nje. Vendar on pravi, da sva jo morda prehitro sodila. Moraš pa ti sam priznati, da sva imela dovolj zadostnih razlogov, ako sva se je branila . . . Toda, ako se nama dokaže, da je v resnici taka kakor jo ti sodiš, ako dobiva prepričanje, da bi bila ona zate dobra žena, tedaj bi tudi jaz kedaj mogla spremeniti o tem svoje misli. Vendar to je mogoče le sčasoma. Prosim te torej odloga za končni odgovor in mislim, da je le pravično kar zahtevam.“

Govorila je te besede, v katerih se je tako naivno kazala njena iskrena želja braniti svojega drugega soproga pred sinom umrlega, in iskala je v očeh Lucienovih kako znamenje neodločnosti,

toda ni ga našla. Njegov obraz se je celo stemnil in kakor bi zakrknil. Začetkoma ne odgovori ničesar; vstane in hodi po sobi semintja. Hipoma pa se vstavi pred njo, ter ji v presekanih, pikrih besedah hitro reče:

„Odloga? Čemu? . . . So stvari, katerih čas nič ne spremeni. Čas ne more spremeniti, da je M. Darras žalil mojo nevesto in ž njo tudi mene in sicer na način, ki se ne da poravnati. Čas ni zabranil, da si je on lastil pravic nad teboj na moje stroške; da sem moral jaz zdoma; da si ti to pustila, da je moral iz hiše tvoj sin, zato ker v tej hiši ti nisi sama gospodar . . . Da, treba, da si vse poveva, to je moja misel. Kje naj živim med tem časom, ki ga zahtevaš, kje naj si poiščem strehe, ognjišča . . . Pri vas? . . . Sedaj? . . . Nikdar, tega ne morem . . .“

„Lucien,“ zavpije mati, dvigne se in ga prime za roke, „ti vendar zares ne misliš, kar govoriš . . . To ni mogoče, da bi tako mislil To ni res! . . .“

„Žal, popolno res,“ odgovori Lucien.

„Kaj, popolno res,“ ponovi mati. — „Ne, ni mogoče . . . Mržnja te moti; zato si tako trd, tako nehvaležen . . . Pozabi na ta dva strašna tedna in spomni se, kako je bilo poprej. Ti ne moreš več pri nas živeti? Ah, to je preveč nehvaležnosti! . . . Ali mar nisi bil srečen doma?“

„Da, bil sem srečen,“ odgovori.

„Ali te nisem ljubila? Ali si upaš reči, da te nisem?“

„Da, ljubila si me!“

„Ali ni bil moj mož zate toliko let najboljši prijatelj?“

„Da, bil je.“

„Kako si se mogel tedaj iznebiti teh strašnih besedi?“

„Te besede niso strašne, mama, še enkrat ti povem, da so resnične! . . . Ne gre se za to kar je bilo, gre se za to, kar je sedaj in kar pride. Misel, da sem doma odveč, je že dolgo živela v meni. Početkoma so bile to ljubosumne misli, katere sem skrival pred teboj. To ni bilo prav. Vsaj ni bila tvoja krivda, ako sem jaz trpel, ker mi ti nisi več bila kakor nekdej. Bile so malenkosti. Ali želiš, da ti jih naštejem? Ti nisi prejela od mene nobenega pisma, ne da bi ga ne bila njemu pokazala. Kako me je to bolelo pri vojaki . . . Vsled tega sva včasih zadela skupaj z očmom. To nikakor ni bila samo njegova krivda. Imenoval sem tvojega soproga svojega očeta. On je ravnal z menoj kakor s sinom z ono oblastjo, ki določuje najmanjše podrobnosti v življenju. To mi je bilo včasih silno zoprno . . . Sedaj pa še nagromadi tako krivičnost na mojo nevesto. Takrat sem spoznal, da sem se varal nad njegovim značajem. Posebno pa me je bolelo, da si njemu prav dala proti meni takrat, ko ga jaz nisem mogel spoštovati. Naposled in predvsem ti zadnji dnevi, katere sem prebil pri svojem pravem očetu, kamor sem se skoraj sramoval iti. Toda ljubezen, s katero me je vsprejel, mi je spremenila moje srce. Spoznal sem, da se kesa. Sedeč ob njegovi postelji in razgovarjajoč se z njim o najvažnejših stvareh, poslušal sem ga, ko mi je pripovedoval spomine iz svojega izgubljenega življenja. Bil sem prepričan, da je bil on boljši,

nego njegovo življenje. Neprenehoma je žalostno govoril o tebi, o poroki, o mojem rojstvu Nespametno je bilo brez dvoma, toda ko sem ga poslušal, se nisem mogel ubraniti raznim sanjam. Gledal sem v duhu, kako bi bil živel med vama, ko bi se bile razmere tako razvijale, da bi bila ti mogla, da bi ga ne bila zapustila. Kdo ve? Njegove dobre naravne lastnosti bi se bile morda razvile? Vsaj jih je imel toliko! Te sem dobro spoznal tudi iz tega, kar so mi pripovedovali tovariši iz njegovih otroških in mladeniških let v Ville-franche . . . Jaz te ne tožim, mati. Ti nisi imela moči, da bi čez gotovo mejo prenašala njegove napake, tudi zaradi mene ne, ker za mene se je šlo . . . Jaz ti zato ničesar ne očitam, toda bridko mi je bilo, ko sem primerjal, to kar je bilo, s tem, kar bi lahko bilo. To morda ni pravično, vendar jaz ti ponavljam, da te ne obsojam. Povem vse naravnost kakor mislim tudi pred teboj . . . Jaz te zapustim in živel bom nasprotno kakor ti misliš in želiš. Hotel sem ti pa zato pojasniti vse razloge. Nisem pač hudoben sin, vendar ne čutim moči v sebi, da bi prišel nazaj domov, da bi sedaj zopet med vama živel -- ne, tega ne morem, bil bi preveč nesrečen . . .“

Lucien je govoril in Mme Darras ga je srpo gledala brez solze in brez vzdih. Bila je vničena in premagala jo je docela neizmerna boleost; vsled tolikih bolečin ni bila zmožna nobenega odpora, kakor se to opazuje pri izrednih katastrofah. Mnogo je trpela zadnja dva tedna, vedno so ji rasle nove težave: vedno huje si je očitala svojo drugo poroko;

vsem tem borbam je bila izpostavljena njena vest. Toliko pa kakor sedaj še ni trpela nikoli. To niso bile več posledice njenega dejanja, kar je videla pred seboj, to je bilo dejanje samo, katero je živo in konkretno kazala zadušena tožba sinova. V duhu in kakor v nekih živih podobah je pregledala dogodke, ki so jo privedli tako daleč. Najprej je ostavila Chambaultov dom; mislila je, da ima pravico zato. Da bi bila še več potrpehla, da bi ne bila po nasvetu svojega pravnega zastopnika vložila prošnje za ločitev, ki je v obupnost tirala Lucienovega očeta. Med obravnavo jo je prosil, naj se še enkrat vrne k njemu. Ona pa tega ni hotela. Pozneje ko je on zahteval ne samo ločitev, marveč razporoko, je kazala v smislu istih nasvetov, da temu ne nasprotuje. Torej je res, da tudi ona nosi del odgovornosti glede razporoke; res je tudi, da se je zopet omožila, dasi je imela sina in s tem obsodila sama sebe, da ne bi mogla ničesar odgovoriti, ako bi ji sin kdaj rekel: „Ti si mene žrtvovala.“ Sama pred seboj bi bila tega le tedaj oproščena, ako bi sin nikoli ne ugovarjal, da je tujca vzela v hišo. Toda on ni samo ugovarjal, on je kar odšel od doma. Družinska tragedija, ki izvira iz vsake razporoke, je sedaj na vrhuncu. Drugi zakon kaže, da se ne more družiti z ostanki iz prvega zakona. Ali je pa to hotela mati? Kaj? Ona je to storila in zato vzdihne:

„Ti mi zatrjuješ, da me ne obsodiš, toda ali bi me mogel hujše obsoditi kakor če trdiš, da na mojem domu nisi več doma in da se čutiš pri meni nesrečnega? . . Vendar jaz tega ne verjamem. To

so le strašne sanje. Jaz nisem prav čula, da bi bil ti, Lucien, to govoril! Ne, to ne more biti res. Ti si preveč mehak kakor tudi Albert. Oba sta ponosna, a obenem boječa. Dobro vaju poznam. Vrinilo se je med vaju neko nesporazumljenje, treba le, da se razgovorita. On ni nikakor vedel, kaj ti misliš, jaz ti to zagotovim . . . Ti mu poveš, kar si meni povedal in zopet bo vse dobro med vama, vse, vse . . .“

„Uboga mati!“ odgovori mladenič. „Čemu bi lagali drug drugemu? Čemu bi se umikali dejstvu, o katerem smo se vsi trije prepričali na tem istem mestu? . . . Moj očem, praviš ne ve, kaj mislim. Toda mati, on to ve in tudi ti veš, da on to ve . . . Glej, sedaj ko midva govoriva, je on tam v svojem kabinetu za temi vratmi, in on ne pride k nama . . . In sicer zakaj ne? Zato, ker pri tebi ni več prostora zanj in za-me. In to čutiš tudi sama in zato ga ne pojdeš iskat, da ne vzbudiš vpričo sebe tega razgovora med nama. Dobro veš, da bi bilo to brez koristi, a zelo nevarno.“

„To je potrebno,“ reče Gabrielle, „jaz ga grem klicat.“

Z odločnim korakom stopi k vratom, ki so ločile mali salon od knjižnice; odgrne zaveso in prime za kljuko toda je ne zavrti. Za trenotek obstane tako oslabljena, da se je morala nasloniti ob vrata. Roka ji omahne, ne da bi bila odprla vrata. Zato se zopet vrne od vrat, katerih res ni upala odpreti ter pride k sinu nazaj, rekoč: „Ti imaš prav . . . Jaz se bojim . . . Toda, nesrečni otrok, ali ne veš, da vaju oba ljubim, tebe tako

kakor njega. In uprav raditega ne bi mogla prenesti, da bi vaju gledala v prepiru med seboj: Sin moj, sin moj! Morebiti da sem se res zagrešila proti tebi, ker sem se razporočila in zopet omožila; toda prisežem ti, da sem sedaj zato tudi dovolj kaznovana.“

„Ti, da si zagrešila kaj proti meni,“ vsklikne mladenič. Ti, moja draga mati? Ne govori tako, prosim te, ne misli kaj takega! . . .“ — Prijel jo je in posadil na fotelj, on pa je pokleknil pred njo poljubljajoč ji roke, pretresen v dno svoje duše po materinem mučeniškem vskliku.

„Jaz sem kriv, jaz zaslužim kaznovan biti, ker sem tako govoril, da imaš vtis, kakor bi ti kaj očital ali te tožil! . . . In vendar sem prišel samo zato, da ti vnovič zatrdim, kako te čislam in ljubim . . . Povedal bi ti rad, da tudi daleč od tvojega doma ohranim zato svojo najiskrenejšo ljubezen vedno, vedno . . . Ti kaznovana? Zakaj? Ali zato, ker si bila tako odkrita, tako iskrena, ker si le prerada verjela, da so vsa srca tako plemenita kakor je tvoje. Toda mnogo src je, ki niso podobna tvojemu, niso kakor tvoje sama dobroti, sama ljubezen in in moje je med temi prvo. Poglej me! Nasmehljaj se mi!“ . . . — In on dostavi otožno: — Morebiti mine mnogo časa, preden se zopet vidiva . . .“

„Tedad je sklenjeno,“ vzdihne mati oplášena, „da res odideš od nas?“

„Da,“ odgovori Lucien. „Ti tudi sama spoznaš, da je tako za-me najboljše . . .“ In pokazal je na vrata, katerih ni imela poguma odpreti „ti sama si mi to rekla. Po vsem kar se je zgodilo

in po čustvih, ki sem ti jih odkril, mi je zabranjeno živeti pri vas. Tukaj ni več za-me prostora. Dobil sem žensko, ki jo ljubim in katera mene ljubi. Edina sva si v nazorih in nagnjenjih. To je moja žena, s katero mi bo mogoče zgraditi si lasten dom, kakor sem si ga v duhu naslikal. Ubogi pokojnik je to umel. Razumi tudi ti, in daj mi dovoljenje, da se poročiva.“

„Ne!“ reče mati ter umakne svoje roke pro-sečemu Lucienu. Z glavo zmika in ponovi: „Ne!... ne . . . Prosila sem te, da počakaš . . . Ali s tem morda zahtevam preveč?“

„In jaz,“ prekine jo ter vstane, „sem ti povedal, zakaj ne morem čakati. Življenje se mi smehlja in hočem je uživati. To hočem in moram. Mlle Planat je bila preveč nesrečna in preveč po krivici. Obljubil sem ji, da ji naklonim toliko sreče, kolikor je morala trpeti vsled surovosti in krivičnosti ljudi. Ko sem prišel k tebi, vedel sem že, da mi ne daš dovoljenja. Zato sem jo že na to pripravil in pri-trdila mi je v tem kar ti povem: Ona in jaz imava isto vero. Misliva namreč, da ima veljavnost zakona svoj temelj v vesti. M. Darras se je hudoval nad to idejo, ker sem mu jo onkrat omenil, toda jaz jo vzdržujem, ker je resnična, ker jo imam sam za pravo in ker mi to narekuje moj čut pravičnosti. Pravi zakon, edin ki je prost vseh licemerskih pogodb, je svobodna zveza. Hotel sem se poročiti z Mlle Planat po postavi, to pa zato, ker bi bil tak civilen zakon javen dokaz mojega spoštovanja do nje. Ti se temu ustavljaš, da bi ji že sedaj dal to čast. Jaz se temu vklonim. Toda midva sva si že dala

besedo: živela bova v svobodni zvezi. Prezirali naju bodo in obrekovali, vendar svojo vest imela bova na svoji strani . . odločila sva se, da ostaviva Pariz. In ko bi za to ne imel drugega razloga, čutim se dolžnega, da tebe rešim raznih opazk, katerim bi v takih razmerah dalo povod moje življenje ljudem v tvoji okolici . . Šla bova na Nemško. Moja žena bo tam nadaljevala svoje medicinske studije, jaz jih bom pa začel. Veliko veselje čutim za to vedo, prav kakor moja nevesta. Skupno bova delala. Po dveh letih bom prost in tedaj tudi pred postavo pozakonim razmerje, ki je meni že danes takega spoštovanja vredno, kakor malo onih lepih zakonov, o katerih sanjajo moji tovariši . . . Mlle Planat ima sinka. Ne maram, da bi kdaj trpel, kar sedaj jaz trpim. Vzela ga bova seboj in nikdar ne bo vedel, da jaz nisem njegov oče . . . Sklicujem se na tvoj čut pravičnosti, mati, in polagam največjo važnost na to besedo, ker za-me je to vse: Ali boš mogla, da bi me ne spoštovala, ako bom tako živel?"

"In ti," reče mati, "ali boš mogel sebe spoštovati, ako si zapustil mene, svojo mater in se nisi brigal za bridkost, katero si mi s tem provzročil?"

"Kaj bi pomagalo, ako tu ostanem ter mučim tvoje, kakor svoje srce? . . Jaz te ne zapustim . . . Jaz te prepustim tvojemu možu, tvoji hčerki . . ."

"In brez mojega sina," vzdihne mati.

"Mati", odgovori ves prevzet, "ne jemlji mi poguma! To je potrebno. To je moja dolžnost tudi nasproti tebi, da, tudi nasproti tebi." Tedaj pa se je hipoma oklene tako trdno, da jo je skoraj

zbolelo: — „Z Bogom, mati, z Bogom!...“ In preden je mati mogla spregovoriti besedo, je že odšel iz male dvorane. Kričala je za njim: „Lucien, Lucien!“ a on se ni vrnil. Kakor zadnjič sliši tudi sedaj, kako so se vrata odprla in zaprla. Voz zdrdra in vse ji priča, da se je res poslovil, in to tako bliskovito, da je ona obstala vsled iznenadenja kakor okamenela.

„Odšel je,“ vzdihovala je mati, „odšel, odšel... In niti v zgornje nadstropje ni stopil, da bi bil objel svojo sestro!...“

X.

Ječa.

Še nekdo drug je opazil, da je odšel mladenič. Ni ga težko uganiti. Bil je Darras, kateremu se je ta razgovor dozdeval zelo dolgotrajen. Bil je preveč razumen, zato je slutil posledice, ki se pojavijo iz tega razgovora med materjo in sinom, in vsled tega je ves obupan in v strahu čakal, kako se dovrši razgovor. Ali doseže Gabrielle vsaj to, da Lucien odloži svojo poroko in da se vrne k njima če ne kot domač, vsaj kot gost? Ali se morebiti upre tudi temu? Ali bo zahteval od matere, da mu takoj naravnost odgovori z da ali ne, in ako mu odkloni, ali bo odšel, še bolj ločen od svojih nego poprej? Ob tej bojazni, da otrok prvega zakona za vedno pretrga z njima vsako zvezo, begale so možu razporočene žene še druge popolno drugačne misli

po glavi: grozno je bil vznemirjen za bodočnost svojega družinskega življenja. Vsaj bi taka katastrofa znova vzbudila Gabrielli razburjenje zaradi verskih dvomov, vsled česar sta že dosedaj toliko trpela. Zbolelo ga je v srce, ker je res ljubil Luciena, ga vzgojil in bil nanj tako ponosen . . Poleg tega pa je tudi presenečen dognal, da ako se Lucien loči, je s tem pokopana vsa grozna preteklost, ki ga je toliko mučila in zato je na dnu svojega razburjenega srca čutil neko kruto zmagoslavje. Sram ga je bilo, ko je opazil vnovič v sebi kal sovraštva, ki se ni skladalo z njegovim značajem. Vendar ako tudi zarudiš vsled takega grdega čustva, vendar kažeš, da ga čutiš . . Razgovor pa se je nadaljeval in žena ga ni prišla klicat, to je znamenje, da mati ni zmagala nad sinovo trdovratnostjo . . . Hipoma pa tudi on čuje, kako se hišna vrata odpro in zapro. Skozi okno je videl, kako je oddrdral voz, s katerim se je Lucien pripeljal in sedaj odpeljal. Torej je Gabrielle podlegla? . . . Albert hiti v malo dvorano. Tu je sedela nepremično na fotelju: roke na kolenih, glavo sklonjeno. To skrito, zahrbtno sovraštvo, katero je gojil Lucien zoper drugi zakon, jo je popolno potrla. Ravno tako to, da ni pri svojem odhodu pokazal najmanjšega znamenja svoje ljubezni do Jeanne. Spoznala je sedaj prvikrat: Med pol-bratom in pol-sestro, ki ju je ona objemala z isto ljubeznijo, ni nikoli popolne edinosti. To je najhujša muka za mater, ki je spočela od dveh mož a mora spoznati, kako se nevede po otrokih nadaljujejo nasprotstva med očetoma. Ta vdarec je bil tako hud za njeno dušo, ki je preje veliko trpela

vsled razburjenja, da ni slišala moža, ko je vstopil v sobo. Kakor bi jo bil kedo hipnotizirano vzbudil iz sanj, tako se prestraši, ko ga zagleda pred seboj in mu krčevito poda roko.

„Odšel je,“ vzdihne mati, „in sicer za vselej! Živel bo sramotno s to žensko, ne da bi se poročil ž njo, kakor oni. Vse sem mu povedala, kako si mu dober, kako si začel dvomiti, odkar si se sešel z njo in sicer v njeno korist . . . Prosila sem ga naj ne zahteva takoj zadnje besede, naj samo nekoliko počaka . . . Nič ni maral za nobeno reč. Govoril je, da zapusti z njo Francosko, da gre na Nemško studirat medicino, da otroka prizna za svojega! . . . On hoče, da naju več ne vidi! . . . Ti si prav uganil zakaj: ker sovraži najino družinsko življenje.“

„Prevzela ga je smrt njegovega očeta,“ odgovori Darras. „Kader vso stvar bolj mirno premisli, pride gotovo do bolj pravičnega mišljenja, ki bo v resnici njegovo in ne bo poznalo sovraštva . . . Gotovo je hudo, kar nas je zadelo, draga moja! Toda obupavati, to se pravi strahopeten biti, naj je to v družini ali pa v javnem življenju. Storila sva svojo dolžnost. Razmere so se zasukale proti nama. Ničesar si nimava očitati, nisva pa tudi popolno brez upa . . . Živel bo z ono žensko v svobodni zvezi, praviš? Svobodna zveza ima vendar le še neko smisel. Sicer je res nespametna, vendar prostiško grda ni. Ako jo tudi ona prizna kakor on, tedaj ni nizkotna, in to ni sramotno, kakor si ti rekla. Ako je ta ženska poštena, bo tudi živela pošteno. Tedaj pa jih bodo nju otroci sami spo-

minjali, da bosta v nekaterih letih pozakonila svojo svobodno zvezo. Ako pa je intrigantka, ne bo mogla mirno dolgo prenašati pustega, dolgočasnega življenja na nemškem vseučilišču. Kmalu se mu bo razkrinkala in potem se on ne poroči ž njo. V obeh slučajih je gotovo, da ga zopet pridobiva. Tudi ako je petindvajset let star, moral te bo prositi dovoljenja. Ako pokaže ta ženska, da je vredna soproga, tedaj privoliš tudi ti, in zopet ju bova videla. Ako se pa ta zveza raztrga, tedaj se Lucien brez dvoma vrne k nama domov. Torej ne izgubi poguma in pomisli, da je bilo za sedaj potrebno, da se je ločil. Vsled slabih vplivov je dobil zoper najino družinsko življenje tako mrznjo, da je bolje, ako sva nekaj časa popolno ločena od njega Vsaj manjše zlo je to Draga, pogum še tokrat! Opiraj se na-me! Jaz te ljubim za dva!“

„Ti si dober,“ odgovori Gabrielle, ne da bi se mogla razvedriti, „zelo dober Toda kako hočeš, da naj pritrdim tvojim dokazom. Toliko si mi jih že naštel in tem prav podobnih zadnjih štirinajst dni! Kako si mi dokazoval, da moram upati, da se mi ni treba bati, da Lucien ne vstraja pri svojem sklepu — in vendar je on vstrajal, — da ne gre iskat dovoljenja k svojemu očetu, — in vendar ga je šel iskat; — da imaš zanesljivo sredstvo, da zabraniš to nečastno poroko — in sedaj je še slabše! . . . Zakaj si mi pripovedoval vse to in drugo? Zato ker nečeš, da bi jaz vedela stvari kakor so, in kar tudi sam ne maraš videti resnice. In to je resnica, ki mi jo je napovedal P. Euvrard:

Bog naju kaznuje po mojem sinu. Pravim naju, ker ne ločim tebe od sebe, prijatelj, moj edini prijatelj . . . Združena sva v kazni, kakor sva bila v krivdi. Udarec, ki mene zadene, udarja tudi na tvoje srce. Govoriš mi o pogumu. Ti bodi pogumen in glej jasno in dovoli meni, da tudi jaz gledam jasno stvari, kakoršne so v resnici. Izgubila sva, Albert, enega svojih otrok, ne izgubiva vsaj še drugega! . . .“

Govoreč to dvignila se je na fotelju, ter se z rokama oprijemala stola. Glas ji je bil vedno bolj krepak, vedno bolj ognjevit. Kri se ji je vračala v njena lica in skrivnostni plamen je gorel v njenih očeh. Darras ga je prevečkrat opazil ta teden, zato ga ni varal. Prestrašil se je, ker to so bila znamenja, da jo je zopet prišla ona mistična vročica verskih dvomov. Odkar je došlo sporočilo Lucienovo, da je M. de Chambault umrl, bal se je drugi soprog vedno grozne zahteve, katero gotovo stavi razporočenka ovdovela, pri kateri je oživel katoliška vera. Na glasu že jo je spoznal, s kako prošnjo pojasni te svoje zadnje skrivnostne besede in zato jo vpraša:

„Drugi? to je Jeanne. Kaj pa ima naša draga mala skupnega z nespornim, ki je nastalo med nama in Lucienom? Govori jasneje!“

„Zakaj se delaš, kakor da bi me ne bil razumel, Albert,“ odgovori ona, „vsaj si me vendarle predobro razumel? Le ne taji tega! Ne delaj z menoj kakor s kakim bolnikom! Ti veš, da je trenotek preresen. Dobila sva dovolj jasnih in slovesnih opominov. Izgubila sva Luciena, ker sva

grešila; posebno jaz, ki sem verovala, sem se vdala skušnjavi ter pritrdila neveljavnemu zakonu po razporoki. Ni je človeške postave, ki bi nadvladala red od Boga določen. Zakramentov ne moremo vničiti. Pred Bogom sem bila jaz vedno žena onega človeka, za katerim nosi Lucien črno obleko. Prezirala sva to in zato sem izgubila sina . . . Sedaj je ta človek umrl. Jaz sem prosta. Bog, ki je naju tako hudo kaznoval, ponuja nama priliko, da popraviva, kar sva zagrešila. Lahko se vrneva k njemu, ako se cerkveno poročiva Reci mi Albert, da pritrdiš temu, da postanem jaz tvoja žena tudi pred cerkvijo . . . Dej, reci! Ako ne, ne morem več tako živeti. Preveč bi me skrbelo, da izgubim še Jeanne, četudi ne vem kako, vendar bala bi se vedno . . . V njenem imenu, v imenu najine hčerke te prosim zato.“

„Pričakoval sem že te prošnje,“ odgovori Daras. Silna žalost se mu je razlila po obrazu, ona obupna otožnost, katero opazimo pri človeku, ki čuje ob bolniški postelji kakega posebno mu dragega, ki je že skoraj okreval, a se mu kar naenkrat bolezen povrne še hujše. „Pričakoval sem tega“, ponovi, „in ne hudujem se zaradi tega nad teboj. Preveč si trpela, zato ni čuda, ako ne moreš prav spoznati najinega skupnega življenja, vendar ti ne bom več tega dokazoval. Ti imaš že svojo misel, če bi tudi jaz stvar pojasnil popolno tako kakor jo ljudje navadno razumevajo. Ko bi mogla le pet minut trezno premišljevati, spoznala bi najprej, da so najine razmere z Lucienom nekaj čisto navadnega, kar se ponavlja vsaki dan med triindvajsetletnimi sinovi

in njih starši in to po najboljših katoliških družinah... Pač pa nisem pričakoval, da bi me ti zato prosila v imenu najine hčerke. Gotovo nisi pomislila, kak vtis bi napravila na hčerko cerkvena poroka, ako bi se sedaj izvršila med njenimi starši. Ko si mi zadnji teden omenila v svojem razburjenji, da nisva poročena, videla si, kako me je to vžgalo. Tedaj pa nisem mislil samo nase, ko sem tej kleveti najodločneje oporekal, mislil sem tudi na Jeanne. In tudi sedaj mislim nanjo. Ko bi se sedaj poročila v cerkvi, ko sva toliko let civilno poročena živela skupaj, priznala bi s tem, da civilni zakon v resnici ni zakon in da dosledno tudi najin otrok ni zakonski. Tega pa vendar tudi ti ne misliš, to mi vsaj priznaš..."

"Da, da, tudi to mislim, in se ravno vsled tega silno bojim."

"In ti ne čutiš, koliko nesmiselnosti je v tem, da ne rabim drugega izraza, da je po tvojem mnenju z grehom združeno rojstvo tega otroka, dasi so se ob njegovi zibeli glasile same besede požrtvovalnosti, zvestobe in nežnosti?"

"Jaz čutim in sicer zato, ker vem in ker verujem, da nisva imela pravice zato."

"Tako ti ne dovolim več govoriti," zavpije Darras razburjen vsled tega udarca. "Gabrielle – nadaljeval je vedno bolj razburjen in se ni mogel več obvladati – "spomni se trenutka, ko si mi omenila, da upaš, da si mati, spomni se onega posvečenega ginjenja, ki sva ga tedaj občutila! Spomni se, koliko ljubeznjivih skrbi sva imela za to dete. Deklica naj bo naše veselje in naš ponos... Spomni se,

kako sva zanjo v skrbah pričakovala sina, pa ga ni bilo. In sedaj . . .“

„Sedaj ne čutim več tega veselja in tega ponosa,“ prekine ga mati, „in ga ne bom nikoli čutila. Poskušnje so me ponižale. Samo razvaline so še, kar mi je ostalo od življenja. Na tebi je Albert, da v tej bedi najdem vsaj nekoliko tolažbe. To bi vživala, ako bi imela mirno vest po zakramentih, ako bi šla k spovedi, k obhajilu, in vzlasti ako bi smela tebe in hčerko prav od srca objeti brez očitkov. Treba mi je moči, vsaj veš, ako naj prenašam misel, kam je zabredel moj sin in kakšno življenje živi z ono kreaturo. Te moči drugod nikjer ne najdem. Ako me ljubiš, ne zabrani mi tega, ne razgovarjaj se o tem! Ti si želel poročiti se z menoj, ko sem bila še dekle. Tedaj bi bila poroka gotovo cerkvena in ti bi bil temu pritrtil. To je vse, kar te prosim: Stori danes to, kar bi bil takrat gotovo storil. S tem mi podaš najlepši dokaz svoje ljubezni, katere sedaj tako silno, tako nujno potrebujem . . .“

„Ne sili va-me,“ odgovori Darras še bolj nestrpno, „ker nič ne pomaga. Ako bi se bil s teboj poročil, ki si bila še dekle, tedaj seveda bi bil vsprejel pogoj za cerkveno poroko, ker bi bili to zahtevali tvoji starši. Brez hudega dušnega boja bi pa to tudi takrat ne bilo šlo. Takrat pa nisem več veroval nego sedaj in vselej je slabo, ako se človek vda v kaki stvari, ki nasprotuje njegovi vesti. Iz tega se porajajo one licemerske nravi, iz katerih se kar nepregledno razvijajo najhujše družabne laži . . . Toda takrat bi se bila izvršila cerkvena poroka le

vsled predsodkov tvojih domačih in vsled moje prijenljivosti. S tem bi ne bili žalili častne in lojalne preteklosti. Če bi pa danes to storila, s tem javno in slovesno obsodiva dosedanje skupno življenje in osramotiva svoje domače ognjišče. Tudi tebi na ljubo bi ne mogel zatajiti svojega dosedanjega življenja, za katero si ohranim vsaj svoj ponos, ako mi ti zabraniš imeti ž njim tudi svoje veselje... Ali si ti moja priležnica? Ali sem jaz tvoj ljubimec, da bi se morala poročiti sedaj, ko že toliko časa skupaj živiva? Ne, ti meni nisi priležnica, ti si moja žena; jaz nisem tvoj ljubimec, jaz sem tvoj soprog. Nikdar, nikdar ne pritisnem ne tebi in ne sebi takega madeža. Nikdar ne zalučim kamna sramote v svoje domače ognjišče.“

„Torej ti je ljubše, da se uniči!“ reče ona trdo. „Da, ako mi zabraniš cerkveno poroko, tedaj si uničil naše družinsko življenje. Jaz bi ne mogla ostati, čutim, da mi je to nemogoče. Ne prenesla bi tega, da bi živela s teboj, nosila tvoje ime, da bi bila tvoja žena, pa da bi ne bila tvoja pred Bogom, čemur nasprotuje samo tvoja prevzetnost. Prenašala sem to – kako težko in koliko časa! – ker je vladal nepremagljiv zadržek. Rekla sem si: Storim kolikor morem svojih krščanskih dolžnosti v razmerah, ki so močnejše, nego je moja volja. Sedaj pa, ako mi tega ne dovoliš, moram oditi, ker mi ni več obstanka pri tebi. Odgovori mi, ali mi privoliš, da grem stran od tebe?... Ti govoriš o žalitvi, o madežu. Kakšno življenje bi bilo to, ako opravima obred, ki nama je bil dosedaj prepovedan, ki pa je nama sedaj dovoljen? Kak madež bi bil tak zakon, ki zate, ker

ne veruješ, nič ne pomeni? Ponovim ti, ako mi to odrečeš, tedaj v tebi napuh zmaga nad ljubeznijo. Samo napuh! Ti ne maraš, da bi moja vernost zmagala nad tvojo nevernostjo.“

„In če bi tudi tako bilo? . . .“ odgovori Darras. „Ko bi jaz mislil, da je strahopetno hliniti nazore, ki jih nimam. Svojih nazorov si nisem pridobil za igračo in nimam jih na prodaj. Oni so izraz mojih najglobljših misli, izraz najtajnejše vesti. Nimam samo pravice, tudi sveta dolžnost mi je, da se ravnam po njih, ker so za-me resnica. Toda če se sedaj poročim cerkveno, ko sem zakonito poročen že dvanajst let ter ta zakon smatram kot veljaven, s tem bi izjavil, da pripoznam katolicizmu neko veljavo, katere mu ne priznam. Ako komu podam roko, je ta samo znamenje, toda ne podam je človeku, ki ga zaničujem. Rekla boš, da je to samo nekaj zunanjega, ako s teboj stopim pred duhovna. Toda s tem bi jaz priznal dogmo, ki vem, da je napačna, priznal bi hiearhijo, o kateri vem, da je lažnjiva, storil bi nekaj, kar spoznam za škodljivo. Vsaj je že itak preveč obljuba, katero si izvabila moji ljubezni, ki me veže, da moram gledati, kako se mi hčerka vzgaja v teh zmotah. Ne zlorablaj moje poštenosti v tem pogledu, ne poskušaj me, da se ji ne izneverim . . . Končajva razgovor, ki je brez pomena, vsaj imava že tako dovolj britkosti, čemu bi si še napravljala druge?“

„To ni tvoja zadnja beseda, Albert?“ vzdihne Gabrielle. „Ako ti ne veruješ s svojimi nazori o pravičnosti in tolerantnosti, vendar mi ne moreš braniti, da jaz verujem.“

„Kedaj sem ti pa še to branil?“ odgovori Darras pikro.

„Ti mi to braniš,“ reče ona, „ker me siliš, da bi živela s teboj v razmerju, katero vera prepoveduje.“

„Jaz,“ zakriči Albert, „jaz da te silim? In kaj ti delaš, ko mi vsiluješ korake, katere mi prepovedujejo moja načela?“

„Ah,“ ugovarja Gabrielle, „kako moreš delati take primere? Svoja načela si si ti sam izbral in sam jih razlagaš. Ali se bi kaj spremenilo v tvojem življenju, ako meni na ljubo storiš nekaj, o čemer sam praviš, da je zate le nekaj formalnega. Ako pa jaz še ostanem pri tebi kakor žena, ki nisem -- pomni: nisem -- tedaj sem izven cerkve!... Zabranjeni so mi zakramenti, nemogoče mi je versko življenje... Sploh pa še enkrat rečem, jaz tega ne prenesem, rajši grem stran!“

„Prav,“ vsklikne Darras ves iz sebe, „ti torej pojdeš!“ In divje tiranstvo se pokaže v razburjenem možu, ko trdo reče: „Toda če greš, pomisli dobro, da si sama odgovorna za svojo upornost. Pustim ti, da greš; ne bom poslal detektiva za teboj, da te privede nazaj. Samo svojo hčer si jaz pridržim... Ob svoji poroki sva napravila pogodbo. Ti si se zavezala, da boš moja žena, jaz pa sem se zavezal, ti dovoliti, da bodo najini otroci krščeni in katoliško vzgojevani. Danes se ti je vzljubilo, da hočeš prelomiti to pogodbo. Prav! Ti praviš, da nisi moja žena. Ti govoriš, da odideš. Bodi! Zato pa mene pogodba nič več ne veže. Jeanne je moja in ostane pri meni, postava jo meni izroča. Pogodba je odpovedana, in jaz jo lahko vzgajam po svojih nazorih.“

„Tega vendar ne storiš,“ vsklikne mati. „Zato nimaš pravice. Tolikrat si mi pravil, da je prva vseh dolžnosti spoštovati vest! Ti se vendar ne zadeneš ob vest svoje hčere.“

„Jaz ji nadomestim drugo,“ odgovori oče. „Pod mojim vodstvom bo napredovala v resnici, ti jo pa hraniš s slepili in jaz se vsled svoje prevelike vestnosti nisem temu ustavljal. Že danes vidim, kako sem se zadolžil nasproti onemu, ki se pozneje poroči ž njo, ako bi ji kedaj vtiski njene mladosti zopet oživel in bi jo ločili od njenega moža . . .“

„Ti jo torej oropaš njene vere . . .“ reče Gabrielle. „Toda vero vzeti človeku brez orožja, to je hudodelstvo, Albert, strašno hudodelstvo.“

„Ali misliš, da ni oni kriv hudodelstva, ki ji je dal vero? . . .“ zavrne jo Darras. „Pazi in ne vzbujaj v meni te misli, ki me je tolikokrat mučila: da namreč proti resnici nobena obljuba ne velja, da bi torej ne bil smel nikoli obljubiti kar sem obljubil . . . Toda ne! . . . Kar sem rekel, držim pod pogojem, da tudi ti spolnuješ, kar si obljubila. Pomni, jaz nečem nikdar več poslušati govorjenja o cerkveni poroki, nikdar več! Kakoršnega si me vzela, tak ostanem, če ti držiš svojo besedo, držal jo bom tudi jaz; če se pa kedaj izneveriš dani besedi in res odideš, storil bom, kar sem ti povedal.“

„Ali tudi sedaj prav pred prvim obhajilom?“

„Ona ne pojde k obhajilu,“ odgovori trdo, „in to bo še najboljše. Toda dovolj!“ Pogledal je na uro in dejal: „Četrto na tri; mene čakajo v pi-

sarni. Ko se vrnem, upam da se boš že zmodrila. Z Bogom!"

Prvikrat, odkar biva v tej hiši, je odšel, ne da bi bil poljubil ženo na čelo, ne da bi jo bil pogledal. V svoji razburjenosti, v kateri se mu je združilo vse trpljenje zadnjih dni, je izgovoril zelo pikre besede in jih ni obžaloval. Šel je v malo dvorano, vzel vrhno suknjo in klobuk. Ostal je tam dalje časa nego je bilo treba v nadi, da se Gabrielle premisli in pride k njemu prosit ga, naj ne gre tako iz hiše. Toda nje ni bilo. Zaželelo se mu je v hipu, da bi se on vrnil k njej, a ta želja ga hitro mine. Spomni se nekaterih besed, ki jih je izgovorila nesrečna žena v svojem obupu in takoj mu zakrknje srce. Na misel mu pridejo besede: „Nisva imela pravice jo imeti“ in glede družinskega življenja: „Jaz nisem tvoja žena, veš, nisem . . .“ Rekel si je: „Ako sedaj trdo ne nastopim, kam pridemo! Treba da vidi, kako sem nezadovoljen, da mi zopet znova ne prične.“ Nato zapusti hišo in gre naravnost v pisarno, kjer ga je res čakalo več ljudi z nujnimi posli. Toda četudi je bil to popoldne s posli preobložen, četudi je moral zelo mučiti svojega duha pri stvareh, pri katerih je bilo treba skrajne tehnične točnosti, vendar se mu ni podelgel vihar v njegovi duši. Posluša ljudi in jim odgovarja, pa vedno ima pred očmi podobo svoje žene, kako je smrtno razburjena in to vsled njegovih nespravljalivih besed. Tesno mu je bilo pri srcu, kri mu je plula v vročini, v prsih ga je peklo, sploh je popolno obnemogel. Toda če se je le spomnil, da morda najde doma zopet isto upornost,

da se mora boriti zoper isto versko manijo, vojskovati se s trdovratno željo po poroki, ki je žaljiva za njegovo preteklost, prevzel ga je zopet gnjev, kakor se je nedavno kazal v njegovih očeh, v njegovem vedenju in v njegovih sovraštva polnih besedah. Neznosno mu je bilo: Njegova Gabrielle, ta nežna ljubljenska njegove prve mladosti in oboževana tovarišica njegovih dozorelih let, se je izgubljala v oni cerkvi, ki je bila njemu posebljena zmota, laž in krivica. Bal se je, da kakor hitro se vrne domu, se zopet prične ta neznosni in nerazrešljivi razgovor; čutil je zagotovo, da on še bolj kruto nastopi, isti čas pa je čutil, da ga je sram, čutil je očitane, da je žalil svojo drago prijateljico, vsa taka čustva so ga razburjala. Ta vihar nasprotujočih si misli, ki so begale po njegovi duši, je bil tako silen, da je sklenil pomiriti ga, preden se vrne domov. Zato se je vračal domov peš iz l'avenue de l'Opere do la rue Luxembourg počasi in po stranskih potih čez la place de la Concorde, des Invalides na trg de l'Observatoire, zavlačujoč tako pot domov, kamor ga je pa vendarle gnalo.

Bila je že davno ura šest, ko je pozvonil pri glavnih vratih svoje hiše. Ozrl se je na hišo, kakor nedavno Gabrielle, ko se je vračala od P. Euvarda, poln otožnega hrepenenja po sreči, ki je še mogoča, ki pa je v veliki nevarnosti. Zatopljen v skrb, kako ga vsprejme, ni nič opazil, kako čudno ga je gledal sluga, ki mu je odprl vrata. Šel je v svojo sobo, kamor pa žene ni bilo, kakor je sicer vselej prišla in ga spraševala, če kaj potrebuje. Zato pa je hotel iti sam k njej ter ji pokazati, da nima nobenega

srda proti njej. Vstopi zato v malo dvorano, kjer bi morala biti. Toda tudi tu je ni bilo. Potrka na vrata spalne sobe. Tudi tukaj je ni več... Ali ga morda pričakuje v njegovi pisalni sobi? Ne, tudi ta je bila prazna... Brez dvoma je Gabrielle zgoraj pri hčerki v učni sobi. Darras gre po stopnicah v drugo nadstropje; prestraši se pa, ko vidi, da je tudi učna soba prazna, da ni nikogar ne v hčerkinini spalnici, ne v sobi vzgojiteljice... Povsem je mogoče, da je Mme Darras šla z doma s hčerko in učiteljico. On pozvoni. Isti sluga, ki mu je odprl hišna vrata, prihiti k njemu, in sedaj se Darras ni več varal, ko je slugi pogledal v obraz. Nekaj posebnega se je moralo zgoditi. Obšla ga je strašna slutnja, vendar kakor je vedno varoval Gabrielle, tudi sedaj ni vprašal naravnost, marveč splošno in mirno, da bi vsaj pred služabniki prikril dramo, ki se razvija med njim in med gospo.

„Kedaj pa je odšla gospa iz hiše?“ vpraša.

„Ob treh, ob treh in pol,“ odgovori sluga.

„Jaz sem šel voza iskat. Moral sem celo na kolo-dvor Montparnasse, da sem dobil voz za prtljago.“

„Pokličite mi sobarico!“

„Ta je odpotovala z gospo,“ odgovori služabnik.

„A tako,“ reče Darras. — Sedaj ni več nobenega dvoma: voz za prtljago... v spremstvu sobarice, hčerke in učiteljice... Gabrielle je vresničila svojo grožnjo in je ubežala! — Imel je še toliko poguma, da je vprašal malomarno kakor za kako vsakdanjo stvar: „Ali so imele dovolj časa vse pripraviti?“

„Sobarica in vzgojevateljica sta vse pripravili,“ odgovori sluga. „Bili so štirje zaboji. Pomagal sem jih vozniku spraviti na voz; velik kovčeg, dva mala in potno torbo od gospe.“

Tedaj Gabrielle je ubežala, ubežala s svojo hčerjo, z njegovo hčerjo! . . . Tako ga je potrla ta nepričakovana novica, da je bil kakor mrtev in da ni ničesar naprej pozvedoval. In kako naj bi tudi pozvedoval, ne da bi izdal skrivnost svoje rodbinske krize? Dejal si je, da to ni mogoče, da se mora vrniti, ker kamor se je namenila, da se skrije, tam ne bo mogla prenašati misli, v kakih skrbah da on živi. Sploh pa ni odšla, ne da bi mu bila kaj pisala. Begal je po sobah in iskal po miznicah kuverto s svojim naslovom, ki jo je gotovo kje pustila. Žena se ne ukrade kar tako z doma, kakor kaka hudodelnica, ne da bi mož vedel, odkod da dobi poročila in kam naj jih pošilja. Toda on ni našel ničesar. Zaman je prebrskal vse papirje v svoji pisarni in na pisalni mizi v mali dvorani, kjer je stanovala Gabrielle. Med tem iskanjem se je zapoznilo in kuhar je naznanil, da je diner pripravljen. Misel, da bo moral sam sedeti pri mizi, ki je bila miza za družino, katera se je danes razšla, bila je Darrasu silno zoperna. Zato je rekel, da ne bo doma večerjal; in odšel je ter se je potikal po ulicah, kakor nedavno. Tudi takrat je bil zbežan, toda vendar ni mislil, da je tako blizu katastrofa, ki je tako vznemirila njegovega duha! . . . Gabrielle je ubežala? . . . Kako globoko v srce se ji je morala zasaditi ta vražja katoliška dogma, da je sklenila rajši tako ubežati, kakor pa živeti z njim, odkar je vedela,

da ne bo cerkveno poročena. Res je, da je on popoldne trdo govoril, res ji je grozil, kruto grozil, vendar ali jo vse to opraviči, da je ubežala in to z njegovo hčerjo? . . . Zakaj? Zato da mu onemogoči izvršiti zanj najhujšo grožnjo, na katero je pokladal on največjo važnost. Kakor da bi mu klicala, stiskajoč otroka na svoje srce: „Ti bi rad našo Jeanne, pridi in vzemi jo!“ — „Da,“ odgovori si s krepkim glasom, kakor da bi ga bil res kedo izzival s temi besedami; „pridem in ti jo vzamem“ . . . Toda kje naj jo vzamem in kako? . . . Postavo je imel on za-se. Imel bi tudi javno silo na razpolago. Po postavi ima tudi pravico zahtevati, da se žena vrne v njegovo hišo. Ta plemeniti mož, ki se je razen v dveh slučajih v zadnjih štirinajstih dnevih vedno oziral na veliko občutljivost svoje soproge, predstavi si hipoma ženo s hčerko v sobi, kamor vstopi policaj ali komisar. V svoji rahli nežnosti se upre tej podobi. Znova je v njem zmagala ljubezen nad srdom. Povpraševal se je sočutno ne da bi se nase oziral: „Kje je pač ona? Kedo jima je nocoj postregel pri skupni večerji? . . . Kaj je ona rekla otroku? Ločena po svojem zakonu od vseh sorodnikov Nouet-ov nima sedaj nobene rodbine, kamor bi se zatekla. Ali se je morda skrila v kak samostan? Ali je šla v kak hotel? Razmišljal je na vse strani, a je bil popolnoma brez sledi, in ni imel prav nobenega podatka, kje da bi bila. Šine mu v glavo, da so morebiti šle k Lucien-u. To pač kaže bolj nego vsaka analiza, kako silno je ta negotovost razdejala njegovega sicer tako bistrega in po določeni metodi delujočega duha. Na kaj takega priti

je pač nesmiselno, če pomnimo, kak nastop sta imela med seboj Lucien in mati še tisti dan. Komaj se mu je vzbudila ta misel, že je bil prepričan, da je resnična in Darras ni šel marveč tekel proti hiši de la rue Monge, kjer je stanoval Lucien. Po postreščku, ki je prišel iskat Lucienovih stvari, je zvedel za njegov naslov že prvi večer. Na njegovo vprašanje mu odgovori hišnik, da je M. de Chambault ravno ta večer odpotoval.

„Ali sam?“ vpraša Darras.

„Sam,“ glasil se je odgovor.

Ta pot je bila pač nespametna. Toda v svojem deliriju je nastopil drugo, a še bolj čudno. Rue Monge je sosedna cesta de la rue Rollin. Sem jo je zavl. Morda pa zve pri Mlle Planat, kje bi našel Luciena. Na stanovanju studentke je zvedel, da je tudi ona odpotovala pred nekterimi urami. On se tudi kot puritanec ni bal z denarjem pridobiti si natančnejših podatkov: Lucien je prišel po njo in ž njim je odpotovala za dalje časa, ne da bi povedala, kedaj da se vrne. Mlada sta torej izvršila načrt, katerega je sin naznanil materi. Ta hladna pomladna noč, ki so jo še krasile kake zledenele kaplje, bila je brez dvoma ljubečima se poročna noč in Darras jima jo je zavidal s svojim docela potrtnim srcem. Imata vsaj oba isto vero, iste ideale, isto prepričanje! Kako silno je želel še minoli teden, da bi rešil Luciena iz te zapletke. Čudil se je sam sebi, da je sedaj temu nasproti tako vnemaren. Zanimal se je samo za ženo. Iz te novice je posnel dejstvo, da Gabrielle ni šla prosit k Lucien-u pomoči proti njemu. Toda kje bi bila? . .

Obide ga zopet hipoma druga misel, nič manj nespametna: Morda se je pa med tem ko on bega okrog in jo išče, vrnila domov v rue du Luxembourg. Ni mogel verjeti, da se ona že ne kesa. Vzel je voz, da bi bil hitreje doma; tu pa najde hišo, njeno hišo tako prazno in nemo, kakor tedaj, ko je odšel z doma. Niti pisemca mu ni poslala, da bi v svoji samoti imel vsaj znamenja, da še živita žena in hči. Celo noč po tem groznem večeru hodil je Darras sem in tje med knjižnico in ženino sobo. Kruti sklepi so se mu v glavi menjavali s pojavi nežne ljubezni. Včasih se oprime načrta, da privede po postavni oblasti nazaj obe mater in hčer in ta kruta misel, katero je nedavno velikodušno odklonil, mu je napravila nekaj divje slasti. Da mu je žena ubežala in otroka vzela seboj, to je bilo žene nevredno in je v živo zadelo njegovo moško samoljubnost. S tem nasilnim maščevanjem bi vsaj pokazal, da je on gospodar . . . Kmalu na to pa se ponos in gnjev umakneta plamenu obupne, sočutne bolesti, ki ga je uničila. V tej spalni sobi, ki je bila še nje vsa polna, se mu je posebno živo kazalo, kaj mu je bila ona toliko let. Dihal je fin parfum, ki ga je ona rabila in ki ga je spominjal njenega smehljanja, njenih pogledov, njenih poljubov. Veliko ogledalo z živozelenim okvirjem se je zdelo, da je še ohranilo dražestno podobo ljubljene žene; v zglavnici na postelji je še vtisnjena njena drobna glava. Na vseh teh svetlih predmetih so begale njene bele roke. Po tapetah je hodila v svojih lahkih čevljkah, v katerih so se skrivale njene lepe noge. Še danes je imela v rokah dra-

goceno srebrnino, ki je raztresena po toaletni mizi. Vsaka podoba, ki je krasila steno, spominjala ga je kakega dogodka iz nju rodbinskega življenja. Ko je tako mimogrede pregledoval vse tako majhne stvari, opazil je, da manjka okvirja, v katerem je bila njegova fotografija na pisalni mizi. To znamenje, da ga ljubi tudi še sedaj, ko beži pred njim, izvabilo mu je solze iz oči. Zakaj jo je pustil, da je tako samevala od onega prvega dne, ko mu je priznala svojo vzbujajočo se vernost? Zakaj ti oziri in ta plašljivost, da je spal toliko noči na postelji, ko mu jo je sluga pripravil posebej? To nespornost bi se bilo razpršilo ob ljubezni, ki poravnava vsa nasprotja med možem in ženo. In sedaj ali se še kedaj vrne in znova oživi mrtve prostore s svojo ljubeznivostjo, ki jo je življenje nekoliko zmanjšalo, ki pa ima še vedno mogočen vpliv na njegovo srce? In če pride ali ne bo vsega nekdanjega veselja zastrupila s svojim očitanjem vesti? Ali ne bo videla greha v sreči, o kateri je menila, da ji je sedaj prepovedana? Ali naj so nekdanje slasti uničene za vedno? Ali naj jima bo v plačilo tolikoletne zakonske zvestobe zabranjeno, da se polagoma in prijetno ta ljubezen umakne prijateljstvu, polnemu zaupnosti in vdane ljubezni? ... Nespartnik! Ta prazna soba, kjer Darras išče ženo in je ne najde, daje mu sama odgovor: Sedeč ob vznožju s preprogo zagrnjene postelje in opazujoč okrog sebe nemo, na pol razsvetljeno sobo, čuti se zapuščen in soprog tako žalostnega, da si želi smrti tu med razvalinami svoje sreče — uničene za vselej, ako se mu žena ne vrne in zelo ogrožene, ako se tudi vrne!

„Treba pa vendar, da pridem do kakega sklepa“ dejal si je ob koncu te noči brez spanja. Zopet je upal, da ne mine jutro, ne da bi dobil kak brzojav ali pismo. Vsak hip se mu je zdelo, da rase krivda žene, a vsak hip je našel njega tudi bolj zbeganega. Trudil se je pa vendar, da bi stvar presojal tako nepristransko, kakor ko bi se šlo za koga drugega: — „Kake pravice bi imel vsak oče na mojem mestu? Kaj bi bila njemu prva dolžnost? Kje je pravica? — Jaz imam pravico do hčere. Spominjamo se, s kakim svetim spoštovanjem je imel navado govoriti o postavnih določilih glede zakona. To besedilo mu je prišlo v spomin, da je z njim podpiral svoje trditve. „Soproga se skupno zavežeta s tem, ko skleneta zakon, da imata dolžnost hraniti, vzdrževati in vzgajati svoje otroke . . .“ — „Žena naj bo pokorna svojemu možu . . .“ — „Skupno,“ sklepal je, „ako pa žena neče spolnovati dolžnosti soproge? Če se upre? Tedaj izgubi svojo pravico, mož pa svojo ohrani . . .“ S tem zofizmom bi bil rad vdušil pomislek, ki ga je povzel iz nazorov, katere je imel o družbi. Ti pa so si nasprotovali, kakor se to dogaja pri moralistih njegove vrste, pri katerih se skrb za splošni blagor družī z načeli popolno anarhističnega individualizma. On je vedno govoril o svoji vesti, in tudi Gabrielle se je sklicevala na svojo vest. Po svoji vesti se je Gabrielle ravнала, ko ga je prosila, naj se poročita po cerkveno. In ko je šla, slušala je tudi svojo vest. „Pogodba enkrat sklenjena je vedno veljavna“, reče si Darras, ko se mu ta ugovor pojavi v njegovem duhu. „Bila je moja žena, zato ni smela

delati, kakor je storila . . .“ Toda kako bo pa on delal, da si prisvoji pravico dobiti svojo hčer? Celi ta drugi dan je minol, in on se je vedno sam seboj razgovarjal, kedaj da se odloči za prvi korak, ki je bil pa res popolno navaden. Ker ni hotel rabiti policije, moral je za svet vprašati odvetnika.

Poznal je izvrstnega popolno zanesljivega odvetnika, ki je zastopal Grand-Comptoir. Ako pa njega za svet vpraša, treba, da mu poprej pove vso skrivnostno zgodovino svoje poroke ter ga pouči o akutni rodbinski tragediji, ki se vrši med njim in Gabrielle, sploh treba, da sebe obtoži. Toda zopet ga prevlada čustvo in oživi v njem ljubezen in zato je zopet vzdihoval in tožil: „Ubežala je, ubežala! Kako je mogla storiti kaj takega . . .“

Tudi druga noč je bila kakor prva; srce mu je plavalo v britkostih in duh se je izgubljal v negotovosti. Konečno si vendar reče: „Še naprej omahovati bi bilo strahopetno. Moram govoriti z M. Carrierom.“ To je bilo ime advokata. Napoti se z doma, da gre naravnost k temu možu, ki je stanoval na drugem koncu mesta. Seveda je še poprej počakal prve pošte. Določil je, da po razgovoru z advokatom gre v svojo pisarno. Živci so mu bili popolno razbiti, prebil je že šestintrideset ur brez spanja in sicer v grozni moreči ga negotovosti. Zato se je čutil zelo zadovoljnega, ker M. Carrier-ja ni našel doma, kar pa je bilo nasprotno logiki njegove sicer železne volje. Odtod se vrne zopet domov v rue du Luxembourg; tudi to je kazalo njegovo nestalnost. Vrnil se je in si očital to svojo otročjost. Ako mu je Gabrielle dva dni po svojem neverjetnem

begu skrivala kraj, kamor se je zatekla, kak vzrok naj jo napoti, da bi to sedaj sporočila? . . Nobenega pisma ni pričakoval, vendar si ga je silno želel. Zato je kakor okamenel, ko je opazil v predsobi, kamor so pokladali pošto, ne kako pismo ali brzojavko, marveč navadno, ob voglu nalomljeno vizitko, na kateri je bral ime: M. abbé Euvrard, član akademije. S svinčnikom je oratorijan zapisal: „Pridem ob dveh, ako mi M. Darras skaže čast, da me blagovoli vsprejeti.“ Spodaj je podpisal svoj naslov . . . Ob dveh? Sedaj je enajst. Darras ni nič mislil. Ni se vprašal, kaj poreče duhovnu, ne, ali si bo s tem razgovorom kaj škodoval na svojem ugledu, če bi s tako naglico vsprejel odposlanca svoje žene. Gotovo je, da pride k njemu P. Euvrard po naročilu njegove žene in zato ga Darras ni mogel pričakati. Te tri ure moral bi on trpeti neskončne muke, katerih pa ni hotel in ni mogel trpeti, zato je bil četrť ure pozneje, ko je dobil to vizitko, že pred staro hišo de la rue Servandoni.

Premišljujoč, da je Gabrielle prišla sem brez njegove vednosti, da je istega hišnika vprašala, kje da duhoven stanuje, da je šla čez dvorišče z zelenim vrčičem, stopala po istih razdejanih stopnjicah, se Albert zopet silno razjezi. Zoprno mu je bilo, da se je žena obrnila na posredovavca, namesto da bi mu bila sama pisala. In kakega posredovavca? O njem in zaradi njega sta si govorila zelo pikre besede! . . Ta nevolja se je kazala, ko je trdo pozvonil ter s tem napovedal svoj poset in njegove besede so bile izzivajoče. Prognani redovnik mu je prišel odpret vrata, kakor nekđaj gospej Darras

in tudi sedaj kakor takrat, držal je v roki košček krede, ker ga je zvonček zmotil sredi njegovih računov pri črni tabli. Kazal se je boječega in v zadregi, kakor sploh učenjaki, ki nenadno zaidejo med ljudi. Njegova soutana je bila še bolj oguljena, njegovi rudeči lasje nekoliko daljši, in soba, kamor je Alberta peljal, še bolj polna raznih papirjev, brošur in knjig. Njegove črne oči pa sedaj niso tudi za trenutek pokazale kake zadrege, kakor kedo, ki ga zbudimo iz sanj. Na prvi pogled je uganil, kedo je ta mož, suhega obraza, polnega skrbi, črnih, žarečih oči, urnih korakov in trdih besedi; takoj se je zbral, da izvrši nalogo ljubezni, ono svečeniško moč, ki je tako silno vplivala na Gabrielle pri njenem prvem posetu, ko se je on, ki se je že v predsobi zdel kakor kak stari mož za kratek čas spremenil v sobi v apostola, ki je bil poln ognja, zgovornosti in dostojanstva. Prav nič ga ni motilo, da je nasprotnik vseh njegovih idej tako trdo nastopil v tem neprijetnem važnem razgovoru:

„Prejel sem doma vašo posetnico, gospod. Jaz sem Darras. Zelo važno mi je vedeti, iz kakega vzroka želite vi govoriti z menoj, zato sem takoj prišel, da govorim z vami. Jaz vas poslušam.“

„Kar imam vam povedati, gospod, je res tako važno in nujno,“ odgovori duhoven, „da sem si dovolil vas iskati že na vse zgodaj zjutraj . . . Gotovo ste uganili, da sem to storil po naročilu Mme Darras.“

„Pred vsem prosim eno vprašanje, gospod,“ prekinje ga Albert. „Ali ste sami govorili z Mme

Darras in ali vam je ustno to naročila ali vam je pisala.“

„Govorila je z menoj,“ reče oratorijan.

„Dovolite mi,“ nadaljuje Albert, „da se moram zelo čuditi, da je vi niste nagovorili, naj se ona sama obrne na-me. Zelo cenim P. Euvrarda, izvrstnega matematika, čegar talent občudujejo z menoj vred moji tovariši, vendar moram priznati, da sem bil zelo iznenaden, ko sem zvedel, kako sta se z ženo privikrat sešla. Jaz nisem sloveč učenjak kakor vi, gospod; toda ako bi se kaka omožena ženska obrnila na-me, ne da bi za to vedel soprog, v kaki zakonski zadevi, takoj bi jo bil zavrnil. Seveda jaz nisem duhoven; jaz sem navaden pošten človek, ki se priprosto ravnam po morali laikov.“

„Vedel sem, gospod Darras, da vam je moja obleka zelo sumljiva,“ odgovori oratorijan prijazno a odločno, tako, da je to če tudi proti volji vplivalo na Alberta. „Ko sem se poprej napotil k vam, vedel sem dobro, kako nalogo sem prevzel. Toda vi ste prav rekli: Duhoven ni tak kakor drugi ljudje. On ima posebne dolžnosti in ko jih izpolnjuje, odkrije on sodbo, ki ni navadna med svetom. To je bila ena teh dolžnosti, katero sem spolnil, ko sem prvič vsprejel Mme Darras, ne da bi mi bila naznanila svoje ime, ali povedala kaj iz svojega življenja, razun da me potrebuje kot duhovna v svojo podporo. In to je bila zopet taka dolžnost, katero sem spolnil, ko sem kot njen odposlanec prišel k vam. Vi ste blagovolili izraziti svoje spoštovanje za moja skromna dela; izvolite mi verjeti

— in pokazal je z roko na črno tablo, popisano z raznimi hieroglifi iz algebre — da nisem prekinil svojih studij brez izredno važnega razloga. Ta vzrok je sočutje, ki ga imam z dušo, ki je v velikih težavah. Ako bi se bil jaz srečal z Mme Darras pri kaki nesreči na železnici in bi bila ona ranjena, tedaj bi bilo seveda popolno naravno, da vam to takoj sporočim? . . . Naloga, ki sem jo tukaj vsprejel, sicer ni druge vrste . . .“

„Razloček je ta,“ odgovori Darras, „da se vi niste slučajno sešli z Mme Darras. Ona vas je prišla obiskat in vprašat za svet . . . Toda pustiva take primere. Ker poznate moje misli o veri, je vsak komentar brez pomena. Težko mi je, da je moja žena vas izbrala za posredovavca, toda kaj hočem: ona vas je izbrala in za to je imela svojo pravico. Torej še enkrat, jaz vas poslušam.“

„Žena ni prišla iskat mene,“ popravi oratorijan, „prišla je iskat cerkve. Kako in zakaj se je porodila v njej ta želja ali bolje ta potreba po verskem življenju z vsemi vajami, ki so združene ž njim, tako globoko, tako ukazujoče? Te točke, gospod, ne bova razpravljala, ker bi jo razlagala popolno nasprotno. Dovolj je, da se je res pojavila in da tega nihče ne more tajiti. Njen prvi obisk bil mi je dokaz zato; še bolj jasen dokaz pa mi je skrajno trpljenje, ki jo je prisililo, da je ubežala iz lastne hiše, bežala pred vami, ki vas tako zelo ljubi, ko je spoznala, da se nikdar ne sprijaznite z mislijo na cerkveno poroko, ter da je v nevarnosti katoliška vzgoja njene hčere.“

„To ni res,“ prekinе ga Darras, „ta vzgoja ni bila nikdar v nevarnosti, vsaj od moje strani ne. Mme Darras vam tega ni mogla reči. Jaz sem se zavezal ob poroki, da se z mojim dovoljenjem otroci krstijo in versko vzgajajo, in vedno sem ostal mož-beseda. Ona pa me je oprostila te dolžnosti, ker se je izneverila svoji besedi, ko je ubežala. Ne, verska vzgoja hčere ni bila v nevarnosti. Ako je zdaj, to je njena krivda, samo njena krivda. Povedal sem ji naprej pri najinem zadnjem razgovoru, ko mi je izjavila, da ne more več živeti z menoj, da prevzamem jaz hčerko in vse pravice, da jo vzgajam po svojih idejah, ako ona res odide. Žena je odšla, hčerka je sedaj moja in vzgajal jo bom po svoje. Mati sama je tako hotela.“

Govoril je v tako pikrih besedah, kakor bi imel pred seboj Gabrielle, ne pa častitljivega redovnika z oguljeno soutano, ki ga je pozorno poslušal motreč ga z živim pogledom. Dejstvo, da se je mož, ki je bil tako zakrit glede rodbinskih razmer, podal v ta razgovor, je kazal, s kakim posebnim spoštovanjem ga je vkljub vsem njegovim predsodkom napolnoval P. Euvrard. To je bilo tudi znamenje, kak duševni nemir prevzame tudi najhujše fanatike, ako stoji pred njimi usodno vprašanje: pregnati Boga iz otroškega srca. Tudi Darras se je branil za to prevzeti odgovornost. To je opazil bistri oratorijan in zato je vprašal:

„Ali se bote tedaj, ako se vrne Mme Darras domov, vi smatrali prostega svoje dane besede? ...“

„Če se vrne? ...“ reče Darras živahno. „Ali vam je naročila, da me to vprašajte? Ali hoče ona nazaj? ...“

„Zašla sva od bistva svojega razgovora,“ reče Euvrard, ne da bi odgovoril na vprašanje Albertovo. In zopet je pričel metodično in jasno, kakor pri predavanjih pred črno tablo: „Pojasniti sem vam hotel glede njenega bega, kaka čutila so jo privedla, ne da bi bila stvar kaj premislila, do tega drznega sklepa, ki je njenemu značaju popolno nasproten. Pamet ji je takoj velela, da pri tem ne more ostati. To vam dokaže kraj, kamor se je zatekla; tudi tedaj je mislila na vas in na hčerko. Hčerki, učiteljici in sobarici je hotela povedati le navidezen vzrok, zakaj da je z njimi odpotovala. Ona je sedaj v Versailles, v hotelu ***. (On je imenoval hotel.) Rekla je, da mora k zdravniku, in da se jim tam tudi vi pridružite. Ko je vso stvar trezno prevdarila, spoznala je takoj, da si je s svojim nenadnim begom sama skovala orožje proti sebi. Pred vsem pa jo tira v obup misel, kako je vam hudo. Mislila je vrniti se, kakor je odšla, le skrb za vzgojo hčerke jo je pretresla in zadrževala... Lahko si mislite, koliko je trpela. Bala se je, da ji vi v svojem srdcu po pravosodni oblasti odvezmete hčerko, in zopet je upala, da v vas premaga ljubezen in da ji privolite, kar tako iskreno želi. Bežeč si je dejala: Hči je moja in jaz jo bom branila... Hotela je iti k odvetniku, toda ni se mogla odločiti za to. Prehudo bi jej bilo komurkoli pripovedovati to žalostno dogodbo. Meni je nekaj od tega že zaupno povedala, ko je pri prvem svojem obisku videla, kako živo čutim ž njo. Vedela je, da vi poznate moje ime in moja dela; tudi je z vami govorila o tem obisku... Tako se je sedaj v tej strašni ne-

mirnosti zatekla k meni. Včeraj popoldne je prišla. Sedela je, kjer vi sedaj sedite . . . Ah, gospod, ko bi bili videli njene solze, in slišali njene vzdihе, gotovo bi ji ne odrekli, ozirajoč se na njeno vernost, za kar vas tudi sedaj prosi po mojem posredovanju. Ali je pravično gledati, kako naj voli uboga duša ali svojo vero ali ljubezen, krščansko vest ali svoje najdražje srčno čutilo, ako se lahko z eno samo besedo konča ta strašni boj. Jaz se sklicujem pri vas na čut pravičnosti, gospod Darras, ker vem, da vam je pravičnost vaša vera. Ali je to pravično? ali bolj točno: ali je to človeško?"

"In jaz, gospod Euvrard," odgovori Darras, "vas vprašam, ali je to človeško, ali je pravično, če kedo komu reče: „Glej, dvanajst let je odkar si si ustanovil svoje domače ognjiče z vso iskrenostjo in ljubeznijo, katere si zmožen, dvanajst let si se trudil, delal, živel, samo za to rodbino. Branil si njeno čast pred predsodki ljudi. Rodbina je bila tvoj ponos in tvoja ljubezen. Edini razlog da si živel, edino veselje tvojega življenja je bila misel, da si soprog in oče . . ." Nato pa kedo pravi: „Ta zakon ni bil zakon, ti nisi imel pravice, da bi ga sklenil, tvoja žena ni bila tvoja, ona je bila teh dvanajst let žena drugemu in priznati moraš, da je tvoja hčerka sramotno rojena izven zakona. Da, priznaj to očitno, ne da bi veroval, pred zastopnikom vere, ki nasprotuje tvojemu najbolj vtemeljenemu prepričanju, to se pravi onečasti sam svojo preteklost in svojo sedanost. Ako tega ne storiš, gre žena od tebe stran. Silili te bodo, da se s postavo v roki boriš za svoje dete. Ti boš sam čuval ob

ognjišču, ki ti je bilo tako drago . . .“ To je vendar ultimatium, ki ga je stavila Mme Darras, ker je zapustila dom in ki ga stavi sedaj po vas. Nisem ga vsprejel takrat in ne vsprejem ga danes. Vi ste izvršili svojo nalogo po njenem naročilu in jaz vam zanjo to-le naročam: Ako se od sedaj čez osemindeset ur ne vrne domov, tedaj naj se ne vrne nikdar! Jaz bi ji mogel to dejanje odpustiti, ker je nepremišljeno, kakor to mislite tudi vi. Če bi se pa nadaljevalo, razmišljalo, tedaj se pa stvar zelo obteži. V tem bi moral videti – dovolite da govorim odkrito – da se hoče name ostudno pritiskati. Ponovite ji te besede, jaz jim ostanem mož-beseda in pa da se v tem slučaju ne bom zbal nobenega sredstva, da dobim svojo hčer, prav nobenega . . . Ako se vrne, sprejel jo bom in pozabil ta dva dneva zmote. Zato pa mi je treba poročstva. Razžalila me je, grozeč mi, da odide, razžalila, ker je ubežala, razžalila, ker moram z njo govoriti po tretji osebi. Jaz hočem njene obljube, da ne začne zopet znova. Zato zahtevam, pomnite dobro gospod Euvrard, jaz zahtevam, da prizna svojo napako. Izrecno mora izjaviti, da prekliče vse, kar je govorila pri najinem zadnjem razgovoru in kar vam hočem točno označiti. Rekla mi je, da se ne smatra za ženo, ker je poročena samo po civilnem zakonu; to mora preklicati in reči, da je tak zakon veljaven. Rekla mi je, da je bilo rojstvo našega deteta grešno, in da nisva pravice imela ga imeti, tudi to mora preklicati. Ona mora obljubiti, da nikdar, nikdar več niti ne črhne o kaki cerkveni poroki med nama. Ako to stori, bo vse dobro . . . Ne maram več

takega verskega boja pod svojo streho. Poznam dobro Mme Darras, preveč je iskrena, da bi ne držala, kar slovesno obljubi. Zato zahtevam tako izjavo. Če ona odkloni tak preklic in tako izjavo, ki sta le poroštvo za mir v prihodnosti, tedaj kaže, da noče tega miru. V tem slučaju pa je bolje, da z vsem hitro preneha, ker jaz je ne vsprejemem. To so moji pogoji."

"Težki so, gospod," odgovori duhoven, "jako težki."

"Pa so modri," reče soprog in vstane ter s tem naznani, da ne mara več nadaljevati razgovora, ker je brez pomena.

"Dovolite mi, da še eno točko poudarim," reče M. Euvrard, ki je tudi vstal: "Ako Mme Darras odkloni te pogoje, vi vstrajate pri svojem sklepu, da ji vzamete hčer?"

"To je samoposebi umevno," reče Darras.

"Vendar bi ji ne branili, da bi jo obiskovala?"

"Tudi to je samoposebi umevno. To vprašanje bi bilo treba urediti, kakor to zakon zahteva."

"Ali bi je tudi toliko časa ne pustili, da bi opravila prvo obhajilo?"

"Vsaj bi sploh ne šla k obhajilu!" reče Darras, "o tem sem tudi že govoril z Mme Darras. Ako vsprejem hčerko, jo vsprejem telesno in duševno; predvsem pa vam to zatrdim, da se bom posluževal pravice, kateri sem se odrekel, namreč voditi njeno vzgojo, ne da bi me pri tem kdo nadzoroval."

"In vi se čutite žaljenega, da se je krščanska mati tresla videč vas v takem razpoloženju; da je izgubila glavo, da je hotela rešiti vero svojega otroka s tem, da vam je odvedla dete?"

„Ostala naj bi bila, in nikoli bi ne bil snedel svoje dane besede, da se hči sme vzgajati verski.“

„Znova vas vprašam, na kar mi niste odgovorili,“ reče oratorijan. „In če se sedaj vrne, ali se smatrate prostega dane besede?“

„Ne,“ reče Darras po kratkem molku. Njegov strasten obraz pa je kazal duševni nemir, ki ga je povzročilo tako naravnost stavljeno vprašanje, ki se mu je umaknil prvikrat. — „Ne imel bi pravice zato, ker bi bile stvari pri starem, kakor so bile. Ne maram, da bi Mme Darras mogla pokazati le na eno točko, v kateri ne bi držal jaz medsebojne pogodbe. Rekli ste, da je moja vera pravičnost. To je res, in zato vam podam dokaz. Ne bom se poslužil dobro vtemeljenega pogoja, ki bi me oprostil klavzule v pogodbi, ki mi je bila vedno zoperna, a sedaj naravnost sovražna.“ Toda to je le pretveza. Ne, ne, jaz se je ne poslužim!“

P. Euvrardu je bila že na ustnicah beseda, ki je pa ni izpregovoril: „Počakajte torej, da njej sami ponovite svoje pogoje.“ Zvečer se je v resnici dogovoril z Mme Darras, da naj pride opoldne k njemu, da pozve, kakšen uspeh je imela zjutranja pot v Luxembourg. Še dvajset minut in ona bo tukaj. Odkar je spremil M. Darras-a v svojo delavno sobo, premišljeval je duhoven ves čas, kakšen bo konec tega sestanka in tega iznenadenja. Zvečer precej, ko mu je prišla Mme Darras pripovedovat, kako nespametno je bežala, mislil je duhoven na ta slučaj, da prostomislec odjenja glede točke o cerkveni poroki, in on se je potrudil, ne da bi Gabrielle vedela zato, da se ti obredi takoj lahko omogočijo

pri njem, kolikor to dopuščajo določene postave. Prosil je v nadškofijski pisarni in dobil oproščenje vseh oklicov, dobil je dispenzo od zadržka zaradi skupnega življenja z Albertom. Stopil je tudi k župniku de Saint-Sulpice, pri katerem je prosil in dobil dovoljenje, da sme sam poročiti. Treba mu je bilo poklicati le še dve priči, morda dva uslužbenca pri cerkvi de Saint-Sulpice, ki je od njega par korakov in poroka se lahko izvrši v njegovi sobi. Par besedi pred njima in pred pričama in Gabrielle in Darras bi bila v zvezi s cerkvijo. Ono grozno nepremostljivo nasprotje, ki je grozilo odtujiti dvoje tako vdanih si in iskrenih src, bi bilo poravnano. — Poravnano? — Ali shujšano? P. Euvrard si ni upal tega poskusiti. Ko bi se Darras ob tem nepričakovanem snidenju s svojo ženo spozabil tako, da bi ji onemogočil vrniti se k njemu nazaj? Ko bi ga njegovi predsodki proti cerkvi zmotili, da se upre takim polajšavam, kjer bi videl le gol formalizem, ne pa čudovite materno-prizanesljive skrbnosti. Zato previdni oratorijan obmolkne. Stvar se mu ni zdela še dozorela in zato se poslovil od Alberta, ki je odšel. Tako globoko se je v to zamislil, da je bilo treba Gabrielle, ki je čakala nanj, dvakrat pozvoniti. Pač ni vedela, da premišljuje uprav o njeni prihodnosti in sicer kot bogoslovec, ki je popolno zatopljen v kak posebno delikaten in mučen slučaj.

„Ali ste ga dobili doma?..“ vpraša vstopivši nestrpno, a je popolno poparjena, ko ji P. Euvrard reče:

„Ravno je odšel. Pred četrte ure bi ga bili dobili še tukaj.“

„In kaj je odgovoril?“

„On odklanja.“

„Moj Bog,“ vzdihne in vije z rokama, „imej usmiljenje z menoj! Ali še vedno hčer zahteva za - se.“

„Še vedno. Govoril sem ž njim, kakor sva se domenila, da vam jo prepusti vsaj do prvega obhajila, pa tudi to je odklonil. Naročil mi je vam povedati, pod katerimi pogoji se smeta vrniti. On zahteva, da prekličete vse točke ter izjavite, da je sedanji vaš zakon popolno veljaven ter da mu slovesno obljubite, nikoli več spregovoriti o cerkveni poroki.“

„Tako malovredna pa nisem, oče častiti,“ vsklikne Gabrielle, „tega jaz nikoli ne obljubim. Rajši se ne vrnem . . . Rešila se bom . . . Odpotovala bom s hčerjo v tujino pod izmišljenim imenom . . . Vse to rajši, nego da bi zatajila svojo vero in zopet žalila Boga, ki me je že tako kaznoval. Ah, grešila sem in težka je roka Gospodova!“

„Kmalu vam bo ložja . . .“ reče duhoven. „Zaupajte! Omenil sem vam teh Albertovih pogojev, da sem vam pokazal, kako prav sem imel, ko sem se bal posledic vašega nepremišljenega bega z doma. A vsega vam še nisem povedal. Govorila sva tudi o hčerki dvakrat. Vdrugo mi je bilo brez težave pregovoriti Alberta, da je ponovil svojo obljubo, da dovoli versko vzgojo, če stvari ostanejo kakor so bile — to so njegove lastne besede — to je: če se vi vrnete.“

„Da,“ reče ona, „tukaj misli, da me ima. Grozovit naklep, mislila sem, da on kaj takega ni zmožen . . .“

„Ne sodite ga preojstro,“ odgovori P. Euvrard. „On tega ne zasluži. Mnogo sem ga poslušal, mnogo opazoval. To je mož, ki živi po svojem prepričanju v dobri veri. On hoče, da se vrnete k njemu nazaj, ker vas ljubi in ker je prepričan, da ste vi njegova zakonita žena. Vpošteval bo versko vzgojo vaše hčerke, ker je to obljubil. Zagotovim vam, da to stori popolno odkrito. Kar se tiče njegovih nazorov glede cerkve, on živi kakor pravimo v nepremagljivi nevednosti, in sicer tem globeji, čim bolj je izobražen v nedosledni vednosti, ki je ena izmed velikih slabosti sedanjega veka. Glede vere živi v predsodkih, katere ima za znanstvene nazore, a jih ni nikoli znanstveno preskusil. Ali jih bo kedaj? ... Jaz upam. Zato pa treba, da vidi poleg sebe krščanske kreposti ... On bi jih bil videl, in vi bi bili dosegli od njega vse, kar vam danes krati, ko bi ga ne bili hoteli vzeti pred dvanajst leti. Ker vas je zelo rad imel, kaj bi si bil mislil, videč, da ste ostali zvesti soprogu četudi zaničevani in zapuščeni; da je vam zakrament res sveta, nedotakljiva stvar; ko bi bil videl, kako se razvijajo vaše kreposti v zatajevanju in veri? Spoznal bi bil, kar ste vi spoznali v pobožnosti svoje hčerke, da je tu neka nadnaravna sila ... Toda krivda je tu in se ne da odpraviti. Vam je znan nauk in vendar ga pri njem ne morete uporabiti. To je najhujša poskušnja za vas. Rekel sem že nedavno, da se človek ne more tako hitro ločiti od vglajenega pota. Na takem potu je razporoka. Vi ste priklenjeni nanjo kakor v ječi tudi sedaj, ko vas napolnuje z grozo in ko ste skusili tako

žalostne njene posledice na sebi, okoli sebe, na svojem sinu, na razmerah njegovih z očmom, na žalostni zvezi, ki jo hoče skleniti, v razmerji, v kakršnem živite sam seboj, s sinom in M. Darrasom ... Da vam odreka cerkveno poroko, to je zadnja posledica ... Toda kaj je storiti?" reče duhoven ves zamišljen. "Da, kaj storiti? To je gotovo: vi niste poročeni s tem človekom ... Na drugi strani se pa gre za blagor hčerke in po hčeri morebiti tudi za blagor očeta. Ako se ne vrnete, ni nobenega govora več o verski vzgoji dekletovi in tudi oče bo še bolj zagrizen proti cerkvi. In vi, če se vrnete? Ah, ječa vas čaka, ječa prav gotovo! ..."

In zopet obmolkne duhoven in ubogi ženi se je zdelo, da molči celo večnost; gledala je potrta, kako se je borila njena usoda z vestjo svetnika in učenjaka. Naposled reče: "Vi se lahko še danes vrnete s hčerko. Seveda ne smete po nobeni ceni zatajiti, kar je zahteval M. Darras kot pogoj, da se smete vrniti, po nobeni ceni ... On vas zagleda, vi mu rečete: "Glej, tu sem ti pripeljala otroka in ž njim sem se vrnila tudi jaz, toda svoje vere zatajiti ne morem. Ako to zahtevaš od mene, tedaj moram zopet proč ..." In če on to zahteva, tedaj se morate posloviti ... Ako pa tega ne zahteva, ako bo bolj ginjen nego prevzeten, ko vas zagleda in ako te točke ne zahteva, tedaj ste upravičeni upati, da sčasoma umakne tudi druge pogoje ... Ker rekel sem vam, da po moji misli živi on tako kakor misli, da je prav. To je načelo, ki omogoči kako izpremembo. Spoznal bo tri stvari: Najprej prične v svojih britkostih računati s tem, da je

vaša vera resnična, vtemeljena in iskrena; drugič, da vi zaradi verske vzgoje svoje hčerke darujete najhujšo žrtev in da je vez med vama edino ta; tretjič, da ni med vama sreče, dokler bosta nosila na duši to težo očitkov vesti... Ko spozna te tri stvari, tedaj se v njegovi duši gotovo kaj spremeni. Jaz pa — pripomni in pokaže na svoj križ — jaz pa bom molil, da vse drugo poskrbi dobri Bog!“

— — — — —
— — — — —

Nekaj ur pozneje je šel Albert Darras iz svoje pisarne v Grand-Comptoir, kjer ga je razjedal grozen nemir celo popoldne ter je prišel pred svojo hišo. Srce mu je vdarjalo z neizmerno silo, ko se mu je zdelo, da za zastrnenim oknom male dvorane v prvem nadstropju čaka nanj neka njemu predobro znana podoba. Gabrielle je bila, ki je tako nestrpno čakala nanj, da je omedlela, ko je začula njegov korak in mu hotela iti naproti. Ko jo tako zagleda na fotelju, vso blede, s trudnimi očmi, vpadlimi lici, ko opazi na sencih srebrne niti, kjer so se pred štirinajstimi dnevi svetili še zlato-rujavi lasje, prevzelo je neskončno sočutje vso njegovo dušo. Gabrielle je zašepetala:

„M. Euvrard mi je naznanil tvoje pogoje...“

„Moje pogoje“, prekine jo Albert, „sedaj ni več nobenih pogojev. Sedaj ni več drugega, kakor ti, ki si tukaj, ti, ki te ljubim, ki sem te zopet našel, in ki ne pustim, da bi mi še kedaj odšla...“ In objel jo je v svoje naročje, prijel jo je za njene vroče medle roke, poljubljal jih je in jo pritisnil na svoje srce. Ona pa ga je gledala neskončno

otožno, a vendar se je iz tega pogleda utrnila kaka iskra upanja. Skušnja, katero ji je častitljivi duhoven omenil, dasi je ni upal nasvetovati, se ji je posrečila. Njeno trpljenje je v eni točki zmagalo nad Albertovim ponosom. Ali se bo posrečilo tudi drugo delo, o katerem je omenil oratorijan, da je mogoče? Gabrielle je živela v nadi, da se to zgodi in zato je dejala očetu:

„Dvigni se in objemi svojo hčer, prijatelj“. Tako je med njega in sebe postavila dete, zaradi katerega se je vrnila. Njena pobožnost, katero je branila s takimi žrtvami, ji morda kedaj oskrbi pravo poroko, po kateri je tako iskreno hrepenela. Toda kedaj? . . . In ako tudi kedaj Albert v tej točki odjenja iz sočutja, kar je prav verjetno, ali bo mogel to sebi odpustiti? Ali ne bi trpel na svoji časti nasproti njej, ker bi se s tem izneveril svojemu najsvetejšemu prepričanju? Ali je kak izhod iz zagate, kamor ju je privedla poroka po razporoki? . . In čuteč se jetnico te razporoke – kakor je pomenljivo dejal duhoven – proklinjala je mati Lucienova in Jeannina to zločesto postavo, kateri se je slabotna ženska vdala v skušnjavi, ki vničuje družinsko in versko življenje, to postavo anarhije in nereda, ki ji je obetala svobodo in srečo, ki pa ji je, kakor tudi že toliko drugim, donesla le sužnost in bedo!

TISKARNA „KATOL. TISK. DRUŠTVA“
V POSTOJNI. 0000000000000000

